

חלק רביעי

מילואים והשמטות

וכו

מילואים, הוספות והשמטות

לספר

הדרת פנים – זקן

התוכן

57	הוספות למכתבי הסכמה, המלצה, וחוו"ד
תרנט	מילואים והשמטות ל"פתח דבר"
תרס	מילואים והשמטות ל"מבוא"
תרסד	מילואים והשמטות לחלק ראשון: "לקומי דעות"
תרפא	פסוקי תנ"ך
תרפג	תרגום יונתן בן עוזיאל
תרפד	זוהר
תרפה	מדרש רבה
תרפה	גמרא
תרפו	רמב"ם
תרפו	רבינו יהודה החסיד
תרפט	רד"ק
תרפט	רמב"ן
תרצ	רבינו חיים פלטיאל
תרצא	רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל
תרצב	רא"ה (ספר החינוך)
תרצב	רא"ש
תרצב	רבינו בחיי
תרצג	תרומת הדשן
תרצה	מהריב"ל
תרצו	עקידת יצחק
תרצו	ב"ח
תרצו	מעם לועז
תרצו	מהר"ם חאגיז
תרצו	רבי יונתן אייבשיץ
תרצז	רבי יעקב עמדין (יעב"ץ)
תרצז	רבי דוד פארדו
תרצז	חתם סופר
תרצז	בעל בני יששכר
תרצז	רבי שלמה קלוגר
תרצז	רבי חיים פאלאגי
תרפא	צמח צדק
תרפג	רבי חיים מצאנז
תרפד	רבי שמשון ב"ר רפאל הירש
תרפה	סבא קדישא
תרפה	הנצי"ב מוואלאזין
תרפו	רבי שמחה זיסל זיו (מקלם)
תרפו	בעל בן איש חי
תרפט	רבי אליעזר גורדון
תרפט	רבי משה מרדכי עפשטיין
תרצ	האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש
תרצא	חפץ חיים
תרצב	דרכי תשובה
תרצב	רבי חיים עוזר גרודזינסקי
תרצב	רבי שרגא פייבל מנדלוביץ
תרצג	האדמו"ר מהור"י"צ מליובאוויטש
תרצה	חזון איש
תרצו	שו"ת משנת בנימין
תרצו	הגר"א (רבי אהרן) קטלר
תרצו	רבי יצחק הוטנר
תרצו	הגה"ק מסאטמאר
תרצו	הגרי"י קניבסקי ("סטייפלער גאון")
תרצז	האדמו"ר מליובאוויטש
תרצז	זה השלחן
תרצז	שו"ת באר משה
תרצז	הגה"ק מפאפא
תרצז	הגה"ק מקלויזענבורג
תרצז	שו"ת מנחת יצחק

תרנ

ס' הדרת פנים – זקן

תשא	רבי יוסף שלום אלישיב	תרצט	רבי שלמה זלמן אויערבאך
תשא	רבי יהודה ליב שטינמן	תרצט	רבי ישראל אבוהצירא
תשא	רבי ש.י. ניסים קרליץ	תש	(ה"בבא סלי")
תשא	רבי מיכל יהודה ליפקוביץ	תש	רבי ישכר בער ראטנבערג
תשב	רבי יצחק רצאבי	תש	(אב"ד וואידיסלאב)
תשב	רבי משה שטרנבוך	תש	רבי יעקב קמנצקי
תשב	רבי חיים קניבסקי	תשא	רבי אלעזר מנחם מן שך
תשב	רבי שמואל הלוי ואזנר		רבי משה הלברשטאם

תשג מילואים והשמטות ל"מדור סיפורים"

גידל זקנו והבריא / מסירות נפש נגד גזירת הממשלה / מס"ג
הגה"ק מסאטמאר (הוספות) / איך אפשר להיכנס לגן עדן בלי
זקן? / תגדל זקן – תוליד ילדים (הגה"ק ה"בבא סאלי") / רבי
חיים קניבסקי (גידול הזקן – סגולה לרפואת הגוף)

מילואים והשמטות לחלק שני: "פרקי נימוק וסיכום"

תשי פרק א. מכונות גילוח

החייב חינוך ותוכחה בענין איסור השתמשות במכונות גילוח
(תשובת הגאון בעל שו"ת שבט הלוי) / לפי רוב הדעות אסור
לגלח הזקן במכונות גילוח [דברי ה"ערוך השולחן"] (המשך) /
בענין רב ופוסק גדול המיקל / אין לסמוך על התירים בנדון
מרבנים בדורות שלפנינו / עוד בשיטת שו"ת מנחת יצחק
(מכונות גילוח הוי כתער וכ"ד מרן החפץ חיים והחזון איש) /
שיטת מרן החפץ חיים (המשך) / שיטת הגאון רבי חיים עוזר
גרודזינסקי / שיטת מרן החזון איש (המשך) / בירור שיטת
הגרצ"פ פראנק / שיטת הגר"א קטלר (המשך) / שיטת הגר"י
קמנצקי (המשך) / שיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך) / שיטת
ס' שערים מצויינים בהלכה (המשך) / בירור שיטת הגה"ק
מקלוזענבורג / שיטת הגרש"ז אויערבאך (המשך) / שיטת
הגר"ש אלישיב / שיטת הגרא"ל שטיינמן / שיטת הג"ר מיכל
יהודה ליפקוביץ / שיטת הג"ר יצחק רצאבי / שיטת הגר"ע
יוסף / שיטת הג"ר ש.י. ניסים קרליץ / שיטת הג"ר משה שמואל
שפירא / גילוח במכונה במקום פאות הראש

תשכו הוספות לדיונים נוספים בדין מכונות גלוח

הוספה לדיון א. אם אפשר להקל במכונות גילוח מטעם
"גרמא" / הוספה לדיון ב. אם יש עצה להקל ע"י זהירות שלא
להדק המכונה לבשר / הוספה לדיון ג. אם יש לחלק בין מכונה

תרנא

מילואים והשמטות (התוכן)

למכונה / הוספה לדיון ד. אם יש להתיר משום דיש להבחין ע"י מיקרוסקופ / הוספה לדיון ו. אם יש מקום להקל מטעם דהמכונות הוי בגדר "כתישה" ו"טחינה", ולא "גילוח" / אם יש מקום להקל ע"פ דברי החכמת אדם / אם יש לדמות מכונות גילוח למלקט ורהיטני (תשובת הגאון בעל "שו"ת שבט הלוי") / דברי סיום

תשלא

פרק ב. אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך" בהעברת הזקן שלא בתער

עוד ראי' דאיכא איסורא בגילוח אף שלא בתער / גדל פרע / אלו דברים שאין להם שיעור / לא תלין / פטור אבל אסור / משום קדושת שערות הזקן

תשלג

פרק ג. אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן

עוד מקורות לאסור הסרת הזקן משום "לא ילבש גבר" / שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל / שיטת רבינו חיים פלטיאל / שיטת הגר"ז אויערבאך / שיטת הגר"ח קניבסקי / עוד בשיטת מרן החפ"ץ חיים / עוד בשיטת מרן החתם סופר / אזהרת לא ילבש במקום שנהגו אנשים להסיר זקנם (המשך) / אין היתר משום צער (המשך)

תשמא

פרק ד. איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן

שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל / עוד מקורות דאיכא בגילוח הזקן משום חקות גויים / למה הנהיגו הגויים להסיר זקנם / בירור שיטת ספר החינוך / עוד בשיטת מרן החתם סופר / עוד בסיבת המתחילים להסיר זקנם – עדות מרן החפ"ץ חיים בענין מנהג "ליטא" / עדות הגר"ח קניבסקי / עדות הגר"ש עלברג / עדות היסטוריון / עדות ה"יערות דבש" / עדות הגר"ש קלוגר / עדות הג"ר אביגדור מילר / גילוח הזקן – אביזריהו דעבודה זרה

תשמו

פרק ה. סייג ומיגדר מילתא (ו"לפני עוור") בהעברת הזקן

דברי הג"ר שמעון שקאפ / חטא הרבים תלוי בו / צריכים לסבול צער חטא הרבים / אם הרבנים מגלחים בסם – הבעה"ב מגלחים בתער / הרבנים והשובי"ם המגלחים – מחטיאי הרבים / מדוע הרבנים מסירים את זקנם / לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם / סייג אטו פאות הראש / גידול הזקן – סייג לשאר עבירות שבתורה / ע"י גידול הזקן – ניצולים משאר עבירות ומאפיקורסות / השפעת הנשמה על הלב – תלוי בשערות

הזקן / ע"י גידול הזקן – פרישות והבדלה מאיסורים שהם בודאי דאורייתא / ע"י הסרת הזקן – נכשלים בשאר עבירות / אם ישמור זקנו – בטח יהיו דבריו נשמעים / ע"י פאות הראש והזקן ניצל מ"ויתערכו בגוים וילמדו מעשיהם" / "החותך זקנו סופו לחתוך את ראשו ונשמתו" / האם נכון לגדל זקן רק למראה החיצונית אם בפנימיותו אינו במדרגה זו / ע"י גידול הזקן – יתפעלו האברים הפנימיים ע"י החיצונים ויעשה חיל בתורה ותפלה / שינוי חיצוני – מיקל על השינויים הפנימיים / השפעת לבוש הישראלי / ע"י שיראו הצעירים שאביהם שוה בבגדים לנכרי – עלולים לעבור על כל התורה / בזה תלוי כל הקדושה / בשעה שמשנים את הלבוש משתנה גם המהות

תשנז פרק ו. חשד ומראית עין (וחילול השם) בהעברת הזקן

תשובת הגהמ"ח שו"ת קול מבשר / אף במקום שמגלחים ע"י מספריים וסם – אסור משום מראית עין / לתלות על האף בקבוק עם סם / לתלות מודעה על הזקן / דבר זר בעיני קצת העם – ראוי להחמיר בו / מסירות נפש מפני מראית עין / לא שייך לומר שאין לגזור מדעתנו

תשנז פרק ז. טעמי המצוה (ופשטא דקרא) – לאור ההלכה

עוד בענין אין מקרא יוצא מידי פשוטו – לענין ההלכה / היכר המבדיל בין איש לאשה הוא הזקן / כשיראה בו שער לבן יזכור ימי מיתה וישוב אל ה' / שלא נתגאה / שלא ימשך אחרי התענוגים בילדותו, כי יפרע ע"ז בזקנותו / שלא יטמא המחשבה שבראש, ועי"ז ינצל מכל חטא ועון / גידול הזקן – להורות דסוף ותכלית הכל, הוא רק כבוד ה' וקיום מצותיו / ע"י גידול הזקן – זוכה לחכמת התורה / השומר זקנו זוכה לפרנסה; בריאות הגוף / גידול הזקן – סגולה לזרע של קיימא

תשסא פרק ח. מנהגי המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן

חשיבות ענין קיום מנהגי אבות – אפי' בדברים הנראים כקטני ערך / הצער ועגמ"נ להורים שע"י שינוי מנהגים ע"י בניהם / חומרת שינוי מנהגים / הסרת הזקן – איסור עולמי / איסור דאורייתא בהסרת הזקן אף לשיטת המקילים – דוגמא מדין חלב ישראל / מנהג מדינת רוסיא, פולין, גאליציא וליטא בענין תספורת הזקן / כאשר משנה ממנהגו לגריעותא ח"ו – הרי זה חילול שם שמים / עוד בענין גדר המנהגים בארה"ב / בענין מי שאביו מגדל זקן והוא מגלח אי יש בו משום אל תטוש תורת אמך / "מנהג" גידול בלורית

תרנג	מילואים והשמטות (התוכן)
תשעא	פרק ט. העברת הזקן ע"י סם (סך נשא) עוד הוכחות ומקורות לאסור גילוח הזקן ע"י סם משום חקות גוים, סייג ומיגדר מילתא, מראית עין, טעמי המצוה / עוד דברי מרן החזו"א בענין הסרת הזקן ע"י סם
תשעב	פרק י. העברת הזקן שלא במקום הפאות דברי שו"ת בנין ציון
תשעג	פרק יא. גילוח השפם עוד מקורות בדין היתר קציצת שערות השפם המעכבים אכילה ושתי' / בירור שיעור שער השפם המותר בקציצה במספריים / משום חשש בשר וחלב / ספק בענין תספורת הזקן למעשה בפועל
תשעה	פרק יב. תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן בירור שיטת האריז"ל / אי נגיעה בשער הזקן / קליעות שער הזקן לענין חציצה בטבילה / חפיפת שער הזקן / סריקת שער הזקן / הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין אי סריקת הזקן / סירוק הזקן יש בה משום זה אלי ואנוהו / קולות בענין אחיזת שער הזקן משום סגולות / דיקנא קדישא סגולה להמשכת רחמים / אחיזת שער הזקן בעת הלימוד / עוד בענין קפול שער הזקן / עוד בענין הנחת שער הזקן תוך ספרים / שערות הזקן – קדושות כמו ספר תורה / הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין גניזת שער הזקן
תשעז	נספח א: קפול שערות הזקן
תשעה	נספח ב: הנחת שערות זקן הנתלשים תוך ספרים
תשפא	פרק יג. עונשים עוד בענין זה שהסרת הזקן גורם לחורבן עמנו ר"ל / גילוח הזקן – גרם לגירוש ספרד / כתות מלאכי טומאה חוטפים הנשמה אם הקיף פאת ראשו וזקנו / סר ממנו צלם אלקים וסופו לחרפות ולדראון ומאריך הגלות / לאחר מיתתו יתדבקו בו הקליפות / אם האיש נזהר בחייו בגידול הזקן – הרושם חופף גם על אשתו ביציאתה מעוה"ז / המגלח זקנו – לא יזכה לחכמת התורה / הסרת הזקן – גורם לבנים הסרים מדרך ה'
תשפה	פרק יד. "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן מס"נ בזמן חורבן הבית / מסירות נפש בתימן / בפולין – סבלו, שפכו דם, אבל לא נגעו בזקן / הגאון ה"סטייפלער" לא נגע

בזקנו אף בהיותו בצבא הרוסי / "את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן" / מסירות נפש למען הזקן בצבא דארה"ב / כדי שלא יגלחו זקנם – חבלו בעצמם ונעשו בעלי מומין וחסרי אבר

מסירות נפש על הדיוקן היהודי בתקופת מלחמת עולם השני

תשפז

על הזקן שמרו – עד הכבשנים / ראשית פגיעתם – בזקנים של יהודים / תלשו את זקנם בידיהם / הכריחו אותן לגזוז זקנם של יהודים / "רצוני ללכת מן העולם עם זקן" / "אל תיגע בידיך הטמאות בזקני" / שמרו על זקנם עד הובלתם אל פתחי תאי הגאזים / "איבדתי את צלם האלקים" / יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן – הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור / לא יכלו להסתגל למחשבה האיומה להיפרד מהדיקנא קדישא / מקריבים עצמם וממשיכים לגדל זקניהם / גזרו על עצמם "מאסר בית" – ובלבד שלא יגלחו זקנם / לא רצה בשום אופן להסיר זקנו מעל פניו / סירבו לגלח ונאלצו להסתגר בחדרי חדרים / יהודי לודו – גידלו זקן עם כל הסכנה שבדבר / רבים מאוד – העדיפו להסתכן ולא להוריד הזקן / "הרגשתי טעמה של מיתה" / העדיפו וסבלו רעבון כדי שלא ייאלצו לגלח זקנם / "אם נגזר עלי למות – מוטב עם הזקן" / זלגו עיניו דמעות ובכה כילד קטן / הרב קיבל מאה מלקות לפדות את זקנו / צעיר כזקן מסרו נפשם למען הזקן / הבחורים הללו – הם שהצילו את כבוד היהודי / "תירו בי, הרגו אותי – לא אתן לגזוז את זקני" / עד לשעת הגירוש – הזקן והפאות נשארו / כולם הופיעו בלי כל פגם בחזותם היהודית / "כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית" / יש להסתכן בגלל הזקן

תתב

פרק טו. מניעות מצד כבוד אב ואם

"דער בפועל דארף זיין ניט מיט דעם גרעסטן תוקף" / "הוריקן ישלימו אתך מתוך נח"ר" / פסק הגר"י קמנצקי – אין זה סתם חומרא / פסק השו"ת מנחת יצחק – אינו מחוייב לעשות רצון האב / חשש שהדבר יפגע בבריאות אמו / לא יפסיד את התקשרות לאביו / פסק הגרי"ש אלישיב – אין לשמוע לאביו / פסק שו"ת תשובות והנהגות – בודאי אין לו לשמוע לאביו / איסור הסרת הזקן משום מנהג אבות

תתה

פרק טז. מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)

"לא נעים לקחת בחור כזה" – דברי הגאון ה"סטייפלער" / "גלוח – אין לאיש ישראל להתחתן בו" / הצריך להסתדר

תרנה

מילואים והשמטות (התוכן)

בפרנסה ובשידוך – עליו להדר בגידול הזקן / כשזקוקים לשידוך – ח"ו לגלח הזקן / קודם שנכנסים לגמור השידוך – צריכים לברר העמדה בנוגע לגידול הזקן / זהו אושר עבורו ששידוך כזה לא יצא לפועל / יסביר לזוגתו דברים הברורים שכתב הצמח צדק / באם תעכב הסכמתה על השידוך מפני גידול הזקן – הרי"ז הוכחה שעניני התורה והמצוה אין חשובים בעיני' / כאשר נערים דתיים אינם מגדלים זקן – זה לא בגלל שיש להם את העוצמה של האופי ואת האמונה החזקה / סידור קידושין באם אין לחתן זקן מגודל / כל אלו הן טענות היצר (דברי ה"בבא סאלי")

פרק יז. מניעות מצד פרנסה

[והשפעת גידול הזקן בעניני פרנסה

תתיא

ובריאות הגוף]

השפעת י"ג מדות הרחמים – תלוי בגידול הזקן / ע"י הסרת הזקן – גורם לשנאת הגויים ורדיפות / ע"י פנים של יהודי ישפיע לנו פרנסה / לגדל זקן למרות התנגדות אנשי מקומו, ומשפחתו, וחשבונות הפרנסה / אי אפשר לאבד פרנסה ע"י גידול הזקן / גידול הזקן בשלימותו – ממשיך ברכות השי"ת מבלי התחשב עם דינים וקטרוגים / נבהלתי לראותו – הן הן צנורות הפרנסה / ההו"א שגידול הזקן יפסיד הפרנסה – היפך האמונה הפשוטה / הנהגה כזו – היפך משכל אנושי / אם הי' מגדל זקנו – כבר הי' מסודר בפרנסתו / גידול שערות הזקן – סגולה מיוחדת לפרנסה / גידול הזקן – ממשיך ברכת ה' בעניני בריאות ופרנסה / גידול הזקן – מוסיף בענין פרנסתו / מובן שדבריו מופרכים – י"ג תקו"ד הם צנור השפעה לאדם ולב"ב / ע"י גידול הזקן – יתוסף בבריאותו של אמו / סגולה לעשירות / אברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב – עליו להדר בהי"ג תיקוני דיקנא / ע"י גידול הזקן – תראה הצלחה בכל הענינים / גידול הזקן – משפיע בענין בריאות הגוף / גידל זקנו והבריא / ע"י גידול הזקן הקב"ה מתנהג במדת הרחמים ותהיו נשמרין מצער על מת

פרק יח. העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב (ועוד)

[ובירור דין גילוח הזקן לענין נאמנות

תתכ

וחזקת כשרות]

תתכ

שליח ציבור

שיטת הב"ח בענין ש"ץ שאין לו זקן / ש"ץ המגלח זקנו אפי' בסם אינו ראוי להיות ש"ץ / דברי מרן החת"ס בענין ש"ץ בלא זקן / אפי' בן שמונים שנה – אין למנותו ש"ץ בלא זקן / דעת

הגה"ק מוהרש"ב מליובאוויטש / הנהגת הגה"ק מסקווירא בענין
ש"ץ בלא זקן

תתכב

שוחט ובודק

דין שו"ב המקיל בתספורת הזקן / עדות בענין יחס אנשי מדינת
רוסיה, פולין וגאליציה לשו"ב (ורב) המספר זקנו / גדר חזקת
הכשרות לענין עדות וכו' של איש הנוהג קולא בתספורת הזקן
(תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש) [אם דינו כקל הדעת,
אם דינו כעבריין, אם דינו כמחלל שם שמים] / מיאן הרב לתת
"קבלה" לשו"ב שלא הי' לו זקן – אף בשעת הסכנה / שוחט
דמתא בצורה משונה – איך ירדת אל תהום רבה.

תתלב

עלי לתורה, בעל תוקע, ועוד

אם יש להקל לקרות בעלי עבירה לס"ת / בעל תוקע שאין לו
זקן / אם יש למגלח זקנו דין "רשע" לענין נאמנות וחזקת כשרות
(המשך) / אם יש חשש פסולי עדות במגלחים במכונות גילוח /
עוד בענין נאמנות מגלחי זקנם במכונות גילוח לענין כשרות
בזה"ז / לתת סמיכת חכמים או ללמוד אומנות שו"ב וכו'
לתלמידי ישיבות המקילים בתספורת הזקן / אם לקבל תלמיד
המסיר או מספר זקנו / לימוד עם אנשים פרטיים הנוגעים
בזקנם / תמיכה מכולל רמבעה"נ להמספר זקנו / עובד בעשיית
תפילין שהסיר זקנו / אם יש יתרון במלמד תשב"ר בזקן
מגדול / מגלח זקנו לא ימצא במושב דתי / תקנה שהמתפללים
בביהמ"ד יהיו מגודלים זקנם ושלא יגלחו זקנם כלל אפילו
במספריים / אם לקבל מגלח זקנו בחברה קדישא / גבאים בבית
הכנסת (לענין גידול הזקן)

תתמא

פרק יט. "הדרת פנים – זקן"

עוד במקור מחז"ל "הדרת פנים זקן" / הזקן – גאון יעקב / הזקן
– צורת היהדות / כוונת הברכה "שלא עשני אשה" – על הזקן /
עוד בענין דחכמי ישראל הקפידו ע"ז מעולם / אפילו בליטא, כל
יהודי פשוט הי' מעוטר בזקן / היהודי מסוגל להבין יותר בנקל,
שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן / בימי זקנותו
אפשר להכיר איך התנהג ע"פ שערות זקנו / ואראה פני אלקים –
שיראה את פני ה' בצלם אלקים / ע"י הסרת הזקן – מחשיכין
תוארו ית' מאתנו / "הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם אלקים" / הטענה
שע"י הסרת הזקן ימנעו מגאוה – אין לך מום גדול מזה

תרנו מילואים והשמטות (התוכן)

מילואים והשמטות לחלק שלישי: "מענות ומענות"

תתמח טענה ומענה א. הכרעת ההלכה בנדו"ד
טענה ומענה ב. הכרעת הזהר והמקובלים בנדו"ד –
לתנב לאור ההלכה
תתנו טענה ומענה ד. העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו
תתנט טענה ומענה ה. סברת ה"באר עשק"
תתנט ע"ד "עשרת השבטים"
תתס ה"טענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאוה"

"הוספות" (עם מילואים והשמטות)

תתסג הוספה א. הערות על הספר מאת הגאון
רבי ישראל יצחק פיעקארסקי (שליט"א) זצ"ל
תתסו הוספה ב. הערות על הספר מאת הגאון
רבי יעקב חיים סופר שליט"א
תתקב הוספה ג. תשובה להלכה בענין העברת הזקן ע"י מכוונות
גילוח מאת הגאון רבי נתן געשטעטנער שליט"א
תתקיב הוספה ד. מילואים לח"ב ספ"א: "דיונים נוספים
בדין מכוונות גילוח"
תתקכא הוספה ה. בירור שיטת מרן הגאון בעל "בן איש חי"
מאת הגאון רב יעקב משה הלל שליט"א

בירור שיטת האריז"ל בענין איסור גילוח ותלישת שער הזקן /
בירור שיטת ה"בן איש חי" בספרו שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד
ישירים סי' ה) / התשובה הנזכרת איננה ממרן ה"בן איש חי" /
בירור דעת האריז"ל באיסור גילוח הזקן אף באינו עוקר השער
מהשורש / בירור דעת האריז"ל דפשיטא לי' טפי לאסור חיתוך
וסיפור שערות הזקן במספריים מלאסור תלישת שער מהשורש /
לימוד זכות על התשובה הנז' דלא כיוון להתיר גילוח זקן של
מעלה / בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו "שו"ת תורה
לשמה" / יחוס הס' "שו"ת תורה לשמה" לבעל "בן איש חי" /
אי אפשר לפרש דברי האריז"ל דקציצת הזקן במספריים אינו
אסור אלא ממדת חסידות / עוד מקורות שהבינו בשיטת האריז"ל
דאיכא בקציצת אורך שער הזקן איסור גמור / מסקנת הדברים

תתקלז הוספה ו. דעת תורה בענין גילוח וגידול הזקן
מאת הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א

תתקלט-מ "בסיומא דספרא"; מילואים והשמטות ל"בסיומא דספרא"

תרנט

מילואים והשמטות פתח דבר

יש להעיר מהקדמת ספר "עמודי ארזים" (להריא"ז מרגליות ז"ל):
"והנני מצטער מאד על ההכרח שהביאני לכתוב בזה אבל מה אעשה
שגם זאת נוגע לי, שכל ישראל ערבים זל"ז, וכמ"ש הרב יערוות דבש (ח"ב),
וז"ל: כי כל איש ישראל איש אחד וגוף אחד כו' א"כ מה יועיל אם אני איני
מגולח זקני וחבירי מגלח הרי אני חצי מגולח וחצי איני מגולח, עכ"ל".
ודפח"ח.

עוד שם: העירני הגאב"ד (שליט"א) [זצ"ל] דקהל עדת יראים – וויין
מדברי השמ"ח סי' ב סעי' טו (הובא בפמ"ג יו"ד סי' ב שפ"ד סקי"ז), שאם
ראוהו לשו"ב עובר במזיד על שלש עבירות מפורסמות שהעולם נזהרין
בהם, כגון אכל נבילה ולבש שעטנז דאורייתא והקיף פאת ראשו הוה חזקה
לכולהו ואמרינן מסתמא פרק ממנו עול המצות כולן (לענין דיני מומר),
ע"כ. [א.ה. ואפילו את"ל דהקפת הראש דוקא, הרי (נוסף על התמי' גדולה
לומר כן, שהרי הזקן הוא בפרהסי' וניכר יותר וגם שייך בו מספר גדול יותר
של לאוויין –) אעפ"כ שייכות הנ"ל לנדו"ד במקומה עומדת, דרובא דרובא
מהמגלחים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש באופן האסור לרוב
הדעות (כנ"ל ח"ב פ"א אות ג, עיי"ש)]. וראה לעיל ח"ב פי"ח אות ג
("שוחט ובודק").

שם הערה 1 (בענין ברכת שהחיינו בהדפסת ספר): ראה גם הקדמת
הגהמ"ח לס' שלחן העזר ח"ב; ישועות חכמה (לבעל מסגרת השלחן) סנ"ט
סק"ח.

שם הערה 7 (בענין הכרת הטוב): ראה גם שיח השדה בפ"י "השם
אורחותיו" יום ו' אות מ"ט.

מילואים והשמטות

מבוא

"מבוא" אות א' (ושם הערה 8 – עמ' ג): העירני ח"א דיש מקום להביא רא"י מדיוק לשון מתני' דמכות כ, א (גופא): "ואינו חייב עד שיטלנו בתער" (וכ"ה ברמב"ם, רא"ש וטור, וצ"ע בלשון הר"י"ף) – דגם משם מוכח ד"תער" לאו דוקא. דהלא כלל הוא בלשונות המשנה, דאם התנא שייר לא גרסינן "אלא" (ואם קתני "אלא", לא שייר), וכמבואר בארוכה בס' "נחלת צבי" ע"מ קנים (להגאון המפורסם רבי צבי גוטמאכער – בנו של הגאון רבי אליהו גוטמאכער, תלמיד רעק"א ומחבר חידושים על הש"ס שנדפסו בכמה דפוסי הש"ס; ס' צפנת פענח; וע"ס) פ"א מ"א הגהה ז' עיי"ש. – וא"כ י"ל דה"נ במתני', דלא קתני "אלא", כ"א "עד" – מוכח דתנא ושייר, ו"תער" לאו דוקא, וכנ"ל.

שם אות א הערה 12 (עמ' ז): הביא דברי החת"ס גם בשו"ת ערוגת הבשם חיו"ד סי' קלז וכתב עליו "דפח"ח ושיי", גם כתב "ראי' ברורה" לדברים, עיי"ש.

שם (שיטת מרן החת"ס דחייבים על כל "גילוח שיש בו השחתה", אפי' שלא ע"י תער): עוד ביאור בדברי החת"ס – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א אות א בהמובא משו"ת מנח"י ח"ז.

שם (בהמבואר ד"תער" לא כתיב בתורה לענין הסרת הזקן): יש להעיר מדברי הראב"ד בבעלי הנפש (הו"ד בב"י יו"ד סר"א וט"ז שם סק"ח ועוד) דכלי לא כתוב בתורה.

שם אות א-ב: בגדר "תער" ו"מספרים" – עייג"כ דברי הרמב"ן בספרו "תורת האדם" (הוצאת שעוועל – עמ' קצה).

שם אות ב הערה 15 (עמ' ח): לאחורונה זיכני ה' והעירני ח"א אשר יסוד זה – ש"מספרים" הנזכרים בדברי חז"ל וספרות הפוסקים לעולם משיירות שעה הנרגשת – מפורש גם בספרי זוטא (ממדרשי רבותינו התנאים) פ' נשא (ו, ב), וז"ל:

"מה בין תער למספרים, שהתער מכלה והמספרים משיירות".

שם אות ב הערה 20 (עוד הוכחה דס"ל להרא"ש דמספרים כעין תער אינו מסיר השער לגמרי): העירני ח"א (וראה מאמרו של הג"ר הלל דוד ליטוואק בקובץ "אור ישראל", ניסן, ה'תשס"ד) שכן מוכח דאם אינו משייר

כלום מן השער הוי בגדר "השחתה" (ולא מספרים כעין תער אלא דינו כתער ממש) – מדברי הרא"ש מכות פ"ג, ג שכתב: "אבל אפיאות ראש לא בעינן תער וכן משמע בגמרא דקאמר ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו ולא פירש בו גילוח של השחתה כמו בזקן אלא בהשוואה כל דהו משמע דחייב . . . והא דתניא בתוספתא גבי פאת הראש ואין חייב עד שיטלנו בתער, במספרים כעין תער קאמר" – הרי ברור מללו דהשוואה כל דהו (משמעותו – אפילו אם משייר קצת מאורך השער) נחשבת "מספרים כעין תער". הרי אנו רואים דמפרש הרא"ש ד"כעין תער" פירושו דמשייר שער. [ולפי"ז המכונות גילוח דאינן משיירות כלום, יש להן דין תער ממש, וכמבואר לעיל ב"מבוא", ובח"ב פ"א בארוכה, וע"ש במילואים לשם].

שוב העירוני שכן מבואר בפירוש גם בחידושי הריטב"א למכות שם עיי"ש.

שם (ושם הערה 21 – עוד מקורות מדברי רבותינו הראשונים ד"מספריים" לעולם משיירות שיערה הנרגשת): וכ"מ גם מתוספות ר"ד ע"מ מכות (נדפס בקובץ "תלפיות" כרך ח' חוברת ג-ד ע"י הר"א חיטריק שליט"א) ד"ה והמקיף פאת ראשו: "ואינו חייב עד שיטלן בתער שהוא מסיר שרשי השער, ולא במספרים ואע"ג דעביד כעין תער" – משמע דמספרים אפילו כע"ת אינו מסיר שרשי השער. ושם ד"ה ר' אלעזר אומר (הראשון) מפורש יותר: "ובעינן השחתה שיסלק עיקרי השערות, לאפוקי מספרים שאינן מסלקין השרשים".

שם: וכן משמע דמספריים משיירות שיערה נרגשת גם ממ"ש הרמב"ן (מו"ק יז, ב): "אבל התער משחית לגמרי הוא, ומספריים בין בלשון תורה ובין בלשון חכמים, יש בהן גילוח, ולא השחתה".

וכן נראה כוונת רבינו ירוחם (נתיב י"ז ח"ה): "ואינו חייב אלא בהשחתה בתער, ולא הניח פאה, אבל בכלי אחר, כגון מספריים וכיו"ב מותר.

ועד"ז בשיטה מקובצת (נזיר מ, ב) בשם שר' עזריאל ז"ל: "ת"ל לא תשחית פת זקנך, ובמספריים ליכא השחתה, שאינו נוטל כל השער מעיקרו".

שם הערה 23 (עמ' יד): העירוני ח"א שכן מפורש גם ב"חידושי רבינו מאיר שמחה" (בעל מח"ס "אור שמח"; "משך חכמה") ע"מ נזיר מ, א: "ופשיטה דמספרים דליכא השחתת שער רק כנטילת פי הזוג, אבל נשאר עדיין עיקרי שער".

וכ"כ בס' "חזות קשות" (על גה"ש לרעק"א) מס' נזיר: "לשון

הברייתא דהכא . . אפילו גלחו במספרים . . הרי דלענין מספרים נקט בלשון אפילו . . נ"ל דפשיטא לתנא דברייתא דפעולת מספרים אינו משרש השער בעומק כל כך כמו תער".

וראה עד"ז גם לקמן ב"השמטות" לח"א עמ' רמה, ערך "רבי שמשון ב"ר רפאל הירש".

שם (עוד הוכחה דמספרים, אפילו כעין תער, אינו מסיר השער לגמרי): "סם . . כל זה הוא טירחה מרובה וגם הסם סרוח ואם לא יטול הסם מעל פניו לרגע שיצטרך שורף גם הבשר מחמת החריפות כידוע. ולמה הי' להם כל הצרה הזאת בעת שהי' להם מספרים כעין תער – אם לא משום שהיו רוצים שיהי' פניהם חלק לגמרי כמו שאר אנשי הארץ וזה אי אפשר במספרים כעין תער" (מעלא"ג סי' מה).

שם: יש להעיר משו"ת דבר אברהם ח"ב ס"ה: בענין העברת שער הנזיר ע"י תער איכא תרי מילי, א) שהתער מעביר את השער מעיקרו לגמרי ואינו משייר כלום, ב) שהוא נקרא גילוח, דשם גילוח נופל רק אם מעביר את השער ע"י כלי הגילוח.

שם (דמספריים לעולם משיירות שערה הנרגשת): כן מבואר גם מדברי הרמב"ן (מו"ק יז, ב), "אבל התער משחית לגמרי הוא, ומספריים בין בלשון תורה ובין בלשון חכמים, יש בהן גילוח, ולא השחתה", עכ"ל.

שם: בענין משמעות דברי ה"חכמת אדם" בגדר מספריים – ראה עוד לקמן במילואים לח"ב פ"א.

שם אות ג הערות 25-26 (עמ' טו ואילך): ראה גם ערוה"ש העתיד הל' פרה אדומה סי' נג סק"כ: "ויש מי שכתב שנטילת הזוג הוא השיעור הקטן שבכולם (כ"מ). ותמיהני דלבד שהחוש מעיד להיפך, הלא רש"י שם כתב דהנקרצין בצפורן הוא הקטן שבכולם".

שם אות ה (ושם הערה 43-44): שו"מ גם בתוס' רי"ד למסכת מכות (ב"תלפיות" שם) ד"ה ר' אלעזר אומר (הראשון): "פי' בעינין גילוח שהוא תיקון, שדרך העולם בכך, לאפוקי מלקט ורהיטני שאינן גילוח, שאין דרך העולם בכך . . והתער יש בו גילוח שדרך העולם בכך".

ועיי"ש בהערות המהדיר, דאולי אפשר לדייק מדברי התוס' רי"ד הללו (שמפרש שדבר שמסלק השרשים ודרך העולם בכך אסור) – א"כ יהי' נמי אסור סם. וראה לקמן ח"ב פ"ט: "העברת הזקן ע"י סם".

שם הערה 50: כ"כ גם בס' "חזות קשות" הנ"ל (שם): "הרי דלענין מספרים נקט בלשון אפילו ולא קאמר כן לענין לקטו במלקט ורהיטני . .

תרסג

מילואים והשמטות (מבוא)

ולכן נ"ל . . מלקט ורהיטני פשיטא לי' דפועל השחתה יותר מן התער".

שם אות ה: בגדר "מלקט" – שו"מ בס' "תורת האדם" להרמב"ן
(שם): "מלקט שיש בו השחתה ואין בו גילוח, דכל שער ושער מלקט
ועוקרו לעצמו, אבל התער משחית לגמרי הוא".

מילואים והשמטות ח"א: לקוטי דעות

פסוקי תנ"ך: "ויגלח ויחלף שמלותיו" (בראשית מא, יד)

ערך "פסוקי תנ"ך (ע' לב): נראה להביא עוד ראי' דכוונת הכתוב "ויגלח ויחלף שמלותיו" קאי על גילוח שער הראש (ולא הזקן) – מברכות נו, ב ששם משמע דמשהו "גילוח" דיוסף עם גילוח שער הראש דשמשון (שופטים טז, יז).

פסוקי תנ"ך: "והלכת בדרכיו" (דברים כח, ט)

י"ל דהמסתפר בזקנו אף בלא תער עובר במצות עשה ד"והלכת בדרכיו" – הצינוי להדמות לו ית' (רמב"ם הל' דיעות פ"א ה"ה-ו; סהמ"צ מ"ע ח; וראה תשובת ר' אברהם בן הרמב"ם – הועתק ברמב"ם הוצאת שולזינגער כרך השלמה ס"ג; לקו"ש ח"ד ע' 1130 ואילך). וכן מבואר בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ"י, תשמ"ג ס"א):

"ובאמת מקרא מלא דבר הכתוב בשבח עמא קדישא (בראשית א' כ"ז) ויברא אלקי' את האדם (אתם קרוים אדם) בצלמו ושנו חכמים (פ"א ג' י"ח) דחיבה יתירה נודעת לנו – חיבה יתירה חבבו שבראו בצלם עצמו, רש"י – שנאמר (בראשית ט' ו') כי בצלם אלקים עשה את האדם, ובנו בחר מכל עם ללכת בדרכיו, ולהדבק במצותיו ובמדותיו ית', ודבר זה חובה ומצוה והעובר ע"ז עובר בעשה שמנאה הרמב"ם שנית [לכאורה צ"ל: "שמינית"] לעשות, ובהנוגע לענין זה דתספורת הזקן (אפילו נגיעת מספרים להשותם) ביחוד הוא בכלל משארז"ל (סוטה [ע"ש יד, א]) מה הוא קדוש אף אתה תהא קדוש (ומשמיא מיהבא יהבי לנו קדושה וטהרה, וכן טבעו אנכה"ג במטבע של ברכות, אשר קדשנו ובמה במצותיו ית', ובשמירתן בהידור נק' קדוש) ומצינו דבשערות איכא קדושה וכדכתיב (במדבר ו' ה') קדש יהי' גדל פרע שער ראשו, הרי שבזה (דמגדל שער ראשו) איקרי קדוש, וקדושה זו בא תבוא גם בגופו של הקדוש ורב כח בכוחא דקדושה כהא דשמשון, וב[ה]סרת הקדושה יסור הכח, כהא דשמשון שאבד כחו בהסרת הקדושה כדכתיב (שופטים ט"ז י"ט) ויסר כחו מעליו, טעמו של דבר הקדושה ושייכותה אל השערות הוא רק בחוקי הבורא ית' וית', שאין עליהם טעמים גלויים נגלים לעין כל, ואור זה נגנז בתורה הנסתרת מעיני אנשים בינונים, ונמסרה מפי הגבורה למשה ואתפשטותא דמשה בכל דרא המאיר לח[כ]מים הצדיקים נשיאי ישראל שבכל דור ודור הטועמים טעמי סתרי תורה.

"וגם אנחנו השפלים זכינו לזוהר הרקיע ואור עתיקא קדישא הוא

ספר זוה"ק דיהב טעמא בח"ג דקכ"ז ע"ב לקדושה זו וז"ל הקדוש גדל פרע שער ראשו משום הא דכתיב (דניאל ז' ט') ושער ראשה כעמר נקא, דבהאי (עובדא) דמי לגונא דלעילא, ע"כ, ולכן איקרי קדוש שהולך בדרכי הכורא ית' ומתדמה ליוצרו בהילוך דרכיו, מה הוא קדוש בשער ראשה כעמר נקא אף (הנזיר) מתקדש שאין נוגע (גם) בשערות ראשו.

"אך קשה מאי דוקא שערות הראש שבזה מתקדש הנזיר ואיקרי קדוש וטעמא דמילתא כי ב' דרגות איכא בשערות, שערות הראש ושערות הזקן, שהם ב' קדושות, אמנם קדושה עיקרי' הוי שערות הזקן וכל ישראל קדושים הם ונוזרים מדרכי וחוקות העמים והיא קדושתם (וזהו דכתיב (ויקרא כ' כ"ו) והיתם לי קדושים וגו' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, שבזה הבנים (בנים אתם לה' וכו') משתוים כביכול אל אביהם שבשמים ית', ובוזה איקרי קדושים) והנזיר עוד ישית סייג לפרישות, ושניות לקדושה, דגם בשערות הראש יזיר, וזה הוי כוונת הכתוב קדוש יהי' גדל פרע שער ראשו, דהחשיבות דנזירות הוא מה שמוסיף קדושה לקדושת עם קדוש (דבשערות הזקן לא נגע בהם גם בעת התגלחת כתורת קדש כ"ק אאזמו"ר [הצ"צ] בסי' הנ"ל סעיף א') שגם בשערות ראשו מתנהג סייג קדושה כמו בשער הזקן, ואחר כלות ימי נזיריו מגלחם מעביר להסיג, אבל הקדושה העיקרית קדוש גם היום לאדונינו ואבינו מלכינו ית' ומוזהרים אנחנו ע"ז בחומר גדול מפי אבות המקובלים והתורניים הנגליים והנסתרים והאיש העושה זאת גורם רעה לעצמו, עליו ווי איתמר באד"ר קדישא (דק"ל סע"ב) ווי לי' למאן דאושיט ידי' בדיקנא יקירא (שהיא בדוגמת הקדושה ד) עלילאה וכו', ורבינו העלה בסי' הנ"ל סי"ד דאין זה (הושטת היד בנגיעת הזקן) חומרא ע"פ הקבלה, אלא דהלכה היא וכהא דאיתא בגמ' נזיר (נ"ט ע"א) דאפילו לחוך בידו בשער ביה"ש] אסור (וכן איפסיקא הילכתא בטושו"ע יו"ד סקפ"ב ס"ג) וס"ל לזוה"ק דכ"ש וק"ו בפיאות הזקן דאית ב' קדושה יתירה גם מכמו שערות ראש הנזיר (דהוי רק לשעתא, והוי רק שני' לקדושת שערות הזקן, וכנ"ל, ומ"מ איקרי הנזיר בזה קדוש בקרא לפי שבזה דומה ליוצרו כנ"ל, הנה כ"ש וק"ו בפיאות הזקן) דלעולם אפי' נגיעה אסור.

"מה טו[ב] ומה נעים לחיך שכל הבריא, הא דיליף רבינו האי דינא (בסעיף הנ"ל) מנזיר, מה נזיר אעפ"י שאין החיוב והלאו אלא (בהעברת השער) בשערי' או במספרים כע"ת, עכ"ז כונת הצווי (ופקודת הכורא ית') שלא יגע בהשער כלל (אפי' במספרים שלא כעין תער) כל ימי נזירותו, כיון שיש בו (בהשער) קדושה, כמו"כ הוא ממש בפיאות הזקן שנקרא לבושו של הקב"ה (שאפי' הנגיעה בה במספרים להשות אסור, עין שכלי דכל משכיל יתפלא על רוחב קדושת סברא יקרה הלזאת) וע"ז (והדומה לזה בקדושה ופרישות) ארז"ל (הנ"ל) מה הוא קדוש אף אתה תהא קדוש.

"ובזה אפשר לבאר הא דהקדוש רשב"י ע"ה באדרא קדישא (דקל"ח ע"ב) בהגיעו לענין הדיקנא פתח לה מקרא דכתיב (דברים ב' ד') ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום, ואקשינן בגמ' (כתובות דקי"א ע"ב) וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא שכל הדבק בת"ח מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה (סש"ב פ"ב) ולכן כתב הרמב"ם בהל' דיעות פ"ו ה"ב מ"ע להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי שילמוד ממעשיהם, ע"כ, וע"י שיתנהג במנהג החכמים והצדיקים ואנשי מעשה יבוא להדבק בו ית', ובא התנא הקדוש לרמוז זה בהפתיחה דואתם הדבקים לענין הדיקנא, דמי שאוסר איסור זה על נפשו אקרי קדוש וטהור, ומקיים מ"ע דלהדבק בשם ית' וית', ומקיים את הצלם והוא החביב למע' ככרא יקירא ולמטה אצל החכמים הצדיקים שנוהג והולך בדרכם העולה בית א-ל לקיים מ"ע וכו תדבקון (י"ג ה' דברים) ועליו אמר החכם מכל אדם (משלי י"ג כ') הלך את חכמים יחכם, לנצח את העליונים שאמרו מה אנוש, ועושה נח"ר ליוצרו ומשמת את לבו כביכול על שברא את העולם, ובגלל מפעלו מתנת הא-ל ישיגהו שיתחזק לבו בקדושים וגבורים הכובשים את יצרם".

ע"ע עד"ז לעיל בפנים הספר ח"ב פ"ב אות ג (עמ' תו) וב"מילואים" לשם (לקמן בסמוך) ולקמן בסמוך בערך "רמב"ן". וראה עוד בס' לקוטי אמרים (להגה"ק הרב המגיד ממעזריטש) סר"נ.

פסוקי תנ"ך: "שבו בירחו עד יצמח זקנכם" (שמואל ב' י, ה)

שם: מה שיש ללמוד מפסוק זה השייך לנדוד – ראה לעיל ח"א ערך "רד"ק" וערך "רלב"ג" ולקמן במילואים לערך "בעל בן איש חי". וראה גם לקמן במילואים לערך "רד"ק".

פסוקי תנ"ך: "ותחז . . בזקן עמשא" (שמואל ב' כ, ט)

שם: מה שיש להעיר מקרא "ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו" – ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (ע' תקטו).

פסוקי תנ"ך: "שמונים איש מגולחי זקן" (ירמי' מא, ה)

שם: מה שיש להעיר מפסוק זה (דלכאורה משמע דמשום צער ואבל גלחו זקנם) – ראה לעיל ערך "רד"ק" הערה 141.

פסוקי תנ"ך: "זקן אהרן" (תהלים קלג, ב)

שם: מה שיש להעיר מדחז"ל עה"פ "כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן" – ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד הע' 188 (ע' תרכט) בארוכה.

פסוקי תנ"ך: "ואמרטה . . וזקני" (עזרא ט, ג)

שם: מה שיש להעיר מקרא דעזרא "ואמרטה משער ראשי וזקני" –

ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (עמ' תקטז).

פסוקי תנ"ך: "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (בראשית מב, ט)
פירש"י (ע"פ כתובות כז, ב; יבמות פח, א; ב"ר צא, ז): "ויכר יוסף וגו', לפי שהניחם חתומי זקן. והם לא הכירוהו, שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן". ויש להבין למה לא דייק להיפך – שיצא מאצלם בחתימת זקן, ועכשיו מצאוהו בלא חתימת זקן, ולכן לא הכירוהו. אלא מכאן אנו רואים שהי' הדבר פשוט בעיני חז"ל שלא נגע יוסף הצדיק בזקנו, על אף שהי' ארץ נכרי' והי' משנה למלך. ואחיו היו להם חתומי זקן כמקדם, ולכן "ויכר יוסף". מכאן ברור שלא היו מגלחים זקנם (קונטרס דברי חיים ואמת, ערך "גילוח הזקן", להגאון רבי נתן נטע לייטער אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן – לעמבערג, ה'תרצ"ג).

ערך "תרגום יונתן בן עוזיאל" (עמ' לג ואילך): כן ס"ל לאסור גילוח הזקן אף שלא בתער ע"פ דברי התרגום יונתן בן עוזיאל – גם הגאון רבי חיים קניבסקי בספרו אורחות יושר ס"ה [נעתק לקמן בסוף הספר: "הוספה ו"]:
"ובתרגום יונתן אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה והיינו אפי' אם מספר במספריים".

ערך "זוהר" (עמ' לז ואילך): עוד בירור בשיטת הזוה"ק בנדון חתיכת ותלישת שער הזקן – ראה לקמן: "הוספה ה".

וראוי להעיר שאלו המתגלחים זקנם בכל השנה ונמנעים מגילוח בימי ספירת העומר, מחכים ומצפים ליום הקדוש הילולא דרשב"י, ומשחיתים זקנם באותו היום לכבוד ההילולא. אוי לאותה בושה ואוי לאותה חרפה וכלימה. ואיך לא נבהלו ממש"כ בזוה"ק פ' נשא (קל, ב): "פתח ר"ש [הרשב"י] ואמר ווי מאן דאושיט ידוי בדיקנא יקירא עלאה" (ס' לקט שכחת הפאה פי"ד).

וכן מבואר בס' עמודי ארזים, להגריא"ז מרגליות (ירות"ו, תרצ"ב), עמוד ז (עמ' סד):

"ופ"א בשבתנו בל"ג בעומר בביהמ"ד בסעודת מרעים ות"ח מיקירי ירושלים מסובים לשמוח גם יחד בהילולא דהאי יומא יום שמחת הרשב"י זיע"א ובתוך הסעודה באו ונכנסו אלינו איזו בחורים (שבאו מחו"ל) והיום שהוא יום גילוח גם הם גלחו והעבירו פאת זקנם ובר יומאי הויין. ובקשו ממני חבירי שאני אגיד להם מוסר. ואמרתי אל הבחורים כל ימי הספירה נצטערתם שלא יכולתם להעביר פאת זקנכם. ועכשיו הגיע היום שאתם גם אתם שישו ושמחו בשמחת הרשב"י ולעבור ח"ו על דברי קדשו גם ביום הוד מלכותו ושמחתו כמו לכבוש את המלכה כו' כו'. וב"ה דברינו עשו פרי וקימו וקבלו עליהם שמהיום לא יגעו בזקנם בציון קדוש ישראל".

שם (י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, מכוונים נגד י"ג מדות של רחמים): ראה גם בס' אור תורה פ' בהעלותך, ערבי נחל פ' ויצא, קדושת לוי פ' תשא, ולקמן במילואים לח"א ערך "בעל בני יששכר".

ערך "מדרש רבה" (עמ' מח ואילך); יש להוסיף דברי המדרש באיכה רבתי (ה, ה – הו"ד לעיל ח"ב פי"ד: "מסירות נפש שלא להעביר הזקן"): "על צוארנו נרדפנו, אדריאנוס שחיק עצמות פקיד ואמר אי דאתינן משכחנן שערא ביהודאי, ארימון ראשי מיני, הדא הוא דכתיב על צוארנו נרדפנו [אם אבוא ואמצא שער ביהודי, הסירו ראשו ממנו] – שגזר עליהם שיגלחו שערים ולא ימצאו להם פאת ראש וזקן, ומי שעובר ע"ז ישאו ראשו ממנו, אמנם המה לא שמעו בקולו והקשו כנגדו עורף (יפה ענף על המד"ר שם).

שם מספר 4 (עמ' נב) [בענין זקנו של אברהם אבינו]: כן מבואר בהקדמת שו"ת שתי הלחם, כי דוקא אברהם אבינו הי' הזקן הראשון שהי' לו מעלה זו דזקן בהידור פנים זקנו ושער רישי' כתלג חיזור.

שם: יש להעיר גם ממדרש לקח טוב (לרבינו טובי בר' אליעזר) שמות פ"ו, ו: "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים. . . שלא שינו את לבושם וכו'"* – די"ל דשייך זה לזקן ופאות (ראה לקמן במילואים לערך "האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש", ועוד). וראה ס' "טעמי המנהגים" ערך "אל תטוש תורת אמך" בארוכה ע"ד קדושת בגדי היהדות.

ערך "גמרא" (עמ' נט): מה שיש להעיר מסנהדרין ק, ב: "מאן דאית לי' מעברתא בדיקני" – ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (עמ' תקטו).

שם: מה שיש להעיר מדחז"ל בהוריות יב, א וקריתות ה, ב בענין זקן אהרן – ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד הערה 188 (עמ' תרכט-תרלג).

ערך "רמב"ם" אות א הערה 82 אות א (עמ' סח-ע, בענין תשובת הרמב"ם הסותר לכאורה למ"ש ביד):

יש להעיר ממ"ש הגר"ח פאלאג'י בס' כל החיים מערכת יו"ד סנ"ז (כא, ב) בנוגע הרא"ש "בהרא"ש שיש לו פסקים ותשובות הוא דאיכא מרבנותא דסברי כשסותר מתשובה לפסקים דהפסקים עיקר יען ספר הפסקים הם כולו אורייתא דילי' שחיברו בכונה מכוונת לברר הדינים לפי מה שהוא הלכה פסוקה אז עדיף כחו יותר מתשובה שהיא לפרקים" – א"כ הוא הדין לגבי חיבור הרמב"ם כשסותר למה שכתב בתשובה, החיבור עיקר (ראה שו"ת יחווה דעת ח"א סמ"ה).

(* בכללות מאחז"ל זה ומקורו, ראה "אלפא ביתא קדמיתא" להרב שמואל אשכנזי עמ' 621 ואילך.

ועיין בס' "תולדות רבינו אברהם בן הרמב"ם" (להר"ר מרגליות) ס"ב הערה ג שהביא מדוכתי' סגיאי שהעירו האחרונים איך מיד ה' השכיל על הרמב"ם מדי ערכו ספרו הנהדר בקודש יד החזקה לכווין להלכה עד כי גם לפעמים שאחרי התפשטות ספרו כששאלו אותו חכמי דורו על מה שכתב וחזר מדעתו, באו רבותינו שאחריו וחזרו והעמידו דברים הראשונים להעיר מקורם ולישב מה שגם ממנו ז"ל נפלאה היתה מדי כתבו תשובתו עיי"ש.

שם הערה 83 (ע' עא) בענין טעם האזהרה משום חקות עכו"ם: ע"ע שו"ת שבט הלוי ח"ה סצ"ט.

שם אות א הערה 85 (עמ' עא ואילך): שו"מ שעמד ע"ז גם הרה"ג וכו' ר' גרשון שטערן ז"ל, אב"ד מ. לודאש, במאמרו הנדפס בס' "תל תלפיות (פליטה הנשארת)" כרך ד' עמ' קנ: ביו"ד (סי' קפ"א) בפת"ש (סק"א) עט"ז (סק"א) שכתב דלהרמב"ם מותר לגלח פאות הראש מפני שלום מלכות כמו בסי' קע"ח (ס"ב) וע' בתשו' א"א"ז פנים מאירות ח"א (בחי' רעק"א כתוב ח"ב) (סימן ע"ט) שהשיג עליו ע"ש עכ"ל. ותשו' פמ"א אינו תח"י, אבל ראיתי במנחת חינוך (מצוה רנ"א) שהביא בשם המשנ"ח שהשיג על הטו"ז לפמ"ש הב"י (סי' קע"ח) דהאיך יכולי' חכמים להתיר לספר קומי מפני שלום מלכות אף שהוא חק העכו"ם, ותי' כיון שאינו מפורש בתורה חקות העכו"ם מסרו הכתוב לחכמים והם התירו לקרובי מלכות ע"ש, וא"כ בפאות הראש דמפורש בתורה דאסור להקיף פ"ר א"כ גם הר"מ מודה דאסור משום שלום מלכות ע"כ. והנה ודאי השגה גדולה היא על הטו"ז ובפרט דהטו"ז עצמו (בסי' קע"ח סק"ה) העתיק דברי הב"י הנ"ל. אמנם מלבד זה קשה לי על הטו"ז שהחליט כאן דלא מצינו היתר משום שלום מלכות אלא באיסור משום חקות עכו"ם והיאך העלים עין מגמ' ערוכה גיטין (נ"ו א') סבור רבנן לקרובי' לבעל מום משום שלום מלכות ע"ש (ועיין במג"א סי' תרנ"ו סק"ח ובמחה"ש לשם גם עיין בבכור שור לע"ז דף ל"ו ע"ש) בשלמא על הב"י ל"ק דבאמת כתב (בסי' קע"ח) בתי' א' דמשום הצלת ישראל יש כח ביד חכמים להתיר איסור תורה, וי"ל שלמד כן מגמ' דגיטין הנ"ל, אבל על הטו"ז שכתב פה דלא מצינו היתר משום שלום מלכות אלא באיסור משום חקות עכו"ם שפיר קשה, היאך יפרנס הגמ' הנ"ל דרצו רבנן להקריב בע"מ משום שלום מלכות וצע"ג".

ובס' הנ"ל, עמ' קנב במאמרו של הרה"ג וכו' ר' משה גינז, אב"ד דבקערעסטור, תירץ קושייתו על הט"ז בזה"ל: "מה שהניח בצע"ג על טו"ז יו"ד (סי' קפ"א) דאין מתירין מפני שלום מלכות רק אי' חקות עכו"ם ולא שאר איסורין ע"ש, והרי בש"ס גיטין (נ"ו ע"א) רצו להתיר בעלי מומין למזבח משום שלום מלכות. ועי' מג"א (סי' תרנ"ו) ובמחצהש"ק שם עכת"ק. ולענ"ד אין מזה שום תפיסה על הטו"ז דלית לי' כמג"א (סי' תרנ"ו) הנ"ל ואית לי' דשלום מלכות דש"ס גטין הנ"ל לאו דוקא, אלא אימת

מלכות וחשש פק"נ ממש שדוחה כל איסורין שבתורה, וכ"כ בפרמ"ג שם ובס' בכורי יעקב (שם סקט"ו), וכן הוא בהגהות הגאון מו"ה רצ"ח ז"ל בש"ס גיטין (נ"ו שם), אבל משום שלום מלכות ומקורב למלכות גרידא כהך (דסי' קע"א) אה"נ דלא שרינן אלא אי' חקת העכו"ם וק"ל.

ועמד על קושיא זו גם הרה"ג וכו' ר' ישראל פריינד ז"ל, אב"ד סאסערגען (במאמרו שם עמ' קנ"ג), וז"ל: "לענ"ד דברי הטו"ז ביו"ד (סי' קפ"א סק"א) נכונים, ובמחכת"ה של ידידי הרה"ג הכותב נ"י הא דלפנינו וההיא (דגיטין נ"ו) תרי עניינים הם, דהתם בגיטין דסברו רבנן לאקרובי משום שלום מלכות, היינו משום אימת המלכות וכן לשון המג"א (בסי' תרנ"ו), ובאמת באשל אברהם (שם סק"ח) רמז די"ל ספק פקוח נפש הי'. ובנדון דידן אף דליכא אימת מלכות אם לא יספר קומי או לא יגלח פאת הראש, עכ"פ גנאי הוא לו אם ישב עמהם ולא ידמה להם, ובחקות עכו"ם התיירו גם באופן זה אף דליכא אימת המלכות דהם אמרו והם אמרו, ומפורש יוצא כן מב"י (סי' קע"ח) דהביא לשון הרמב"ם ישראל שהי' קרוב למלכות וצריך לישוב לפני מלכיהם והי' לו גנאי לפי שלא ידמה להם הרי זה מותר וכו'.

ואח"כ הקשה בב"י האיך יכולי' חכמים להתיר האסור מן התורה, ותירץ בתירוצו הא' דגם זה אימת המלכות הוא דיעמדו בפרץ להבא בשעת גזירה. ובתירוצו הב' הניח מזה אלא מותר בפשיטות דהם אמרו והם אמרו, ונמצא דג' מדריגות יש, ההיא דגיטין דאימת המלכות הוא הי' מותר אף בשאר איסורין, לולא החשש דיאמרו דהותר האיסור לגמרי אף דליכא אימת המלכות עיין במחש"ק בסי' הנ"ל. ולתירוץ הא' בב"י אף בחקות העכו"ם דוקא להצלת ישראל מותר, הגם דלעת עתה אין כאן אימת המלכות אלא להבא דיעמדו בפרץ, ולפי תירוצו הב' בחקות העכו"ם שאני דמותר לגמרי דגנאי הוא לו והם אמרו והם אמרו. ולדינא קיי"ל כתירוץ הב' של רש"י ועכ"פ הטו"ז (בסי' קע"ח סק"ה) לא הביא רק תירוץ הב' וא"כ יפה דיבר דלא מצינו היתר משום שלום מלכות באופן זה, דאימת המלכות ליכא ורק משום גנאי ראוי להתיר רק בחקות העכו"ם, כנלענ"ד נכון בע"ה."

שו"ר דגם בשו"ת ערוגת הבושם חיו"ד סי' קלז סק"א שקו"ט בדברי הטור והט"ז.

שם אות ב' (עמ' עח ואילך): וכן החזיק שיטת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור בס' מנחת סולת על החינוך מצוה רנג.

שם (עמ' פה ואילך): עוד הוכחה דהפירוש האמיתי בדברי הרמב"ם בנדו"ד הוא דהסרת הזקן בלא תער אסור, ורק פטור ממלקות – ראה לעיל ח"ב פ"ז אות ב (עמ' תעא).

שם הערה 103 (עמ' פה-פו): בהוספה עמ"ש ע"ד דברי מרן הב"י

בכס"מ בביאור דברי הרמב"ם, יש להעיר ממ"ש מרן הב"י עצמו (בנדון אחר) בב"י יו"ד סר"א בתחילתו (ד"ה ומ"ש ואף אם תטבול במעיין), ד"אע"ג דהרמב"ם סידרא ולישנא דמתניתין נקיט ואתי", מ"מ "אם איתא דסבר הכי הוה ל"י לפרש ולא לסתום דבריו כסתומת המשנה".

שם הערות 99, 103, 106: בהמובא והמבואר שם דרוב הדעות חולקים על הבנת מרן הב"י בדברי הרמב"ם בנדו"ד, וכותבים לחלק וגם לתמוה על דבריו – שוב אנה ה' לידי מ"ש א' מגדולי האחרונים במה שראוי להסיק לענין הלכה פסוקה בכה"ג, וז"ל:

"ועיין עוד בשו"ת דרכי נועם בחלק חו"מ סימן כ"ז דף רכ"ו ע"ד שכתב שם, וז"ל: ועוד שדברי מרן בפירוש דברי הר"מ ז"ל יחיד הוא ואעפ"י שמימיו אנו שותין וכו' דברי הר"מ ז"ל אינם סובלים פירושו שהוא אוקמתא בדברי הר"מ ז"ל וכו', יעו"ש. הרי בהדיא ג"כ מבואר בדברי הרב דרכי נועם דכשמרן יחיד הוא לעצמו בפירוש דברי הר"מ ז"ל והפירוש דחוק, אפילו במקום שקבלנו הוראות מרן, בכה"ג לא קבלנו לפסוק כמותו, וה"ה בנ"ד" (שו"ת ימי יוסף בתרא חיו"ד סי' ח. – וראה לקמן בהשמטה לח"ג: טענה ומענה א אות ג).

ערך "רבינו יהודה החסיד" הערה 126 (עמ' צה-צו) בדבריו בצוואת רבינו יהודה החסיד: ועתה אתא לידי ראי' מפורשת יותר דס"ל לרבינו יהודה החסיד דאסור חתיכת הזקן במספרים כעין תער ואף שלא כעין תער – כמובא ומבואר לקמן בסוה"ס: "הוספה ב" אות לד, ע"ש.

שם: העירני ידידי הרה"ג רמ"ג שוחאט מספר יד אפרים ח"א הערות על צוואת ריה"ח (מהג"ר אפרים בליצר, דומ"צ דק"ק בטלאן, טרנסילבני' – אה"ק, תש"ל) שהק' מלשון הצוואה שלא יגלח זקנו בר"ח, דמשמע דבשאר ימים מותר לגלח וזה דלא כזהר, ומקובלים "ולמקצת פוסקים גם איסור גמור יש בזה אפי' במספריים שלא כעין תער" [וציין לכמה פוסקים שהעלו לחומרא] ותי': "ולענ"ד פשוט דאף לדעות שסברו שיש איסור בגילוח הזקן אף שלא כעין תער מ"מ אין סכנה ומהר"י החסיד הזהיר על ר"ח שיש גם סכנה בדבר והבין". והוסיף בקונטרס אחרון שם להביא תירוצו של הבעל-זקן אברהם הנ"ל בהערה שם אות ד'.

שם הערה 127 (מקורות שהמגלח זקנו נענש ע"י שדים הדומים לפרות): ראה עוד עד"ז לקמן במילואים ח"ב פי"ג: "עונשים" מילקוט הראובני פ' קדושים ד"ה לא תקיפו. וע"ע בשו"ת כתונת יוסף חיו"ד ס"א בשם ס' חמדת הימים ד"בשביל עון זה בא בגלגול פרות, ואסמכוה אקרא לא תקיפו פ'את ר'אשכם ו'לא ת'שחית ראשי תיבות פרות".

ערך "רד"ק" (עמ' קא ואילך): ביאור דבריו באופן אחר – ראה לקמן

ב"מילואים" לערך "בעל בן איש חי"*. .

בע' קו, יש להוסיף ערך זה:

רמב"ן

ספרו "תרי"ג מצות היוצאים מעשרת הדברות":

"ומענין והלכת בדרכיו (דברים כח, ט) . . כפי הענין שרמזו בנוזיר (מ, ב) היא מצות ל"ת שלא תקיפו פאת ראש, ושלא להשחית פאת הזקן, ושלא להשחית דבר מתיקונו וישאר בו באותו סימן".

מובן, דלפי"ז אין לחלק בין הסרת הזקן שע"י תער, מספריים או סם. דבכולם אי"ז קיום "והלכת בדרכיו" וראה לעיל ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה – לאור ההלכה".

בעמ' קו, יש להוסיף ערכים אלו:

רבינו חיים פלטיאל

(תלמיד חבר של מהר"ם מרוטנבורג)

מדבריו (פירושי ר' חיים פלטיאל עה"ת – נדפס בפעם הראשונה מכת"י ירות"ו, תשמ"א) ויקרא יט, כז:

מנהג ישראל שלא לגלח הזקן

(* ע"ד מה שיש לדייק מדברי הרד"ק כנ"ל בערכו (ומדברי הרלב"ג – ראה לעיל בערכו, עמ' כז) מכואר גם בדברי הג"ר נתן נטע לייטער (אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן) בקונט' דברי חיים ואמת (לעמבערג, תרצ"ג – בהסכמת מרן החפץ חיים והגאון רח"ע גרודזינסקי) ערך "גילוח הזקן" (והיו שאין הס' בנמצא מועתק בזה דבריו):

"מיר געפינען אויך אין שמואל ב, כ 'ותאחז יד ימין יואב בזקן' – דאָ זעהן מיר מפורש אַז די אַלטע אידישע נאַציאָנאַלע טראַכט איז געווען צו טראַגען אַ באַרד. אויך ווייזט אַזוי אויס אין שמואל א כא, יד וואו עס ווערט דערציילט, אַז דוד האָט געשפיגען אויף דער באַרד. ווען איינער וויל דוקא האַבן, אַז דער קין, וואו עס וואַקסט די באַרד הייסט אויך זקן, אַזוי ווי מ'רופט דאָס אויף אידיש לשון, אַזוי קענען מיר אַ ראַי ברענגען פון שמואל ב י, ד, וואו עס ווערט דערציילט, אַז דער קעניג חנון בן נחש האָט אפגעגאלט דוד המלך'ס קנעכט העלפט פון זייערע בערד, דעריבער האַבן זיי זיך געשעמט אַהיים צו קומען. פרעגט זיך – האַבן זיי דאָך געקענט זיך אפשערן די צווייטער העלפן, אויף אַ אופן וואס מען מעג? דערפון קען מען דרינגען, אַז ס'איז געווען אַ פעסטער מנהג נישט שערען די באַרד.

"דאָס זעלבע באַמערקט אויך דער רלב"ג: 'ויגלח את חצי זקנם, וזה לאות שלא הי' מנהגם לגלח, שאם היו מגלחים זקנם, הי' אפשר להם להסיר הבושת מעליהם שיגלחו הנשאר מזקנם'. אַזוי מערקט אויך דער רד"ק און גיט צו די ווערטער 'וחרפה הי' להם גילוח הזקן', ס'איז געווען פאַר זיי אַ שאַנדע זיי זאָלן נישט טראַגן קיין בערד. אַוודאי וואָלט געפאַסט מיר זאָלן זיך האַלטן ביי אונזערע טראַדיציאָנעלע מנהגים און נאַציאָנאַלע טראַכט, וואָרום פאַר וואָס זאָלן מיר זיך וועלן שיינ מאַכן מיט דעם, וואָס איז אַמאָל ביי אונז געווען אַ בושה און אַ שאַנד ?!"

"פאת זקניך . . ויש בנזיר מיקל אדם כל גופו בתער מיתבי המעביר בית השחי ובית הערוה הרי זה לוקה, כי קאמר רב בשאר איברים, מיתבי העברה אינו מדברי תורה אלא מדברי סופרים, מאי בתער כעין תער, א"כ משמע משם דאסור מדרבנן לכל הפחות בשאר איברים אי לאו כעין תער דהא מוקמינן מילתי' דרב כעין תער ומוקי לה בשאר איברים ומשמע נמי דאסור להסתפר בפיאות אפי' במספרים בסמוך משמע דבבית השחי ובבית הערוה אסור אפי' כעין תער מדברי סופרים וא"כ כל שכן דיהי' אסור בפיאות".

ועד"ז בפירושו שם דברים כא, ה: "ובנזיר . . משמע דאסור בזקן להסתפר כרבה בסמוך דהא אוקמינא מילתא דרב בשאר איברים וכעין תער משמע דבית השחי ובית הערוה והוא הדין בזקן משום פיאות אסור אפי' כעין תער".

בירור שיטתו: הרי להדיא דאסור רבינו חיים פלטיאל (מבעלי התוספות) הסרת הזקן במספרים כעין תער משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה.

[ריכוז הדעות בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום אזהרת לא ילבש – ראה לעיל ח"ב פ"ג בארוכה.

וכאן המקום להעיר ולהדגיש דסברת רבינו חיים פלטיאל כאן לאסור מספרים כעין תער בזקן במכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה – ה"ה מפורש כסברת השו"ת צמח צדק ושאר האחרונים שכ"כ כנ"ל ח"ב שם].

רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל

(הי' בזמן ר"י בעל התוספות [שה"ג לחיד"א בערכו])

מדבריו: בספרו "ספר המנהגות" (יו"ל בפעם הראשונה ע"י הוצאת "מקיצי נרדמים" ירוש"ו, תרצ"ה) עמ' 55 ("לקוטים מס' המנהגות" – מס' מנהג טוב סי' נז):

"ומנהג טוב שלא להסתפר כלל את זקנו בתער כי אם במספרים לבד תחת גרונו כי ליכא למיחש שם משום פיאה, והיינו טעמא כי בית השחי ובית הערוה אסור חכמים לספר, כל שכן זקן שהוא דאורייתא, ועוד שהוא דרכי האמורי, וכן מצאתי כתוב משם "ס' המנהגות של החכם ר' אשר ב"ר שאול".

בירור שיטתו: הרי להדיא דס"ל דמותר להסתפר הזקן במספרים רק תחת גרונו, אבל בשאר חלקי הפנים אין לגלח במספרים משום הלאו "דלא ילבש גבר שמלת אשה" – ומאותה הוכחה, מק"ו מדין בית השחי ובית הערוה, המבואר בשו"ת הצמח צדק (וכן ס"ל לכמה גאוני' קדמאי ובתראי כמ"ש לעיל ח"ב פ"ג בארוכה, עיי"ש), ועוד אנו רואים שס"ל שאסור להסיר הזקן מצד אזהרת חקות גויים (ראה לעיל ח"ב פ"ד עוד כו"כ דעות שכן סוברים).

ערך רא"ה (ספר החינוך) אות ב (עמ' קיב-קיד): הוכיח דהצדק עם החינוך הסובר דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור – בס' מנחת סולת (להג"ר דוד צבי זעהמאן הי"ד אב"ד דוקלא ומח"ס שו"ת קב זהב ומנחת סולת) בפירושו לספר החינוך מצוה רנ"ב, ע"ש (וע"ע מדבריו שם לקמן במילואים לח"ב פ"ג).

שם אות ב (עמ' קיב-קיג): בהגהות "יבין דעת – ישועות מלכו" (להגאון ר' יהושע מקוטנא) ליו"ד סקפ"א ס"י: "אלא בתער, בחינוך מבואר דעכ"פ מדרבנן אסור במספרים כעין תער, וע' לקמן קפ"ב סעיף א'" (משמע דס"ל דהטעם משום לא ילבש).

שם: דלפי ס' החינוך איכא בהסרת הזקן משום לא ילבש ומשום חקות גוים איתא גם בברכ"י או"ח סרל"ב או"ג (הו"ד בכף החיים שם סקט"ו): "נמצא המגלח מקיים י"ד מצות... יש שנים שכתב בעל החינוך והם בחקותיהם לא תלכו ולא ילבש גבר וכו'".

וכן כתב בשיטת החינוך לאסור הסרת הזקן אף שלא ע"י תער משום לא ילבש ומשום חקות הגוים – גם הגאון רבי חיים קניבסקי בספרו אורחות יושר ס"ה – ונעתקו דבריו לקמן בסוף הספר, "הוספה ו".

ערך רא"ש" (עמ' קיט): הוכחה דס"ל להרא"ש דמספריים כעין תער משיירים קצת מן השער (ולפי"ז אין למכונות גילוח דימינו, המסירים השער לגמרי, דין מספרים כעין תער) – ראה לעיל במילואים ל"מבוא" ספר הנוכחי.

ערך רבינו בחיי אות ג (עמ' קכד-קכה): עוד בענין השייכות בין הזקן והברית מילה, ראה לעיל ח"א ערך "רבי יהונתן אייבשיץ" אות ב מספר 2 (עמ' קפג); ערך "הגה"ק (רבי שמואל) מסלונים" אות ב (עמ' רעה-רעו); מ"ש בס' בן איש חיל (דרוש ב לשבת זכור) הו"ד לקמן במילואים לח"ב פ"ג.

ערך "תרומת הדשן" הערה 196 (מ"ש בספר לקט יושר ע"ד זקנו של רבו בעל תרומת הדשן):

בקובץ "צוהר" (ירות"ו, תשנ"ח, גליון א, עמ' קפב) האריך הרה"ג ר' יהודה לביא בן-דוד (מח"ס כרע רבץ ובדי השלחן) להוכיח שספר לקט יושר – מזויף. אך העיר על דבריו בס' "מנהג אבותינו בדינו" (להרה"ג ר' גדלי' אבערלאנדער, מאנסי, תשס"ו) מועדים ח"א (עמ' רמא, הערה 7): "וכל דבריו וראיותיו קלושים ביותר, ובפרט להוציא ספר מפורסם מחזקתו".

ערך "מהריב"ל" בהערה (עמ' קמד): "ראיתי בספרו מ"ש משם מהריב"ל שלא מצא בשו"ת מהריב"ל, לענ"ד מהרד"ף ז"ל לא כיון

תרעה

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

למהריב"ל הידוע הוא רבינו יוסף ן' לב, אלא יתכן דר"ל ר' יהודה גבריאל ז"ל מרבני מנטובה באיטליה, ויל"ע בשו"ת שמש צדקה מי הם החכמים הנזכרים שם, ועייין בספר אוצר הגדולים בערך ר' יהודה גבריאל, ולא רציתי להעתיק הדברים" (הרה"ג ר"ח סופר שליט"א במכתבו אלי).

בעמ' קנב. יש להוסיף ערך זה:

עקידת יצחק

פ' קדושים (דף צה, א [דפוס פאללאק]):

"... וגם לפי שמעשה הנערות הוא ההידור והסלסול בשער ותקונו אמר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כי אין הפרש בנער לפי שכלו או לפי שניו".

וכדאי להתבונן בדבריו.

[עוד עד"ז – ראה לעיל ח"ב פ"ה אות ד].

ערך "ב"ח" (עמ' קנו ואילך): עוד מדברי הב"ח בנדו"ד – ראה לקמן בהשמטה לח"ב פי"ח אות א ואות ג.

ערך "מעם לוננו" (עמ' קעד): דברי מעם לועז פ' יתרו מובאים לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ב, עיי"ש. דברי מעם לועז בפ' קדושים – לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א אות ג.

שוב העירני ח"א ממעם לועז ליהושע (ה, ט) שאחר שהביא טענת ר' הושעיא לפילוסוף גדול: "למה אתה מספר שערות ראשך ואין אתה מספר שערות זקנך" (ב"ר יח) התאונן וכתב (בחצע"ג): "שכך היו נוהגים אפילו האומות ולא כמו היום שבעונות עושים להיפך מגדלים שערות הראש ומספרים שערות הזקן".

ערך "מהר"ם חאגיז" (עמ' קעד-קעה; תרצג) [בענין המעשה בכיבוד מקום הארון הקודש ע"י הזקן, דיש לתמוה מה ראו על ככה לזלזל בזקנם]: כמה דוגמאות למ"ש במשנת חסידים שם דאף שאין לזלזל בקדושתה של הזקן, מ"מ כיון שהי' עושה זה לשם שמים ודאי שהי' מעשהו לרצון לפני ה' והי' שכרו המאור הגדול בן בנו רש"י [דלפי גירסת המשנת חסידים אירע המעשה באבי אביו של רש"י – דלא כספר חסידים שלפנינו הי' המעשה עם רבו של רש"י] – ראה ספר חקרי מנהגים (אה"ק, ה'תשנ"ט) עמ' שד ואילך ("עבודת ה' בתמימות ופשיטות").

ערך "רבי יונתן אייבשיץ" אות א מספר 2 (עמ' קפב): כדבריו הובאו בס' "וימהר אברהם" (להגר"א פאלאגי – בנו של הגר"ח פאלאגי) מערכת

הג' אות פא"ר [תודתי נתונה להרה"ג וכו' רי"ח סופר שליט"א שהעירני על מ"מ זו]: "גילוח פאת הזקן הוא ההפרש בין ת' תחיה שהוא כחיר'ק דאם יש לו זקן נעשה סוף הזקן כמו תי'ו בחיר'ק ואם מגלח הזקן נעשה מקום זקנו כמו צורת קמץ והוא בין ת' תחיה שהוא בחיר'ק לת' תמות שהוא כקמץ כן פי' רבני אשכנז הלא בספרתם מהמקובלים וגילוח הזקן התערר עצמו מעידה עליו לעוה"ב וזהו אם לא ישוב חרבו ילטוש וכו' לח"ת דל"ו ע"ג ודע"ב ע"ג, ומוסר גדול ביערות דבש ח"א דצ"ג ע"ד ע"פ מה לך לספר חקי ובכלל כ' דארך אפים ליכא במגלח הזקן שהוא מי"ג תיקוני דיקנא ומסיר ממנו צלם אלהים ויש ברית בזקן כמו ברית מילה ותשא בריתי וע"ש, ובגילוח פאת הראש והזקן תמיהה נשגבה על יוקר שער הבשר שנתרבה דהרי באים בגלגול בהמות לח"ת ד"ח ריש ע"ג וע' בס' נפש חיים".

שם: דבריו ביערות דבש בענין סיבת המתחילים להסיר זקנם – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ד בסופו.

ערך רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) הערה 319 (עמ' קפה); "הוספה ב" אות יז) בענין סידור היעב"ץ ושיבושי המדפיסים ב"סידור בית יעקב": בהוספה על מקומות המצויינים לעיל שם הדנים בזה ראה גם בדברי הגה"ק ממונקטש בחמשה מאמרות (מאמר נוסח התפלה); שו"ת פאת שדך סל"ד או"ג; ספר בירור הלכה מהדו"ק או"ח ח"א עמ' ל ומהדו"נ או"ח ח"א עמ' כ, כז, קסג, קסח, שצו ומהדו"ת עמ' סד, קמ, רמט ומהדור"ב עמ' קנב, קע, קעב, רמג, שי, תס ועוד; מאמרו של הרב יהודה לביא בן-דוד בקובץ "צהר", ח"ג עמ' רנה ואילך; ההוצאה החדשה של סידור היעב"ץ שהו"ל הרי"ש וינפלד בעל הו"ל "אשכול" (תשנ"ה).

ערך "רבי דוד פאדדו" (עמ' קפט) בעמ' קצא, צ"ל:

ג) כתב בספרו "חסדי דוד" על תוספתא פ"ג דמכות:

"והא דבעי תער היינו לחיובא אבל איסורא מיהא איכא אפילו במספרים והכי דייק תנא דלא תני אלא ואינו חייב חיובא הוא דליכא . . . וכנראה נמי מהגמרא [לעיל ח"ב פ"ב] . . . ומ"ש [בתוספתא] דאם נטלן ברהיטני ובמספרים פטור, פשוט דר"ל פטור אבל אסור דעכ"פ לא יבצר מאיסור דרבנן [לעיל ח"א ערך "תוספתא"] וכן משום איסור דלא ילבש גבר וכו' [לעיל ח"ב פ"ג. ואולי עפ"ז יומתק המובא לעיל ח"א בערכו, הערה 327] אלא שאינו לוקה וכ"נ בהדיא מדברי הרמב"ם שם [לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב'] ודלא כמ"ש שם מרן בכ"מ אחר בקשת המחילה מכבודו [לעיל ח"ג: טענה ומענה א'] וכבר הארכתי להוכיח זה בתשובה הנז' [לעיל ח"א בערכו אות א'], וע"ש . . . וממוצא דבר נשמע דת"ק דקאמר לעיל גבי פטורא דרהיטני ומספרים לרבנותא נקט דאפילו בהני איסורא מיהא איכא וכ"ש במלקט דאורח' דאיכא איסורא דאין סברא לומר דפליגי [ראה לעיל

תרעז

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

ח"ב פ"ב אות ג' . . . א"ו כדאמרן דאיסורא איכא בכלהו לרבנן אלא דחיובא ליכא אלא בתער והכי קיי"ל".

ערך "חתם סופר" אות א משו"ת חאו"ח סקנ"ד (ע' ריג): ראה לקמן בסמוך ב"מילואים" לח"ב פ"א אות א בדברי שו"ת מנח"י ח"ז, שהניף ידו שנית להוכיח דלפמ"ש החת"ס שם אסור לגלח הזקן במכונות גילוח כמו בתער.

שם. אות ב (עמ' ריט ואילך): עוד חיזוק להמבואר שם בכללות כוונת מרן החת"ס בתשובה זו – הנה העירני ח"א מדברי החת"ס גופי' בחאו"ח סי' קכ (בנדון מסויים), דאף שהביע שם דעתו ברורה, אשר: "הלואי ישתקע הדבר ולא יעשה כן בישראל לגמרי . . . ושומר נפשו ירחק ממנו" – עכ"ז כתב ד"ע"כ להכניס עצמינו בשערי היתר", מפני ש"לא ישמעו [לנו] לאסור לגמרי, כי ההוצאה מרובה וכמה אנשים פרנסתם ומחיתם בכך". וא"כ ה"נ אפ"ל בנדו"ד, דאין תימה בכך דס"ל להחת"ס דעדיף טפי שישתקע ההנהגה דהסרת הזקן מישראל לגמרי, ושומר נפשו עליו להתרחק מזה בתכלית, [וכדמוכח מכמה הוכחות כנ"ל בפנים] – ואעפ"כ כתב צדדים להקל, מפני "פרנסתם ומחיתם" וכו' של ישראל; ללמוד זכות; וכו', וכבפנים.

שם. אות ב ב"דברי הקדמה" (עמ' ריג): כתב אלי הרה"ג וכו' ר' יששכר דוב גולדשטיין (שליט"א) ז"ל מירות"ו (אב"ד "חוג חתם סופר" ומח"ס "ליקוטי הערות על שו"ת חתם סופר"): "יש לתמוה על המביאים רא' מדברי החת"ס אלו להתיר מספרים כעין תער כפי שהביא מע"כ נ"י בעמ' ריג (אני לא ראיתי עדיין מי שכתב כן) איך טחו עיניהם מראות שהחת"ס עצמו בתוך דבריו כתב "ואי משום מספרים כעין תער זה חשש רחוק" – הרי מפורש בדבריו שזה אסור אלא שאין לחוש שיבוא לידי כך, ואין ספק שכל הנתלים בדברי החת"ס בזה מקלם יגיד להם".

שם הערה 370: כתב אלי הרה"ג הנ"ל: "השואל לא הי' הגאון בעל אהל דוד כמו שהביא מע"כ בעמ' ריג בשם הלבושי מרדכי אלא שמו הי' ר' דוד רובינשטיין והי' רב בקאבערסדארף".

שם: סיפור אודות מרן החת"ס שגם שממנו מוכח שיטתו בנדון – לקמן בהשמטה לח"ב פי"ח אות א.

דברי "שו"ת חתם סופר החדשות"

שם אות ב (משו"ת חת"ס סו"ס קנט) [עמ' ריג ואילך]; שוב נדפס תשובה אחרת ממרן החת"ס בנדון, בשו"ת חתם סופר החדשות (מכון דעת סופר ירות"ו, תשמ"ט), סימן ל, [ונראה דתשובה זו "משנה אחרונה" לגבי תשובתו בחאו"ח סו"ס קנט הנ"ל] ושם כתב שרק במספרים שלא כעין תער (ובסם) אין איסור ע"פ נגלה, וא"כ מכאן עוד חיזוק למבואר לעיל שם

דצדדי קולא בתשובתו בחאו"ח סו"ס קנט שייכות דוקא למספריים שלא כעין תער, ודלא כמו שסוברים כמה הסומכים על תשובה זו להסיר הזקן במספרים כעין תער [ראה לעיל שם בארוכה]. עוד מפורש שם בדברי מרן החת"ס דאיכא בהסרת הזקן משום לא ילבש גבר שמלת אשה (מכ"ש וק"ו מדין בית השחי והערוה) [ראה לעיל ח"ב פ"ג] ומשום חוקת הגוים [ראה לעיל ח"ב פ"ד]. ומ"ש שם "וכל זה מאז ומעולם, אך עתה בעו"ה קלקלתינו תקנותינו, שכבר הורגלו רובא דרובא במדינתנו להסיר שערות הנ"ל" – ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 24 והערה 15 (בנוגע לאיסור לא ילבש) ולעיל ח"ב פ"ד הערה 4 (בנוגע חוקת הגוים) מה שיש להשיב ע"ז ודעת פוסקים דלא ס"ל הכי (וראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג שם וח"ב פ"ד שם). [וכדאי להתבונן שהשתמש מרן החת"ס כאן בלשון "קלקלתינו" – משמע דאין רוח חכמים נוחה מזה. וראה לקמן בסיום דבריו]. ובניגוד קצת למשמעות השו"ת בחאו"ח הנ"ל בענין האיסור בהסרת הזקן ע"פ קבלה, כאן הביא דעת המקובלים ש"החמירו מאד אפילו ליגע בשער אחד, ואומרים כי המה נגד י"ג תקוני דיקנא עילאה י"ג מדות" [ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב]. ועוד בניגוד קצת למ"ש בחאו"ח שם בנוגע לדעת הרמ"ע מפאנו לחלק בין דרי א"י לדרי חו"ל [ראה בארוכה לעיל ח"ג: טענה ומענה (סברת ה"באר עשק"י)] – כאן כתב על סברא זו "אך דעת יחיד הוא ולית מאן דחש לי". [וכדאי להעיר שלא הזכיר מרן החת"ס כאן הטענה דא' מהמקובלים גילח זקנו. ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד].

ועוד הזכיר מרן החת"ס בתשובה זו מ"ש בדרשותיו עה"פ פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (דברים ד, טז) "והיינו רמז, פן תשחיתון, השחתת שער, ואז ועשיתם לכם עצמיכם תעשון פסל" – דלפי"ז אין חילוק בין תער בין שלא בתער, דגם במספרים וכ"ש ע"י סם נעשה בתמונת הפסל, כמבואר לעיל ערך "חתם סופר" אות ד.

ויסיים מרן החת"ס סופר תשובה זו: "ואמנם שומר נפשו ירחק מהכיעור וקדוש יאמר לו".

[ויש להזכיר דמ"ש לעיל בערך חת"ס שם אות ב מספר 3 ולעיל ח"ב פ"א הערה 39 – מהגהות כתב סופר על שו"ע חיו"ד סקפ"א, שכתב שם בשם אביו החת"ס שהנהיג בני ביתו ותלמידיו לגדל כל שער ושער בשערות הראש להגיע עד התחלת חיבור לחי התחתון עם העליון "אע"פ שיהי טעות [מצד הדין] מ"מ קדוש יאמר לו" – דמקורו בתשובה זו הנדמ"ח (כמ"ש הכתב סופר שם "אלו דברי אאמו"ר זצ"ל בתשובה כת"י שתח"י"). וציין המהדיר שם למנהגי חת"ס (קונטרס תומר דבורה פ"ג אות טו).

יש להעיר שתלמידו של מרן החת"ס, הגאון רבי מאיר א"ש (רב באונגוור) פסק בספרו שו"ת אמרי אש (יו"ד סנ"ה – ראה לעיל ח"א בערכו): "לגלח פאת זקנם ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום דבחוקותיהם לא

תלכו".

שם אות ב מספר 6-7 (עמ' רטז-ריז): דגם בארץ אשכנז היו מחמירים בגידול הזקן בזמן העבר (ובפרט ה"יושבי אהל") – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ט, עוד עדות עד"ז.

שם אות ד: (עמ' רכב) וכן נראה שיטת מרן החתם סופר דאין נכון להסיר פאת הזקן לגמרי (באיזה אופן שיהי) ממ"ש בדרשות חת"ס סופר לז' אד"ש תקצ"ד (ח"א עמ' קס"ז, ב): "הנה בעו"ה אנו רואים דרכן של או"ה אחר שנחשכו עיני ישראל כמה זמנים בעוני וגלות ונמאסו כקוצים בעיניהם, פותחים להם קצת שערי רחמים וממשיכים אותם ומראים להם קצת פנים שוחקות. וחשוכי הגלות הללו בראותם אור נתפתו בעו"ה ונמשכים וחושבים להתקרב יותר ויותר ואוכלים מפתם ושותים מיינם מרק פיגולם מעבירים תער על פאת זקנם וראשם וחושבים עי"ז למצא חן. ולשוא צרף צורף כי כל עוד שהם מתקרבים ומתנאים להם כל עוד שנאתם מתגבר יום ויום והניסיון יוכיח". ופשוט דאין חילוק עפ"ז אם הסרת הזקן נעשה ע"י תער או ע"י סם וכיו"ב – דסו"ס ה"ה "נמשכים וחושבים להתקרב יותר ויותר... מתקרבים ומתנאים להם".

שם: וראה שו"ת חת"ס חאו"ח סקכ"ב: "אדרבה עלינו להוסיף גדרים וסייגים ולא אפשר דרא כי בעו"ה הדור פרוץ במלואו ויש להוסיף אומץ להחמיר ולא להקל, וכיון שהציבור יכולים לעמוד ועמדנו בה כמה מאות שנים, מהיכי תיתי להתיר", עכ"ל. וכ"ש אנו יתמי דיתמי מה נעני אבתרי'.

שם: וראה עוד בס' חמדה גנוזה (לנכד הגה"ק בעל "דברי חיים" מצאנז; ברוקלין, תשס"ב) עמ' קפב: "החתם סופר ז"ל ראה טרעגער אחד בשוק שהי' מגולח, והי' נושא משא על כתיפו, שאל אותו החתם סופר כמה אתה לוקח בעד משא זה, השיב לו עשרים צ"ל או שלשים, אמר לו החתם סופר אני אתן לך ר"כ אחד, ובעד זה תשא בשבילי משא קלה מאוד שאין בו שום טרחה, השיב הטרעגער לו יהא כדברי רבינו, לקח החתם סופר ר"כ אחד, נתן לו ואמר לו הא לך ר"כ אחד ותישא עליך זקן ולא תגלח אותו, ודפח"ח". ומכאן עוד ראי' להמבואר לעיל בפנים דבעצם העדיף מרן החת"ס זקן מגודל.

שם: דברי מרן החת"ס בדרשותיו שע"י הסרת הזקן "מראה שאינו בנו של הקב"ה" ודבריו לדחות הטענה שע"י גילוח הזקן ימנעו מ"גאוה" – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט, בסופו.

שם: דברי מרן החת"ס בכמה מקומות בענין חומרת שינוי מנהגים (דאיכא בזה איסור מדאורייתא וכו') – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח

(“מנהגי המקום ומנהג אבות”).

ערך “בעל בני יששכר” (עמ' רכט ואילך): העירני ח"א מדבריו גם בספרו “אגרא דכלה” פרשת תשא ד"ה מדרש פ' מא:

המקצר זקנו לא יזכה לתורה בשום אופן

“שם לוחות אב"ן כל מי שאינו משים לחייו כאבן הזו אינו זוכה לתורה עכ"ל הנה האבן הוא דומם והוא עומד תמיד במקומו בלי שינוי משא"כ צומח גוזזין וקוצרין אותו וחוזר וצומח והנה הלחיים הם צומחין פאות הראש והזקן והנה הזקן מרמז לדיקנא קדישא י"ג מדות של רחמים כנודע וכנגדן התורה נדרשת בי"ג מדות והנה המשים לחייו כאבן היינו שינהג בו מנהג האבן הדומם שאין גוזזים אותו יש בו הכנה לקבלת התורה הניתנה למורשה לכ"י וכל ב"י מסוגל לה אם ירדוף אחרי' משא"כ מי שנוהג בו מנהג הצומח לגוזזו ולקוצרו הנה בודאי לא יזכה לתורה בשום אופן כיון שאין בו הארה לי"ג מדות של רחמים מאין יהי' בו הכנה לי"ג מדות שהתורה נדרשת”.

שם אות א (מספרו “בני יששכר”): כ"כ עד"ז גם בספרו “אגרא דפרקא” אות שנג [בדפוס בני ברק, ה'תשנ"ט, דכ"ה בכת"י, אבל בדפוסים קודמים נדפס לאחר אות שנב בסוף הספר, באות א]:

“בגמרא ר"ה [יז:]: י"י י"י אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. לא נודע רמיזת הכתוב לזה, וגם למה הוצרך להשמיענו שהשי"ת מתנהג ברחמים עם האדם קודם שיחטא, עיקר החידוש הוא לאחר שיחטא ויעשה תשובה. והנראה דהנה ידוע י"ג מדות של רחמים הם נגד י"ג תיקוני דיקנא קדישא, ולזה נצטוינו שלא לגלח הזקן, והב' שמות הוי"ה הקודמים, הם מרמזים לפיאות שנצטוינו שלא להשחית. והנה יש להתבונן מפני מה פאות הזקן אי אפשר לקיים בימי הקטנות משא"כ פאות הראש, וגם הגדול מצווה שלא להקיף פאות קטן. ונראה דזה הוא דרשת חז"ל, דהפאות הראש נוהגין גם בקטנות קודם שיחטא האדם כי אינו בן מצוה, להורות שגם המצות שהאדם עושה בקטנות כשהוא קטן, הגם שאינו בן מצוה וסד"א דהוי כמעשה קוף בעלמא, קמ"ל אני י"י קודם שיחטא וכו', היינו קודם שהגיע לכלל חטא, אני וכו' ויעשה תשובה, ומהא דרשו לה חז"ל מדחזינן דמצות הפיאות הם גם בקטנות”.

שם: דברי הגה"ק בעל בני יששכר בספרו “אזהרות מהרצ"א” בענין גדר הנאמנות של המגלח זקנו (דפסול לעדות וכו') – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח.

שם: לעיל (ח"ב פי"ב אות ה: “סגולות” ושם נספח ב) הו"ד בענין אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד (והמשכת חכמת התורה עי"ז) מספרו

"אגרא דפרקא" אות שלז, ונעתקו דבריו שם בשלימות לקמן במילואים לח"ב פי"ב. וע"ש גם מ"ש בנדון בספרו "והי' ברכה" עמ"ס ברכות.

רבי שלמה קלוגר

(אב"ד בראדי ומח"ס שו"ת האלף לך שלמה; שו"ת טוב מעם ודעת; ועוד*)

דבריו בדרשותיו (שי"ל לאחרונה בסדרת הס' "קהלת יעקב") בענין שהזקן ה"ה "צורת ישראל", "צלם אלקים", "דמות ישראל" ו"תואר ישראל" וזה שגילוח הזקן נחשב לבושה ונחשב ליוצא מעדת ישראל; וסיבת המסירים זקנם שלא יכירום כי הם ישראל; ושע"י גידול הזקן זוכים בדין ולעזרת ולשמירת המלאכים ולישועת ולגאולת ישראל – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ז; מילואים לח"ב פי"ט; מילואים ל"סיומא דספרא". ושם – דזהו הטעם שבכתה רחל אמנו ("רחל מבכה על בני"), דע"י גילוח הזקן אינה מכרת אותנו כלל.

ערך "רבי חיים פאלאג'י" (עמוד רלג ואילך): העירני הרה"ג רי"ח סופר שליט"א מעוד כמה מקורות בנדוננו מתוך ספריו המרובים של הגאון החבי"ף, ומהם:

ספרו "החפץ חיים" סימן נה אות יו"ד ואות יב – נעתק לקמן בהשמטה לח"ב פי"ח אות א.

ספרו "גנזי חיים" בסופו ב"תשובה מחיים" סי' ז: "גילוח פאת הראש יתענה פ"ו תעניות וגילוח פאת הזקן יתענה ק"ן תעניות ואם הם פעמים רבות יתענה מאתיים תעניות כמ"ש המקובלים והוזכר בסידור ההפסקה גדולה וע"י בס' יסוד עולם אות ג"ן שהאריך בזה ואם לא תקן עונו יבא בגלגול פרות כמו שהבאתי בקוני' נפש חיים ותוכחת חיים ע"ש".

שם: עוד מדבריו בנדו"ד, ראה לקמן "הוספה ב" אות יט, לא, לב, לה.

ערך "צמח צדק" (עמ' רלז ואילך): בירר מסקנת שו"ת צ"צ שם בס' אגרות קודש (להגה"ק מליובאוויטש) ח"א עמ' יג: "המורם מתשובה זו דגילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער אסור מן התורה, וגם חייב מלקות משום לא ילבש גבר (וקצת מספקא לי' להצ"צ בחיוב מלקות). וכ"ז במקום הפאות – הן לאסור דלא תשחיתו, הן לאסור דלי"ג, אלא דאנן לא בקיאי במקום הפאות ולכן אסור מספק בכל מקום.

(* בשנת תר"ד (כ"ה שנה קודם פטירתו) כתב (בשו"ת ובחרת בחיים סכ"ט) שכבר חיבר לערך "מאה וחמש עשרה חיבורים גדולים". וע"ע לו בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סו"ס שסז. כינוהו: "ותרב חכמת שלמה" (ראה קונטרס "אוצר הידיעות" ח"א עמ' פז).

שם: עוד הגהות בנדון שנדפס לאחרונה בשו"ת צ"צ שער המילואים – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ב.

שם: כדעת הצ"צ לאסור הסרת הזקן אף בלא תער במכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה – מפורש הוא בדברי חד מן קמאי מבעלי התוספות ה"ה רבינו חיים פלטיאל, וכנ"ל ב"השמטות" לח"א: "לקוטי דעות", ע"ש.

שם (אות ב' – מספרו "חידושים על הש"ס" ספ"ג דמכות): מבואר דלא כהמפרש במכות כא, א דלעולם איכא בגילוח הזקן ע"י מספרים איסורא דאורייתא או דרבנן עכ"פ בפרט לפי האמור במד"ר פ' נשא ריש פ"י ובשה"ש רבה ס"פ חכו ממתקים "ואבדיל אתכם כו' להיות לי, א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן עובדי כוכבים כו', בתגלחתם ופאת זקנם לא יגלחו" וא"כ במספרים כעין תער וכ"ש במלקט או ברהיטני [או ע"י סם] "אינו מובדל כלל וכלל, ונהי שאין בזה חיוב כיון שעיקר הגילוח בתער, מהיכא תיתי נאמר שלא יהי' בזה שום איסור כלל".

והעיר הרב המהדיר לס' חידושי צמח צדק על הש"ס מס' מכות (כא, א) דמה שמדייק הצ"צ לאסור את גילוח הזקן במספרים מדברי המדרש ולא מהרמב"ם שהוא ספר הלכה [ע"י לעיל ערך "רמב"ם" אות א' שכתב דטעם האיסור דדרך כהני עכו"ם הי' להשחית זקנם וי"ל דכונתו היא דמלבד הלאו המפורש בהשחתת הזקן עובר גם על ובחוקותיהם, ע"ש בארוכה], י"ל בפשטות שהוא משום שהצ"צ מביא את דברי המדרש כקושיא על המפרש במכות שם (שכתב לשון היתר במספרים) ולכן אין כאן המקום להביא את דברי הרמב"ם.

ומלבד זאת י"ל דהוא משום שדברי הרמב"ם שנויים במחלוקת (כמבואר בארוכה לעיל ערך "רמב"ם" אות א'), דמצינו לטור ביורה דעה סי' קפ"א שחולק על הרמב"ם, וס"ל דאין לאיסור זה טעם אלא הוא גזה"כ, וז"ל שם: "הקפת הראש והשחתת הזקן כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב מפני שעושין כן עובדי כוכבים, ע"כ. וזה אינו מפורש, ואין אנו צריכים לחפש טעם למצות כי מצות מלך הם עלינו אף אם לא נדע טעמם", עכ"ל.

ואמנם הא גופא טעמא בעי, כמה שונים דברי המדרש מהרמב"ם, ולכאורה הטור פליג גם על מ"ש במדרש, ולאידך גיסא צריך להבין מדוע כותב הטור על הרמב"ם וזה אינו מפורש, והרי הדברים מפורשים בדברי המדרש רבה.

וי"ל דדברי המדרש אינם ענין למחלוקת הרמב"ם והטור דפליגי מהו גדר האיסור של גילוח הזקן, ואמנם המדרש שם מיירי בכו"כ דברים שישאל מובדלים בהם מן העכו"ם, כגון ערלה, כלאים, עשית מעקה, וכו' וכו', והנה בערלה ובכלאים וכו' ודאי אין לומר דגדר איסורם הוא ההבדלה מן העכו"ם, אלא דכונת המדרש היא דנוסף על האיסור הפרטי שבכל מצוה

ומצוה, יש לכולם ענין נוסף משותף של ואבדיל אתכם מן העמים (ונ"ל דאין זה הלאו של ובחוקותיהם לא תלכו, דאין מסתבר לומר דמי שאינו עושה מעקה לגגו נקרא הולך בחוקות העכו"ם, אלא שחסר אצלו בענין החיובי של ואבדיל אתכם מן העמים. [כ"ז מדברי המהדיר שם].

ערך "רבי חיים מצאנז" (עמ' רמב-רמג; רנג): בסוף הערך נסמנו המקומות בחיבור הנוכחי הדנים במ"ש בספרו "שו"ת דברי חיים" ח"ב יו"ד סימן ס"ב – להקל בענין העברת הזקן ע"י סם. על המבואר במקומות אלו יש להוסיף, כי לאחרונה חזיתי בשו"ת דבר יהושע ח"ג יו"ד סימן כח, וז"ל: "משמע דחשש רבינו הק' [בעל "דברי חיים" שם] לשיטת הסוברים דאף בזקן איכא איסורא במספרים כעין תער ואפשר אף במספרים שלא כעין תער, כמו שהאריך בזה בשו"ת צ"צ החדש (ואינו תח"י) ועל כן לא נתן עצה רק לגלח ע"י סם". [אבל להעיר דבצ"צ שם אוסר גם ע"י סם. – ראה לעיל ח"ב פ"ט: "סם"].

שם: עוד הוכחה ע"ד שיטתו בענין חשיבות גידול הזקן ראה בס' "דברי חיים" על התורה (פ' חיי שרה דף ו, ב): "לזה הטפשים מגלחים זקנם ואומרים כי הוא מותר ללא תועלת, אבל התורה הקדישנו וצונו שלא להשחית המותרות וכו' ועי"ז נעשה הזקן הדרת פנים".

שם: בילדותו, כשאך נגמל הרה"ק בעל "דברי חיים" מצאנז, לקח אותו אביו רבי לייביש בנסיעתו אל הרה"ק ה'חוזה' מלובלין. לקח הרה"ק מלובלין את הילד הרך בידו הקדושה ושיחק אתו, והילד אחז בידו הקטנות בזקנו של הרה"ק מלובלין וסילסל אותו. אמר הרה"ק מלובלין לאביו של הילד: "הרי הוא כבר עכשיו יודע ומבין מהו זקן!"

ופעם נשרף זקנו של הרה"ק בעל "דברי חיים" מצאנז בלילה, והדבר גרם לו צער גדול. וכשקם בבוקר, הי' זקנו הקדוש מגודל מחדש כפי שהי' לפני כן ("חמדה גנוזה" עמ' סו ועמ' קלח).

שם: סיפור פלא אודות שער זקנו של הגה"ק בעל "דברי חיים" – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ב.

שם: דברי הגה"ק בעל "דברי חיים" אודות זקנו של הרמ"ע מפאנו – ראה לקמן במילואים לח"ג טענה ומענה ד': העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו.

שם: בנוגע בנו של הגה"ק בעל "דברי חיים" – ה"ה הגה"ק בעל "דברי יחזקאל" משינאווא, ראה ספר "ירבה תורה" (להגאב"ד וואידיסלב) בהקדמה לח"א (עמ' לג), ושם מסופר כשאביו [של הגאב"ד מוואידיסלב] נסע ביחד עם אביו להגה"ק משינאווא קודם הבר מצוה, סיפר להם:

"בא לכאן 'דאקטאר' מסוים מיערוסלב ואמר שרוצה לשוחח עמי ביחידות. תחילה לא הסכמתי כי לא רציתי להתיחד עם מגולח. אחרי הפצרה גדולה הסכמתי לשבת עמו רק בתנאי שהדלת תהי' פתוחה".

בעמ' רמה, יש להוסיף ערך זה:

רבי שמשון ב"ר רפאל הירש

ספרו "חורב" (פרקי החוקים אות ט'):

אף דס"ל דמעיקר הדין "פאות הזקן אסורות ביחוד לגלח בתער, אבל לא במספרים", – אבל כתב הוא גופי' לפני"ז: "להקיף ולגלח את פאת הראש אסור גם במספרים, כמו כן בפאות הזקן לאורך הלחיים, עם פאות העצם שתחת האוזן". והרי רוב המגלחים זקנם במספרים מגלחים גם במקום הזה [כנ"ל ח"ב פ"א אות ג, עיי"ש]. וא"כ עוברים על איסור לפי דעת הגאון הזה. ופליאה על כו"כ ההולכים בעקבותיו בשאר ענינים, ואינם חוששים לדבריו באיסור החמור הזה.

וביחוד שבזה"ז רובם מגלחים במכונות גילוח, דלפ"ד רוב הפוסקים יש להתייחס אליהן כאל תער ממש [כנ"ל ח"ב פ"א]. וכן משמע דעת הגאון הזה בספרו הנ"ל שם, שכתב: "תער הוא הכלי להשחתת כל שער הזקן אבל לא המספרים" [וכ"כ בפירושו עה"ת ויקרא יט, כז]. – ודבריו הללו עולים בשיטה אחת עם כל הראשונים ואחרונים דכ"כ – דכל פטור המספרים מחיוב מלקות ה"ה רק משום שמשייר שערה הנרגשת, אבל כל כלי המגלח "כל שער הזקן", הרי הוא בכלל החיוב מלקות של "לא תשחית את פאת זקנך" [כנ"ל בארוכה ב"מבוא" ספר הנוכחי]. והרי על יסוד זה נקטו הפוסקים להחמיר במכונות גילוח (דרובם ככולם אינם משיירות אף השיעור שער היותר קטן) – כתער ממש [כנ"ל בארוכה ח"ב פ"א אות א]. ובנוגע לתער, כתב הגאון הזה שם: "אסור לגלח בתער את כל הזקן, גם מתחת להגרין" [ראה לעיל ח"ב פ"א].

ונוסף על דעתו הנ"ל בצד השלילי (הסרת הזקן) – הרי משמע מספרו הנ"ל שם דגם הוא ס"ל דיש ענין גדול מאד לגדל הזקן, כדעת כל חכמי ישראל בכל הדורות (אף המקילים מצד עיקר הדין), כמבואר על פני כל ספר הנוכחי. וכן לשונו שם: "בעת אשר תעדה ותפאר את עצמך . . אל תשכח, כי הנך מפאר ומלביש את הגוף, שהוא קדוש לה', ואל תפריע ואל תשחית ע"י העדי והמלביש את הסדר הנעלה, אשר ערך ה' בעד הופעתך החיצונה . . אתה עלם בן ישראל! החפוף תחפוף בגלל הטעם הטוב והיופי, לפי דעתך, בהופעת לעיני אנשים, לעבור על לאו מפורש בתורה? הלא טוב טוב לך, גם בעת תפאר את הופעת גופך החיצונה, להוכיח, כי גם הגוף לא 'שלך' הנהו, ולהראות בזה, כי גם הוא קנין ה', ואתה, יען כבד תכבד את סדר ה',

תשמור את החוק בעצם קדושתו, עכ"ל. – והלא גם ע"י סם ומספרים קרוב לבשר (דשניהם מסירים השער כמו התער) תוכל לבצוע "הופעתך לעיני אנשים" באופן "הטוב והיפוי, לפי דעתך" [ראה לעיל ח"ב פי"ט]? ! אלא ע"כ צ"ל דגם הוא ס"ל דיש הקפדה אף בלא תער, דדוקא על-ידי גידול הזקן אינו מפריע ואינו משחית "את הסדר הנעלה אשר ערך ה' בעד הופעתך החיצונה", ודוקא ע"י כיבוד "סדר ה'" ושמירת "החוק בעצם קדושתו" הוא מוכיח "כי גם את הגוף לא שלך הנהו" ומראה בזה "כי גם הוא קנין ה'". [וראה גם פירושו עה"ת (ויקרא יט, כז), שכתב טעמים למצוה זו, דעל פיהם אין חילוק בין תער מספרים וסם. אבל עיי"ש שכתב ליישב – בדוחק גדול – את גילוח המספרים גם לפי טעמי המצוה שלו, וצ"ע. ובטח כ"כ משום פגעי הזמן, וק"ל. וראה לעיל ח"ג: טענה ומענה א אות יא].

ערך "סבא קדישא" (עמ' רנ ואילך): העיד בשיטתו גם בשו"ת פאת שדך (להג"ר שמואל דוד הכהן מונק רב דקה"י חיפה באה"ק) סק"א (עמ' רכא) "ועל החכם ר' שלמה אליעזר אליפנדרי ז"ל אומרים שלא רצה לדבר עם בחורי ישיבת חברון בדברי תורה. ואמר הראיני את מראיך – ואח"כ השמיעני את קולך, ושמעתי שהי' חולק על הרב ב"י בהיתר גזיזת הזקן, והי' אומר בפה מלא 'כאן מרן טועה', שהי' אומר שגילוח שלא בתער פטור אבל אסור".

שם: עוד בהנהגתו שלא לדבר בדברי תורה עם בחורי ישיבה שהסירו זקנם – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות ה. ועוד בשיטתו בענין איסור גילוח הזקן במספרים דלא כשיטת מרן הש"י (אף שהי' מגדולי חכמי הספרדים) – ראה לקמן במילואים לח"ג: טענה ומענה א'.

בעמ' רנ, יש להוסיף ערך זה:

הנצי"ב מוואלאזין

ספרו "העמק דבר" עה"ת, קדושים יט, כז:

"לא תקיפו וגו' ולא תשחית וגו'. מנהגם הי' להשמר בשערות הראש והזקן כמו שעוד היום מנהג בני ישמעאל כך ומי שהוא איש המעלה משמר ביותר שלא יגע באיזה שערות הפאות והזקן לרעה. ומי שאינו במעלה כ"כ אינו משמר הרבה אבל מכל מקום חרפה הוא להסירם לגמרי. וזהו סימן עבדות מי שנמכר לעבד בעליו מסיר פאותיו וזקנו שיהא נראה כנער. . . והזהיר הכתוב לישראל שלא יהיו נמכרים לפרנסה באופן שיקיפו פאת ראשם או ישחיתו זקנם. . . ושמרתם את כל חקותי וגו' . . פי' הכתוב חקות ה' בעיני שלום ופרנסה".

[במ"ש (1) "משמר ביותר שלא יגע באיזה שערות הפאות והזקן

לרעה" – ראה ח"ב פי"ב ("תלישה ונגיעה של שערות הזקן"). (2) "מי שאינו במעלה אינו משמר . . חרפה הוא להסירם לגמרי . . סימן עבדות . . נראה כנער" – ראה שם פי"ט ("הדרת פנים – זקן"). (3) "שלא יהיו נמכרים לפרנסה באופן . . שישחיתו זקנם" – ראה שם פי"ז ("מניעות מצד פרנסה").

בעמ', רנד יש להוסיף ערך זה:

רבי שמחה זיסל זיו (מקלם)

(ה"סבא מקלם". תלמידו המובהק של הגר"י סלנטר)

סיפר חתנו של מרן רבי אליהו דסלר ז"ל: שמעתי מחותני, כי זקנו מרן הרש"ז מקלם ז"ל הקפיד שכל תלמידיו בישיבה יהיו עטורי זקן. הסיבה לכך שיש מיחסים אליו אי-הקפדה בנדון באה מטעות מצערת: כדי לקרב את היהודים שנתפסו – ל"ע – לתנועת "ההשכלה", ייסד הרש"ז ז"ל ישיבה שני' בעירו, ובה לא הקפיד שתלמידי הישיבה יגדלו זקנם. וזאת כדי שהנהגה זו לא תשפיע לרעה על חוגי המשכילים שלא ישלחו משום-כך את בניהם לישיבה. אך בישיבתו שלו, הקפיד כאמור על גידול הזקן כדת. [ראה הקדמת ס' מכתב מאליהו עמ' יג].

ערך "בעל בן איש חי" (עמ' רנח ואילך): ביאור וביורר שיטתו בענין חתיכת ותלישת שער הזקן; בענין הנדפס בקצת דפוסי שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' ה) בנדו"ד; יחוסו של הס' "שו"ת תורה לשמה"; ועוד – ראה בארוכה לקמן בסוף הספר: "הוספה ה'".

שם: העירני הרה"ג רי"ח סופר שליט"א בהערותיו (לקמן "הוספה ב" בסופו) שהאריך הגרי"ח מבאגדאד, בעל "בן איש חי", אודות נדו"ד גם באיזהו מקומן בשאר ספריו, ומהם בספרו "בן איש חיל" (בדרוש א' לשבת זכור, דכ"ג ע"ג):

"ונ"ל בס"ד דמצינו בצורת הפנים של האדם עשה השי"ת בתכונת הפנים, שיהיו שני פאות עומדות למעלה מן הזקן, א' מכאן וא' מכאן, גם מצינו שעשה את הזקן סובב על הפה, וצריך להבין מה הלימוד שיש לנו ללמוד להשכיל בזה הציור שעשה בפנים. ואקדים מעשה א' ע"ד המוסר, והוא שר אחד גדול שכר יהודי אצלו לשרת על שלחנו ימים ולילות, עד משך שבע שנים, ונתן לו שכרו בתורת מוקדם, ופרע חובותיו בזה, והיה היהודי הוא דרכו לגלח הפאות והזקן. ויהי ביום הראשון אשר עמד לפניו לשרתו, שאל השר ליהודי, למה תגלח זקנך שצמח מאיליו בידי שמים, ויאמר ראוי לגלחו, מפני שלא היה בגופו בעת שנולד, אלא נתחדש בגופו אח"ז, על כן דומה ליבלת שנתחדשה בכשר הגוף שראוי לחתכה ולהשליכה, כי אינה נחשבת בכלל הגוף, ואם היה גידול הזקן מרוצה לפני

הבורא, היה בורא את האדם שיהיה שלם בזקן מבטן אמו, ולכן טוב שיגלחוהו, כדי שתהיה גויית האדם כאשר עשאה הבורא בבטן האם. ויאמר השר קראו לי את המגלח שיבא לפני עתה עם כלי אומנות שלו, ויבא לפניו, ויאמר תוציא הכלי שאתה עוקר בו השיניים, ותעקור כל השיניים של היהודי. ויבהל היהודי, ויאמר למה תעשה כה לעבדיך, ויאמר כמשפט אשר תרצת, כי אמרת הזקן חשוב כיבלת שראוי לחתכה ולהשליכה, מפני שלא נעשה לאדם מעת היותו בבטן אמו כשאר איברי הגוף, אלא בא אח"ז, על כן ככה ראוי לעשות לשיניים ג"כ, לעוקרם ולהשליכם, מפני שלא היו לאדם מן הבטן. ויאמר היהודי הנה אנכי נתחרטתי על הדבר הזה, ולא אשחית את הזקן עוד, והנני מתקן הדבר להיות זקן חדש במקום זקן הנשחת, אך אתה כשתעקור השיניים לא תוכל לתקן המעוות, כי לא יצמחו אחרים תחתם. ויאמר השר כמה שנים יש לך שהייתה מגלח בהם הזקן, ויאמר עשרים שנה. ויאמר השר, אם לא תשחית מכאן ולהבא לא יתוקן עוון השחתות שעשית בעשרים שנה, לכן אשחית שיניך כדי לסבול צער עד עשרים שנה, ואח"כ תבא אצלי ואני חייב להחזיר לך שיניך. ויעשו לו כאשר גזר השר, ולא השאיר לו אפילו שן אחד. אח"כ העמיד היהודי לפניו, ויאמר לו אתה יהודי או נוצרי, ויאמר יהודי אני, א"ל א"כ היכן הפיאות המעידים על היהדות שאתה גלחתם, ויאמר אין אני צריך לעדות הפיאות, כי יש לי עד גדול מהם שמעיד שאני יהודי, והיא המילה שבבשר. ויאמר השר, כן דברת, המילה היא סימן מובהק ליהדות יותר מן הפיאות, אך קראו לי חייט וכליו עמו, ויבא החייט ויאמר לו תוציא המספריים ותחתוך בגדיו של זה לחצאין, הבגד והכתונת והמכנסים, באופן שלא יהיה גופו מכוסה אלא מראשו עד מקום ערותו, ומן ערותו ולמטה יהיה גלוי, ככה ילך בבית ובחוץ. ויאמר היהודי למה תעשה כן, ויאמר מאחר כי אתה סומך על עדות המילה, צריך שתהיה עומדת בגלוי, כדי שתהיה גלויה, דאין מניחין העדים בתוך תיבה סגורה ומעדיין, ויאמר היהודי אני אסמוך מעתה על עדות הפיאות שהם גלויים, ויאמר אה"ן, אך הפיאות לא תוכל לגדלם ביום זה, וצריך להמתין כמה ימים עד שיצמח, ולכן עתה תלך כך לפרסם עדות המילה, עד שיבא הזקן ויעיד, ובע"כ הוכרח לך, ע"כ.

"ובזה פרשתי דקדוק א' בשמואל ב' סי' יו"ד, בפסוק ויקח חנון את עבדי דוד, ויגלח חצי זקנם ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם, וקשה בשלמא גלוח הזקן יש להם בו חרפה, מעת גלוח עד שיצמח, ולכן מה דבני ובני יהיה להם חרפה, אך חתוך הבגדים מה תועיל החיתוך לחרפם, הלא אחר שיצאו מלפניו יכולים להחליף הבגדים ואין כאן חרפה. וכפי המעשה הנז' מובן טעמו, כי הוא גלח חצי זקנם, והיינו דהתחיל מן הפאות והחצי נשאר, א"כ א"ל זה עד אחד, וכדי להשלים ב' עדים צריך להיות עמו עד אחר היא המילה, ולכן טען צריך שתהיה בגלוי, לכך כרת מדויהם בחצי כדי שיהיה העד גלוי. [ראה מזה לעיל ח"א ערך "רד"ק" (עמ' 100)]

קא ואילך)].

“והנה ידוע הזקן מורה על התורה, כי זקן נטרקון זה קנה חכמה, והיא התורה שנקראת חכמה, כח מ”ה, ועכו”ם שעסק בתורה חייב מיתה, ולכן נתנו הפאות בפנים למעלה מן הזקן, כדי שיעידו על זה האדם שהוא יהודי, וראוי לעסוק בתורה הרמוזה בזקן, נמצא הזקן רומז לתורה והפיאות הם המעידים שזה האדם הוא יהודי, וראוי הוא לעסוק בתורה שהיא רמוזה בזקן. והא דהניח הבורא להיות הזקן סביב הפה, מפני כי היצה”ר חפץ הוא בתגלחת הזקן, כדי להראות שזה המגלח אין לו חלק בתורה, וזה דבר קשה לאדם, לכן קבע הזקן סביב לפה, ששם השיניים דא”א להעבירם, ואז מחמת השיניים יבין האדם טענת ההבל של היצה”ר, ולא יוכל להחטיאו בתגלחת הזקן, משום אותה טענה, דא”כ יאמרו לו תעקור שיניך. ולפ”ז מתכונת הפנים שהעמיד שני העדים למעלה מן הזקן, להיות ב’ עדים והניח הזקן שרומז לתורה סביב הפה, כדי שהאדם יקח מוסר מן השיניים שבפה ולא ישחיתהו, ולז”א כי תשב ללחום את מושל זה יצה”ר, בין תבין את אשר לפניך, ר”ל מה שנעשה בצורת פנים שלך, ע”פ האמור.

“נמצא נעשה בפנים של האדם פיאות וזקן, שניהם לצורך התורה שנקראת מים, ואותיות עולה מלאה בוא”ו לפי סדר תשר”ק יהיו ראש אותיות עולה אותיות פ”ז מ”ו, והיינו פ”ז ר”ת פיאות זקן, ומ”ו ר”ל מים, כמ”ש התורה והמצוה בשם פיילון היהודי, שהמים בלשון מצרי קורין אותם מו. והנה היד עד זרוע יש בה י”ו פרקים, ושתי ידיים הם ל”ב פרקים, ולכן סומך ידו על ראש העולה כי ראש העולה רומז לאותיות פ”ז מ”ו, ושתי ידיים שהם ל”ב פרקים רומזים ללב של האדם, והכונה בזה לרמוז שיהיה האדם משים לב תמיד על פז מ”ו, שרומזים בראש העולה לשמור אותם, כי באלה תהיה היהדות חלוטה לאדם, כי אלו הם כללות היהדות וכאשר ביארנו בפסוק בין תבין את אשר לפניך. נמצא בסמיכה של ידיים על ראש העולה, ילמוד האדם מוסר השכל לצורך היהדות שראוי להיות לכל איש ישראל”.

[עוד מדבריו עד”ז – ראה בספר הנ”ל, דרוש ב לפרשת זכור (דכ”ז, ב). שכתב שהפאות הן מהסימנים המובהקים של היהדות, קול קורא וצועק דהן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, דעי”ז דתיהם שונות מכל עם (וזהו ה” מלשינות של המן הרשע), ומעידין על היהדות של היהודי, ועז”נ ונודע בגוים זרעם וגו’ כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברוך ה’ (ישעי’ סא), ואם מסיר הפאות, ע”ז אמר הנביא בדבר ה’: “ואנכי נטעתך שורק כולו זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכרי”, ר”ל אבדתם הסימנים, ונהפכתם לי שנעשיתם סורי הגפן נכרי, דאין הבדל ביניכם ובין הנכרים, תחת אשר יהיו מכירים אתכם זרע ברוך ה’. “ואל יאחד האדם, כיון שאני יהודי באמת מה לי לחוש אם יכרוני שאני יהודי או לא יכירוני, דע כי מלבד הגרעון וחסרון שיהיה לאדם בעוה”ז מדבר זה, הנה גורם עוד נזק לעצמו בפטירתו כשהולך מעוה”ז לעוה”ב, והוא כי כל נפש כשתצא מן הגוף בעת הפטירה א”א

שתלך לבדה בלתי התלבשות הגוף, וגם א"א שהתלבש בגוף חומרי, אלא הקב"ה מזמין לה גוף חומר זך, שאינו נראה בחוש הריאות לאדם חומרי, וזה הגוף הוא שלם ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ומוכרח שגם הפיאות והמילה נסמנים באותו הגוף שמתלבשת בו הנפש אחר פטירתה מעוה"ז לג"ע, ונודע כי כל נפש בהילוכה לג"ע פוגעת תחלה בקליפות וחצונים שהם חוץ לג"ע, כמ"ש ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, וכיון שפוגע האדם בחיצונים אלו, צריך שיהיה לו סימן שיכירו בו שהוא יהודי זרע ברוך ה', כדי שיבדלו ממנו ולא יתאחזו בו, וכיון שנראין בו סימנים אלו של פיאות ומילה, ניכר שהוא זרע ישראל, וכמ"ש כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברוך ה', אבל אם בעודו בעוה"ז מקלקל סימנים אלו, אז גם באותו הגוף שלו שהוא חומר זך אין ניכרים סימנים אלו של פיאות ומילה, ואז לא יהיה ניכר לחיצונים, והם נאחזים ונדבקים בו, כי יחשבו שהוא מסטרא דילהון, ואין נזק יותר גדול מזה בעולם". גם האריך בזה שם בהדרוש הג' לשבת זכור (ד"ל),

(ב), כי הפאות הן "נמוס היהדות", וכתב לגבי מרדכי הצדיק דאע"פ שהי' קרוב למלכות ויושב בשער המלך עם שרי המלך, ומותר לו מן הדין להדמות להם, וכמ"ש בשו"ע יו"ד סי' קעח, והשרים אין להם פאות, עכ"ז הוא הי' נזהר מאד לגדל פאות גסות ועבות, להראות שהוא נבדל מהם; עיי"ש.

שם: דברי הגאון בעל בן איש חי בספרו עוד יוסף חי בכוונת הברכה שלא עשני אשה – שמודה לה' על הזקן – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן".

בעמ' רט, יש להוסיף ערכים אלו:

רבי אליעזר גורדון

(אב"ד ור"י מלז)

שיטתו בענין היחס שצ"ל לתלמידי הישיבות המקילים בתספורת הזקן (האם לתת להם סמיכות חכמים; ללמדם אומנות השו"ב; וכו') – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג ואות ה.

רבי משה מרדכי עפשטיין

(אב"ד וראש ישיבת פלובורקה ומח"ם לבוש מרדכי)

"... מזה יתבונן כל איש מישראל לחוס על בניו רק כשהולכים בדרך ה', אשר הם דומים בצבעם וצביונם אל יולדיהם. שומרי שבת ומגדלי

זקן. אך לא לאלה שאינם דומים כלל בצביונם לבית ישראל. כי רחוק והלבישו צורה אחרת מחללי שבת ובוזי קודש. אלה לא יחשוב לבניו. . . אם הבנים הסירו מעליהם הצלם הקדוש הזה, יעשה אכזרי עליהם כעורב כי בנים כחשים המה" (פתיחה" לספרו "לבוש מרדכי", ע"מ ב"ק, ווארשא, תרס"א).

"שמעתי שהגאון ר' משה מרדכי [עפשטיין] ז"ל רצה שיגדלו זקן, והבחורים לא רצו מפני שהיו באים בשנים. ואחרי השחיטות בשנת תרפ"ט כשבאו לירושלים רעשה העיר. . . " (שו"ת פאת שדך, להג"ר שמואל דוד הכהן מונק, ירות"ו, תשל"ה, סי' קיא).

האדמו"ר מוהרש"ב (רבי שלום דובער) מלויבאוויטש

א) ספרו "ספר השיחות – תורת שלום", שיחת שמחת תורה ה'תרס"ז (עמ' 74): דבריו בענין קיפול (וכ"ש הסרת) שער הזקן (שזהו "מנגד לאלקות", ודקיום מציאות האלקות שבנפשנו תלוי' בזה וכו' וכו') – נעתקו לעיל ח"א עמ' שב-שג (הערה 452), עיי"ש דברים נוראים.

ב) מ"ש שאין ליתן תמיכה מ"כולל רמבע"נ" באה"ק ת"ו לאלו "הנוגעים בזקנם בהשחתה כל שהוא, וכ"ש במספרים שלא כעין תער" – הועתק לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ה, עיי"ש בדבריו החריפים.

ג) "מודעה רבה" שלו (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י. כסלו-טבת תשמ"ב, ובס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב" ח"ב עמ' תקכז):

מודעה רבה

לאחב"י מאמינים בני מאמינים, היות כאשר נמצאים רבים המקילין לעצמן להשחית פאת זקנם במספרים ותולים א"ע במה שהובא בשו"ע¹ ואומרים שעושים זאת עפ"י דין דשו"ע, עלינו החיוב להודיע ברבים כי **טועים המה** כי איסור גמור הוא מדאורייתא כמו שהוכיחו ובררו הרבה גאוני קדמאי ובתראי שעוברים בזה על כמה לאווין, וכמו שהוכיח כ"ק אדמו"ר נבג"מ הצ"צ² וגם הגאון החכם חזקי' דיא מודינא בשד"ח³ מביא כמה גאוני ובראשם הגאון בעל מעשה רוקח⁴, וגם הגאון חיד"א בספרו הגדול ברכי יוסף החליט לאיסור חמור⁵, ע"כ מחויבים אנחנו להודיע לכל אנ"ש אחב"י מאמינים בני"מ בה' ותורתו שלא

(1) ראה לעיל ח"ג "טענה ומענה א".

(2) ראה לעיל ח"א עמ' רלז-רמב.

(3) ראה לעיל שם עמ' רנד-רנו.

(4) ראה לעיל שם עמ' קעב-קעג.

(5) ראה לעיל שם עמ' קצה-ר.

יקילו ראש ח"ו באיסור זה ולהיות נבל ברשות התורה. וכאו"א מחויב להודיע לאנשי ביתו האיסור החמור הזה למען לא יהי שורש שיצמח ממנו פרה ראש ולענה מב"ב וכל הדברים אשר כתבנו שבוע העברה ידעו שכל הדברים אמורים עפ"י דת תוה"ק ומי שיעבור ע"ז ידע שעון הזה תלוי בראשו, והשומע לדברינו אלה יתברך בברכה מרובה בכט"ס.

ד) מ"ש בנוגע לתלמידי הישיבה המשחיתים זקנם ר"ל לא יעברו לפני התיבה – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות א ("שליח ציבור").

ערך "חפץ חיים" (עמ' רסא-ער): עדות חתנו של החפץ חיים (הג"ר מנחם מענדל זאקס זצ"ל) ונכדו (הג"ר גרשון זאקס זצ"ל) בענין הסרת הזקן (אף בלא תער) בכלל (ובמיוחד ע"י מכונות גילוח) ועל הצער הגדול והעגמת נפש העצומה שהצטער מרן החפץ חיים על תלמידיו שלא שמעו לקולו והסירו זקנם (עד כדי כך שהי' מונע את עצמו מלשמוע קרה"ת כשנותנים עלי' למי שאין לו זקן) – ראה בפתיחת החיבור הנוכחי עמ' 18. עדות הגרמ"י הכהן בלוי זצ"ל שלא הי' דרכו של החפץ חיים לברך למי שמגלח זקנו – ראה לעיל שם (שם עמ' 38).

שם קודם הערה 413 (עמ' רסא): בענין קבלת הכרעותיו של מרן החפץ חיים, יש להוסיף: "ואין לחלוק על המשנה ברורה כיון שספריו נתקבלו בכל העולם ודינו כרבן של כל ישראל וכרבו מובהק (אם לא כיוצא מהכלל בראיות גדולות)" – "אז נדברו" (להגר"ב זילבר שליט"א) ח"ז סי' סד.

שם: עוד בדעת מרן החפץ חיים דאסור הסרת הזקן בסם או במספריים ואפי' יפוי וישור שערות הזקן אסור משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ג מ"ש בשיטתו בזה, עיי"ש.

שם (דין מגלח זקנו לענין נאמנות וחזקת כשרות): דברי מרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פי"ג די' למגלח זקנו דין של "רשע" – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח.

שם בפתיחה (עמ' רסא) ואות ז (עמ' רסט) [בענין הצער שהצטער מרן החפץ חיים שלא הי' יכול לפעול על תלמידיו שלא לספר זקנם ושהי' מוכיח אותם ע"ז בתדירות]: ראה עמ' רס"ב בס' "האיש שלא נכנע" (תולדות הרה"ח ר' אליעזר ננס – ירות"ו, ה'תשנ"ז) ח"ב עמ' 746: "פעם נסע רבי אליעזר בשליחות כ"ק אדמו"ר הרש"ב אל הגאון בעל החפץ חיים זצ"ל. בביקורו אצלו, שאלו החפץ חיים: מדוע אצל החסידים כולם מעוטרין בזקן, והרבי לא צריך אפילו לדבר על זה; ואילו אני מדבר ומדבר על כך – ואין שומעים בקולי?!"

שם: "שמעתי שפעם הי' בחור שישן אצלו [היינו אצל מרן החפץ

חיים] תקופה קצרה וסילקו הצדיק מביתו כאשר ראה שהוא מגלח זקנו במכונת גילוח ולא עזר שום הסברים" (ס' הצדיק רבי שלמה, שהי' מתלמידיו של מרן החפץ חיים).

שם: עוד הוספות בענין דעת מרן החפץ חיים בנדון, ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונות גילוח" ובמילואים לח"ב פ"ד: "איסורי חקות גויים". וראוי להתבונן: "וכמה תמוה הדבר, הלא פסקי החפץ חיים יושבים ראשונה בממלכת התורה, ואף בדברים קלים . . ואילו כאן [בענין הסרת הזקן] שכה הזהיר והתריע רבינו ז"ל על ענין חמור זה בכל ספריו, מי מילל ומי פילל שיבוא יום, וביוזעים יעלימו עין מפסקיו" (הג"ר בן ציון וואזנר בקובץ "אור ישראל" כג עמ' סד).

ערך "דרכי תשובה" אות ג (עמ' רעה): בהמובא מס' "בית שלמה", יש להוסיף מ"ש באותו ספר מיד קודם לכך (באות טו):

"עוצם דביקתו בה' הי' עד להפליא והיו עיניו ולבו תמיד ממש בכל תנועותיו והרגשותיו לעסוק בחפצי שמים וכיורה רותחת לבבו בוער בקרבו ברשפי אש קודש וצעק ואנח בכל עת על פירצות הדור וגם להבאים לקבל ברכתו הוכיחם על פניהם להטיב דרכיהם לנהלם באורח מישור יראת ה' על פי רוח ישראל סבא ושלא לשנות לשונם ומלבושיהן ושלא לגלח פאת זקנם וראשיהם, ורגיל על לשוננו כי הקצוצי זקן ומגולחי פאה כשהולכין מהעוה"ז אז אשמש בראשם רישומם ניכר מבחוץ ונראה בבושת פנים כי סר צלם מעליהם ומה יפה ונעים הי' לפניו חסידים ואנשי מעשה ות"ח ובפרט נערי בנ"י ההולכים במלבושי כשרות לומדי תורה וצלם אלקים על פניהם ולהם הראה בקדושתו פנים שוחקות כאב את בנו ירצה באהבה רבה ועזה וקיים אהבת צדק ותשנא רשע במדת אמת לאמתו שהיו נר לרגליו ואור לנתיבתו ולפניו חנף לא יבא".

בעמ' רצ, יש להוסיף ערך זה:

רבי חיים עוזר גרודזינסקי

(הנאון אב"ד ווילנא, מח"ס "אחיעזר", ואבי "ועד הישיבות")

שיטתו בנדוננו מובאת לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א, עיי"ש.

ערך "רבי שרגא פייבל מנדלוביץ" (עמ' שב): מסופר בספר תולדותיו "שלוחא דרחמנא" (להרב אהרן סורסקי) עמ' 393-394:

כשביקר פעם את אחד מחשובי עולם התורה דארה"ב בחליו, פנה אליו רש"פ בלשון נמרצה: "הב לי ירך שתחדל מלגזוז את הזקן – ותתרפא!" [מפי ותיקי התלמידים]. [וראה עוד עד"ז לקמן במילואים לח"ב ספ"ז].

הזקן היה בעיניו חלק טבעי מהצורה היהודית, שכל מחיר שבעולם לא ישווה לו. מסופר: כשנסע בפעם הראשונה מהונגריה לארה"ב, יצא רש"פ ברכבת אל עיר הנמל המבורג, ועל ידו ישב איש מלומד גרמני שהעסיק אותו כמעט כל הדרך בשיחה. בראותו שרש"פ הנהו אדם משכיל בר-דעת, ומבין גם בהיות העולם, שאל הלה: "מדוע איש נאור כמוך מגדל זקן, דבר שאינו מתאים לאדם מודרני?" ענה לו רש"פ בגאווה דקדושה: "היו זמנים שאומות העולם גזרו עלינו ללבוש סמל יהודי, בכדי להבליט ולהראות שאנחנו שונים מכל אומה ולשון. אולם במרוצת הזמן נוכחו הגוים להבין שהדבר אינו מן הצדק, כי הלא גם היהודים יצורי אנוש המה כשאר העמים. אפס, לא נכון הדבר. באמת שונים אנחנו מכל האומות, וכל זרע אברהם יצחק ויעקב הם רחמנים, ביישנים (מלעבור עבירה) וגומלי חסדים – ואת השוני הזה שלנו מפגינים אנחנו באמצעות הזקן . . ."

כשסיים את ההסבר, קם האיש הנכרי והושיט לו את ידו באמירה: "אני מוקיר ומכבד אותך על עמדתך" [מעדות הרב נתנאל קוויין].

ערך "האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש" (עמ' שב ואילך): דברי הגה"ק האדמו"ר הנ"ל דאין להסיר הזקן אף בלא תער (גם) משום מראית עין וסייג ומיגדר מילתא וכו' – ראה לקמן בהשמטה לח"ב פ"ה אות א ואת ג; פ"ו עמ' תסו.

שם: ז"ע אנה ה' לידי רשימותיו של א' מחסידיו, ה"ה הרה"ג הרה"ח המפורסם וכו' רבי ישראל דזייקאבסאהן ז"ל ושם מסופר: "... כאשר נכנסתי למחרת להיכל קדשו אמר לי אתמול הי' אצלי א' מהבע"ב שלך בלא זקן (כפי הרגיל שכשמסירים את הזקן באיזה אופן שיהי' מחולקות ומושחים את העור שיהי' חלק ומזהיר). אמרתי שהוא איש זהיר במצות ולקח בודאי ע"י סם. ואמר לי, הלא הוא מתפלל בביהכנ"ס שאתה רב בו, ואיך זה שבביהכנ"ס שלך יהי' איש בלא זקן? ואמרתי לכ"ק אדמו"ר וואס קען איך העלפן, ואמר, איך ווייס וואס קאנסטו העלפן אבער דער ביטן ברייט דארף דאך דיר ניט איינגיין אז ביי דיר אין שול גייט א איד אן א בארד! נשבר לרסיסים יצאתי מחדר כ"ק אדמו"ר. ומה לי לעשות. וסיפרתי הדברים לפני הבע"ב והתחלתי לדבר על לבם ות"ל ע"י ריבוי דברים, ובטבע הבע"ב הרבה מהם היו באמת היימישע ערליכע תמימות'דיקע אידן, פעל זה עליהם וכמה מהם חדלו מלהסיר את זקנם במשך הזמן [שוב נדפסה רשימה זו (בשינויים קלים) בספר "זכרון לבני ישראל" (ברוקלין, ה'תשנ"ו) עמ' קעז-קעט].

שם: העירני ח"א גם מספרו "לקוטי דיבורים" ח"ג עמ' תכו-תכז, וז"ל: "אידען האבן דרך ארץ פאר דער ווייס גרויער בארד און זיינען מכבד א ווייסע בארד. לע"ע איז א ווייס גרויע בארד א יקר המציאות אין

אמעריקא, בעזה"י בעדארף מען האפען אז בקרוב וועט זך דער ענין אין הדרת ישראל אויך פארבעסערען". [ראה לעיל ח"ב פי"ט].

שם: "... דו ביסט געזונט און וועסט אי"ה זיין געזונט, נאר די בארד זאלסטו ניט טשעפען, דאס טויג ניט, פע, דאס זאל מען ניט טשעפען. דער רבי דער צ"צ איז דאך מרא דאתרא דמדינת רוסיא, און ער פסק'נט אז דאס איז א איסור דאורייתא, במילא דארף מען די בארד ניט טשעפען. וגם הוא איז אַ ערלעכער, אבל שיניח את הזקן, און זאל זי ניט טשעפען, א ערלעכער איד דארף ניט טשעפען די בארד. הזקן רומז לבחינות עליונות, בחינת עתיק, י"ג תיקוני דדיקנא, ווי האט מען קיין מורא ניט טשעפען זיך מיט דעם. בכלל א איד דארף טראגען א בארד" (ספר המאמרים תרפ"ז עמ' רמ וספר השיחות – תרפ"ט עמ' 35 – משיחת שמח"ת תרפ"ז, רשימת השומעים ובלתי מוגה*). וראה לעיל במילואים לערך "מדרש רבה".

שם: בספרו "לקוטי דיבורים" ח"ג (תו, א) פירש מאמר חז"ל שלא שינו את לבושם (מדרש לקח טוב פ' וארא) – דשייך זה לזקן ופיאות וראה מ"ש ע"ז בס' אג"ק (להגה"ק בעל לקוטי שיחות מליובאוויטש) ח"כ עמ' שיב. וראה לעיל במילואים לערך "מדרש רבה".

שם: "... ואל תגע בשערות זקנך ויתן לך האלקים שנה טובה ומתוקה בגו"ר" (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"א עמ' תלו – ע"ד סדר הנהגה בעבודת ה').

שם: שיטת האדמו"ר מוהרי"צ דהמסתפר בזקנו אף בלא תער עובר במצות עשה ד"והלכת בדרכיו" – ראה לעיל ב"מילואים" לח"א ערך "פסוקי תנ"ך", בארוכה.

מ"ש בענין סיבת המתחילים בהסרת הזקן במדינות שקודם לכן החמירו בזה – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ד.

עוד בדבריו בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום "סייג ומיגדר מילתא" – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה, בארוכה.

עוד בדבריו בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום "חשד ומראית עין" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ו.

מ"ש בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום "מנהג אבות" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ח.

דבריו בענין מנהג מדינת רוסיא, פולין וגאליציא בזה – ראה לקמן שם.

(* להעיר מהקדמת ספר השיחות תורת שלום: "בשים לב לזה, אשר כותבי הרשימות כולם, היו חסידים ותיקים אשר כל דבור והגה של רבם קדוש הי' להם, אין כל ספק, אשר השתדלו ככל יכולתם לשמור על לשון הרב שלא להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו".

תרצה

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

דבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "כיבוד אב ואם" – ראה לקמן
ב"מילואים" לח"ב פט"ו.

דבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "שידוכים" – ראה לקמן
ב"מילואים" לח"ב פט"ז.

תשובתו הארוכה בענין שו"ב המסתפר בזקנו (ששם דן גם בענין
חזקת הכשרות של המסתפר בזקנו לענין עדות; בענין רב המיקל בזה; ועוד)
– ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח, עיי"ש.

מ"ש בענין תלמיד ישיבה המסתפר בזקנו – ראה לקמן ב"מילואים"
שם אות ה.

מ"ש בענין רב המגלח זקנו – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה, פ"ו
ופי"ח. וע"ע עתון "כפר חב"ד" 1174 (ה' שבט תשס"ו – ברשימת הגר'
חנני' יוסף אייזנברך).

מ"ש בענין לימוד עם אנשים פרטיים המקילים בזה – ראה לקמן שם.
מ"ש דהמגלח זקנו לא ימצא במושב דתי באה"ק – ראה לקמן שם.

ערך "חזון איש" (עמ' דש-שז) [נוסף על המובא בהערך אודות שיטת
מרן החזון איש בענין דין מכוונות גילוח, יש להוסיף]: ראה בפתיחת החיבור
הנוכחי במכתבו הא' של הגר"ח קניבסקי שליט"א ובמכתבו של הגאון
רא"מ שך (שליט"א) ובמכתבו השני של הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א.

ע"ע מה שהעיד בשיטתו הגר"ש הלוי ואזנר במכתבו לעיל עמ' 54-56.
עוד בשיטתו באיסור השתמשות במכוונות גילוח (וששייך בזה
האיסור ד"לפני עוור") – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

עוד בשיטתו בענין הסרת הזקן ע"י "סם" – ראה לקמן במילואים
לח"ב פ"ט.

שיטתו באם יש יתרון במלמד תשב"ר בזקן מגודל – ראה לקמן
במילואים לח"ב פי"ח.

ערך "שו"ת משנת בנימין" (עמ' שז-שט): "ספרו שו"ת משנת בנימין.
ובעברי עליו שבעתי נחת, שבעת הזאת ובמדינה הזאת, אשר בלשון כ"ק
מו"ח אדמו"ר (שליט"א) במבואו לקונטרס עץ החיים 'אברכים מתוארים
בתוארי גאונים עילויים, קצוצי זקן וגדועי פאה, מפלפלים בסוגיא עמוקה
ובונים מגדלים להקיל בכל דבר מצוה, ולהעמידה ערומה גוף בלא נשמה,
וקרנים להם לסתור סברת הגאונים ולנתוץ איסורים ראשונים'

"נדפס ספר מחזיק במנהגי אבותינו וכוחא דהיתרא לא עדיף לי'
לכפות בשביל זה את השכל הישר ולהטותו מדין אמת לאמתו" (לקו"ש)
חכ"א עמ' 382).

ערך "הגר"א (רבי אהרן) קטלר" (עמ' שיא; תשיז), צ"ל: וראה בפרטיות לעיל ח"ב פ"א אות א' מה שהעידו אודות שיטתו בענין איסור מכונות הגילוח, עד היכן הדברים מגיעים.

שם: עוד עדות תלמידיו בשיטתו בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

בעמ' שיח, יש להוסיף ערך זה:

רבי יצחק הוטנר

(ר"י ישיבת רבי חיים ברלין, מח"ם "פחד יצחק" ו"ש"ם, חבר מועצת גדולי תורה דארה"ב וקנדה)

לאחרונה [בעת ההו"ל של המהדורה השני' דספר הנוכחי] הרשה לי הגאון רבי יצחק הוטנר (שליט"א) [ז"ל] לפרסם בשמו אשר כדאי להשתדל בכל מקום שיגדלו זקנם וכן הוא משתדל בכל מקום שידיו מגעת אצל כל סוגי אנשים שיגדלו זקנם.

וכאן המקום אתי להודות לו על אשר עודדני בעבודתי בהחיבור הנוכחי, וגם מסר לידי כמה פרטים ע"ד שיטת גדולי דור העבר ז"ל.

[מה שהעיד לי בשיטת הג"ר חיים עוזר גרודזינסקי בנדו"ד – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א אות א (עמ' תשטו-תשטז)].

ערך "הגה"ק מסאטמאר" (עמ' שלב): עוד מדבריו (בענין גידול הזקן להוציא מלבן של המשחיתים) – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה אות א. בענין המסירות נפש שלו למען הזקן בזמן מלחמת עולם השני' – ראה לקמן במילואים ל"מדור סיפורים". וע"ע במילואים לח"ב פ"ח בהערה (בענין גידול בלורית וכו').

ערך "הגרי"י קניבסקי ("סטייפלער גאון") (עמ' שכה) יש להוסיף: שוב בא לידי ספרו "חיי עולם" (נדפס בסו"ס "קהלות יעקב" ע"מ שביעית – ב"ב, תשכ"ו) ושם פ"ב ס"ק י"ב: "וצמיחת הזקן באיש, ולא באשה, הוא מחסדי השי"ת, למען יהא היכר בין איש לאשה – למען לא יתערבו (מבלי היכר) ויבואו ח"ו לידי חטאים נוראים המכלים מנפש ועד בשר ר"ל" – עיי"ש. [ראה לעיל ח"ב פ"ג ("לא ילבש גבר שמלת אשה") ופ"ז ("טעמי המצוה – לאור ההלכה")].

שם: ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א עוד בשיטתו בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח [ע"ש דלפ"ד אסור להשתמש בכל מכונות גילוח מכל הסוגים; באם ראוי להתחתן עם בחור ישיבה המגלח זקנו במכונות גילוח;

חינוך תלמידי ישיבה בנדון].

שם: ראה במילואים לח"ב פי"ב נספח ב' – הנהגתו בקודש לגנוז שערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים ושולחים השערות לגניזה בבית הקברות יחד עם ה"שמות".

הגאון ה"סטייפלער" – לא נגע בזקנו, אף בכחורתו ואפילו בצבא הרוסי בס' ארחות רבנו ("מארחות חייו הקדושים של רבנו הגאון החסיד רבנו ומאורן של ישראל מרן הגרי"י קניבסקי זצלה"ה בעל ה"קהלות יעקב" – בני ברק, ה'תשנ"א) עמ' ר (אות יז):

"ספר לי הגר"ק שספר לו מו"ר שהקפיד שלא לגזוז את זקנו ואף פעם לא גזזו (חוץ מהמקרה דלהלן), וגם בהיותו בצבא הרוסי התייחסו אליו טוב והרשו לו ללכת עם הזקן רק אח"כ כשהי' בצבא הפולני והם אנטישמיים גדולים והכריחוהו להוריד את זקנו ואח"כ גדלו ויותר לא נגע בו (א"ה, מזה נראה שנלקח פעמיים לצבא פעם הרוסים ופעם הפולנים)".

שם: הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין סריקת הזקן – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ב.

ערך "האדמו"ר מליובאוויטש" (עמ' שיט ואילך):

מ"ש בארוכה שלא לשנות לגריעותא הענין דגידול הזקן מצד מנהג אבות – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח.

הנהגת אביו הגה"ח המקובל כו' מוהרלוי"צ בנדו"ד – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ד: "מסירת נפש".

עוד בדבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "שידוכים" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ז, בארוכה.

עוד בדבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "פרנסה" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ז, בארוכה.

מ"ש בענין עובד בעשיית תפלין שהסיר זקנו ותלמיד ישיבה וגבאי בית הכנסת לענין גידול הזקן – ראה לקמן ב"מילואים" לפי"ח אות ה.

* * *

במכ' י"ב טבת ה'תשל"ט לתלמיד ישיבת טלז כתב [הבא להלן ה"ה תרגום מאנגלית הנד' במכ"ע "כפר חב"ד" ליו"ד סיון, ה'תשס"ה]:

מכתבך מר"ח טבת הגיעני באיחור מה. אתה כותב בו שהפסקת להתגלח, בכוונה לגדל זקן.

בטחוני שראית את הספר **הדרת פנים זקן** [הספר הנוכחי],

שמחברו הוא תלמיד של ישיבת מיר, אשר נדפס לאחורונה, עם הסכמות מרבנים חשובים, על הרב-משמעות והחיוב והחשיבות של גידול זקן מלא. הספר כולל גם תשובות ברורות מגדולי ישראל שנשאלו לדעתם בנושא זה.

השי"ת יצליח אותך שבנוסף לשמירת הקדושה של הדרת פנים, תלך מחיל אל חיל בלימוד התורה ובקיום המצוות בהידור...

ערך "זה השלחן" (עמ' שיט): עוד מדבריו בנדון – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א ("מכונות גילוח").

ערך "שו"ת באר משה" (עמ' 22-23; שכד): עוד מדבריו בנדון איסור גילוח הזקן במכונות גילוח – ראה לעיל במכתבו במילואים ל"מכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד" ולקמן במילואים לח"ב פי"ח אות ג. וראה עוד שו"ת באר משה ח"ה סקל"ח: "בזקן בודאי יש מצוה שלא לנגוע בו".

ערך "הגה"ק מפאפא" (עמ' שכו): עוד מדבריו בנדון – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה אות ד.

ערך "הגה"ק מקלויזענבורג" (עמ' שכו): עוד בשיטתו בזה – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונות גילוח".

ערך "שו"ת מנחת יצחק" (עמ' שכז): הניף ידו שנית בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח בשו"ת מנח"י ח"ז ס"ג ודבריו מובאים לקמן במילואים לח"ב פ"א אות א'. ועיי"ש שכתב ע"ד תשובתו בענין מכונה חשמלית הנ"ל שם "אשר קבלתי ע"ז כמה מכתבי תהלה מאת גדולי ההוראה שהסכימו לדבריי" והחזיק חוו"ד דלפי מרן החת"ס ודעימי "מכונות גילוח דהשתא המה כמו תער ממש".

דבריו ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" (י"ל ע"י בנו) סק"ה בענין כיבוד אב כשהאב מתנגד שהבן יגדל זקן – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"טו. וראה עוד שם ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" סכ"א או"ב: "בודאי יותר טוב שלא לגלח זקנו כלל".

ערך "רבי שלמה זלמן אויערבאך" (עמ' שכז): ראה לעיל בהוספות למכתבי הסכמה כו' (ע' 57) במכתב הגרש"ז אויערבאך אל מחבר ספר הנוכחי:

"לענ"ד הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל. ואולי ע"י זה יתבררו ויתלבנו הדברים, ויהי' בכך הצלה מעון חמור".

וכן העתיקו ממכתב זה נכדיו של הגרש"ז אויערבאך בספר "הליכות שלמה" על הלכות תפלה (ירות"ו, תש"ס) פ"ב הע' 34.

ועוד כתבו שם נכדיו:

"אולם גם בלא כל החששות הללו [בענין גילוח הזקן ע"י מכוונות גילוח] היתה דעתו כי הראוי והנכון הוא לגדל הזקן, ובפרט לבני תורה, והתבטא פעם בפני אחד 'השאר נא את צורתך כפי שעשאה הקב"ה'. ואף חרג כמה פעמים ממנהגו, וביקש ממקורביו (שהיו כבר נשואים) שיאותו לגדל זקנם. מלבד שהעיר איך מחמירים בכל הדברים ואילו בזה אין חוששין למש"כ הצמח צדק (ליובאוויטש, חיו"ד סי' צ"ג) דאית ב"י משום לא ילבש . . .". [ראה לעיל ח"ב פ"ג שכ"ד הרבה ראשונים ואחרונים].

מה שהאריכו נכדיו להביא שם משיטתו באיסור גלוח במכוונות גלוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

בענין אזהרת "לא ילבש גבר" – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג.

בעמוד שכו, יש להוסיף ערכים אלו:

רבי ישראל אבוחצירא

"הנבא סאלי" ("אנא המתפלל")

(רבה ומאורם של בני עדות המערב)

חוות דעתו בענין גלוח הזקן אפילו ע"י מספריים ובענין גידול הזקן כו' – ראה לעיל בפתיחת החיבור עמ' 41.

מ"ש שם שמתחילה לא הי' לו זקן והתפלל ובכה שיגדל זקנו – מסופר ע"ז בספר תולדותיו "בבא סאלי – רבינו הקדוש" (עמ' 298-279): "רבינו הקפיד מאוד שלא לגלח את הזקן וגער בכל אלו שבאו לביתו ופניהם מגולחים וביקשם לגדל את זקנם. הוא עצמו לא תיקן את זקנו כלל ונהג בו ככלי קודש. באחת ההילולות הגדולות עת הי' נוהג רבינו לספר סיפורים אודות המשפחה, סיפר את הסיפור הבא:

"עד גיל ארבעים (40) לא צימח לי זקן, ובאותה תקופה כבר הייתי חושש שמא לעולם לא יצמחו לי שערות הזקן כשם שדודי לא צימח זקנו, והייתי דואג ומיצר על כך. באותו לילה לא עצמתי עין, ובמשך כל הלילה בכיתי והתפללתי לפני בורא עולם. איך אקיים את מצוות התלויות בזקן, הקשיתי, אם לא יהא לי זקן. בכיתי והתפללתי שיצמח לי זקני.

"באותו שבוע, הוסיף רבינו לספר, התחילו כבר סימנים של זקן וכך המשיך עד אשר הגיע למידת זקנו של אהרן הכהן שירד על פי מדותיו.

"ורבינו כשהי' מספר את הסיפור הי' נוטל את זקנו בידו ומנשקו ואומר: ב"ה, אני שמח שמעולם לא פגמתי בזקני כלל וכלל והוא נותר בקדושתו".

* * *

חוו"ד בענין עושה בתים של תפלין המגלח זקנו – ראה לקמן
ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ה'.

* * *

חוו"ד דגידול הזקן ה"ה סגולה לזרע בר קיימא – ראה לקמן
ב"מילואים" לסוף ח"א: "מדור סיפורים".

* * *

שיטתו בענין גילוח הזקן מטעמי שידוכים – ראה לקמן ב"מילואים"
לח"ב פט"ז ("שידוכים").

רבי ישכר בער הלוי ראטנבערג

(ראש אב"ד וואידיסלב)

בהוספה עמ"ש בהסכמתו לספר הנוכחי (לעיל "מכתבי הסכמה",
המלצה וחוו"ד" עמ' 11) בענין איסור השתמשות במכונות גילוח, מספריים
כעין תער וחיכות ענין גידול הזקן – ראה בספרו "ירבה תורה" (י"ל ע"י
בנו בשנת תשנ"א) ח"א עמ' ל שהגה"צ מפאפא התייעץ אתו בענין גילוח
בתער ומספריים (וע"ש שאמר עליו הגאון בעל שו"ת חלקת יעקב – "דער
וואַידיסלאווער רב איז אַ גרויסער מורה הוראה", ואמר לחתנו שבכל עת
שיזדמן לו שאלה "ישאלנו להרב מוואידיסלב"). ושם עמ' לא: "אף זכה
להטות לב הרבה מבני ישראל לאביהם שבשמים. בדרשותיו ובשיחותיו
בבית המדרש גרם שהרבה אנשים יגדלו זקנם".

רבי יעקב קמנצקי

(ראש ישיבת תורה ודעת)

שיטתו בענין גילוח הזקן ע"י מכונות גילוח, הטעם שלא מיחו נגד זה
גדולי הרבנים בארה"ב וע"ד בחור הרוצה להחמיר שלא ברצון הוריו – ראה
לעיל ח"א פ"א עמ' שנו ולקמן במילואים לשם (עמ' תשיח) מספרו "אמת
ליעקב".

רבי אלעזר מנחם מן שך

(ראש ישיבת פוניבו ומחבר ספרי אבי העזרי על הרמב"ם)

שיטתו בענין דין מכונות גילוח – ראה תשובתו הנדפסת בפתיחת
החיבור הנוכחי (עמ' 16).

תשא

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

רבי משה הלברשטאם

(מח"ס שו"ת קנה הכושם ור"י דברי חיים, ירות"ו)

שיטתו בענין גידול הזקן וכו' – ראה הסכמתו בפתחת החיבור הנוכחי (עמ' 56).

רבי יוסף שלום אלישיב

(מבי"ד הגדול בירושלים עיה"ק ומגדולי פוסקי דורנו)

שיטתו בענין הסרת הזקן ע"י מכונות גילוח – ראה לעיל עמ' תרסב ולקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א.
דבריו בענין אב הדורש מבנו לגלח זקנו במכונת גילוח – ראה לקמן שם.

רבי אהרן יהודה ליב שטינמן

(מגדולי גאוני ומנהיגי דורנו)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונות גילוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

רבי ש.י. ניסים קרליץ

(מח"ס חוט שני ואב"ד רמת אהרן וראש כולל חזו"א)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונת גילוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונת גילוח".

רבי מיכל יהודה ליפקוביץ

(מח"ס מנחת יהודה וראש ישיבת פוניבו לצעירים)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונת גילוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונת גילוח".

רבי יצחק רצאבי

(מח"ס שו"ע המקוצר ושו"ת עולת יצחק)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונת גילוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונת גילוח".

רבי משה שטרנבוך

(מח"ס "מועדים וזמנים"; שו"ת תשובות והנהגות; וש"ס)

שיטתו בענין דין מכונות גילוח (ועוד) – ראה מכתבו אלי בפתיחת החיבור הנוכחי והמובא ממכתב אחר אלי הנדפס לעיל ערך "חזון איש" אות א' ובח"ב פי"ד ("מסירות נפש שלא להעביר הזקן") ולקמן במילואים לח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם").

רבי חיים קניבסקי

(בנו של הגאון ה"סמ"פ לער" ומהר"ל גאוני דורנו)

בשו"ת הגר"ח קניבסקי בסו"ס "אשי ישראל" על הלכות תפלה (ירוש'ו, תשנ"ח) עמ' תשטז, במענה על השאלה ע"פ שו"ע או"ח סי' ד סי"ט דמגלח ראשו צריך נטילת ידים, שיש לעיין האם ה"ה במגלח רק זקנו, השיב הגר"ח קניבסקי:
"תשובה: אסור לגלח זקנו".

מה שהאריך הגר"ח קניבסקי (בספרו אורחות יושר) באיסור וגנות גילוח הזקן אפי' במספריים וסם וכ"ש ע"י מכונות גילוח, ובחשיבות גידולו – ראה לקמן בסוף הספר: "הוספה ו".

בענין הוראת והבטחת הגר"ח קניבסקי: "תקבל על עצמך לגדל זקן ותבריא" – ראה לקמן בסמוך ב"מילואים" ל"מדור סיפורים".

מ"ש הגר"ח קניבסקי דגילוח הזקן סגולה לזרעא חי' וקיימא – ראה לקמן בסוף מילואים לח"ב פ"ז.

ערך "רבי שמואל הלוי ואזנר" (עמ' שכה; 19; 54-56): ראה עוד מדבריו בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח לקמן במילואים לח"ב פ"א (ושם משו"ת שבט הלוי ח"י סקל"ו: שזהו איסור חמור של תורה ואין ספק שיש חיוב חינוך ותוכחה על ראשי הישיבות בכל מקום להזהיר תלמידיהם להרחיק משחית זה, ע"ש); במכתבו הנדפס בעמ' תשכח-תשכט; בתשובותיו הנדפסים לקמן בסוף הספר: "הוספה ד".

תשג

מילואים והשמטות ח"א: מדור סיפורים

גידל זקנו והבריא

שם (עמ' שכח): בס' "בית ישראל השלם" (להג"ר ישראל טויסיג, אדמו"ר ממאטערסדארף, רב דמאה שערים ור"מ תפארת אהרן) ח"ח מהדורא תנינא (הו"ל ע"י בן המחבר הרב בונם יואל טויסיג – ירות"ו, תשמ"א) בהערותיו לקצשו"ע סק"ע (ע' רנ):

"סיפר אאמו"ר מאוה"ג זצ"ל: מוהר"ר יצחק שלמה בערגער זצ"ל הי' נוסע לאונסדארף. אמר לו מורי ורבי [הגאון בעל "תפארת אהרן"]:
אבקש ממך לגדל זקנך. ענה ר' יצחק שלמה: חולה אני במחלת עור וקשה לי לגדל זקני. אמר לו רבינו: אל תדאג לבריאותך. שמע בקולו וגידל זקנו והבריא."

[ראה עד"ז לעיל במילואים לח"א: "רבי שרגא פייבל מנדלוביץ".
וראה לקמן בסמוך מהגר"ח קניבסקי שליט"א].

מסירות נפש נגד גזירת הממשלה*

שם בענין גזירת הממשלה שאסור לגדל זקן ופאות (עמ' שכט): כשהיה הרה"צ רבי יהושע מסוסנוביץ' ילד בן תשע שנים, ביקש פעם אביו הרה"ק רבי שלמה-לייב מלינצ'נא מהרה"ג רבי שמואל שינובר, רבה של לינצ'נא, שיבחן את בנו בתלמודו. קרא הרב לילד ובחן אותו במשנה במסכת גיטין שאומרת "התקין רבן גמליאל הזקן". התחיל הילד לפרש את המשנה ואמר: "רבן גמליאל תיקן את הזקן . . ."

כששמע הרב את פירוש הילד, תיאר לעצמו שאם הילד אינו מבין את פירוש המילים של המשנה, בוודאי אין הוא מבין את העניין עצמו, והפסיק לבחון אותו על המשנה. הרב הצטער מאוד ולא ידע אם להודיע לאביו של הילד על תוצאות הבחינה, דבר שבוודאי יגרום לו צער רב מאוד. אך בעוד הוא חוכך בדעתו מה לעשות, שאל הצדיק בעצמו את הרב כיצד מצא חן בעיניו תלמודו של בנו. ואז נאלץ הרב לספר לו שבנו אינו יודע אפילו את פירוש המילים של המשנה, וחזר על הפירוש שאמר הילד. אבל כשהצדיק שמע את הפירוש, קרא בתימהון שהיה מהול בשמחה גדולה: "לא ידעתי שכל כך גדלה מעלתו של בני!"

לימים, כשגדל הילד והיה לצדיק, יצאה גזירה מאת הממשלה

(* ראה בארוכה במאמרו של הרב עמרם בלוי "גדולי החסידות וגזירת המלבושים" בקובץ "היכל הבעש"ט" (תשרי, תשס"ו עמ' צו-קכד).

שהיהודים יהיו חייבים לגלח את זקנם. אמר הצדיק רבי יהושע: "בימי ילדוטי פירשתי את המשנה 'התקין רבן גמליאל הזקן, שרבן גמליאל תיקן את הזקן של בני ישראל, כך ששום אומה ולשון לא תוכל לשלוט בו'. זמן קצר לאחר מכן נתבטלה הגזירה ("סיפורי חסידים" [תורה] עמ' 300).

מס"נ הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר (הוספות)

שם עמ' שלב (הגה"ק מסאטמאר (שליט"א) [זצ"ל]):

"סיפר לי הרה"ק מסאטמאר זי"ע בעת ששהה בעיר ירושלים, על אודות הנס הפלאי אשר קרה אותו בהיותו במחנה השמדה אצל הנאצי'ס ימ"ש, בענין זקנו.

"רבינו הקדוש סבב אז את פניו הקדושים עם מטפחת כדי לכסות את זקנו הקדוש שלא יתנפלו עליו הנאצי'ס ימ"ש להשחיתו.

"באותו העת הגיעה השמועה שהנאצי'ס ימ"ש באו פתאום למקום אשר נשי ישראל היו אסופים שם, וגלחו את שער ראשן, והבינו כולם שהסכנה רוחפת על זקן רבינו ועוד מעט הם באים להשחיתו, ולכן חיפשו מספריים לרבינו, כדי שיהיה לו מוכן לעת הצורך ויוכל לסלק זקנו מבלי חשש איסור תורה עכ"פ, ולא יסתכן בנפשו, והניחו המספריים בתוך השק הקטן שהיה שייך לרבינו.

"כשהגיעו הקאמיסיאר והרופא לרבינו כבר היה לעת ערב, והחושך כבר כיסה את עין הארץ, והוליכו עמהם נר עלעקטרי גדול (פראדזשעקטער) להאיר לפניהם, ובעת בדיקת זקן רבינו, שאל הרופא את רבינו "למה כסית את פניך במטפחת", ורבינו השיב לו שדבר זה יש לו ענין עם האזנים והפה, צוה הרופא להתיר את המטפחת, ובעת הסרת המטפחת נפל מתוכו זקנו הקדוש, והקאמיסיאר האיר את המקום בהנר העלעקטרי הנ"ל, והרופא הביע: זה הוא זקן נקי ויוכל להשאר (עס איז א ריינס בארדע עס קאן בלייבען).

"כשסיפר לי מרן רבינו את המעשה הזה הביע על זה 'זה אינני יודע עד היום מה קרה אז'" (פעולת צדיק לחיים, פרק ד' עמ' מח-מט)

"שמעתי מעת יעקב קליין (מאנשי המזרחי), שהיה עם רבינו זי"ע במחנה קאלאמבוס תחת רשות הנאצי'ס ימ"ש וסיפר לי כדלהלן:

"היה זה במחנה קאלאמבוס בעיר פעסט, ונכנסתי לבית רבינו וראיתיו ששורה בשברון רוח, והיה הדבר הזה לפלא בעיני, כי נודע היה ומפורסם שרבינו מנחם ומחזק את כל אחד, ועתה הוא בעצמו שבור ורצוץ, והיה זה לחידוש בעיני, ושאלתי על זה מרבינו מה זה ועל מה זה, וסיפר לי שזה עתה היה אצלו נאצי אחד (עס. עס.) והתרה בו שבאם בעוד שתי שעות לא יגלח את זקנו אזי יגרשו אותו תיכף לאושוויטץ, ענית לי: הרב

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות – מדור סיפורים) תשה

מסאטמאר ימתין עד שאלך ואדרוש בענין, והלכתי להרופא דר. פישער שהיה מאנשי נעלאגען, והסברתי לו באופן פילוסופי המשמעות של פאות וזקן אצל הרב מסאטמאר, וכמה קשה הדבר בעיניו להפרד ממנו, כדי שיבין הענין.

"הרופא דר. פישער התקשר עצמו תיכף להראש של העס. עס. ובא עמו בדין ודברים, וטען עמו שהיות שהוא הראש על זה הטראנספארט, וכל תהליכות הענינים מתנהגים על ידו, האיך נעשה כדבר הזה שאיש זר התערב עצמו בענין לא לו, והתריע קשות בהרב מסאטמאר.

"הדייטשים רצו להראות שהם אנשי דיבור ואמנה (האלטן ווארט), והשיבו לדר. פישער שהמשלחת לא בא על פיהם, ואין ידם בזה, וחקרו ודרשו מי הוא שהתרה ברבינו והשליחו ממשרתו, ואמרו לדר. פישער שרבינו א"צ לגלח את זקנו.

"אח"כ הלכתי ביחד עם דר. פישער לבית רבינו, וראינו שעקיבא גלאזנער שהיה רב של הקהלה העירית של קלונבורג ומזרחי נלהב, ישב שם עם רבינו, והפצירו והטריחו מאד בדבריו שישלח ידיו לגלח זקנו, בהסבירו לו שאין עבירה זו בגדר יהרג ואל יעבור, כשמוע דר. פישער כדברים האלו, ענה בקול ובאידיש דייטש 'סאטמאר'ער ראבינער איך בין אייך געקומען זאגן אז איר ברויכט אייך נישט אָפּשניידן דעם באָרד', ואז פנה דר. פישער עצמו כלפי גלאזנער ואמר לו בעקיצה 'און איר קלויזנבורגער ראבינער קענט אייך לאָזן וואַקסן דעם באָרד', ע"כ שמעתי מפי יעקב קליין.

"ואח"כ כשהייתי בארץ ישראל שמעתי סיפור זה מפי מרן רבינו זי"ע" (פעולת צדיק לחיים שם עמ' נ-נא).

איך אפשר להיכנס לגן-עדן בלי זקן?

בעיר פראג קיים בית כנסת שבנו גולי ספרד כשהגיעו לשם. בבית כנסת זה מונח דגל מחנה ראובן, ובעליית הגג מונח הגולם שיצר המהר"ל. בית הכנסת עתיק מאוד, ומשום כך אין מרשים לאיש להיכנס אליו, אך כשהגעתי לשם, שלח לי ראש הקהל את המפתחות ונכנסתי פנימה. בין השאר מצאתי שם פנקס ישן נושן שהיו רשומים בו עניינים מופלאים, וזה אחד מהם:

בעיר פראג היה גביר גדול ונכבד שהיה הממונה על שנים עשר פרנסי הקהל. הוא היה ערירי והיה מתפרנס בתור רופא מומחה. כשהזדקן, חלה מאוד וכשהרגיש כי שעתו קרובה, שלח מרכבה אל רב העיר כדי שיבוא ויקרא אתו וידיי אחרון. להפתעתו, המרכבה חזרה ללא הרב, והעגלון מסר לגביר את תשובת הרב: "עדיין לא הגיע קיצו של החולה, ובמהרה הוא יחלים מחוליו".

ואכן, כעבור ימים אחדים הבריא הגביר. מיד כשהתאפשר לו לצאת מביתו, נסע אל הרב ואמר לו כך: "בעצם, הייתי אמור לכעוס על הרב, שלא התחשב בי ולא בא אליי בעת צרתי. אך מכיון שראיתי כי דברי הרב אכן נתקיימו, אינני כועס על הרב כלל. אבל דבר אחד תמוה בעיניי – מניין שאב הרב את הביטחון כי אני עומד לקום ממיטת חוליי?!"

ענה לו הרב: "בחלומי, והנה אני יושב בגן עדן ושם מסובים יהודים קשישים רבים, וכולם – זקנם מגודל. מכך הבנתי שמכיון שאתה מגלח את זקנך [כמנהג יהודי אשכנז שמגלחים את זקנם בסם], לא תוכל להיכנס לגן עדן. מצד אחר, הרי ברור מעל לכל ספק שמקום מושבך מיועד להיות אך ורק בגן עדן. לפיכך היה ברור לי שתיאלץ להמתין עד שזקנך יצמח, ורק אז תוכל להתקבל לגן עדן."

וכך היה: כעבור זמן צמח זקנו של הגביר, והוא נפטר לבית עולמו. (ס' מגדל עז (אה"ק ת"ו, ה'תש"מ) (שער המעשה) ע' רטז).

* * *

תגדל זקן – תוליד ילדים

בס' "בבא סאלי – רבינו הקדוש" (תולדותיו של הגה"צ הר"י אבוהצירא) עמ' 299-300:

"רבים יודעים מה חשיבות ראה רבינו בענין הזקן, ושמח על כל מי שנמנע מלגלחו. פעם, רבינו הק' הזמין את הרב ניסים טולידאנו שליט"א (ראש ישיבת שארית יוסף בבאר-שבע) לסעודת מלווה-מלכה, וביקש כי יבוא בגפו ללא אנשים נוספים.

"הרב משה י. ביקש מהרב ניסים [טולידאנו] שליט"א כי יצרפו אליו כנהג ושמש, מן הסתם לא תהי' לרבינו קפידה על כך שבא עמו.

"במוצאי-שבת נסענו אשתי ואני עם הרב ניסים שליט"א, ורבינו הק' הכין סעודת מלווה-מלכה כיד המלך. תוך כדי הסעודה, האצתי ברב ניסים כי יבקש עבורי ברכה לזרע בר קיימא, כי זה לנו שנתיים ימים מאז נישאנו וטרם נפקדנו בבנים.

"תחילה סירב רבינו להתייחס כלל. אך משהרבה הרב ניסים להפציר בו ביקשני רבנו הק' לקרב אליו והביט בי ואמר: 'אתה לא תיפקד בילדים כלל!' למשמע דברים כאלה, נבהל הרב משה ורעדה אחזתהו, עד גמר הסעודה הדהדו הדברים באזני הרב משה ותמה על מה ולמה לא יפקד בבנים. בסוף הסעודה, קרא רבינו לאברך ואמר לו: 'אם רוצה אתה ילדים – תגדל זקן, לא תגלחו כלל וכלל, אל תתקן ואל תקצר! ואני מבטיחך כי תיפקד בילדים'.

"הי' זה בר"ח טבת. בהזדמנות נוספת באתי שוב לרב לקבל ברכה,

באותו ענין. אמר לי הרב: 'אתה מקטני אמונה, אמרתי לך שיהיו לך ילדים! למה לך לבוא כל חודש?'

"כשהגיע חוה"מ פסח עלייתי לרגל לראות את פני רבינו הק' (כדברי חז"ל שאמרו חייב כל אדם להקביל את פני רבו ברגלים). אמרתי לרבינו: 'באתי לראות פניו הקדושים ולבקרו לרגל החג'. הרב שזכרני אמר: 'זו לך הפעם האחרונה שאתה בא אלי – ועדיין אין לך ילדים, בפעם הבאה אתה בא לבשרני בשורה טובה'. לאחר כחודש הציעה רעייתי כי נבדוק אם התקיימה כבר ברכת הרבי. והבדיקה העלתה תשובה שלילית. אני, שסירבתי להאמין לתוצאה, מהרתי לקרוע את טופס הבדיקה, וביקשתי לבצע בדיקה נוספת. שוב תשובה שלילית, ושוב בדיקה . . . בפעם השלישית, לתדהמת הלבורנטית הבודקת, היתה התוצאה חיובית. אך יותר מכך תמהה, על מעשי קודם, וכי למה הי' עלי לקרוע בבטחון את התוצאות ולהתעקש כי אינן נכונות, על סמך מה התעקשתי שהתוצאה צריכה להיות חיובית? גיליתי את אוזנה כי ברכת רבינו הק' והבטחתו הם שנטעו בי את האמונה כי ברכתו אמורה כבר להתקיים. רבינו גם ביקש ממני לא לגלות דבר עד שיתגלה מאליו, משנתגלה באתי לבשר לו, וביקשתי ברכה לבן זכר. לבקשה זו הפטיר: 'מה שתוליד האשה יהי' במזל טוב ובברכה!' מנוסח תשובתו ידעתי שיש לנו בת – וכך הי'".

עוד סיפורים מהרה"ק ה"בבא סאלי" בנדוננו – ראה לקמן במילואים לח"ב.

עוד בענין גילוי הזקן כסגולה לזרע של קיימא – ראה לקמן במילואים לח"ב סוף פ"ז ("טעמי המצוה").

רבי חיים קניבסקי

במכ"ע "שעה טובה" (פרשת משפטים תשס"ה, עמ' 4) סיפור שהתרחש באותו שבוע:

"לפני מספר שבועות עבר בחור חוויה קשה, פניו התעוותו. הבדיקות, סי-טי, וכל השאר לא הציגו סיבה סבירה למה שקרה, וממילא גם לא פתרון. הבחור, בן 16, ערב המועד הקריטי של "כמעט שידוכים", המשפחה בלחץ, כמתבקש.

"מה עושים?"

"באים לגר"ח קניבסקי.

"כאן התפתח דו שיח מעניין. אפשר לומר מדהים.

"הבחור מבקש ברכה.

"הגר"ח: אתה רוצה להיות בריא?"

"בוודאי, לכן באתי.
 "אז תגדל זקן והפנים יחזרו למקומם.
 "הבחור בהלם.
 "הגר"ח מביט בו, כאומר: נו, תחליט...
 "הבחור מתמהמה.
 "הגר"ח קנייבסקי: אתה מתכוון לגדל זקן?
 "הבחור: אם ירצה השם.
 "הגר"ח: גם תהיה בריא אם ירצה השם...
 "הבחור: אבל זה קשה. רגילים לראות אותי בלי זקן.
 "הגר"ח: אבל אתה רוצא להיות בריא?
 "הבחור: כן, כן.
 "הגר"ח: אז תחליט.
 "הבחור משתהה שוב. ניכר שההחלטה קשה עליו.
 "הגר"ח בחיוך רחב: נו, אתה כבר יודע אם אתה רוצה להיות בריא...
 "אבי הבחור פונה אליו: תחליט, תגיד שאתה מקבל על עצמך.
 "הבחור משתהה עוד רגע. ואחר אומר: אני מקבל עלי לגדל זקן...
 "הגר"ח קנייבסקי כשנהרה על פניו: תהיה בריא והכל יעבור.
 "בדרך חזרה לביתו נדהמו המלווים והבחור עצמו לגלות כי פניו חזרו כתמול שלשום.
 "למחרת הגיעו שוב, והפעם כאשר הבחור בריא ושלם, כדי לבשר לגר"ח את הבשורה הטובה. במעמד זה אמר הגר"ח גם לאחיו של הבחור: נו, הרי גם אתה רוצה להיות בריא, אז תגדל גם אתה זקן...
 "כל זה התרחש בראשית השבוע הזה!
 "סיפור דומה התרחש לפני מספר שבועות עם בחור שהתגלתה אצלו בעיה רפואית חמורה ביותר, והרופאים היו מוטרדים.
 "הבחור הגיע לבית הגר"ח, וקיבל את התשובה שכבר מוכרת לקוראי טור זה: תגדל זקן ותהיה בריא.
 "בחור זה שהיה במצב לא טוב במיוחד, לא היסס, וקיבל את ההבטחה. בכדיקת הסי-טי הבאה התפלאו הרופאים לגלות כי הנתונים הרפואיים השתנו כליל, וכל הממצאים הבעייתיים נעלמו". ע"כ.

* * *

עוד דברי הגר"ח קנייבסקי בענין גידול הזקן כגורם לבריאות הגוף –

תשט מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות – מדור סיפורים)

ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ז.

עוד סיפורים בנדוננו

ראה לעיל במילואים לח"א בערכים אלו: "חתם סופר"; "רבי שרגא פייבל מנדלביץ"; "רבי ישראל אבוהצירא"; ולקמן במילואים לח"ב: פ"ז: "טעמי המצוה"; פ"ב: "תלישה וסירוק ונגיעה של שער הזקן"; פ"ד: "מסירת נפש"; פט"ז: "שידוכים"; פ"ח: "ש"ץ, כהן, שו"ב (ועוד)".

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"א: "מכונות גילוח"

עוד בהחייב חינוך ותוכחה בענין איסור השתמשות במכונות גילוח

בשנת תש"ס כתב הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א קריאה לאחב"י שליט"א בנדון (ונדפסה בספרו שו"ת שבט הלוי ח"י חיו"ד סקל"ו) וז"ל:

ב"ה, יום א' ואלה המשפטים תש"ס לפ"ק

הנה באתי לעורר ע"ד המכשלה הגדולה אשר רבים עדיין משתמשים במכונות גלוח אשר כידוע רובץ עליהם איסור תער דאורייתא היות שהם משחיתי השער כתער ממש, כאשר יוצא מפורש מסוגית הש"ס מכות כ"א ע"א דתער באורייתא לא כתיב אלא גלוח והשחתה, והא איכא זה אפילו במספרים אם משחית כמבואר בתשובת ח"ס או"ח סי' קנ"ד ורבינו הנו"ב ועוד כו"כ גדולי הדורות באין חולק, שזה תער ממש, ובארתי זה לענ"ד בכמה תשובות למעשה.

ונהירנא כשהיתי עוסק עם גאון ישראל החזון איש בנדון זה היה לו פשוט מאד שזה עון תער בעצמו, וכאשר נדפס גם מרבינו החפץ חיים זי"ע.

ועוד זכור לי היטב כאשר לפני עשרות עשרות בשנים נתחדש מכונת גלוח ידנית שגלחה עד אפס אפס, יצא קול קורא לאיסור חמור ע"ז מרוב גאוני וצדיקי אונגרו, ומאז התריעו ע"ז גאונים וצדיקים שבכל דור ודור.

ע"כ שומר נפשו ירחק מזה, כי הוא איסור חמור של תורה, ואין ספק כי יש חיוב חינוך ותוכחה על מרביצי תורה החשובים הי' עליהם יחי' וראשי חינוך שבכל אתר ואתר להזהיר צעירי המתבגרים להרחיק משחית זה הממייט עליהם הרבה איסורי תורה בכל יום ויום...

עוד בהמובא ב"פתיחה" לפרק זה (לעיל עמ' שמא-שמג)

– דלפי רוב הדעות אסור לגלח הזקן במכונות גילוח –

העירני ח"א דאפי' אם יש רב ופוסק גדול המיקל, א"א לסמוך עליו בכה"ג (אפי' אם רבים מקילים ע"פ שיטתו) וכדמוכח מדברי הערוה"ש הלי' נדרים (הנדמ"ח מכת"י) סרי"ד סל"ג: "בענין מנהג אם עוקר הלכה האריכו

מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח") תשיא

הגדולים ונלע"ד דהעיקר לדינא כמ"ש אחד מהגדולים (ש"ב אות יא) דמנהג שהוא כנגד הדין אפילו באיסור דרבנן אסור לילך אחר המנהג וצריכים לבטלו... ואם הוא מידי דאורייתא מחוייבים למחות בכל הכחות ולהחזירם לדין תורה ואם יש איזה מהפוסקים הסוברים כמנהגם אף שהפוסקים שכנגדם מרובים מ"מ אם הוא דבר של דרבנן בכזה המנהג עוקר ההלכה אבל בדאורייתא מכריחים אותם לפסוק כרוב הפוסקים אבל כשאין להמנהג שום סיוע מהפוסקים מבטלינן ליה למנהגא [אפי' בדרבנן] ובפירוש אמרו חז"ל בר"ה (טו, ב) במקום איסורא כי נהגו מי שבקינן להו ע"ש ושם מיירא בדרבנן ע"ש.

עוד בענין שרוב הגדולים אוסרים המכונות גילוח

וע"ע להג"ר שרי' דבליצקי מח"ס "זה השלחן" במכ' מאדר ה'תשס"א הנדפס בקונט' סם חיים עמ' לז-לח: "הנני בזה לעורר מה שנתפשט לגלח הזקן במכונות חשמליות שרוב ככל גדולי הזמן שליט"א ולהבדיל זצ"ל, לא הי' דעתם ואין דעתם נוחה מזה כלל... ורוב הגדולים אוסרים מעיקר הדין ממש ודהיינו שעוברים בזה חמש לאוין וכמו תער ממש... ואם שמענו שגדול אחד זצ"ל הי' מתיר המכונות הרי לעומתם כל הגדולים אוסרים ואם כן איך אפשר להקל בזה*."

וכן העיד הגר"צ ואזנר במאמרו בקובץ אור ישראל (כג) "איברא איסור הגילוח במכונה לא לנו הוא, כי דבר זה כבר נשאל לחכמים ולגאונים ולגדולי הדור האחרון, אשר מאז המצאת מכונת הגילוח על פני תבל, נשאו ונתנו בזה, ואנו דברינו פה, לא באנו אלא לחפש איזה זכות, אולי נמצא

(* עוד בענין שמועה זו "שגדול אחד זצ"ל הי' מתיר" – ראה לקמן בסמוך בדברי הגאון ה"סטייפלער" (מספר "ארחות רבנו") [.. איני יודע מאין ר'... לקח להחליט כן ופלא על ר'... שברור לי להתירא, ולא קבל מו"ר ההיתר], ולקמן בסמוך בדברי הגרי"ש אלישיב [.. וואָס! עד זאָגט ער האָט אַ פּוסק וואָס איז מתיר אַ מאַשין!... ע"ש], ולקמן בסמוך במכתבו של הגר"ש הלוי ואזנר (בעל שו"ת שבט הלוי) אל מחבר ספר הנוכחי (מיום ט' ניסן, תשל"ח) [.. ומש"כ כ"ח – שאכתוב מכתב מיוחד לידידינו הגאון המובהק ר'... (שליט"א) – לא ידעתי לעת עתה התועלת בזה... יש לי הרגש שמי שהוא שבסביבה שם מפריע בזה. – ואם אדע שמבקשים את האמת גם אני לא אמנע עצמי לעשות הנ"ל]. וראה גם בקובץ אור ישראל (גליון כג – ניסן, תשס"א) עמ' סה-סו [ויותר מזה סיפר לנו אחד מגדולי תלמידי והמורים פה ארה"ב, שפ"א העירו להגאון ר'... ז"ל, על שהחפץ חיים ז"ל ושאר גדולי עולם מחמירים כל כך בדבר, ומיד כתב הוראה ברורה, שלכה"פ הבני תורה לא ישתמשו במכונת גילוח, וביקש שיפרסמו הדבר בעיתונים החרדים, ומשום מה לא יצא הדבר לפועל, ע"כ, ואף מי שלא יקבל כ"ז, אנו די לנו בהוראת כל הגדולים הנ"ל האוסרים]. וע"ע לקמן בתשובת הגי"ר יעקב קמנצקי (ר"י תורה ודעת) [.. ובאמת לא אדע אם גדולי אמריקא התירו להדיא, ויתכן ששתקו מפני שלא שאלום, והיו כמעלימים בידעם שלא יתקבלו דבריהם] ובמכתבו של הגאב"ד דעברעצין (בעל "שו"ת באר משה") בפתחת החיבור הנוכחי (עמ' 23). ועייג"כ עדות הרב מיכל זלמן שורקין בספרו "מגד גבעות עולם" – לקמן במילואים לח"ב פ"ט בסופו (בהערה).

איזה מתיר, ומקור למקילים בזה, איברא לא די שלא מצאנו, לא גברא, ולא טעם בר סמכא, בכדי לסמוך עליו ולהתיר, אלא אף כל מה שסמכו עליו המקילים מצאנו שאין בו ממש. וכך היתה הוראה הפשוטה של כל גדולי ישראל, מיום המצאת המכונה עד היום הזה וכמלוקט היטב בספר הדרת פנים זקן, עי"ש. דאף שזה אומר בכה, וזה אומר בכה, למעשה כולם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה, שהמכונה – היא תער, וכל אחד בנוסחו מזהיר בכל תוקף, על חומר האיסור הכרוך בזה, עי"ש, ועתה המעיין הגע בעצמך, אם כך אמרו רבותינו ז"ל על המכונות שבימיהם, מה נעני ונאמר אנן על המכונות כהיום, שמשחיתים פי שנים, וכאמור. וכן סיפר לנו א"א מו"ר הגאון שליט"א [בעל "שו"ת שבט הלוי"], שזוכר מימי נעוריו, כשנתחדש בעולם מכונת התספורת, בעלת שני 00, שיצא אז כרוז גדול, עליו חתמו והזהירו כל גדולי הדור פה אחד, שאסור להשתמש במכונה זו, לגילוח פיאות הראש והזקן, שהיא כתער, ע"כ.

... ומה שנשמע לפעמים מהמקילים, שסמכו על מחבר פלוני, או על שאר מתירים, כמה תמוה הדבר, היכן נעלמו כללי הפסק וההוראה, ומלבד שלא מצאנו שום בירור משום בר סמכא, ע"ז, לוא יהי כדבריהם, הכי משום זה נעשה כללי הפסק וההוראה פלסתר, הלא כידוע כל התורה מליאה מחלוקות ושיטות, אלא שיש סדר למשנה, וסדר לפסק, וכלל להוראה, ובראש וראשון דלעולם הלכה כרבים, וכמבואר לרוב בש"ס, וברמ"א (חו"מ סי' כ"ה, וביו"ד סי' רמ"ו) דהיינו אפי' באיסור דרבנן, וכ"ש להחמיר בדאורייתא, והש"ך בכללי איסור והיתר (יו"ד סוס"י רמ"ו) הוכיח, דהיינו אפי' כנגד הגדול, כ"ש כאן שהאוסרים הם בתראי מאורי האומה, ויום יום אנו תלויים בפסקיהם והוראתם, והם הרבים – והגדולים, שהבינו כן בדעת תוה"ק חז"ל וכל הראשונים, מי יעמוד כנגדם, ופשוט דכל המשנה מדבריהם, ומיקל כנגדם, ה"ז מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, וכעוקר תורת משה, ובפרט שבמילתא דאיסורא אנו קיימין, והמיקל בזה כנגד סתימת הש"ס והראשונים והפוסקים הקדמונים והאחרונים, ולא מצאנו מנוח לנפשינו, מה יענו המקילים ליום הדין וליום פקודה, שעל חומרות שונות ומשונות הקפידו, ובאיסורי ולאויין דאורייתא הקילו והפקירו... אנו די לנו בהוראת כל הגדולים הנ"ל האוסרים, ואין לנו לזוז מדבריהם, ובפרט כי רבים הם, ותשמש נר לרגלינו העובדא הנפלאה והנוראה, המובאת (בתוספתא דביצה) שפ"א בליל שבת נפלה מנורה של פרקים, והחזירה ר' עקיבא למקומה, ור"ג הקפיד עליו, ענה לו ר"ע לר' גמליאל, למדתנו רבינו הלכה כרבים, אע"פ שאתה אוסר – הם מתירין, והלכה כמרובין ע"כ, ואם כך אמר ר' עקיבא לר"ג, אעפ"י שהי' רבו, ונשיא שבדור, ובכדי להקל, עאכו"כ שראוי לכל בר ישראל לחוש לרוב שיטות רבותינו, כשדעתם להחמיר, ונוגע לכמה לאויין דאורייתא, ותו לא מידי".

שאינן לסמוך על התירים בנדון מרבנים בדורות שלפנינו

וכן הי' דעתו של הגרש"ז אויערבאך, כמ"ש בשמו נכדיו, בס' "הליכות שלמה" על הלכות תפלה פ"ב הע' 34, שהרחיב פעם הדיבור על מה שנמצא לפעמים שנוהגין היתר בדבר מסוים על סמך הוראה מדורות שלפנינו, בעוד שהמציאות נשתנתה מאז ויתכן מאד שכבר אין טעמי ההיתר שייכים, ונקט אז לדוגמא ענין זה של גילוח ע"י מכונה, שהעולם סומכים עצמם על שמועה בשם פוסק בדור שעבר [ובספר הנוכחי מובא כמה עדיות שאותו גאון אכן החמיר, ולא הקיל בדבר] – בעוד שאותן המכונות שהיו בזמנם לא השירו השערות לגמרי, כמו שראינו בעינינו באותן שנים, משא"כ המכונות שבזמננו שמחליקות העור ממש, ולכן אין לסמוך כלל על אותו היתר עכ"ד. וכ"כ כע"ז גם בשו"ת אמת ליעקב להגר"י קמנצקי כמ"ש לקמן בסמוך.

שם הערה 2 (עמ' שמא): עוד הסברה בזה שהשמיט הרמב"ם דין מקיף את עצמו – ראה "חידושי רבנו מאיר שמחה" (להגאון מח"ס "אור שמח", "משך חכמה") ע"מ נזיר נט, א.

שם (אות א, עמ' שמה והערה 7 שם): [עדות מר ליברמן נ"י]: שוב העירני בנו הר' אליעזר שי' ליברמן במכ' אלי (מאור ל"ז אדר תשל"ט) שאין אביו שי' "סוחר" מכונות גילוח; רק חקר ודרש בכ"ז עקב פרסום הוראת הגאון ה"סטייפלר" לאסור מכונות גילוח.

"מכונות גילוח" הוי כתער וכן מוכח מדברי מרן ה"חתם סופר"
"ו"חפץ חיים"

החזיק והוסיף עוד ביאור בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ז סס"ג*:

"הנה כ"מ העיר על תשובתי (מנח"י ח"ד סי' קי"ג) בענין מכונה חשמלית, אשר קבלתי ע"ז כמה מכתבי תהלה מאת גדולי ההוראה שהסכימו לדברי, אמנם לכ"מ לא נמצא שום סמך לכלכל דברי, אף שהוא דבר שא"א להכחיש את המציאות דמכונות גילוח אלקטרונית הנוהג כהיום הזה מחליקים עור הפנים לגמרי כמו תער ממש, ויש משום גלוח שיש בו השחתה, והגאון החפץ חיים ז"ל בספרו ליקוטי הלכות (פ"ג דמכות) שהבאתי בספרי שם בסוף התשובה, כתב במאשינקע החדשה שמספרין במ (היינו מה שקורין אל וכ"ש חצי אל) שעובר על מש"כ בתורה ופאת זקנם לא יגלחו עיי"ש, ומה נענה להמכונות שבימינו הנ"ל שעולים כמה וכמה מדרגות יותר בגלוחם עם השחתם, וברור שאין הפשט בדברי החת"ס

(* וראה גם לעיל עמ' 9 בהסכמתו לספר הנוכחי: "הרחבתי את הדיבור על נושא זה בספרי מנחת יצחק (חלק ד' סימן קי"ג) – וכפי המבואר שם כל ההמצאות החדשות שמתחדשים לבקרים שהסכין יתקרב בקירוב היותר אפשרי לעור הפנים הוי תער ממש".

(חאו"ח סקנ"ד) כדברי כ"מ, דאין כוונת החת"ס להוכיח "דאין שום מציאות של גלוח והשחתה מלבד תער", אלא קאי שם על דברי הנוב"י, שכתב בפירוש דנשאר עקבי השערות אחרי המספרים, ומ"מ דן דהמה כאלו אינם, ע"ז כתב החת"ס דאם שערות כאלו אינם יש משום גלוח והשחתה, אלא עכ"ח צ"ל דמה שנשאר אח"כ שם שער עליו, והוי גלוח בלי השחתה, א"כ המשחית אח"כ חייב, זה תוכ"ד, אבל לא מיירי כלל אם באמת לא נשאר כלום, ומש"כ שם מקודם "כי א"א ליטול בזוג בעומק כ"כ" על זמנו דיבר, אבל נשתנו הזוגים וההמצאות בזמנינו כי נוטלים בעומק אולי אפשר עוד יותר מתער, וממילא לפי הנ"ל גם מה שכתב כ"מ אח"ז להעיר על מש"כ סעי' כ"ב, דהולך בזה לשיטתו "דא"כ למה אמרו חכמז"ל בתער", לפי דברינו שם מכוונת גלוח דהשתא המה כמו תער ממש, כי מש"כ החת"ס שם דתער לא נכתב בקרא, זה אמת וקיים, וכל מה שהוכיח שם בסברא נכונה הוא רק שבשערות שבשיעורא זוטא הנשארים אחר גלוח הזוג שמאז, הוי גלוח בלא השחתה, וממילא חייב המשחית אח"ז, אבל לא במכונות שבזמנינו כנ"ל. והנני בזה דושה"ט וחותרם בברכת חג כשר ושמח ידידו. יצחק יעקב ווייס"

[עוד בדברי מרן החת"ס שם – ראה לעיל בה"מבוא אות א הערה 12.
בשיטת מרן החפץ חיים – לעיל ח"ב פ"א ע' שמז].

שם (אות א'): הוכחה שכן ס"ל להרא"ש דמספריים כעין תער – משייר כלום מן השער וא"כ המכונות גילוח דימינו המסירות השער לגמרי אינן בגדר "מספריים כעין תער" – ראה לעיל במילואים ל"מבוא".

עוד בשיטת מרן החפץ חיים (לעיל עמ' שמז-שמח)

ראה לעיל במילואים לח"א שסילק מרן החפץ חיים בחור מביתו כאשר ראה שהוא מגלח זקנו במכונת גלוח.

שם: העלה לאסור מכונות גילוח דזמננו במכ"ש וק"ו ממ"ש מרן החפץ חיים בלקוטי הלכות – גם הגרי"ש אלישיב בספרו קובץ תשובות כדלקמן בסמוך, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק גם בתשובתו בח"ז הנ"ל בסמוך. וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ז קונט' עלעקטריג ח"ב סי"ח: "ועתה דע והבן והתבונן מזמן רבינו החפץ חיים זכ"ע עד עתה תיקנו המכונות למעליותא, לגבי להסיר שערות הזקן, מאה מעלות, ואם על מכונות שבזמנו כ"כ הציס"ע החפץ חיים ז"ל מה הי' כותב על מכונות שבזמנינו, באופן שעל מכונות שבזמנינו רובץ איסור גמור בהחלט".

"ועתה הגע בעצמך, הלא ה'מאשינקע' ההיא שבימיהם, כידוע היתה מין תספורת יד פשוטה, שלא היתה מגעת בשום פנים ואופן לגלח ולהשחית בה כל השער ממש, ואעפ"כ הגדירה מרן החפץ חיים ז"ל, כתער, מאחר

תשטו מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח")

שאינה משיירת 'מאומה' ועובר עלי', וכן הצור יעקב ושאר הגדולי הדור, עאכ"ו במכונות הגילוח כהיום, המכלים ומשחיתים כל זכר שער הנראה לעין האדם, פשיטא דמכונות גילוח אלו אינם כתער, אלא 'תער גמור' הם" (מאמרו של הג"ר בן ציון וואזנר בקובץ "אור ישראל" כג עמ' סב. וע"ע מדבריו לקמן במילואים לסוף פרק זה, דכמה תמוה הדבר, דהלא פסקי החפץ חיים יושבים ראשונה בממלכת התורה ואף בדברים קלים, והלכה כמותו בכל מקום, ואילו כאן בידועים יעלימו עין מפסקיו).

שם (עמ' שמז): בענין דיוק לשון "שומר נפשו ירחק מזה" שבספרי החפץ חיים, העירני ח"א מ"משנה ברורה" סימן תק"ס ב"שערי ציון" סקכ"ה (בנוגע לאיסור שירי עגבים ודברי נבלות דקא מגרי יצה"ר בנפשי); סימן תר"ע (ביאור הלכה ד"ה ונוהגין), עיי"ש ודו"ק. ועי' שו"ת מנחם משיב ח"א סימן נ"ח. ולהעיר דבנדוד הוסיף הח"ח תיבת "מאד".

שם (עמ' שמח). יש להוסיף דעה זו:

שיטת רבי חיים-עוזר גרודזינסקי

(הגאון אב"ד ווילנא, מח"ס "אחיעזר", ואבי "ועד הישיבות")

העיד הגאון רבי יצחק הוטנר (ר"י ישיבת רבנו חיים ברלין) דמעולם לא הי' ניחא לי' להגרר"ע מה שהשתמשו במכונות גילוח, והוא ז"ל מיחה ביחיד על זה (אבל לא מיחה ברבים – מפני הזמן והתקופה). והחזיק ענין זה כספק איסור דאורייתא לחומרא. ובכלל לא ניחא לי' מה שאין מגדלים הזקן*. שוב שמעתי [בשנת תשל"ח בערך] מפי ה"ספר" הפרטי של הגרר"ע ז"ל שהי' מבאי ביתו כשתים עשרה שנה, ומר דוד ראכקאוויטש שמו (הי' לו "מספרה" בויליאמסבורג, ברוקלין, ומשמש כספרם הפרטי של כו"כ מגדולי הרבנים) – שהגאון הנ"ל הקפיד על כל אחד שלא ישתמשו במכונות גילוח אפילו תחת הגרון (שלא במקום הפאות [ראה לעיל ח"ב פ"י]), כ"ש לגלח כל הזקן בהן. ובכללות הי' מעורר על חשיבות ענין גידול הזקן כולו, והוכיח תלמידיו ע"ז, ורבים השיב מלנהוג קולא בזה, וגדלו זקנם לגמרי כדת.

וראה לעיל ח"א ערך "רבי שרגא פייבל מנדלוביץ".

עוד בשיטת הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי

העיד הג"ר אברהם אשר זימערמאן (מד"א קהל שערי תפלה – ברוקלין):

(* הגר"י הוטנר זצ"ל הסכים שאדפיס נוסח זו. וראה לעיל במילואים והשמטות לח"א מ"ש שם בשמו.

"אני רוצה בזה להודיע כי בהיותי בוויילנא בערך שנת תרצ"ה או תרצ"ו הראיתי Schick Shaver לרשכבה"ג ר' חיים עוזר זצ"ל בשליחות מתיבתא תורה ודעת ושמעתי בברירות שהוא לא התיר בתשובתו להם".
[ולהעיר דזה הי' בסוף ימיו דהגר"ח"ע].

עוד בשיטת מרן החזו"א (עמ' שמט-שנא)

עוד עדיות בשיטת מרן החזו"א בנדון:

"מספר רי"מ שליט"א: פעם ישבתי אצל רבינו [החזו"א], והגיעו שני בחורים לשאול בעצתו. אני יצאתי מן החדר, וכשיצאו שני הבחורים שאל אותי רבינו: שמעת מה הם שאלו? אמרתי שלא הייתי נוכח בחדר בעת ששאלו. ואמר לי: הם שאלו אם מותר לגלח הזקן ב"שיק" [מין מכונת גילוח]? ואמרתי להם שאסור [בעל המעשה שאלו על מכונת "פיליפס", ורבינו השיבו כי אין נפקא מינה, ואסור] (ס' תולדות החזו"א "מעשה איש" ח"ד עמ' קנג).

שם (שיטת החזו"א דאיכא איסור "לפני עוור" במכונות גילוח): "קרוב משפחה של הג"ר צבי ברודיא זצ"ל (שהי' אב"ד בפ"ת במשך שנים רבות) ביקשו לשאול את מרן [החזו"א] ז"ל על מכונת גילוח אם כשרה היא לשימוש, ולאחר בדיקה הורה רבינו לאסור. השולח הי' גר ב"גבעת רוקח" בב"ב, ובשעת השאלה נכח במקום הג"ר נתן שולמן שליט"א. ביקשו הג"ר צבי ברודיא שיקח את המכונה וישיבה לבעלי, אך מרן החזו"א אמר לו שלא יקח (או שחשש שמא יש בזה משום "לפני עוור" או שרצה להראות חומר האיסור בזה שאינו חומרא בעלמא אלא מעיקר הדין). (מבנו הג"ר אברהם שליט"א) (ס' מעשה איש שם עמ' קנט).

שם (למה לא כתב החזו"א ע"ד איסור מכונות גילוח בספריו): בהוספה עמ"ש בתשובת הגאון בעל שבט הלוי (הנ"ל בפתיחת החיבור הנוכחי, עמ' 56), כתב בנו (במאמרו בקובץ אור ישראל כג הנ"ל): "עוד אמר לי א"א מו"ר הגאון שליט"א, שפעם אחת שאל את החזו"א, למה לא מעלה על הכתב, בירור על איסור המכונה, השיב לו הגאון ז"ל, אם אכתוב לאסור המכונה, ילמדו מזה להתיר עכ"פ עצם גילוח הזקן, עכד"ק [וכידוע שגם מעצם גילוח הזקן נפשו סלדה מאד, וכעדות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו ארחות יושר]".

בירור שיטת הגאון הרצ"פ פראנק – רבה של ירושלים (עמ' שנא)
באמצע ההדפסה (של מהדורה השני' של ספר הנוכחי) נתקבל מכתב זה מאת נאמן ביתו של הרצ"פ פראנק:

מכון הרב פראנק

ועד להוצאת כתבי הגאון
מרן צבי פסח פראנק זצ"ל,
רבה של ירושלים
ת.ד. 2172, ירושלים

בס"ד, יא מר חשון תשל"ח,

למעלת כבוד הרב הגאון, גזע ישישים,
רבי . . . שליט"א. ניו יורק,

שלום וברכה,

מכתבו לנכון הגיעני, והנני ממחר להשיבו דבר. (א) תשובת
מרן זצ"ל נכתבה לפני למעלה משלושים שנה, ואז עוד לא היתה
המכונה של "בראון" שיש כעת שהיא כעין תער. (ב) יודע אני ועד,
כי מרן לא התיר כל המכונות, אלא אלו שהובאו לפניו וראה שהם
כעין מספרים ושהם משאירים מקצת מן השערות.

ואנא עובדא ידענא, בבעל תשובה אחד שגדולי ההוראה
בירושלים פסקו כעת שאין לתת לו מכונה של בראון, ולא עוד,
אלא שאסור למכרה לישראל, רק בעיר העתיקה לערבי.

הנני בזה בברכה מרובה מציון וירושלים, מוקירו ומעריכו
כערכו הרם כבר אורין ובר אבהן.

שבתי ד. רוזנטל

מנהל המכון

עוד בשיטת הגר"א קטלר (לעיל עמ' שנב-שנד)

עוד העידו תלמידיו בשיטת רבם הגר"א קטלר בנדון*:

עדות תלמידו הג"ר אליהו דב וכטפויגל

"באתי בזה לאשר מה שדברנו כשנפגשנו לפני פרוס החג אודות
מכונת גילוח שזוכרני כשבאתי לפני מרן הגאון הגר"א קוטלר זצ"ל ושאלתי
בפי אם אפשר להקל להשתמש במכונה הנ"ל . . . וענה לי בשום אופן לא!
ושאלתי אותו אם זה חומרא ואמר שזהו מעיקר הדין. בכבוד ובהוקרה
כיאות אליהו דב וכטפויגל" (מכתבו מיום ב' כ"ד ניסן ה'תשנ"ב).

עדות תלמידו הג"ר אברהם חיים נוטבוים

"לכבוד הראשי ישיבות שליט"א: שמעתי מהראש ישיבה זצ"ל

(* וכדאי להזכיר, דכשהייתי במחיצת בנו, הגר"ח שניאור קוטלר זצ"ל, בעת כתיבת
הסכמתו על ספר הנוכחי (לעיל עמ' 13), אמר לי שעבר על מה שכתבתי בשם אביו הגר"א קוטלר
הנ"ל בפנים הספר, והגיב שכולו אמת. ונכון הדברים.

(מוהר"ר הגר"א קוטלר) שאינו משיג ההיתר להשתמש עם מכונית גלוח (Electric Shaver) כיון שאינו משאיר כלום מן השער" (הגר"ר אברהם חיים נוסבוים במכתבו משנת ה'תשנ"ב).

שם: "כאשר העידו לי תלמידי המובהקים [של הגר"א קטלר], שאף שלא הי' מבקש מבחוריו שיגדלו זקן, אבל הזהירם מאד שלא לגלח בשום מכוונה" (הגר"ב"צ וואזנר במאמרו בקובץ אור ישראל, כג, עמ' סד).

עוד בשיטת הגאון רבי יעקב קמינצקי, ר"י תורה ודעת (עמ' שנו)

בהוספה על השמועה בע"פ בשיטתו המוכח לעיל בפנים (עמ' שנו) בענין גילוח זקן במכונת גילוח –

הנה לאח"ז נדפס ספרו על ד"ח השו"ע "אמת ליעקב" (קליבלנד, תש"ס) ושם ביו"ד סקפ"א ס"י מופיע מכתב תשובה לנכדו, ושם כתוב:

"... ע"ד המכונה גילוח, אין זו חומרא בעלמא אלא דברים שיש בהם ממש, ובודאי מחויבים דיירי בני ברק להתנהג ע"פ הוראת הפוסקים דהתם, ובאמת לא אדע אם גדולי אמריקא התירו להדיא, ויתכן ששתקו מפני שלא שאלום, והיו כמעלימים בידעם שלא יתקבלו דבריהם. ומה שהי' מקובל מהדורות שעברו, הלוא במשך הזמן נתחדשו הרבה תיקונים במכונות ואפשר שע"י התיקונים נאסר הגילוח בהם וא"כ בכה"ג קשה לסמוך על המסורה".

ועוד כתוב שם (מפי השמועה):

"וכן יש להורות למעשה שאין זה סתם חומרא, ובחור שרוצה להחמיר על עצמו שלא להשתמש במכונת גילוח, אין להוריו לגעור בו ולומר עליו שהוא מחפש חומרות בעלמא".

עוד בשיטת הגאון ר' יעקב ישראל קניבסקי (הגאון ה"סטייפלער")

[לעיל עמ' שנד ; שס]:

כתב בנו הגר"ח קניבסקי (בספרו "אורחות יושר" ס"ה) "בהמכונות גילוח . . . אאמו"ר זללה"ה [הגאון הסטייפלער] הי' מחמיר בזה מאד ואמר שקרוב מאד שזהו תער ממש ועוברין עליו חמשה לאוין".

ובספר מכתבי הגאון הסטייפלער "קריינא דאגרתא" עמ' צה נדפס מכתבו (מיום ג' כ"ד למב"י ה'תשל"א – להגר"א קמינסקי מני.). בו כתב:

ושמעתי שמע"כ עומד בפרץ והרעיש על המכונת גלוח שקרוב לודאי שהברזל החותך נוגע בבשר והשי"ת יגדור פרצות עמו ורב תשואת חן חן למעכ"ת עבור זה. הדו"ש יעקב ישראל קניבסקי.

מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח") תשיט

עוד בשיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך)

אסור לגלח בכל מכונות גלוח – מכל הסוגים

וכן בקונטרס הוספות חדשות על ספר "ארחות רבנו" ח"א ("מקצת מארחות חייו הקדושים של רבנו הגאון החסיד רבן ומאורן של ישראל מרן הגרי"י קניבסקי זצלה"ה בעל הקהלת יעקב", כתבם תלמידו המובהק נאמן ביתו הגר"א הלוי הורביץ, בני ברק ה'תשנ"א) עמ' לח:

"פורים תשל"ב, בנוכחותי שאלוהו למו"ר בחורים מירושלים בנוגע לגלוח עם מכונת גלוח ואמר שיש רק עצה אחת בסם, וכל מכונה קרוב שעובר בה לאו, ואמר להם גם במכונות החדשות מכל הסוגים והא ראי' שזה מגלח את הזקן חלק לגמרי, א"כ הסכין מסתמא חותך סמוך לבשר ואמר שאצל מרן החזו"א זצ"ל נסו וחתך סמוך לעור ממש, ובמכונות שהחלק העליון חותך, אז העור נכנס ונוגע בחלק העליון והעליון מגלח, וכן גם במכונות שיש רשת דקה מלמטה אותו הדבר וקרוב שעובר הלאו, ואמרו לו שהגר"מ פנישטיין (שליט"א) זצ"ל כתב השבוע לא"י שיש מכונות חדישות שמותר הגלוח בהן ואמר מו"ר שאיני יודע מאין ר' משה לקח להחליט כן ופלא על ר"מ שברור לי' להתירא, ולא קבל מו"ר ההיתר".

עוד בשיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך)

שאיין לחלק בין מכונה למכונה – כולם אסורות

"הנני מעתיק מה שכתוב עוד בפנקסי בנדון: מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי שיש חשש איסור חמור למגלחים זקנם במכונת גלוח, ואמרתי לו ששמעתי אומרים בשם מרן החזו"א זצוק"ל שיש הבדל בין מכונה ששיני' התחתונים חותכים שזה אסור כגלוח ולבין מכונה ששיני' העליונים חותכים ולא הוי חתוך סמוך לבשר וענה ע"ז מו"ר שהכל אומרים בשם החזו"א ואין הבדל ובכולם אסור" (ספר ארחות רבנו הנ"ל שם).

מ"ש שם באם ראוי להתחתן עם בחור ישיבה המגלח זקנו במכונות גילוח – נעתקו דבריו לקמן במילואים לח"ב פט"ז ("מניעות מצד שידוכים").

עוד בשיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך)

צריך לחנך בישיבות לדקדוק המצוות

"אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בנוגע לישיבת . . . שלא מחנכים את הבחורים לקיים את המצוות ודקדוקיהן כהלכתן לכן כל הלכה שיש להחמיר בה ולנהוג לחומרא נופל על הבחורים כעול, וכן בנוגע לגלוח עם מכונה חשמלית שכיום דינה כתער ממש ואינו דומה למכונת יד שהיתה פעם שרק החלק העליון חותך ולא סמוך לבשר ממש כי החלק התחתון חצץ" (ספר ארחות רבנו הנ"ל עמ' כד).

עוד בשיטת ס' שערים מצויינים בהלכה [לעיל עמ' שנה]

והוסיף ידו שנית הג"ר שלמה זלמן ברוין (מח"ס "שערים המצויינים בהלכה" על הקיצור שו"ע) לאסור המכונות גילוח במכתבו מעש"ק פ' תולדות שמו"ת (נד' בקונט' על מכונת גילוח שי"ל ע"י וועד תפארת אדם עמ' כב): "אין לי להוסיף על דברי גאוני ישראל, אלא שצריך לזכור מש"כ בנודע ביהודה יו"ד סי' פ"א דאפי' אם מעביר אבן חד על זקנו וחותרך שערך סמוך לעיקרן הוי גילוח שיש בו השחתה ואסור, וכן בחתם סופר או"ח סי' קנ"ד כתב, דלא כתיב בתורה תער, אלא לא תשחית וכל שלא נשאר כלום הרי עבר על לאו זה. וצריך לידע דעכ"פ דספק תורה הוא, ולכן פשוט דעכ"פ הבני תורה צריכים להחמיר".

עוד בשיטת הגה"ק מקלויזענבורג [עמ' שנה]

שוב נדפס ספרו שו"ת דברי יציב, ושם בחיו"ד ס"א בתשובה משנת ה'תשכ"ז כתב צדדי לימוד זכות בנדו"ד. אולם נראה דאין מ"ש שם שייך למכונות גילוח של ימינו, שהרי מבואר שם אשר דבריו שייכים למכונה שהראו לו שלא הי' עוקר השער משורשו והסכין שמתנועע אינו נוגע לבשר כלל. ועוד, ועיקר, שהרי בשנת ה'תשל"ז העיד חתנו, הדנ"ב וראש כולל צאנו – קלויזענבורג, הג"ר דוב ווייס (במכתבו הנד' בפתיחת החיבור הנוכחי עמ' 24): "שמעתי מכ"ק חותני מרן הגה"ק מצאנו קלויזענבורג (שליט"א) כמה פעמים שאותן המכונות גילוח העלקטריק שחותכים סמוך לבשר ממש יש בהן חשש גדול של איסור תורה כמו בתער ממש". וזהו משנה אחרונה לגבי תשובתו הנ"ל.

[ואפילו בתשובתו הנ"ל סיים: "ומ"מ ידוע שהחינוך במצוה רנב ס"ל דלהרמב"ם במספריים פטור אבל אסור. . ואני לא באתי אלא ללמד זכות על ישראל. . ומ"מ יש לנהוג כמקובל לנו מאבוה"ק ע"פ האריה"ק (בשער המצות פרשת קדושים) וספרי קבלה שלא לגלח כלל, ובזה יומשכו רחמים וחסדים על כלל ישראל אכיה"ר"].

עוד בשיטת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך [לעיל עמ' שנו]

בהוספה על המובא משיטתו לעיל שם, כתבו נכדיו בס' הליכות שלמה (הלכות תפלה, ירות"ו, תש"ס, עמ' יא-יב):

ובעיקר הגילוח במכונה. . למח"ס "הדרת פנים זקן" כתב (לאחר שהרשה לו להדפיס תוכן הדברים הנ"ל בתור שמועה בע"פ): "לענ"ד הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל ואולי ע"י זה יתבררו ויתלבנו הדברים, יהי' בכך הצלה מעון חמור", עכ"ל [מכתבו בשלימות – ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי].

וראה עוד לעיל בסמוך מ"ש נכדיו בס' הליכות שלמה שם שהורה

תשכא מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח")

הגרש"ז אויערבאך שאין לסמוך על התירים בנדון מרבנים בדורות שלפנינו וראה לקמן בסמוך במילואים ל"דיון ב" דמה שדנו בזה להקל כל שאינו מהדק המכונה לעור הפנים – אינו נראה והוי מתכוין. ולקמן במילואים ל"דיון ג" דס"ל להגרש"ז אויערבאך שאין לחלק בין מכונה למכונה ולקמן במילואים ל"דיון ד" דלפ"ד הגרש"ז אויערבאך אין להתיר אפי' אם יש להבחין בשערות ע"י זכוכית מגדלת.

עוד הוספה לפרק הנ"ל (שס):

שיטת רבי יוסף שלום אלישיב (מבי"ד הגדול בירושלים עיה"ק)

שוב בא לידי מכתב מאת הרה"ג וכו' ר' יעקב מייזליש שליט"א (ראש ישיבת "הוד ירושלים" בירות"ו) לרב חשוב א' בנ"י. – שם כתוב בין השאר:

"עם קבלת מכתבו הלכתי להרב יוסף שלום אלישיב שליט"א ואמר שצריך להקפיד שאחרי הגילוח יורגש ביד שאינו חלק. וגם אז עדיין לא ברור שלא גילחו באיסור כמה שערות. לפי"ז חושבני שבמציאות אין היתר".

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב

בחדש טבת ה'תש"ס הופיע תשובה שכתב הגרי"ש אלישיב בעצמו בנדון, ונדפסה בקובץ תורני "צהר" (ח"ז, בהוצאת מכון הלכתי אקטואלי דרך אליעזר שליך מרכז תורני חומת ירושלים) וז"ל שם (עמ' פז) [ושוב נדפסה תשובה זו בספרו "קובץ תשובות" סל"ב]:

ב. האם מותר להשתמש במכונת גילוח.

כתוב בגמ' ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפי' גלחו במספרים יהא חייב ת"ל לא תשחית פאת זקנך יכול אפי' לקטו במלקט וברהיטני יהא חייב ת"ל זקנם לא יגלחו הא כיצד גלוח שיש בו השחתה.

ובח"ח זצ"ל בלקוטי הלכות פ"ג דמכות כ' המאשינקע החדשה שמספרין בהם היינו מה שקורין אל וכ"ש חצי אל כתער ממש ותולש השער ולא נשאר מאומה, המספר במ את זקנו לכאוי עובר עמ"ש ופאת זקנם לא יגלחו.

הנה המאשינקע (המכונה) אשר המציאו בימי הח"ח כמלפני מאה שנה אינו בבואה דבבואה להמכונות המשוכללות שבזמנינו ובכן כל עוד ואינו בטוח שאחרי השימוש יהי מורגש כל שיערה ושערה הרי הוא נלכד באיסור תורה ממש.

אמנם שמעתי שמכון א' בירושלים המציא מכונה מיוחדת שאין בכחה להשחית השערות והדבר טעון בדיקה.

שם (עוד בשיטת הגר"ש אלישיב):

וכ"כ בספר שיעוריו ע"מ שבועות ("הערות למסכת שבועות" ב, ב):
 "ובמכונת גילוח שמגלחת הכל דהיינו כשמעביר ידיו על פניו אינו מרגיש
 בשערות הרי"ז חייב מלקות".

שם (עוד בשיטת הגר"ש אלישיב):

וכ"כ בספר שיעוריו ע"מ קידושין ("הערות במסכת קידושין"):
 "כתב החפץ חיים בליקוטי הלכות סוף מסכת מכות דכיום דנתחדש מכונה
 שמגלחים השער ונראה שיש כאן קרוב לדאורייתא, ונראה דאם בזמנו שלא
 הי' כ"כ משוכלל ואפילו נול [אפס] לא הוה כ"כ קטן ק"ו בזמננו שהוא
 מכונה חשמלית דודאי יש כאן גדר השחתה ויש כאן איסור דאורייתא".

שם (עוד בשיטת הגר"ש אלישיב):

וברשימת שיחה עם הגר"ש אלישיב, מרשימותיו של ת"ח גדול:
 "ביום א' פ' כי תצא [אלול שבת"ן] אחר תפלת מנחה אמר לי הרה"ג
 ר' אלישיב שליט"א . . . 'אויב דער טאַטע וויל עהר זאָל זיך שעהרען מיט אַ
 מאַשין טאַָער עהר נישט פּאָלגען'.

"ושאלתי אותו מה עם המאשינים שהתירו הפוסקים. אמר לי 'עס איז
 נישט דאָ אַזאַ זאַך, יעדער מאַשין איז אסור מדאורייתא'.

"שאלתי אותו יש מאשין אחד שעליו אמר פוסק א' שמותר להשתמש
 בו. והשיב: 'וואָס! ער זאָגט ער האָט אַ פוסק וואָס איז מתיר אַ מאַשין! זאָל
 דער פוסק פרעגען ביי נאָך אַ פוסק, ווייל ער ווייס נישט וואָס ער רעדט'.
 עכ"ת ד". [וראה לעיל ח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם") ובמילואים
 לשם].

שם (עוד בדעת הגר"ש אלישיב):

כתב הר' משה מרדכי קארפ במכתב שהגר"ש אלישיב נתן רשות
 לפרסם ברבים (ונדפס בקונט' סם חיים עמ' יא): "דעת מרן עמוד ההוראה
 הגר"ש אלישיב שליט"א אודות הגילוח במכונות, שכבר כתב רבינו הח"ח
 בליקוטי הלכות סוף מכות שגם במכונות גילוח המשארת שתי שערות יש
 בו איסור גילוח הזקן, לכן אין להתיר כהיום בכל סוגי המכונות המצויות,
 אפילו ע"י בדיקה אם מרגישים שערות בידיים, לפי שאי אפשר להיות
 בטוחים שלא יחתכו ב' שערות מהזקן מעיקרן והוא בחשש איסור תורה".

שיטת הגאון רבי אהרן יהודה ליב שטיינמן

בתשובה לשואל בדין מכונות גילוח, כתב וזה לשונו:

כידוע שגדולי ישראל אסרו וזה קרוב לודאי שיש בזה איסור

תשכג מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח")

דאורייתא לדבריהם ואין מה להוסיף בזה.

אהרן יהודה ליב שטינמן

אור לכ"ד אלול תשנ"ח

בני ברק יצ"ו

דעת הג"ר מיכל יהודה ליפקוביץ

(מח"ס מנחת יהודה וראש ישיבת פוניבז' לצעירים)

מכ' מיום ו' כ"א אדר תשס"א (נדפס בקונט' סם חיים עמ' לג):

שלו' וברכה וכט"ס,

על מה ששאלת בענין הגילוח במכונה, הדבר פשוט בתכלית, אחרי שהורה זקן ס"ק מרן החפץ חיים זצוק"ל שגילוח במכונה זה איסור דאורייתא ועוברים בחמשה לאוין מה יש לדון בזה, דק"ו במכונות של זמננו.

ולב מי לא יחרד לעבור אפ"י על ספק איסור לכל הפחות כמו מסם המות, ובדבר זה שגדולי פוסקי זמננו שליט"א פוסקים לודאי איסור ודאי שזה לירא ולחרוד.

ודע לך כי אחת הסיבות שמחפשים להקל בנידון זה, בא מצד הרצון והמשיכה לחומריות והנאות עוה"ז, ועיין ברבינו יונה משלי (פ"ג ז') וז"ל גם אתה צריך לדעת כי אין מגיעין לשלמות היראה, זולתי בעשות העולם הזה הבל ותפלה, והיות האדם בעיניו עפר ואפר רמה ותולעה בעמדו לפני הש"י . . . ומסיים ולא יגיע אל היראה מי שישים העוה"ז עיקר, והרי תכלית האדם להגיע אל היראה כמ"ש "מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'.

יתן הקב"ה ונזכה שיערה עלינו רוח טהרה ממרום ונכיר כולנו את האמת.

מיכל יהודה ליפקוביץ

דעת הג"ר יצחק רצאבי (מח"ס שו"ע המקוצר ושו"ת עולת יצחק)

מכתבו מיום שני ג' אדר תשס"א (נדפס בקונט' סם חיים עמ' מד):

נדרשתי לאשר שאלוני מבני עליה, לגלות במכתב דעתי העניי אודות מכונות הגילוח המשחיתות את פאתי הזקן אשר נפוצות בזמנינו לרוב, וכמעט שאין דורש ואין מבקש וגדלה ורבתה הפירצה מאוד, הגם שאין דעת תורה ולא רוח חכמים נוחה מהם, ויש לאסור את כולם כי דינם תער ממש או קרוב לו מאוד, ולא לסמוך על דמיונות או השערות שאינן מגלחות את השיער עד עיקרו, ומי מפיוס במקום לאוין דאורייתא, וגם נתברר שבחלק מן

המכונות המיועדות לתספורת האש, אסור לגלח את הזקן, והמקום ברוך הוא יגדור כל פרצותינו.

יצחק רצאבי

דעת הג"ר עובדי' יוסף

(מח"ס שו"ת יביע אומר; שו"ת יחזה דעת; ספרי ילקוט יוסף; וש"ס)

"ראוי ונכון לחוש ולהחמיר שלא לגלח את הזקן במכונת גילוח" (ס' קיצור שלחן ערוך ילקוט יוסף" סקפ"א ס"ב). [ומ"ש בענין גילוח באופן שאינו לוחץ בחוזקה על עור הפנים – ראה לעיל ח"ב פ"א דיונים נוספים דיון ב' (עמ' שעו-שעט) ובמילואים לשם לקמן בסמוך (מהגר"ש דבליצקי)].*

שם אות ב (איסור מחשש שמא נדחק הבשר לתוך הנקבים של הרשת) [עמ' שנח ואילך]:

דעת הג"ר ש. י. ניסים קרליץ

(מח"ס חוט שני ואב"ד רמת אהרן וראש כולל חזו"א)

מכ' מיום כ"ח שבט ה'תשס"א, הנד' בספר חוט שני (תשס"ב) ענינים שונים עמ' ריח:

על דבר השמוש במכונות גלוח, אף דמבואר בשו"ע סימן קפ"א דבזקן גילוח במספרים כעין תער שרי ותער דוקא אסור מכל מקום כפי הנראה במכונות ע"י דחיקה נכנס העור לבין החריצים והוי תער ממש, ואף אם יזהר שלא לדחוק רחוק הדבר שלא ישל שהרי בשערה אחת עבר על איסור דאורייתא, על כן פשוט וברור שאי אפשר להקל בשום סוג מכונה ולהכנס לספק דאורייתא, וכבר נאסר הדבר ע"י רבותינו בדור הקודם החפץ חיים והחזון איש. ובדיקה ע"י משוש שערות אחר הגלוח אינה מועילה לחשש זה כלל.

ש.י. ניסים קרליץ

(* לאחרונה נתפרסם במכ"ע שיעור מאת הגר"ע יוסף בו דיבר לגבי מכונות תספורת לגילוח זקן ובו נאמר שאין להשתמש בהם מכיוון שזה דומה לתער, "האיסור של לא תשחית את פאת זקנם, חל גם על מכונה, במידה ולא מרגישים 'קוצים' בהעברת היד על הלחי" עכת"ד. ממ"ש שם נראה שחזר בו ממ"ש בספרו הנ"ל דיש להקל אם אינו לוחץ בחוזקה על עור הפנים. שוב הגיע לידי ספר "הליכות מוסר השלם" ב"ח (ליקוטי דברי הגר"ע יוסף), ושם ח"א בערך "גילוח" (עמ' קסח-קסט): "אך למעשה בודאי שיש לחוש באיסור תורה לדברי החפץ חיים והחזון איש. . . פסקו שזהו תער ממש. . . מן הראוי להחמיר לכל מי שאפשר לו שלא להתגלח במכונה חשמלית". ושם מעשה רב: "רבינו שליט"א [הגר"ע יוסף] זירז את בניו לגדל את זקנם מוקדם ככל האפשר".

תשכה מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח")

דעת הג"ר משה שמואל שפירא (ראש ישיבת באר יעקב)

מכתב בנו הרב נפתלי צבי יהודה שפירא (שהי' למראה עיני אביו) מיום כ"ז אדר ה'תשס"א, ונדפס בקונט' סם חיים עמ' לו:

נעימות בימינכם נצח,

בדבר שאלתכם לידע דעת מו"ר אבי הגאון הגדול רבי משה שמואל שפירא שליט"א בענין מכונות הגילוח, אשיבכם את אשר שמעתי עת נכחתי כשנשאל על כך.

וזאת היתה תשובתו, כי על מכונות הגילוח שהשיער נמשך הרי זה פשוט שעובר בהשתמשות במכונה זו באיסור דאורייתא ממש וגם במכונות שאינם מושכות את השיער יכול להגיע לידי איסור ע"י שהבשר נדחק למכונה (אפי' בנגיעה קלה אחת) וקשה מאוד להשמר מכך, ובכללות – הרי יש מקומות (בשיער העליון) שיש מהראשונים שסוברים שמספרים כעין תער גם אסור ובשו"ע כתב שיש לחוש לדבריהם, ואולי מכונות שלנו חשיבי כמספרים כעין תער. והשי"ת יפרישנו מכל חטא ועוון.

שם (טעם נוסף לאסור מכונות גילוח משום דרוב המסירים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש) [עמ' שסד ואילך]: וכן ס"ל הגרש"ז אויערבאך לאסור (גם) מטעם זה כמ"ש נכדיו בס' הליכות שלמה על הלכות תפלה עמ' יא "ובפרט שרבים נכשלים ואינם זהירים שלא לגלח במקום הפאה עד העצם התחתון".

שם: נוסף על המובא שם דרוב המסירים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש (דהוא עד למטה מן האוזן) באופן האסור לרוב הדעות (אף במספרים) – ראה גם לעיל בהשמטה לח"א עמ' רמה: ערך "רבי שמשון ב"ר רפאל הירש".

שם (דשיעור פאות הראש ה"ה עד למטה מן האוזן): שו"ר גם בילקוט "מעם לועז" לפ' קדושים (ע' רכז): "בשיעור הפאה טועים רוב העולם, ועוברים על הלאו הזה כל שעה וכל רגע. . . יש להימנע מלספר השערות. . . עד למטה ביותר מן האוזן. . . שלא ליגע בזה יד. וזהו דבר שאין בו חסרון כיס. . . ואפילו במספרים אסור".

הוספות לדיונים נוספים בדין מכוונות גילוח

(עמ' שעג-שפד; תתקיב-תתקכ)

הוספה ל"דיון א. אם אפשר להקל במכוונת גילוח מטעם גרמא" (עמ' שעג ואילך):

עייג"כ שו"ת הר צבי חיו"ד סימן רמ"א דהביא מדברי הגאון רבי אלעזר גורדון (אב"ד ור"י טלז) שפטור גרמא אינו אלא במיתה ובנוזקין אבל בל"ת גם גרמא חייב מלקות. והגהמ"ח העלה דבכל גרמא באיסורין איכא איסורא דרבנן וחמור טפי מאמירה לעכו"ם.

הוספה ל"דיון ב. אם יש עצה להקל ע"י זהירות שלא להדק המכוונה לבשר" (לעיל עמ' שעו ואילך):

וכ"כ שאין להקל בזה גם הג"ר שרי' דבלצקי (מח"ס "זה השלחן") במכתבו הנ"ל הנדפס בקונט' סם חיים (עמ' לח): "ומה שאומרים שלא לדחוק על הבשר, זה הבל שאין להאריך בביטולו" ובהוספה עמ"ש לעיל בפנים שכ"ד הגרש"ז אויערבאך הנה כן כתבו גם נכדיו בשמו בס' "הליכות שלמה" שם: "ומה שדנו בזה להקל כל שאינו מהדק המכוונה לעור הפנים משום דחשיב אינו מתכוין, אינו נראה, שהרי דעתו על עצם הפעולה ורק נמנע בגלל האיסור, וזה הוי מתכוין". וע"ע עד"ז לעיל בדברי הגרש"י ניסים קרליץ "ואף אם יזהר שלא לדחוק רחוק הדבר שלא יכשל שהרי בשערה אחת עבר על איסור דאורייתא... ובדיקה על ידי משוש שערות אחר הגלוח אינה מועילה לחשש זה כלל".

ועוד הלא כבר הביאו הב"י וש"פ, מה שכתב הסמ"ק בשם הר"ת, שאסור לגלח אפי' תחת הסנטר בתער, שמא בעת הגילוח ימשך פאת הזקן אחריו, והובא בשו"ע (יו"ד שם ס"א) ואתה הגע בעצמך, אם לחשש רחוק כזה חששו, שסו"ס פאת הזקן רחוק הוא מהשטח שתחת הגרון, וכ"ש שאינו מצוי להימשך, ואעפ"כ גזרו, על אחת כמה וכמה במכוונות הגילוח, שמטיילים ומגלחים בהם על גבי מקום האסור ממש, מי ערב שלא יהדק, או לא ימשך העור אחריו, ובפרט שאפי' יצרני המכוונות מזהירים שלא ללחוץ המכוונה יותר מדאי, שמא יושחת גם העור, הרי לך באיזה חשש קרוב קיימינן (מאמרו של הגרב"צ וואזנר בקובץ אור ישראל, כג, עמ' סג-סד).

הוספה ל"דיון ג. אם יש לחלק בין מכוונה למכוונה" [עמ' שעט-שפ]:

[ובאם אפשר ל"תקן" ו"להכשיר" מכוונות גילוח]

ראה לעיל בסמוך בדברי הגאון ה"סטייפלער" דאין הבדל בין מכוונה

למכונה ובכולם אסור. וכן הי' חו"ד הגרש"ז אויערבאך כמ"ש נכדיו בשמו בס' "הליכות שלמה" על הלכות תפלה (שם) "ועל סוג מסוים של מכונת גילוח שנחלקו בדינה גדולי הוראה, אמר רבנו ספיקא דאורייתא לחומרא". וע"ע לעיל בסמוך בשמו שאין לסמוך על היתר בנדון מרבנים בדורות שעברו וכ"ד הגר"י קמנצקי כמ"ש לעיל מספרו שו"ת אמת ליעקב. וראה עוד לעיל בסמוך במכתבו של הג"ר ש.י. ניסים קרלין: "פשוט וברור שאי אפשר להקל בשום סוג מכונה".

שם: וכן העלה הגרב"צ הלוי ואזנר (בנו של הגאון בעל שבט הלוי) בקובץ אור ישראל (ניסן, ה'תשס"א) "מעשה, לפי מה שכתבנו דדעת כל הפוסקים שוה, שכל שמגלח סמוך לעור, עד שלא נשאר אף מקצת שער, הרי הוא נידון בתער ממש, מעתה הרי פשוט, דכל המגלח זקנו או פאת ראשו באחד ממכונות הגילוח דזמנינו, יהי' מאיזה חברה שהיא, ובאיזה טכניק שהיא פועלת, בסכין אחד, או בשנים, ואפי' רשת מפסקת בין הסכינים לעור, מ"מ עובר המגלח בהם על ה' הלאוין דלא תשחית פאת זקנך, דמאחר שפעולת קיצוץ וחיתוך השער של המכונות, נעשה ע"י להט החרב המתהפך בה, אלו הם סכיני המכונה, השולטים על השער, ומשחיתים אותם עד קציהם האחרון האפשרי, סמוך לעיקרם ושורשם, כסכין גילוח ותער ממש, והכרת פני המגלח ענתה בו, שהרי הוא יוצא מתחתיו נקי כיום הולדו, פשיטא דאין לך תער גדול וחמור מזה, וחלילה לצרף שום קולא, ושום היתר בזה, כי מי יכחיש את החוש ואת המציאות, הנאמנים יותר ממאה עדים, וכמש"כ החת"ס והמהרש"ם, ובפרט שיש בידינו תוכן הפירסום של החברות הגדולות והידועות, שכולם פה אחד מפרסמים ומתפארים במעשי מכונותיהם, שהיא פועלת כתער, ומשוה למגלח פני נער . . .

"לאור כל האמור נמצינו למדים לדינא, שחלילה לשום אדם – אשר בשם ישראל יכונה, לגעת בזקנו או פאת ראשו במכונת גילוח, יהי' מאיזה סוג, ומאיזה מודל שיהי', אחרי שהמכונות כהיום משחיתות ומכלות הכל, הרי תער גמור הם, [ועכ"פ ספק תער גמור לכו"ע], וכהכלל שלמדנו מהש"ס, שכל שאינו משייר כלום, הרי זה השחתה גמורה, וכדפשיטא להו להראשונים הנ"ל . . .

"וכן פסקו להדיא גדולי האחרונים . . . שיצאו ללחום בעוז ממש, כנגד המקילים לגלח בהם".

הוספה ל"דיון ד. אם יש להתיר משום דיש להבחין ע"י מיקרוסקופ" (עמ' שפא-שפג):

כתבו נכדיו של הגרש"ז אויערבאך בס' "הליכות שלמה" על הל' תפלה (עמ' יא בהערה 34): "ובעיקר הגילוח במכונה . . מה שדנו עוד להקל באופן שנראה שער ע"י זכוכית מגדלת, אין לסמוך ע"ז, ואין

להתחשב בנדון זה אלא לפי ראות העין ולא בראי' ע"י אמצעים המגדילים הראות. וע"ע להלן פ"ד סכ"ה".

הוספה ל"דיון ו. אם יש מקום להקל מטעם דהמכונות הוי בגדר 'בתישה' ו'מחינה', ולא 'גילוח'" (עמ' תתקיב):

"גם מה שרצו לחדש, שמכונות אלו רק תולשים, או כותשים השער, כל השומע יצחק להם, וכבר דחו לה א"א מו"ר הגאון שליט"א בשבט הלוי (שם) ושאר גדולי הדור, עד שלא מצאו לנכון אף להתיחס לחילוקים ודברי הבל אלו, הבאים לבטל לאוין דאורייתא במחי יד, ובפרט שהחוש והמציאות יכחישום, מה לנו יותר מעדות נחתום על עיסתו, הלה המה יצרני המכונות, שהם עצמם מתפארים ומפרסמים, שהגילוח במכונות שלהם נעשה ע"י סכיני המכונה, ותוצאותיו, שכל המקום אשר תדרוך כף רגלי המכונה, השחת ישחיתו, עד שלא תשאיר, אף זכר ורושם קל מזקנו, מי יכחיש כל זאת, הלא זו היא כל עיקר מטרתם, להשוות למגלח פני חלק – כפני אשה ותינוק, כל המוסיף להשחית ולהחליק, ה"ז משובח" (מאמרו של הגרב"צ ואזנר בקובץ "אור ישראל" כג עמ' סב-סג).

אם יש מקום להקל ע"פ דברי ה"חכמת אדם" בגדר מספריים כעין תער:

"ומה שיש נתלים להתיר, על פי דברי החכמת אדם (כלל פ"ט ס"ז) שכתב, שגם מספרים כעין תער, אינו שייר כלום, כמה טעו ושגו להעמיס בכונתו דבר כזה, להשוותו כחולק על כל הנ"ל, ולהתיר ח"ו תער דאורייתא, ואין ספק שלשונו אינו אלא שיגרא דלישנא, שרצה להשמיענו דעת הי"א דבפאת הראש חייב אפי' במספרים, ופירש דזה דוקא כשנוטלו לגמרי, אבל מעולם לא נתכוין לחדש דסתם מספרים משחיתים הכל כתער, דהכי יחלוק החכמת אדם על סתימות כל הסוגיות, ופסקי הראשונים והקדמונים הנ"ל שכתבו להדיא ההיפך. ועוד אם זו היתה דעתו, היתכן שלא השמיענו היתר זה במקומו דהיינו בדין זקן, ובפרט שהוא דין המוקדם (שם בסעיף י"ג), ועכ"פ אף מי שלא יודה בזה, חלילה משום דקדוק קל בדברי אחרון, לסמוך עליו להקל כנגד רבים החולקים, ובפרט בדבר הנוגע לכמה לאוין דאורייתא" (מאמרו של הגרב"צ ואזנר בקובץ אור ישראל, כג, עמ' סג).

אם יש לדמות מכונות גילוח למלקט ורהיטני
[ותגובה ל"הוספה ג" (תשובת הגר"נ געשטעטנער)]

כתב הגר"ש הלוי ואזנר (בעל שו"ת שבט הלוי) במכתבו אלי (מיום ט' ניסן תשל"ח):

ומה שהעירני כבי' לתשובת קרובי הרב הגאון המי' ר' נתן

תשכט מילואים והשמטות (ח"ב פ"א: "מכונות גילוח")

גשטטנר שליט"א ראיתי בו קצת ואין נפ"מ בזה לדינא כי גם הוא מודה שם שעלינו לחוש למשמעות הראשונים האלה שברור יוצא מהם שהגילוח עד השורש ממש באופן שלמעלה נשאר חלק למשעי זה גדר השחתה של תער שאסרה תורה. וכל ההתחכמות בזה אינו אלא בריחה מן האמת. – ומכ"ש למי שעלה בדעתו לדמות מכונות הנ"ל למלקט ורהיטני תמה אקרא ע"ז – ומש"כ כ"ת – שאכתוב מכתב מיוחד לידדינו הגאון המובהק ר' . . . (שליט"א) – לא ידעתי לעת עתה התועלת בזה שאם דברינו בעל פה לא הועילו מה תועיל המכתב – ויש לי הרגש שמי שהוא שבסביבה שם מפריע בזה. – ואם אדע שמבקשים את האמת גם אני לא אמנע עצמי לעשות הנ"ל.

מחוסר זמן לא אוכל להאריך. הקב"ה יהי אתו ויזכה להמנות גם הלאה עם מזכי הרבים.

הדוש"ת באהבה

מצפה לחסדי ה'

שמואל הלוי ואזנער

* * *

עוד דיונים נוספים בענין דין "מכונות גילוח" – ראה לקמן בסוף הספר: "הוספה ד".

דברי סיום

למילואים לח"ב פ"א: "מכונות גילוח"

"ועל זה ידוו כל הדרוים, דבשלמא המון העם, שאין בקיאים ביסודות ההלכה, יש לדונם כשוגג, או אומר מותר, אבל אותם המחזיקים עצמם לתלמידי חכמים ובני תורה, ואנשי שם יקראו, ואעפ"כ יזלזלו ויתירו בזדון להשתמש בדבר הנוגע (עכ"פ לספק) כמה לאוין דאורייתא בכל יום, ויעלימו עין מכל מה שנאמר ונכתב בלאו חמור זה, וכל זה בכדי להשיג תאוות היפוי כמש"כ היעב"ץ [לעיל ח"א עמ' קפ"ה; תשכ"א] והחפץ חיים [לעיל ח"א עמ' רסו ואילך], ושאר מחברים, הנשמע כדבר הזה . . וכמה תמוה הדבר, הלא פסקי ה'חפץ חיים' יושבים ראשונה בממלכת התורה, ואף בדברים קלים, רבינו הזקן הוא ראש המדברים, וסוף המחברים, והלכה כמותוב כל מקום, ואילו כאן שכה הזהיר והתריע רבינו ז"ל על ענין חמור זה בכל ספריו, מי מילל ופי פילל שיבוא יום, וביודעים יעלימו עין מפסקיו, ומפסקי מרן החזון איש, ובעל קהלות יעקב, והגאון מהר"א קוטלר . . . ויגלחו בכלי משחית נגד דעתם והוראתם . . על כן מן הדין ראוי ונכון להחמיר, שלא להשתמש באלו המגלחים במכונה לעדות . . מן הראוי הי' להרעיש עולמות, ולגזור על הנכשלים, שלא להעמידם כש"ץ, ולא לצרפם למנין, ולקריאת התורה, וכיו"ב, ולפרוש מהם, עד שיתקנו הדבר, וכראוי לכל עבריין המזלזל באיסורי תורה . . ." (הג"ר בן ציון וואזנר [בנו של הגאון בעל שו"ת שבט הלוי] במאמרו בקובץ "אור ישראל" כג, עמ' נח ואילך).

* * *

באם ראוי לצרף המגלחים במכונת גילוח – לעדות, ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח.

תשלא

מילואים והשמטות
ח"יב: פרקי נימוק וסיכום
פ"ב: אוהרת "לא תשחית את פאת זקנך"
בהעברת הזקן שלא בתער

עוד ראיות דאיכא איסורא אף שלא בתער

שם אות ג (עמ' ת): בשו"ת צ"צ שער המילואים ח"ד נדפס הגה"ה מגכתי"ק בזה"ל: "עי' בהה"מ פ"ב מהא"ב ה"ח מ"ש בסנהדרין עו, ב איסורא בעלמא פי' הרמב"ם שהוא איסור כרת למאן דס"ל שא"צ שיהי' השער שהקדיש. וגם ק' יהי' גדל פרע רק שלא יגלח בתער וגם אינו סותר אם הניח כדי לכוף ואעפ"כ לכתחלה אסור לגלח כלל א"כ י"ל כמו"כ בפיאות הזקן כן".

שם [בכללות תוכן הפרק]: יש להוסיף מעוד הגה"ה בגכתי"ק הצ"צ שם: "אולי יש להעיר מהא דתנן אלו דברים שאין להם שיעור הפאה, דהיינו בפאת שדה, י"ל כמו"כ לענין פיאות הראש והזקן שאין להם שיעור לאורכן והרוצה להוסיף יוסף כו' ועי' בחי' ריטב"א רפ"ק דשבועות העיר מפיאת זקן לפיאת שדה, אבל אין ראי' להקל דהתם מה שמשייר משייר כולו ולא חצי שבולת אבל ודאי יש ללמוד שם שמצוה להרבות בפאה שאם עשה כל שדהו פאה הוי פאה בנדרים ד"ו סע"ב כמו"כ אם מניח כל הזקן חשוב . . . פאה כ"נ ברור".

שם (עמ' שפט) ולעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב (דפי' "אינו חייב עד שיטלנו בתער" – דפטור אבל אסור): בנוגע לאזהרת לא תלין פעולת שכיר, העיר בס' נצוצי זהר (להר"ר מרגליות) לזח"ג פה, א דבב"מ קי, א אמרו לא תבעו אינו עובר עליו, ובאזכרה להגראי"ה ע' יז מובא בשם זקנו הג"ר אברהם שהעיר מחולין קט, סע"א הלב קורעו ומוציא את דמו, לא קרעו אינו עובר עליו, ואמרו על זה מיעבר הוא דלא עבר הא איסורא איכא, ובכך גם באיסורא דבל תלין פעולת שכיר, כשלא תבע מיעבר הוא דלא עבר אבל איסורא איכא, ולכן אי' בזח"ג שם (בהנהגת רב המנונא) דאפילו אם אמר לו השכיר יהי' שכרי בידך, איני רוצה לקבל שכרי – לא הי' רוצה רב המנונא, עכ"ד. וע"ע אהבת חסד להח"ח פ"ט סי"א; אנציקלופדי' תלמודית ערך "בל תלין" (עמ' שלד); שערי זהר לב"מ קיא, א.

שם אות ג עמ' תו (דמשום קדושת שערות הזקן הקפידה התורה שלא לחתכן): כ"כ הגה"ק בעל שו"ת צמח צדק בספר המצות שלו ("דרך מצותיך" מצות תגלחת מצורע כשיטהר עמ' קה): "וגם בכל אדם אפילו

ס' הדרת פנים – זקן

תשלב

אינו נזיר הנה בשערות הזקן ובפאות מאיר הארה מקדושת שערות העליונות
דדיקנא עילאה ודפאות, לכן הוזהרו שלא לגלחם". ע"ע עד"ז לעיל
ב"מילואים" לח"א: "פסוקי תנ"ך".

חשג

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן

עוד מקורות לאסור הסרת הזקן משום אזהרת "לא ילבש גבר"

בפנים מבואר דס"ל לכו"כ גאוני קדמאי ובתראי דאיכא בגילוח הזקן במספרים וסם משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה – מכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה (עי' לעיל עמ' תטז ואילך) [ואי"ז רק חידוש ודעת יחיד של השו"ת הצמח צדק].

והנה עוד דעות שכן כתבו:

שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל ורבינו חיים פלטיאל

עוד מרבתינו הראשונים שכן כתבו להדיא –

ראה לעיל במילואים לח"א (עמ' תרעג) בדברי רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל (בעל "ספר המנהגות" – הי' בזמן ר"י בעל התוספות) ובדברי רבינו חיים פלטיאל (תלמיד חבר של מהר"ם מרוטנבורג) ששניהם כתבו באופן ברור דאיכא בגילוח הזקן במספרים משום לאו דלא ילבש גבר, במכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה, עיי"ש.

וראה לקמן בסמוך משו"ת חתם סופר החדשות.

שיטת הגרש"ז אויערבאך

וכן סבר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך שיש לחשוש מזה, "היתה דעתו כי הראוי והנכון לגדל הזקן . . . מלבד שהעיר איך מחמירים בכל הדברים ואילו בזה אין חוששין למש"כ הצמח צדק (ליובאוויטש, חיו"ד סי' צ"ג) דאית בי' משום לא ילבש" (כ"כ נכדיו בשמו בס' הליכות שלמה, הלכות תפלה, ירות"ו, תש"ס, עמ' יב).

שיטת הגר"ח קניבסקי

וכן ס"ל להגר"ח קניבסקי הלכה למעשה בספרו אורחות יושר ס"ה [נעתק לקמן "הוספה ו"ו]: "ובתרגום יונתן אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה והיינו אפי' אם מספר במספריים וכ"כ החינוך . . . והביאו החפץ חיים".

עוד בשיטת מרן החפץ חיים

שם (שכן שיטת גם מרן החפץ חיים דאסור להסיר הזקן גם שלא ע"י

תער, כגון במספריים וסם, משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה): וכן מבואר במאמרו של הג"ר מאיר נתנזן בקובץ "צהר" ח"ג (שנת ה'תשנ"ח) עמ' קמא ואילך, שמדברי מרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פ"ו (ששם גוער הח"ח במגלחי הזקן וטוען שמעשיהם נובעים מרצון להתקשט שהוא רצון מגונה והמעשה כלול בלאו דלא ילבש) מוכח דגילוח הזקן הוי קישוט שאסור לאיש והוא הדין שאסור ליפות את הזקן כגון ליישרו לפ"ד מרן החפץ חיים ושכן הסכים הג"ר ישראל יעקב פישר ראב"ד העדה החרדית בעיה"ק ירוש"ו, והאיסור מדאורייתא*.

עוד בשיטת מרן החתם סופר

שם: ראה לעיל במילואים לח"א ערך "חתם סופר" משו"ת חת"ס החדשות סי' ל דגם מרן החת"ס ס"ל דאיכא בהסרת הזקן משום לא ילבש גבר במכ"ש וק"ו מדין ביה"ש וביה"ע, כמ"ש שם "מראש מקדם הי' בזה משום שני דברים, א' שמיהפך עצמו כנשים ועובר על לא ילבש גבר שמלת אשה, ואפילו במסיר שער בית השחי והערוה עובר על זה" (ודלא כשיטות הסוברים דל"ש איסור זה בהסרת הזקן, ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 15). ומ"ש החת"ס שם "וכל זה מאז ומעולם, אך עתה בעו"ה קלקלתינו תקנותינו, שכבר הורגלו רובא דרובא במדינתנו להסיר שערות הנ"ל" – ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 24 (עמ' תכה ואילך ובמילואים לשם – ראה לקמן בסמוך) מה שיש להשיב ע"ז ושיטת הפוסקים דלא ס"ל הכי.

שם: ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו משו"ת תשובות והנהגות בנדון בחור שאביו ציוהו להסיר זקנו ע"י מספריים או ע"י סם שאין לו לשמוע לאביו מכיון שיש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה.

אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה במקום שנהגו אנשים להסיר זקנם

שם הערה 24 (ע' תכה ואילך) הערה 24 אות א מספר 2 (עמ' תכו): נוסף על שאר ההוכחות שם שלא כדברי הפרישה – שכתב דאם נהגו הגוים כן, יש להתיר – העירני ח"א משו"ת הרשב"א ח"ד סי' שכה (בנדון אחר): "שאינ מנהג הנכרים מנהג לבטל בו דיניהם של ישראל, ואפילו נהגו כן הישראלים אינו מנהג, אלא א"כ הסכימו עליו בפירוש טובי העיר".

שם מספר 1: שוב העירני ח"א דתשובת הרשב"א שם מובאת גם בשו"ת דברי חיים (צאנז) חיו"ד סי' ל. ועייג"כ שו"ת ערוגת הבושם חיו"ד

(* ועיי"ש בנוגע מ"ש בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סס"א להקל בגילוח הזקן משום אזהרת לא ילבש – דע"כ שהאג"מ פליג בזה על מרן החפץ חיים (ואולי לא ראה האג"מ דברי מרן החפץ חיים בנדון – מדלא הביאו. וכן לא נזכר באג"מ שם שאר שיטות רבותינו הראשונים והאחרונים דס"ל דאיכא בגילוח הזקן משום אזהרת לא ילבש).

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תשלה

סקל"ח או"ד.

שם: עוד בענין השקו"ט אם שייך אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה במקום שנהגו אנשים להסיר זקנם – ראה להגר"ח פאלאג'י [ראה לעיל ח"א בערכו (עמ' רלג ואילך)] בספרו כף החיים (סכ"ז סי"ד) "ואוי להם המגלחים שער בית השחי ובית הערוה דיהפך להם המנהג לגהינם כבר כתבתי בזה במקום אחר דאין האיסור חוזר להיתר, ולעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי בין בבית השחי בין בבית הערוה בין בפאת הראש והזקן העליון".

שם: עוד בענין הטענה דהלא בשער בה"ש ובה"ע משום צער הותר במספרים – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש.

שם: וכן מבואר בשו"ת להורות נתן ח"ב (ב"ב, תשל"ז) חיו"ד ס"ע שאין להקשות ולהתיר דין מלקט לבנות מתוך שחורות [שממנו למדים במכ"ש וק"ו איסור תספורת הזקן, כמבואר בארוכה לעיל ח"ב פ"ג] ע"פ מ"ש בשו"ע יו"ד סקפ"ב ס"א להתיר העברת שער בית השחי ובית הערוה במקום שמעבירין אותו גם האנשים (ורק החברים נמנעים) וכע"ז ברמ"א יו"ד סקנ"ו ס"ב בדין הסתכלות במראה לאנשים דבמקום שדרך האנשים לראות ג"כ במראה מותר. והעלה בשו"ת להורות נתן שם שבאמת קשה לדמותם אהדי בלי ראי' מכרחת, דעד כאן לא מצינו שאם גם מנהג אנשים כן דליכא איסורא, אלא בהעברת שער בית השחי, דלדעת הרמב"ם ליכא בזה אלא איסורא דרבנן, וכמפורש בדבריו (פי"ב מעכו"ם ה"ט) דהעברת שער הגוף כגון בית השחי ובית הערוה אינו אסור מן התורה, וכן הוא דעת המחבר בשו"ע (סי' קפ"ב ס"א) דליכא אלא מכת מרדות, וכמו כן בהסתכלות במראה נראה דליכא איסור דאורייתא, ובש"ס דילן לא נמצא איסורו מפורש וגם הרמב"ם לא הביאו, אלא דבתוס' ע"ז (כט.) הוכיחו לאיסור מהתוספתא שאמרו דהתירו של בית ר"ג שיהיו רואין במראה, ומירושלמי הביאו שאיש אינו רואה במראה אפילו בחול משום שאינו דרך כבוד עיי"ש, ולשון זה מורה שאינו איסור דאורייתא, אלא משום דאינו דרך כבוד לכן אסרוהו רבנן. [וראה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"ג) שהביא בשם רב א' דלהסתכל במראה אסור מן התורה עיי"ש. ונראה דאין זה הכרח]. וא"כ י"ל דבהני דכל עיקר איסורן אינו אלא מדרבנן לכן לא אסרוהו אלא במקום שאין מנהג אנשים לעשות כן. וסמכו אף על מנהג אנשים גויים, וכמש"ש הפרישה והובא בחי' רעק"א יו"ד (סי' קפ"ב ס"א). אבל לענין איסורא דאורייתא וכגון ללקט לבנות מתוך השחורות דלוקה לדעת הרמב"ם (פי"ב מע"ז ה"י) עיי"ש, י"ל דלא מהני מה דמנהג אנשים ללקטו. ואף אם נימא דעכ"פ איסורא דאורייתא ליכא בכהאי גוונא, עדיין יתכן

דאיסורא דרבנן מיהת איכא אף במנהג האנשים ללקטו, די"ל דרבנן אסרוהו בכל גוונא. והרי לדעת הרמב"ם אף בהעברת שיער כשמנהג האנשים להעבירו איכא עכ"פ איסור לכתחילה, אלא שאינו לוקה מכת מרדות וכמש"כ הב"י (סי' קפ"ב), ורק לדעת הגאונים נראה דמותר לכתחילה, וגם בזה החברים נמנעים. וא"כ בלקיטת לבנות מתוך השחורות דהוי איסור דאורייתא, י"ל דאף היכי דנהגו האנשים ללקט מ"מ עדיין איכא איסור דרבנן לכתחילה אף לדעת הגאונים, ובכה"ג מודים להרמב"ם.

וכיוצא בזה מצינו לחלק בין איסור דאורייתא לדרבנן, בהא דכתב המרדכי שבת (נ:): בני אדם שיש להם ריבוי שער על ידיהם ובושים להראות בין אנשים דמותר להסירם ולית ביה משום לא ילבש דאין לך צער גדול מזה עכ"ד, וכתב עליו בס' ים של שלמה (יבמות פ"ב סי"ז) דמאחר דשאר אברים דרבנן במקום צערא לא גזרו רבנן עיי"ש. וכ"כ בשו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סי' ס"ב) אהא דמבואר בתוס' שבת (נ:): דמגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו, דה"ה דאם אין לו צער אחר אלא שמתבייש לילך בין בני אדם שרי דאין לך צער גדול מזה, וכתב ע"ז הדברי חיים דלא התירו בזה אלא משום דהוי איסור דרבנן עיי"ש. וחידוש שלא ראה שכבר קדמו בזה היש"ש הנ"ל. וכ"כ בס' ערך ש"י ליו"ד (סי' קפ"ב) דרק באיסור דרבנן התירו במקום צערא עיי"ש. וכעין זה כתב בתשו' הרשב"א המובא בב"י (סי' קפ"ב) במי שיש לו חטטין בבית השחי ומצטער מצד השיער ואם יעבירו רפואתו קרובה מסתבר דמותר, דאינו אלא מדרבנן ובמקום שצריך לרפואה לא אסרו עיי"ש. הרי דלא התירו אלא באיסור דרבנן. ומעתה אף דמצינו דהתירו להסתכל במראה ולהקל בשער בית השחי במקום שגם אנשים עושים כן, י"ל דלא התירו אלא בהני דהויין איסורי דרבנן אבל לא באיסור דאורייתא. ואין לומר דכיון דגם מנהג אנשים כך הוא ממילא לא הוי בגדר תקוני אשה ולישתרי גם בדאורייתא, דזה אינו, דבאמת הא דמותר היכי דגם מנהג אנשים כך הוא, כתב היש"ש יבמות שם דחלילה לנו לחזק המנהג שבא בעבירה כדי לפוטרו מלאו עיי"ש, ועל כרחן צריך לומר כמש"כ הפרישה המובא בחי' רעק"א (רס"י קפ"ב) דמיירי שאנשים גויים נוהגים כן. ובשו"ת ערוגת הבושם (יו"ד סי' קל"ח אות ה') עלה והסתפק באם התחילו לנהוג כן באיסור ואח"כ נשתרבו המנהג כן גם בין אנשים אם מותר אח"כ גם מדינא, כיון דהשתא מיהת אין המלבוש הזה מיוחד לנשים דוקא, או דילמא כיון דהתחילו באיסור אין זה מן המנין עיי"ש. ובאמת הדבר מפורש ביש"ש הנ"ל דמנהג שבא בעבירה לא מהני להתירו. ועכצ"ל דהא דהתירו כשמנהג אנשים כך הוא, היינו אנשים גויים, וכפרישה. וזהו באמת חידוש דמועיל מנהג גויים גם לישראל שהרי גויים אין מקפידים שלא ילבוש גבר תקוני דאתתא. ועכ"פ אין לך בו אלא חידושו דהתירו כן באיסורי דרבנן, אבל באיסור דאורייתא לא מצינו שהתירו אע"ג דמנהג עכו"ם כך הוא, די"ל דלגבי איסור דאורייתא לא התירו משום מנהג

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תשלז

עכו"ם. וראה גם בתשו' מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"ג) שכתב, דח"ו לסמוך על פירוש זה של הפרישה, דגם להסתכל במראה וכל שאר הדברים העכו"ם עושים כן, ואתה עוקר כל דיני השר"ע עכ"ד.

והנה בשו"ת לבושי מרדכי (חיו"ד סי' ק') שכתב דצביעת שערות וליקוט לבנות מתוך שחורות לא התירו אף במקום צער, דדוקא גבי גירור גלדי מכה כתבו תוס' שבת (נ:): דהתירו משום צערא, הואיל שנתוסף עליו דבר שהוא נגד טבע ברייתו, וכשמסיר את הגלד אינו מוסיף נוי אלא שמחזיר עצמו להיות כאשר נברא מלכתחילה, אבל צביעת שערות לבנות כיון שכך הוא תחילת ברייתו של אדם שיתלבנו שערותיו ואין כאן שינוי בטבעו, וכשרוצה לצבוע או ללקט עושהו לשם נוי לשנות ממה שנברא בטבעו, בזה לא התירו אף במקום צער עיי"ש. האמנם יש לפקפק בסברא זו, דעכ"פ יהא מותר לצבוע שערותיו וללקט כשקפצה עליו זקנה שלא בזמנה או כשנתלבנו רק חצי שערותיו שאינו רגיל בטבע, דבכה"ג ליהוי רק כמי שמחזיר עצמו להיות כדרך הטבע. ויש ליישב ואכמ"ל. ברם בלבושי מרדכי שם דן אם מותר להעביר מעל פניו כתמי השמש, וכתב לצדד שאם המנהג גם באנשים להעביר כתמים אלו ע"י סמים דאז מותר דומיא דהעברת שער בית השחי והסתכלות במראה עיי"ש. ומ"מ אין ללמוד משם לנ"ד להתיר דהתם שאני, דהרי לא מצינו בגמרא ובפוסקים שיהא איסור דאורייתא בהעברת כתמים אלו, ולכן יש לדון להתיר כשמנהג אנשים כך הוא, אבל בנ"ד שמפורש שלקיטת שערות הוא איסור דאורייתא לא מצינו היתר בכך. וגם לענין העברת כתמי השמש לא התיר הלבושי מרדכי למעשה אלא אם יסכימו עמו שני גדולי הוראה כי לא ערב לבו להתיר בדבר שלא מצא בהדיא עיי"ש. ומכש"כ בנדון דידן שאיסורו מפורש בגמרא, ולדעת הרמב"ם הוא איסור דאורייתא, מי יהין להתיר לכתחילה בלי יסוד ברור. [עכ"ד שו"ת להורות נתן שם וע"ש שהאריך עוד].

עוד דן בענין אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה במקום שגם גברים עושים כן במאמרו של הג"ר מאיר נתנון בקובץ "צהר" ח"ג (עמ' קנג ואילך), והעיר דבזה נחלקו הרמב"ם והר"ן הו"ד בב"י סקפ"ב ד"ה כתב הרמב"ם, דלדעת הרמב"ם אפילו במקום שנהגו האנשים להעביר שער בית השחי ובית הערוה, אסור לישראל שיעבירונו אלא שאם העבירו אין מכין אותו, ולדעת הגאונים שכתבו הר"ן ונמוק"י נראה דלכתחלה נמי מותר. ובזה נחלקו גם הב"י והרמ"א שם הלכה למעשה והרמ"א כתב להתיר לכתחלה הן בסקפ"ב והן בסקנ"ו.

אבל לדעת המחבר אין מכין אותו אבל איסורא איכא.

והנה בביאור הגר"א סקנ"ו סק"ז הכריע כהרמב"ם ומחבר, שאפילו במקום שגם גברים עושים כן איסורא מיהת איכא. והכרעת הגר"א היא מכח הגמ' שבת נ, ב הוא מניח שאנשי המקום נהגו לרחוץ את פניהם ולכל

הפחות הגויים עשו כן אפילו למטרת יופי. ואי נימא כהר"ן שבכה"ג אין לשום ישראל אסור להתייפות א"כ איך הגמ' מסייעת לאמימר שאסר מברייטא דגלדי צואה, והרי אפילו התנא שאסר הסרת גלדי צואה לשם יופי יודה שרחיצה גרידא תהא מותרת. ויתכן שגם מעצם התנא דגלדי צואה קשיא על הר"ן כי גם את זה יש להחשיב כדבר המצוי שנהגו בו היתר ואמאי אסר. עיין בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב ס"ב) שאף הוא מניח שנהגו לרחוץ בזה אלא שהוא לומד שרק בצרוף הצער שרינן. לדבריו נצטרך לומר שדמוי הגמ' לגלדי מכה מכח הנחה שיש בהם מנהג להתיר, וצע"ק.

ולפ"ז לנוהגים כפסקי השו"ע אסור בכה"ג מדינא. ואפילו לאשכנזים ההולכים אחרי פסקי הרמ"א יש כאן מקום לחשוש, לכל הפחות בדאורייתא, לדעת הגר"א בזה, וזאת למרות שסתימת אחרונים אחרים היא כרמ"א. וע"ש שהסכים ע"ז הג"ר ישראל יעקב פישר (ראב"ד של העדה החרדית בעיה"ק ירו"ת).

והנה הגרע"א בהגהותיו על סימן קפב מביא מהפרישה שני תרומים שמן הסתם חלוקים זע"ז. הראשון שבהם סובר שגם גויים הם קובעי מנהג הגברים בענין זה, שאם גויים נהגו היתר שרי לרמ"א אף לישראל. גם הגר"א ס"ל הכי שכן בסק"ז הנ"ל הקשה על הרמ"א מדאסרינן ללקט לבנות מתוך שחורות למרות שברור שהגויים מלקטים כן בשערות של עצמם. והיא קושיא חזקה. ואולי ליישב את הרמ"א יש לומר שמה שנהגו הגויים לעשות כן משום צער הבושה אינו נחשב למנהג בזה, ורק כשנהגו לעשות כן על מנת להתייפות שרינן לישראל. אלא שלכאורה נהגו כן הגויים גם למטרת יפוי גרידא.

והנה בשו"ת שבט הלוי מהדורא תניינא סימן קי"א סק"ב טוען וז"ל "שדוקא לענין הסתכלות במראה שאין משתמשים בה לנוי ולקשוט דוקא כידוע [וצע"ק דעיקרו ליופי] וכן לענין רבוי שערות בגוף שעושין מפני הבזיון בזה נקט רמ"א שכאשר נהגו בזה הגברים היתר שרי. משא"כ מלקט לבנות משחורות שהוא לנוי האשה, וכן המלקטים זאת כיום פשוט שהוא כדי להראות כבחורים ולא כזקנים, א"כ היינו טעמא ועיקרו של אסורא דקרא ולא יהני בזה מנהג גברים להתירו". עכ"ל. יתכן שע"י דבריו ישנו כאן ישוב לקושית הגר"א על הרמ"א מלקוט שערות. אלא שחזינן שהגר"א לא ס"ל כדברי השבט הלוי, שכן הקשה מלקוט שערות על הרמ"א. אולם מהתחבטות כל הפוסקים איך להקל על צערו של מי שנתחלף צבע של חצי זקנו חזינן שנקטו שלא מהני בזה מה שהגויים נוהגים לעשות כן. בשו"ת מהרש"ם סרמ"ג נקט שהתרוצים פליגי והשני עיקר דהקשה דאי נימא שכל שהתירו הגויים שרי ליהודים נפל ונעקר כל דינא דלא ילבש שהרי אין לגויים שום סייגים והגבלות. עיין לקמן בסמוך, מה שיש בו כדי ליישב קושיית הגר"א וגם לדחות את הכרחו של המהרש"ם.

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תשלט

והנה הפוסקים דנו האם מותרת צביעת שערות ע"י צבע או ע"י לקיחת תרופה למי שהלבין חצי זקנו ומתבייש בזה. ולכאורה קשה על דבריהם מהרמ"א שהובא שכל שהגברים במקום נוהגים כן שרי לכתחילה. הרי ברור שהגויים אינם נמנעים מלעשות כן ואם כן שרי גם לישראל. וי"ל שס"ל שלא מהני בזה מנהג גויים אלא דוקא של יהודים שומרי מצוות. עוד י"ל שס"ל כסברא שהובאה שבדבר שכולו רק לקשוט ויפוי לא דיבר הרמ"א כלל. עוד י"ל שדבר שרק במקרים לא שכיחים זקוקים לו, אז אע"פ שכל גוי שיצטרך לכך לא ימנע מלצבוע אין זה קרוי שנוהגים כן, והרי אפילו אצל הגויים רק מי שהלבין שערו טרם עת צובעו וא"כ אפילו נאמר שנשים וגברים שוים בזה במדת השמוש מכ"מ מה שנדיר אינו יוצר מנהג. וי"ל בדרך נוספת. דהנה במהר"ם שיק סקע"ג טוען שלא ידוע לו שנשים צובעות שערן. אולם לנו ידוע שצובעות גם כשאין להן מום מיוחד אלא סתם ליופי ואילו גברים צובעים רק בהזדמנה להם סיבה מיוחדת ואם כן י"ל שלעומת מנהג הנשים אין מנהג כזה של גברים מהני להיתר של הרמ"א. ובזה תעלה ארוכה לקושיית הגר"א על הרמ"א וגם תפול הכרעת המהרש"ם.

אגב דאתא לידן יש להעיר דהנה היש"ש בפי"ב דיבמות סי"ז הקשה על הרמב"ם וק"ו על הר"ן, דהיינו על השו"ע וגם על הרמ"א. דהנה תרוייהו ס"ל שמקום שגם גברים עושים כן קיל טפי והקשה וז"ל "וחלילה לנו לחזק המנהג שבא בעבירה כדי לפוטרו מן הלאו". היש"ש אינו מיישב וברור שהפרישה שהובא כאן לדינא ברע"א נועד ליישב קושיית היש"ש. תרוצו השני של הפרישה הוא בזה"ל "דהיכי דהנהיגו כן כולם יחד אין מוחין בידם". וצ"ע שרע"א השמיט ממנו מילת "יחד" וזו נפק"מ גדולה הן באופן הישוב על קושיית היש"ש והן בהלכה, יתכן שרע"א פליג על הפרישה, וצ"ע.

עיי"ש ברע"א ובפרישה סק"ה שיש לדון האם נחלקו התרוצים אהדדי, דאחר שכתב שלמדן ממנהג עכו"ם כתב "גם יש לומר דעל ישראל קאמר דהיכי דהנהיגו כן כולם יחד אין מוחין בידם". אם נחלקו יתכן שבנקודה האם מנהג הגויים קובע היתר עבור ישראל, יתכן שנחלקו האם במצב כזה שבב"א התחילו רבים לנהוג כן אין למחות בהם. יתכן שנחלקו האם ממצב של "אין למחות" שאינו מצב של "מותר לכתחילה" נוכל ללמוד מנהג להתיר לכתחילה לכל ישראל. מסתבר שבזה תליא האם יש במנהגם של החילוניים לקבוע מנהג עבור שומרי המצוות שבעם.

בגליון מהרש"א הן על סימן קנו והן על סימן קפב הביא להלכה מהר"ן שהחברים נמנעים בכל מקום מהיתר זה. ובאחרונים איתא שגם החברים כשיש להם צירוף של סיבה נוספת להתיר רשאים להקל, כגון בעושה כן לצער וכדו'.

נמצא שעיקרי נושא זה הם כדלקמן. א. מחלוקת שו"ע וגר"א כנגד

הרמ"א האם כשנהגו בזה גם הגברים הותר האיסור. ב. לרמ"א שמהני יש לומדים שבדבר שכולו לקשוט לא מהני. ג. מחלוקת פוסקים האם מנהג גויים משפיע. ד. מנהג יהודים שהוא לא כדין צ"ע אם מהני. ה. החברים נמנעים מכ"מ מלהסתמך על היתר זה. עכ"ד הר"מ נתנון שם וע"ש שפ"ז יש להחמיר בדין הסרת הזקן במספריים ובסם וביפוי וישור של הזקן. [עכת"ד קובץ "צהר" שם].

שם: האריך להסביר ולבאר כמה מהראיות וההוכחות (הנו' בפנים) דשייך אזהרת "לא ילבש" בהסרת הזקן אף בלא תער – גם בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש הנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג, ס"א, עיי"ש.

תשמא

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ד: איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן

שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל

עוד מבואר דאיכא בגלוח הזקן במספרים משום אזהרת חקות גויים, בדברי חד מן קמאי, רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל (בעל "ספר המנהגות" – שהי' בזמן ר"י בעל התוספות) – ראה לעיל במילואים לח"א.

עוד מקורות דאיכא בגילוח הזקן משום איסורי חוקות גויים

שוב אנה ה' לידי ס' "תל תלפיות (פליטה הנשארית)" ושם במאמרו של הרה"ג וכו' ר' גרשון שטערן ז"ל, אב"ד מ. לודאש (עמ' קנ ואילך): "ולפע"ד יש לחקור דאסור גם מדינא במדינתנו דחק העכו"ם הוא לגלח זקנם ופאות ראשם, א"כ אסור לנו לגלח הזקן אפי' במספרים או בסם (הנקרא אויר"ם או ראז"ל) מצד חוקת עכו"ם, וכמ"ש הב"ח ז"ל בר"ס זה, דלהרמב"ם בחיבורו הגדול ובספר המצות ובספר המורה מלבד הלאו המפורש בגילוח פאות הראש ובזקן, עוד עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו, וכ"כ במנחת חינוך (ריש מצוה רנ"א) וז"ל: והנה אם חק העכו"ם ג"כ לגלח זקנם או פ"ר, חוץ לאיסור המיוחד בודאי לוקה הישראל משום חוקות העכו"ם ג"כ, כמבואר בר"מ גבי חוקות העכו"ם דאם מגלח מכנגד פניו כו' ע"ש, וגם נ"ל פשוט דלוקה ג"כ אף שלא בתער כיון דהוא חק העכו"ם עכ"ל ע"ש, וא"כ במדינתנו דבאמת חק העכו"ם לגלח זקנם ופאת ראשם שוב אסור גם מדינא לגלח הזקן והפאות בכל אופן משום חק העכו"ם, ולא מהני מה שמגלח במספרים או בסם המיוחד לזה, דסוף סוף עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו. והרוצה להקל בזה עליו להביא ראיה ולסתור דברינו הנאמרים באמת עפ"י דין ולא מפאת חומרא בעלמא, (ועיין לעיל [סי' קע"ח] בטו"ז [סק"א] שדרך העכו"ם בעלי מלחמות וכו' ע"ש וה"נ בנ"ד ודו"ק).

ומה שהקשו עליו במאמרים שאח"ז בספר הנ"ל – כבר נתיישב לעיל ח"ב פ"ד הערה 4, עיי"ש.

שם: באמצע ההדפסה השגתי ספר "שפתי מהר"ש ענגיל" (אב"ד ראדאמישלא ומח"ס שו"ת מהר"ש, ה"ח) ושם פ' חיי שרה ד"ה וזה כוונת המדרש: "... מהיכן בא להטיל עלי שאר עונות כמו ללכת בחוקות עכו"ם ומגולחי זקן... חושבים שאם יתדמו בלבושיהם לגוים יהיו יוצאים מגדר

הגזירה, נהי דאסור לעשות כן . . . – עיי"ש בארוכה.

שם: בבירור גדר הלאו בנדו"ד, יש להעיר מדבריו הק' של "אור החיים" עה"ת (משפטים כג, כד): "אך אחר שאמר לא תשתחוה ולא תעבדם בזה גילה דעתו כי מה שאמר לא תעשה כמעשיהם הוא אפילו דבר שאינו ניכר שיש בו ע"ז והוא שלא ידמה להם לא במלבושיהם ולא בתגלחתם כלל".

שם: פ"ז ("טעמי המצוה"): שו"ר גם בס' דברי מתתיהו (להגה"צ מתתיהו דייטש [אשכנזי] מעיה"ק ירות"ו) ח"ב: "זכרונות שמואל ומהרי"ל עמ' 194-195, שמביא דעת הרמב"ם בטעם המצוה ("ווייל מיר אידן מוזן אַנדערש אויסזעהן ווי די גוים") ומסיק: "איבער דעם איז דאָ דער איסור פון ובחוקותיהם לא תלכו". ואח"כ מביא דעת החינוך בזה ("דורך דעם ווערן מיר אָפגעטיילט פון גוים") ומסיק: "ממילא לויט דעם איז קיין אונטערשייד מיט וואָס מען שנייט, נאָר אַ חיוב [מלקות] איז ניט דאָ נאָר מיט אַ גאַלמעסער".

למה הנהיגו הגויים להסיר זקנם

בטעם הפנימי למה הנהיגו הגויים להסיר זקנם – ראה לעיל ערך "רמב"ם" הערה 85 (עמ' עד) מס' "תורת א'", שהי' להם חכמים גדולים אשר ידעו הרבה ממה שנעשה למעלה בעולמות עליונים וע"י זה גרמו נזק גדול לכח הקדושה, וכמו"כ גם בענין הזקן, ידעו חכמי העכו"ם שמי שמגדל אצלינו זקנו זה גורם דברים טובים למעלה, ועל כן הנהיגו כהניהם להשחית את הזקן, כדי שישראל ילמדו מהם ויעשו כמעשיהם, וע"י זה ח"י יהי' עיכוב לרבוי כח הקדושה, ע"ש.

בירור שיטת ספר החינוך

שם (שכן שיטת ספר החינוך): וכן העלה הגשי"ח בהגר"י קניבסקי (בנו של הגאון ה"סטייפלער") בספרו ארחות יושר ס"ה (נעתק לקמן "הוספה ו"): "והיינו אפילו אם מספר במספריים וכ"כ החינוך והוסף שעובר משום ובחוקותיהם לא תלכו והביאו החפץ חיים בספר המצוות הקצר".

עוד בשיטת מרן החתם סופר

שם הערה 4 (בדברי מרן החת"ס) [עמ' תלח ואילך]: ראה לעיל במילואים לערך "חתם סופר" דעכשיו נדפס שו"ת חתם סופר החדשות ושם בס' ל דאיכא בהסרת הזקן משום חקות הגוים כמ"ש שם: "מראש מקדם הי' בזה משום שני דברים . . . ועוד זאת משום שהרגילו והנהיגו כך

האומות שבאירופא, הרי המסיר שערות כמתדמה להם במלבושיהם".

ומ"ש שם ד"כל זה מאז ומעולם, אך עתה בעו"ה קלקלתינו תקנותינו, שכבר הורגלו רובא דרובא דמדינתנו להסיר שערות הנ"ל" – ראה לעיל ח"ב פ"ד הערה 4 (ובמילואים לשם) מה שיש להשיב ע"ז ודברי הפוסקים דלא ס"ל הכי ויש להעיר מסוף תשובה זו להחת"ס שהביא מדרשותיו דטעם איסור גילוח הזקן כי כומרים דע"ז היו רגילים להשחית עצמם כן (דלפי"ז ליכא חילוק באיזה אופן מסיר השער – ראה לעיל ערך חת"ס אות ד) וסיים החת"ס את התשובה בדברים אלו: "ואמנם שומר נפשו ירחיק מהכיעור וקדוש יאמר לו".

ויש להעיר אשר תלמידו של מרן החת"ס (הג"ר מאיר א"ש) פסק דאיכא בגילוח הזקן ע"י מספרים משום ובחוקותיהם לא תלכו (ראה לעיל ח"א ערך "שו"ת אמרי אש").

עוד בסיבת המתחילים להסיר זקנם – דברי מרן החפץ חיים בענין מנהג מדינת "ליטא"

עדות מרן החפץ חיים

שם (ע' תמ) בענין סיבת המתחילים להסיר זקנם: ראה קונט' תפארת אדם למרן החפץ חיים (פ"א) דעד ימיו (במדינת ליטא) כולם (הן נשואים הן בחורים) גדלו זקנם וסיבת ההנהגה להסיר הזקן הי' מטעמים שהיו היפך דיראת שמים, ומדבריו שם: "הנה איסור הקפת פאת הראש והזקן עד כה הי' ידוע ומפורסם לכל איש ישראל כקטן כגדול... ולא נמצא אפילו אחד באלף שיעבור על לאו זה הן נשואים הן בחורים [וזכורני כשהי' נשבע איש יהודי הי' נשבע בפאת ראשו וזקנו] וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה אצל הרבה מצעירי עמנו הבחורים ובאיזה מקומות בעיירות הגדולות גם אצל איזה נשואים... ואומר לנפשי שלעון הזה שהורגל בעו"ה יש כמה סיבות אך הסיבות הראשיים הם שבעה וסימנו נ'ח'י'ל'ה'י'ם נ'שואין ח'סרון ידיעה י'פוי ל'עג ה'פקר י'איש מ'גלח. ונבארם אחת לאחת...". ע"ש בארוכה* . וראה עד"ז גם בתשובת הגה"ק האדמו"ר

(* מעין זה כתב הג"ר נתן נטע לייטער (אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן וש"ס) בספרו "קונטרס דברי חיים ואמת" (נדפס בהסכמת מרן החפץ חיים והג"ר חיים עוזר גרודזינסקי אב"ד ווילנא בשנת ה'תרצ"ג) בערך "גילוח הזקן": "אודאי וואָלט אַזוי נישט באַדאַרפט צו זיין. יעדעס פּאָלק שטאַלצירט אויף זיינע מנהגים, אויף זיין טראַדיציאָנעלע טראַכט, נאָר ליידער די אידישע יוגענט, וועלכע טוט אַלעס כדי אויסצוזען גלייך ווי די אומות העולם און דערביי הערן זיי נישט אויף צו שרייען עברי אנכי – די אידישע יוגענט וויל נישט שטאַלצירן מיט אונזער נאַציאָנאַלער טראַכט און אידישער שיינקייט. אויף 'הדרת פנים' באַמערקט רש"י אַז דאָס מיינט מען זקן. די אידישע אויפפאַסונג איז, אַז די באַרד באַשיינט דעם מענטש... אודאי וואָלט געפאַסט מיר זאָלן זיך האַלטן ביי אונזערע טראַדיציאָנעלע מנהגים און נאַציאָנאַלע טראַכט, וואָרום פאַר וואָס זאָלן מיר זיך וועלן שיין מאַכן מיט דעם, וואָס אַמאָל ביי

מוהרי"צ מליובאוויטש (ב"יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג סס"א): "זוה נראה הנסיון היומי בכל עת שאחד בא להקל לעצמו, הוא מפני התאוה, אך מוצא איזו מיקל למען היות לו לכסות עינים, ואין כאן לא מיקל ולא חולק אלא תאות הלב, ואפילו אם יעלו המתירים בקסמיהם ק"ן טעמי תורה – בלא יראה – שימצאו ע"י אחיזת עינים להתיר איסור זה".

עדות הגר"ח קניבסקי

ועד"ז העיד הגשי"ח בהגר"י קניבסקי (בנו של הגאון ה"סטייפלער") בספרו ארחות יושר ס"ה (נעתק לקמן "הוספה ו"): "ובכל הדורות הי' זה בזיון גדול מי שלא הי' לו זקן ורק בדורות האחרונים התחילו לזלזל בזה כי למדו מהגוים".

עדות הגר"ש עלברג

וראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט שהעיד הגר"ש עלברג שאפילו ב"ליטא" לא רק הרבנים אלא כל יהודי פשוט הי' מעוטר בזקן והי' נחשב כ"אבר שהנשמה תלוי בו", ע"ש.

עדות היסטוריון

על תופעה הזאת דאחד מסימני ההתקרבות של היהודים לסביבתם הוא גילוח הזקן והפאות – דן כבר בס' "עם חילופי תקופות, ראשית ההשכלה ביהדות גרמני" מאת ההיסטוריון עזריאל שוחט (מוסד ביאליק, ירוש"ו, תשס"א – הו"ד במכ' הרב חיים שמעלצער, רב בס. גללן, שווייץ, בקובץ "תל תלפ"יות", בודפשט, ה'תשס"א), ששם מצטט מקורות מרובים (שו"ת, ספרי מוסר ודרוש, תקנות וגם מחומר שנכתב באידיש) להוכיח דבסוף המאה הי"ז, ואפשר קודם לכן, החל השינוי היסודי בענין זה בכל חלקי אירופה. ההשכלה וההידמות לסביבה החלה להיות גורם משפיע בחיי החברה היהודית.

עדות ה"יערות דבש"

ובהוספה להמובא לעיל ח"א ערך "רבי יונתן אייבשיץ", ראה בארוכה גם ביערות דבש ח"א דרוש ב' – לט' טבת (כ, ב בהוצאת לעמבערג): בעונותינו הרבים כל הקלקולים שהיו לישראל, הוא בלמודן ממעשה גוים ויתערבו להדמות להם, ומי שיש ביכלתו לעשות להתנכר שלא יהא נכר בשבתו ובלכתו בדרך ליהודי, רק יחשבו אותו לנכרי הרי זה משובח, ובאמת שלא במקום סכנה, אפילו על ידי כן מרויח המכס, אסור

אונז געווען אַ בושה און אַ שאַנד? די וועלט זאָגט אַז אַ מענטש טוט זיך אַמאָל אַליין מער ווי דער גרעסטער שונא, מיר האָבן שוין געזען, אין אונזערע יאָרן, ווי שונאי ישראל, תלמידים פון דעם דערמאָנטן חנן בן נחש [שמואל ב' י, ד] האָבן געשוין אידישע בערד, און אידן אַליין גאַלען, און ווילן דוקא אויסזעען ווי די שונאי ישראל".

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ד: איסורי חוקות גויים) תשמה

באיסור גמור, כמבואר סוף הלכות עבודה זרה (רמב"ם פי"א ה"א), עיין שם, ובעונותינו הרבים דשו בו בהיתר, ומיום שאומות העולם שרים וחורי ארץ מגלחים זקנם, אף יהודים עושים כן".

עדות הגאון רבי שלמה קלוגר

כ"כ גם הגאון רבי שלמה קלוגר בדרשותיו (שי"ל לאחרונה מכת"י – ירות"ו, תשס"ב) "קהלת יעקב" עשי"ת (דרוש כג): "יש הרבה שלובשין בלבושי נכרים וגדועי זקן בכוונה שלא יכירום כי הם ישראל".

עדות הג"ר אביגדור מילר

וכן העיד הג"ר אביגדור מילר (שנסע בנעוריו מארה"ב לליטא ללמוד בישיבת סלבודקה) בספרו "אור עולם" (שי"ל אחר פטירתו – אה"ק, כסלו, תשס"ב) כרך ג עמ' 42: "המשכילים לא הסתפקו בכך. בליטא, למשל, הם פעלו בקרב חוגי השלטון והשיגו את זממם: לבקשתם נגזרה גזירה שחייבה יהודים ללבוש בגדי גויים. . . לאחר מכן בתיאום עם המשכילים אסרו על יהודים לגדל זקן ופיאות. יהודי שנתפס במראהו האותנטי, פאותיו וזקנו קוצצו באכזריות בעזרת אבנים עד זוב דמו. כך החלו יהודים רבים לשוות לעצמם מראה ככל הגויים. לא הגזירה מבחוץ גרמה ליהודי לשנות את חזותו החיצונית, כי אם המרידה מבפנים". וראה שם גם בעמ' 64: "עד כה [מלחמת העולם הראשונה] גם המשכילים שמרו על הסממנים 'הלאומיים', את פניהם עיטרו זקן ופיאות, לבושים היו בקפוטה ארוכה כמנהגם של יהודים מדורי דורות. גם אם בלבם כבר נזרעו שורשי ההתבוללות, כלפי חוץ לא נבדלו מיתר אחיהם. מכאן ואילך השתנתה גם החזות החיצונית".

[עוד ע"ד דעת גדולי "ליטא" בענין חיוב גידול הזקן, ראה לעיל במילואים לח"א ערך "הנצי"ב מוואלאזין"; "רבי שמחה זיסל זיו (מקלם)"; "רבי אליעזר גורדון (ר"י טלז)"; "רבי משה מרדכי עפשטיין (ר"י סלבודקא)"; "חפץ חיים"; "חזון איש"; "רבי יצחק הוטנר"; "הגר"י קניבסקי (סטייפלער גאון)"; "רבי שלמה זלמן אויערבאך"; "רבי חיים קניבסקי"; ועוד.

עוד בענין זה דאפי' ב"ליטא" כל יהודי פשוט הי' מעוטר בזקן, ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט (ע' תתמג).

גילוח הזקן – אביזריהו דעבודה זרה

שם: "... הצמח צדק, שפסק להלכה שהסרת הזקן הוא בכלל הלאו דלא ילבש גבר, ולדעת הרמב"ם הרי הן בכלל אביזריהו דעבודה זרה, מג' העבירות שחייבים למסור נפשו עליהן" (ס' תורת מנחם – התוועדויות – ח"ח עמ' 144).

מילואים והשמטות

ח"יב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ה: סייג ומיגדר מילתא (ו"לפני עוור") בהעברת הזקן

אות א: על יסוד ההיתר – כו"כ עוברים על האסור לכל הדעות
(עמ' תמג)

ראה לעיל במילואים לערך "חתם סופר" משו"ת חת"ס או"ח סקכ"ב.

דברי הג"ר שמעון שקאפ

לאחרונה מסר לי א' מידידי אהובי נ"י עדותו של רב חשוב א'
באה"ק ת"ו ששמע מפי הגאון רבי שמעון שקאפ ז"ל דלדעתו הטעם שהרבה
נכשלים בעון גילוח הזקן, הוא מפני שזוהי המצוה היחידה שאין בה סייג
מפורש בש"ס, ע"כ מזלזלים בה.

שם: ראה לקמן בהשמטה לפ"ו בהמובא מדברי הגה"ק האדמו"ר
מוהרי"צ מליובאוויטש בנדון.

חטא הרבים תלוי בו

שם אות א ואות ד: העירני ח"א מדברי הגה"ק האדמו"ר הנ"ל גם
בספרו "ספר המאמרים – תש"א" ד"ה זכרנו לחיים (עמ' 156):

"אנו רואים במוחש בענין הקפת הראש ותגלחת הזקן שהרבה עושים
זאת מפני שכך נוהגים ואינן שמים לב כלל אל הירידה שפועל בהם ואיך
שהם נעשים מחטיאי הרבים דגם אלו שמתירים הסרת השער ע"י סם יש
בזה כמה פרטי ענינים אשר מפני גודל עמי הארצות אינם נזהרים בזה ואז
הנה הוא גם לדעתם איסור דאורייתא, ובאמת הנה כאשר רואים איש זקן או
בעל צורה מגולח הנה מתלמדים ממנו ועוברים על חמשה לאוין דאורייתא
ואינם מניחים תפילין ואוכלים טריפות והכל על חשבוננו של הזקן ובעל
צורה שחטא הרבים תלוי בו".

וראה גם מכתבו מט"ו טבת תש"ג (נדפס ב"קובץ מכתבים"
בהוספה): "תאוות אפילו אין דברים המותרים, זאגט דער אַלטער רבי נ"ע,
אַ לשעה, בשעת מען טוט זיי, איז דאָס רע גמור, און בפרט די אַלע ענינים
וואָס מען האָט זיך אַליין געמאַכט פאַר אַ דבר המותר, ווי שערען די באָרד
– ווער רעדט שוין, גאַלען אַפילו מיט אַ סם – און נאָך אַזוינע זאַכען, ביז
מען פאַלט דורך אַפילו אין דברים האסורים, דאָס איז דער יצר הרע . . .".

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תשמז

הרבנים המגלחים בסם – מחטיאי הרבים

שם אות א (עמ' תנ-תנא) בדברי הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש דאם הרבנים כו' מגלחים זקנם בסם וכדו', הבעה"ב מגלחים בתער – מבואר כ"ז גם במכתבו מיום כו מרחשון תש"ב (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ" ח"ו עמ' פו):

"... ראיתי את מנהגי המדינה [ארה"ב] אשר גם תמימי הלב רואים כעין הכרח להמשך אחרי הנחות העולם, עד כי גם הרבנים והשובי"ם שיחיו – שביניהם יראי אלקים בתום לב – נמשכים אחרי עבודה זרה דכך נהיג עלמא, ודעת גם לבלי נכון נקל איזה השפעה יכול להשפיע רב ושו"ב בלי זקן ופאות על צאן מרעיתו האנשים והנשים והטף.

"גם במדינתנו ובכל מדינות איראפא מחזיקים בשיטת כך נהיג עלמא, אבל הרבנים והשובי"ם, גם קלי הדעת, לא נהגו כן, ולעתים קרובות כואב הלב לראות בצרת נפשם של הרבנים והשובי"ם יחיו החיים חיי צער להיות נחבשים תחת מנעלי הבה"ב ומנהלי בתי הכנסיות ואנוסים המה לגלח את זקנם ולסלסל בשערם ועוד כמה וכמה ענינים, ומובן הדבר אשר בנאומיהם אין יכולים לדבר מה שהם חפצים לדבר.

"והשם את לבו להגרמא בנזקין שגורמים הרבנים והשובי"ם בעלי כך נהיג עלמא – שלא לרצונם – כמחטיאי הרבים, באמרם אם הרב והשו"ב עושים כך ומתנהגים ככה, הנה הם מותרים לעשות הכל, והרוב נכשלים באיסורים גדולים, כי נוסף לזה עמי הארצות הגדולה, וכמו בענין גלוח הזקן הנה ודאי הדבר אשר הרבנים והשובי"ם עושים זאת בהיתר המקובל ע"י סם ידוע ובאופן ידוע בהעברת הסם עם השער, והבע"ב הפשוטים מגלחים זקנם בתער ממש ועוברים חמשה לאוין בכל פעם והכל הוא על חשבון האנוסים אשר לא די שמצטערים המה על מצבם הנה עוד צריכים לסבול צער חטא הרבים.

"וכל המצב המר הלזה הנה התחלתו הוא ממה שאין שומרים את הד' אמות של עצמו – מען היט ניט אָפּ די אייגענע ד' אמות – ועושים איזה פשרות, ומכיון שזוים מן המקום אז נעשה קשה מאד להחזיק מעמד, ולאט לאט נסחפים עם הזרם השוטף עד כי ר"ל מאבדים את הראש ח"ו – מען פּאַרלירט דעם קאַפּ – ...".

ועד"ז במכתבו מכ"ז סיון תש"ג (ס' "אגרות-קודש" הנ"ל ח"ז עמ' ש-שא):

"... הרבנים המשתמשים בהיתר הסרת שער הזקן בסם, הנה אף שהם מדקדקים ומהדרים בכל פרטי עניני הסרת השערות כדין ע"פ הוראת המתירים, אבל עם זה הנה עליהם לדעת את גודל האחריות המוטלת עליהם אשר לבד זאת שעל ידי הסרת שערות הזקן בסם ושאר הנהגות כמו

בהלבשה וכדומה, שמתנהגים כאחד הבעה"ב מעם הארץ, המה מורידים את כבוד כהונת הרבנות ומחללים אותה, הנה לבד זאת הם מחטיאים את הרבים, באמרם אשר אם הרב עושה כזאת, הנה לנו מותר לעבור על כל התורה כולה.

“הבעה”ב – אפילו שומרי תורה – אינם נכנסים כלל לחשוב אשר הרב מסיר שערות זקנו כדין המתירים. הוא – היהודי הפשוט – יודע כי גילוח הזקן הוא איסור דאורייתא והרב עובר עבירה דאורייתא, וא”כ מותר לו לא רק לגלח הזקן כפשוטו בתער אצל הספר, אלא גם לעבור על כל עבירות דאורייתא, ובפרט הצעירים שנתחנכו בסביבה חפשית, ומוריהם בהת”ת הטריפה השרישו בקרבם את הכפירה בתורה ומצות, שהם אומרים הנה עד עתה נמצא היתר לגלח הזקן – ואי אפשר להסביר להם טעמי ההיתר כי לאו בני תורה נינהו – הנה תלמידי בית הספר הגבוה והשייבה ימצאו היתרים – במשך הזמן – גם לשארי עבירות דאורייתא, ונמצא שם שמם מתחלל.

“... ותמה אני תמיהה רבתי, מדוע מחשים כבוד הרבנים יראי אלקים באמת מבלי לגעור באותם האנשים שאינם ראויים לשאת עליהם איצטלא דרבנן, אשר לא יהינו לקחת להם את השם רב, ומדוע אינם מוכיחים אותם בתוכחה מסותרת בינם לבין עצמם ולהוציא מזמן לזמן חוברות מיוחדות בחובת הרב לעדתו ובחובת העדה לרבים ע”פ התורה להשפיע על תלמידי הישיבות הנכתרים בכתר רבנות לעזוב את דרכם בהעברת הזקן ופיאות הראש וכדומה ולאפשר להם בעזה”י כי יחזירו את עטרת תפארת הרבנות המסורה ומקובלת בעם הנבחר”.

מדוע הרבנים מסירים את זקנם

שם: העיד הגר”י דזייקאבסאן בס’ זכרון לבני ישראל עמ’ קעז אודות א’ הבעה”ב בבית הכנסת שלו, שסיפר שפעם נסע ברכבת התחתית וגוי אחד הצית את זקנו בגפרור: “אמת”, אמר לי, “נתתי לו מכה חזקה ודם זב ממנו, אבל אחר כך באתי לביתי והסרתי את זקני”. הוא הי’ אדם פשוט והסיר את זקנו בתער. הוא שאל אותי אז: מדוע הרבנים מסירים את זקנם? ענית לו: אבל הרבנים מסירים את זקנם בסם ולא בתער. אבל הוא הגיב באמרו: אני לא יודע להתפלפל הרבה. אני יודע שמותר להסיר את הזקן, והראי’ – הרבנים עושים כך! אם זה אסור, מדוע הרבנים עושים זאת? ...

וסיים הרב דזייקאבסאן: “תודה לא-ל, ע”י ריבוי דברים פעל זה עליהם, וכמה מהם חדלו מלהסיר את זקנם”.

[עוד עד”ז – ראה לקמן ב”מילואים” לח”ב פ”ו]

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תשמט

לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם

שם: "מרגלא בפומי" דמון הגאון מסאטמאר זצ"ל, את דברי הרשב"א במס' ברכות (יא.) על דברי הגמרא 'משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהי כנגד המשחיתים', ופי' הרשב"א וז"ל כלומר אומר לאחד מפני מה אתה מגדל זקנך, אמר להם כנגד אותם שהם משחיתים זקנם ולהוציא מלבם, וכן היא שנוי' בתוספתא (פ"א ה"א) ובירושלמי (ה"א) אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל, אמר להם כנגד המשחיתים עכ"ל הרשב"א, ואמר מון זצ"ל דארץ אמריקה הוא מקום למשחיתים, שהמשחיתים טוענים ואומרים שאין לנו לשנות ממנהגי הגוים כאן באמעריקא, אלא צריכין לילך בדרכי הגוים המושחחים רח"ל, ולכן עלינו להתאזר לעשות כנגד זה אף בדברים שהן יותר מן המחויב כפי עיקר הדין, וללבוש כלבושי החסידים ולילך עם פאות ארוכות וזקנו מגודל מלא על כל גדותיו, כדי להוציא מלבן של המשחיתים" (מבצר תורה ויראה פרק ו, עמוד פא).

אות ב: סייג אטו פאות הראש (עמ' תנב)

וכן מפורש גם ב"ספר הברית" (להג"מ פנחס אליהו מווילנא) ח"ב מאמר י"ב פ"ב: "אם היו גוזרים שלא לספר הזקן אפילו במספריים. היינו ניצולים מהשחתת הפאות כי עבירה גוררת עבירה, ואותם אנשים המגלחים הזקן אין להם שיעור הפאה גם כן, כי אגב גררה גוררים הפאות גם כן, למען אשר לא יהא ניכר אם הוא יהודי אם לא".

אות ד: גידול הזקן – סייג לשאר עבירות שבתורה (עמ' תנה ואילך)

ע"י גידול הזקן – היינו ניצולים משאר עבירות ומן האפיקורסות

כן מבואר גם ב"ספר הברית" שם:

"אם היו גוזרים שלא לספר הזקן אפילו במספריים שמותר מן התורה משום גזרה שמא יבא לספר בתער שאסור מן התורה, היינו ניצולים מהשחתת הזקן בתער. והיינו ניצולים גם כן מלכת בחוקות העמים לגדל בלורית ומלהשתוות אליהם במלבושיהם ובשאר כל מיני קורבא, והיינו ניצולים ונמלטים מן האפיקורסות שנתרבה כעת בתוך בני ישראל, כי כל זה היה בלתי אפשר אם יהיה כל יהודי הולך עם הדרת זקן".

התפשטות השפעת הנשמה על הלב – תלוי בשערות הזקן

שם: לאחרונה השגתי הס' "זרע קודש" (להרה"צ רבי נפתלי צבי הורוויץ מראפשיץ – נדפס בהסכמת הבעל "שואל ומשיב" והבעל "דברי חיים" – צאנו, ועוד) ושם פ' קדושים עה"כ, "לא תקיפו": "והנה ית' עשה צינורות שתלך החכמה מהנשמה שבמוחו ללבו והצינורות הם שערות

הראש, כי כתיב בספרי' שהשערות הם חלולים והוא לשון שער ופתח ודרך שם הולכת כח הנשמה שבמוח, ושערות הראש הולכות עד נגד הזקן ושערות הזקן הולכות עד נגד הלב ובזה נמשכת החכמה מהמוח עד הלב כנ"ל, וז"ש כאן לא תקיפו פאת ראשכם שלא תגרמו בעונותיכם שיהי' מסך מבדיל בין המוח ללב, שתקיפו ותמנעו [ותעשו] מסך מבדיל ח"ו סביב המוח, כאמרם ז"ל, העבירה מלפפתו כו' שלא יתפשט כח הנשמה דרך הצינורות שהם השערות ללב, לא תגרמו כן, רק שתראו לעובדו ית' ושתתפשט כח הנשמה אלהות [שבכם] ושתרגישו את החלק אלקי' שבכם, וז"ש קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם".

ע"י גידול הזקן – פרישות והבדלה מאיסורים שהם בודאי דאורייתא

ככל המובא בפנים מבואר גם בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש (הנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג, סס"א): "וגדלה דעת חכמים וגאונים האוסרים זה, דמלבד דהוי קדושה וטהרה והוא סיג לתו' וקיום המצות, נוסף לזה הוא פרישות והבדלה מאיסורים שהם בודאי דאורייתא דזה (שמירת הזקן) הוי מחיצה של ברזל המפסקת בין היראים תופסי התו"מ להחפשים עוברי התו"מ, וכאשר בעינינו הננו רואים בכ"י רבים מעמי הארץ האומרים כי איסור זה הוא רק ע"פ הקבלה, ומתאוננים ע"ז שמוסיפים חומרות וגדרים וסייגים, שאין להם מקור נאמן בד"ת (וכגון דא בתספורת הזקן, דהלכה לעומת הקבלה בפירוש תגיד דבמספרים מותר אפי' כעין תער) והקבלה באתה ואוסרתה, ולכן אין חוששין לזה וישחיתו אף יריעו תרועת נצחון כי מצאו און להם בשו"ע, ואין בינות להם כי את נפשם ישחיתו ר"ל, והמה כשבוים ביד יצרם הרע, הולכים ה"י לטבח הטבוח את יצרם הטוב, ולשפוך את דמו כמים תאותם, ועושים מעשה להתיצב על דרך לא מאושרה ובמשך זמן קצר הולכים ר"ל מדחי אל דחי, ומתירין לעצמם גם האסור ע"פ הדין והלכה פסוקה, והרבה חברים רעים עושים ויורדים כו' וכו', ותהי ראשית נפילתם (ה"י) בבאר שחת הוא השחתת זקנם, שפורצים הגדר, ונשכו הנחש הערום הוא היצה"ר היודע בראש מה שיהי' בסוף דעת זה האיש המיקל דעתו.

"ובכן החפצים בקיום נפשם מתרחקים מזה בכל האפשרי, ומתחזקים לאסור איסור זה על נפשם, ומאי מאד צדק רבינו הגאון [הצ"צ] בדרשו בספרו [חידושים על הש"ס פ"ג דמכות] מאי גרע האי גדר וסייג משארי הגדרים וסייגים ששמורים וחזקים כיום נתינתם (ושארי להו מארי' לאלו גדולי האחרונים דזמן העבר על אשר לא יצאו בגזירת ופתגמין עירין קדישין לאסור זה, ורק שיצאו מכלל נביאים לידע מה שיהי' באחרית הימים) וכפי מצב הזמן הנוכחי אין ספק דהוי אסור תספורת הזקן איסורא דאורייתא, כי בשמירתו (על הרוב) יושמר כל הדת שהרי לא [י]הי' לו שום התחברות עם כת חופשי תו"מ הכופרים בכל שפגיעתן רעה, וישאר יהודי

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תשנא

כשר נאמן לאלקינו ודת קודש ישמור לעד".

ע"י הסרת הזקן – נכשלים בשאר עבירות

ועד"ז מבואר גם בספר קב הישר (להג"ר צבי הירש קאיידניווער – פפד"מ, תסו) פפ"ב:

"הזכות השני שנגאלו אבותינו ממצרים שלא שינו את שמם, ועכשיו בדור הזה ראיתי את (העם) המתפרצים בעם שהולכין במלכושיהוון כחוקות האומות, וגורמים עוד רעה לגלח את זקנם ועוברים על חמשה לאוין כי חמשה פאות הן בזקן האדם, ועל כל פאה ופאה חייב בפני עצמו, ועל ידי זה לפעמים אין מכירין אותו שהוא יהודי, וכששואלים אותו מה שמו הוא מכנה שמו בשם אחד משמות האומות ולפעמים כשהוא הולך עם איזה שרים בדרך שאין מכירין אותו אזי נכשל ג"כ באכילות טרפות ובשתיות יין נסך, כי עבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה, ולא די שהוא גורם רעה לגופו ולנשמתו, אלא הוא גורם רעה לכלל בני ישראל לפי ששינה את שמו, על כן עתיד ליתן הדין מי שעושה כן ועונשו הוא מרובה".

אם ישמור זקנו – בטח יהיו דבריו נשמעים

הענין דגידול הזקן סייג הוא גם להנהגה כדבעי בשאר מצות התורה גם בנוגע לשאר בני ובנות הבית וכמבואר בשו"ת הלל אומר (להג"ר הלל פוסק) סל"ו (לענין ברכה כנגד ראש פרוע דאשתו): "הנה בנוגע לדבר הנעשה בפנים בירכתי הבית, צריך כל איש להיות שורר בביתו. ואם הוא ישמור זקנו, בטח יהיו דבריו נשמעים שגם היא תכסה שערות ראשה כידוע. כי כמו 'שער' בנפשו כן הוא, ואם הוא מתהלך באשמיו היא 'קדקד שער' [ועי' ס' כבודה בת מלך – לכותב הטורים – פ"א הערה 18 בארוכה].

ע"י פאות הראש והזקן ניצל מ"ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם"

"אחד מן הגדרים אשר למדו אותנו רבותינו הצדיקים המסייע שלא להמשך אחר שטף מים רבים הזדונים אשר אנו מוקפים מהם בעוה"ר, דהיינו להיות ניכר צלם אלוקים על פניו בפאות הראש והזקן, דעי"ז ניצל ממה שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ובזה פירש אאמו"ר זצ"ל מאה"כ בשעבוד מצרים ויקוצו 'מפני' בני ישראל, דהמצרים השתדלו שישכחו בני ישראל דרכי אבותיהם והי' כקוץ בעיניהם מה שיש להם צלם א' על פניהם, והיינו ויקוצו 'מפני' בני ישראל, מהפנים שלהם, דהרשעים לא היו יכולים לסבול הפנים של קדושה שהי' לבנ"י, וכן פי' מאה"כ בפ' בלק, ויקץ מואב מפני בני ישראל' מהפנים שלהם, דהאו"ה טוענים שהם הרוב וישראל הם המועט מכל העמים והמיעוט צריך שיתבטל ברוב ח"ו, אבל קיימ"ל דדבר הניכר אינו בטל, ע"כ ויקץ מואב 'מפני' בני ישראל, דעי"ז לא יוכלו להתבטל, ושמעתי שמרן הגה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע

ועכ"א ראה אחד מהאברכים שהסתיר לגמרי פיאות ראשו [עדן] שלא היו ניכרין, ואמר לו בדרך צחות, על ידך נתיישב לי קושיית הטור על הרמב"ם, דהרמב"ם נתן טעם לאיסור הקפת פיאות הראש מפני שדרכו של העובדי עבודה זרה לעשות כן, ותמה עליו הטור (יו"ד סי' קפא) וכי אנו צריכין לבקש טעם למצות ה', כי מצוות מלך הם עלינו אף אם לא נדע טעמם, אבל בראותי אותך נתיישב לי, דנפק"מ בטעם הרמב"ם שלא לעשות כאשר אתה עושה, דצריך שיהי' הפיאות ניכרין שלא יהא נראה כגוי, והוסיף מרן ז"ל דיש מצוות סגוליות כגון מצות פיאות הראש, שמלבד יקום המצוה הוא סגולה ליראת שמים" (בשם הגה"ק מפאפא זצ"ל, הובא בס' אוצרות צדיקי וגאוני הדורות לפרשת בלק).

"החותך זקנו סופו לחתוך את ראשו ונשמתו"

הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור ראה את צורת היהדות ביהודים שזקן מעטר את פניהם. בהניחו יסודות ליהדות מלאה מצא הוא לנכון להזכיר להיות זהירים שלא להוריד הזקן, בכותבו על כך: "עזבי נא דרכי היצה"ר... במדינתנו, החותך זקנו אפילו בהיתר, סופו לחתוך את ראשו ונשמתו" ("אוסף מכתבים ודברים מכ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל מגור" – נדפס לראשונה בווארשא בשנת תרצ"ז – מכתב כ"ז).

והעיר הג"ר שמחה עלבערג ב"הפרדס", תמוז, תשלח, עמ' 6: "הרבי מגור הי' סופר ומונה כל מלה כמרגליות. הוא הקפיד על 'סוד הצמצום', הן בזמן והן בדברים, ובכל זאת כותב הוא: 'סופו לחתוך ראשו'. וכלום יתכנו תוצאות נוראות יותר מאשר לקבל שיתוק רוחני ולהיות כאדם חתוך-ראש?".

האם נכון לגדל זקן רק למראה החיצונית אם בפנימיות אינו במדרגה זו

ע"י גידול הזקן – יתפעלו האברים הפנימיים ע"י החיצונים ויעשה חיל

בתורה ותפלה

"...ידוע שהקול מעורר הכוונה, והיא נבחן בחוש שכמה גדול כח הדיבור, שאף בענין שמתחלה הי' רחוק ממנו נכלי רמי', עכ"ז לאחר שהגה יוצא מפיו ויודע שאינו אמת תפעול כח הדיבור עד כי יתחזק אצלו המחשבה הזרה והנבערה לאמונה שלימה וחזקה, והיא ענין טבעי הנמצא בבני אדם... וא"כ כש"כ במדה טובה מרובה בודאי כל דיבור היוצא מפי איש הישראלי עושה רושם במחשבה עליונה, ואף כי אמת נכון הדבר כי רחמנא לבא בעי ועיקר האמונה היא בלב, עם כל זה משרי אחזה אלוקי, היינו ע"י כלי המעשה האברים הפועלים בעשיית המצוה, נתעורר על ידם כח הרוחני, ונדלק ניצוץ הקדוש הטמון בנקודה הפנימיות מחשבה הדקה והזכה. ולזה צריך האיש הנלבב להתחזק בכל דרכיו ומעשיו ודיבורו שיהיה על אופן שיעוררו ויקבעו בלבו האמונה והמחשבה הטהורה, על צלמו

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תשנ"ג

ולבושו החיצוני בפאת ראשו וזקנו מגודל כתואר בני מלך מלכו של עולם, ובכל דרכיך דעהו להיות נזהר מחוקות העכו"ם בפריצות ואביזריהו להגביר ימין על השמאל שיהיה ימין ה' רוממה, וע"י שהאברים הפנימים מתפעלים ע"י אברים החיצונים יעשה חיל בתורה ותפלה במחשבות וכוונות זכות וקדושות" (קדושת יום טוב – להגה"ק חנני' יום טוב ליפא טייטלבוים אבד"ק סיגעט, תרס"ה – פ' שלח ע' קה, ב – קה, ג).

שינוי חיצוני – מיקל על השינויים הפנימים

"... בכלל רואים בטבע בני אדם ששינוי מוחלטי הנראה לעין כל, מיקל על השינויים הפנימים וההסתגלות לסביבה חדשה, וכהביטוי באידיש, פאַרברענען הינטער זיך די בריקען (שריפת הגשר שמאחוריו), ואפשר אשר במצבו יהווה זה הענין גידול הזקן" (אגרות קודש – ליובאוויטש – חט"ו עמ' רמט)*.

* * *

עוד בהשפעת גידול וגילוח הזקן על לימוד התורה וקיום שאר המצוות – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ז: "טעמי המצוה".

(* עוד בכללות ענין השפעת לבוש הישראלי, יש להעיר ממקורות הללו:

ע"י שיראוי הצעירים שאביהם שוה בבגדיו לנכרי – הם עלולים לעבור על כל התורה כולה על הפסוק "ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך" (בראשית לג, יב) ופי' רש"י "בשווה לך" – מפרש הרה"ק רבי יהושע מבלוז, שעשו אמר ליעקב שרוצה שהוא ישתווה לו בבגדיו ולא איכפת לו שבשאר ענינים ילך כנגדו עפ"י תורתנו הק'. על זה ענה לו יעקב אבינו "הילדים רכים" וע"י שיראוי שאביהם שוה בבגדיו לעשו הם עלולים ללמוד על יתר הדברים וע"י זה יעברו על כל התורה כולה (טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' תקנ"ג; אור ישראל, אשדוד, תשס"ב, עמ' רכט).

בזה תלוי כל הקדושה

מסופר על אדם אחד ששינה את מלבושיו ובא לפני הרה"ק רבי בונם מפשיסחא לקבל שלום, אמר לו: צריך האדם לשמור עצמו שלא ישנה מלבושי אבותיו שבזה תלוי כל הקדושה (שיח שרפי קודש – בני ברק, תשמ"ט – פ' חוקת עמ' קיג).

בשעה שמשנים את הלבוש משתנה גם המהות

על הפסוק וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב (במדבר כא, א) מפרש רש"י "זה עמלק אך שינה את לשונו ולא את לבושו". שואל החידושי הרי"ם, מדוע לא שינה גם אל לבושו? אלא משמע שבשעה שמשנים את הלבוש משתנה גם המהות (טעמי המנהגים שם; שיח שרפי קודש שם).

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ו: חשד ומראית עין (וחילול השם) בהעברת הזקן

ראה לעיל במילואים לח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא") ולקמן במילואים לח"ב פ"ח ("מנהגי המקום ומנהג אבות") כמה הוספות השייכות גם כאן.

עמ' תסה (בהמובא מערך "שו"ת קול מבשר"):

אף במקום שרבים מגלחים ע"י מספריים וסם – אסור משום מראית עין באמצע ההדפסה [של מהדורה קמא של חיבור הנוכחי] שלח אלי הרה"ג וכו' ר' אפרים גרינבלאט שליט"א (הנ"ל עמ' שעה) מכתב תשובה שקיבל מהגהמ"ח שו"ת קול מבשר, ושם כתוב:

משולם ראטה

לפנים אבד"ד ור"מ דק'
טשערנאוויץ והגליל

בי"ה, י"ד מני"א תשכ"א, פה חיפה

לכבוד הרב המופלג מו"ה אפרים גרינבלאט נ"י בעיר מעמפיס.

מכתבו קבלתי ומחמת טרדות וחולשת גופי נתעכבה תשובתי עד היום, ועתה אשיב לו על סדר שאלותיו. (א) הנה כתב כבודו בזה"ל: בדף נ"א מספרו "שו"ת קול מבשר" חלק ראשון, כתב במגלח הזקן שיש בזה משום מראית עין שהרואים לא ידעו לתלות שנעשה הגלוח באופן המותר. נראה לי אם מנהג המקום שאלו המגלחים כן מתגלחים באופן המותר אז אין מראית עין, ובעצם הדבר פוק חזי דנהגו אנשי תורה במדינה זו לגלח כולם כמעט רק יחידים אין מגלחים [עכ"ל].

הנה נעלם מעיני כבודו משנה וגמרא מפורשת בשבת דף נ"ד ע"ב ולא תצא בזוג אע"פ שהוא פקוק משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא עיי"ש. גם מה שכתב "כי אנשי תורה במדינה זו נהגו לגלח", אישתמיטתיה לדברי הגמרא בשבת דף י"ב ע"ב "אמר רבא אם אדם חשוב הוא מותר" ופירש"י מותר לקרות לאור הנר שאינו רגיל להטות נר בחול מפני חשיבותו. "מיתבי לא יקרא לאור הנר שמא יטה אמר ר' ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה פעם אחת קרא ובקש להטות אמר כמה גדולים דברי חכמים שאמרו לא יקרא לאור הנר, ר' נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו וכו'" – עיין מה שכתב שם בהגהות מהר"צ חיות בשם הגר"א

ואסיים בשלום וברכה

משולם ראטה

שם: עייג"כ תפארת ישראל כריתות פ"ה בועז סק"א אות א): "דהרי בכל דוכתא דינא הכי שכל היתר המתדמה לאיסור אסור משום מראית עין". – דגם לפי דבריו הרי העברת הזקן ע"י מכונות גילוח וסם וכו' אסור משום מראית עין.

לתלות על האף בקבוק עם סם

שם (עמ' תסו) [בהמובא שם מפי השמועה ע"ד שיטת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש שלא להסיר הזקן אף בלא תער (גם) משום מראית עין]: שו"מ ברשימותיו של הרב דזייקאבסאהן הנ"ל (מובאה בהשמטה לח"א ערך "האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש"), ששם דברי הגה"ק האדמו"ר הנ"ל האמורים: "בח"י אלול תש"כ סיפר כ"ק אדמו"ר נבג"מ שקיבל מכתב מא' בשאלה איך זה יתכן שרבנים ילכו מגולחי זקן. והשבתי לו אז זיי טוען דאָס האָבען זיי מסתמא אַ היתר, קיין חוטאים זיינען זיי ניט, אָבער מחטיאים את הרבים זיינען זיי ווייל אַ איד זעהט אַז דער רב גייט אָן אַ באַרד, נעמט ער אַראָפּ די באַרד בתער און איז עובר אויף כמה לאוין, זיינען זיי מחטיאי הרבים, זיי האָבן געדאַרפט טראָגן אויפ'ן נאָז אַ בייטעל מיט דעם פוידער סם ווי עס שטייט אין יו"ד סי' פו אַנטקעגן חלב שקדים בבשר, זאָל אין דעם חלב שקדים אַרומשווימען עטליכע שקדים להוכיח שאין זה חלב סתם" [שוב נדפסה רשימה זו (בשינויים קלים) בס' "זכרון לבני ישראל" עמ' קעח-קעט. עוד מתוכן דבריו – ראה לעיל ח"ב ס"ה ("סייג ומיגדר מילתא ולפני עוור") אות א ולעיל ב"מילואים" לשם].

לתלות מודעה על הזקן

שם: ובספר דרך החיים (אודות מצב שמירת התורה והמצוות בארה"ב באותה שעה) לר' חיים יהודא מעקלער – ס' פאול, מיניסוטה, ה' תרפ"ז, ע' 18:

"אמנם הרחבתי את גבולי הספור לעשות חשבון צדק להציג התמונה, איך שודדנו ונפלנו ממצבינו החזק שהי' כל כך איתן מוצק מלפנים ובבואנו לארץ שנער המנוערים מהרגש הרוח, היצר למשפחת היצרי הוא השליט, הוא המשביר שברי היהדות, אף לא לעם הארץ גם בלומדים ומופלגים, לצאת ברבים מהם בגלוח הזקן, מהם בקצורי הזקן מהם בסם, וכיון שניתן רשות למשחית הזקן אינו מבחין בין טוב לרע, כי ההמון לא יודעים אם הגלוח דבהיתר או באיסור, אם לא לתלות מודעה על הזקן כי בהיתר הוא עושה, מלבד זאת המה מהדברים המותרים ואחרים נהגו בו

איסור לפי דעת המקובלים רמב"ן והאר"י ז"ל ויתר האלהיים. וכמו שאסרו הרבה דברים מפני מראית עין".

דבר זר בעיני קצת העם – ראוי להחמיר בו

שם: יש להביא עוד חיזוק לכהנ"ל מדברי מרן הב"י (סוס"י תנא ד"ה ומ"ש ואפילו): "אבל ראוי להרחיק מזה לפי שזה דבר זר בעיני קצת העם וראוי להחמיר בו מפני מראית עין".

מסירות נפש מפני מראית עין

שם: להעיר ממגילת אסתר, ממרדכי דאף דלא הי' ע"ז אמיתי (סנהדרין סא, לפי ההלכה, כרבא) מ"מ מסר נפשו מפני מראית עין בעלמא ועד דלפי הנראה הביא בסכנה את כלל ישראל (ראה מכתב מאליהו ח"א חלק מכתבים ושיעורים עמ' 76).

לא שייך לומר שאין לגזור מדעתינו

במקום שיש לחוש למראית העין יש לנו לחוש בכל מקום ולא שייך לומר שאין לגזור מדעתינו ולא לומר דאין לדמות זל"ז (שו"ת הסבא קדישא ח"ב או"ח ס"א – ודלא כשו"ת אג"מ אהע"ז ח"ב סי"ב).

מילואים והשמטות

ח"יב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ז: טעמי המצוה (ופשטא דקרא) – לאור ההלכה

עוד בענין אין מקרא יוצא מידי פשוטו – לענין ההלכה

אות ב (עמ' תע ואילך): בהוספה לשאר הדוגמאות המובאים שם דאמרינן "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" גם לענין ההלכה, העירני ח"א ממקומות הללו:

סוגיא דקדושין פ, ב; נזיר נט, א בתוד"ה הוא דאמר; מנחת חינוך מצוה רלב ("לפני עוור") סק"ד; לחם ושמלה (לבעל קיצור שו"ע) ע"ה נדה סי' קפד סי' ה.

שו"ר בס' "המקרא והמסורה" (להר"ר מרגליות) עמ' נו ואילך שהאריך קצת בהגדרת הענין, ובין השאר העלה (בהערה 1) דבזה נחלקו הרמב"ם והראב"ד, דלהראב"ד אחד ההבדלים שבין נבואת כל אחד מהנביאים לבין נבואת משה רבינו, דבחמשה חומשי תורה אין לפרש דברים במליצה לבד, כ"א גם כפשוטו של מקרא, ובזה יובן השגת הראב"ד על הרמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"א "והלא בתורה והשבתי חי' רעה מן הארץ", דהיות וכתוב בתורה (לאפוקי נ"ך) מוכרחים לפרשו גם כפשוטו, ואין מקום לקושיית המגדל עוז ופי' הרדב"ז שם על הראב"ד, דדוקא בנ"ך אפ"ל דהוי רק משל וחיידה, משא"כ בתורה. וההבדל שבין הרמב"ם והראב"ד בהשקפתם זו הי' לו תוצאות בהלכה למעשה בדין הבא במחותרת, שלדעת הרמב"ם (הל' גניבה פ"ט ה"ח) הבא במחותרת שייך בין ביום ובין בלילה, וע"ז השיג הראב"ד שם דאע"פ שדרשו חכמים "אם זרחה עליו השמש" דרך משל אם ברור לך הדבר כשמש וכו' – אעפ"כ אינו יוצא מידי פשוטו, וביום אינו רשאי להורגו. וי"ל דפלוגתת הרמב"ם והראב"ד זו היא פלוגתת תנאים, בירושלמי כתובות פ"ד ה"ד, עה"כ "ופרשו השמלה", דאי' שם "זה אחד משלש מקריות שנאמרו בתורה בתורה כמשל וכו', תני ראב"י אומר דההבדלים ככתבם". ועיי"ש עוד בהערותיו שהביא גם ממכילתא משפטים כא, יט; ספרי דברים כב, כז; כתובות מו, סע"א; ילקוט שמעוני משפטים רמז שמה; ל"ב מדות דר' אליעזר ב"ר יוסי הגלילי מדה כו; ועוד כ"מ. וצ"ע מהמובא לעיל בפנים בפ"ז שם דלהרמב"ם נקטינן כפשטי' דקרא אפילו נגד המפורש בחז"ל, עיי"ש.

ההיכר המבדיל בין איש לאשה הוא הזקן

שם אות ד מס 2 (עמ' תעד): דברי הגאון בעל "בן איש חי" עד"ז –

ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן".

כשיראה בו שער לבן יזכור ימי מיתה וישוב אל ה'

שם עמ' תעה: כשנתקבל הרה"ק ר' שמעלקא לכהן כרבה של ניקלשבורג, יצאו לקבל את פניו כל אותם יהודים שרוח ההפקרות התנוססה בהם, כדי להטות את ליבו אליהם. הם הלכו כשכל אחד אחד מקל בידיו, מרכיב משקפיים לעיניו וזקנו מגולח, כפי האופנה שהיתה מקובלת אז.

כשראה הרה"ק רבי שמעלקא את כל החבורה הזאת יוצאת לקראתו, ירד מהמרכבה והושיט לכולם את ידו לשלום. לאחר מכן אמר להם: מלפנים הי' מקובל בישראל, שכאשר אדם הגיע לשנת החמישים לחייו וראה כי כוחו הולך ונחלש, והוא זקוק להרכיב משקפיים לעיניו ולמקל שיתמוך בו בהליכתו – הי' נזכר שקיצו קרב ובא, והי' מתחיל לעשות תשובה. ולאחר שהיו חולפות עוד כמה שנים וזקנו הי' מלבין, הוא הי' מתחזק עוד יותר בעשיית תשובה. ראה השטן שכך הדברים, וזה לא מצא חן בעיניו. מה עשה? הסית את הצעירים שילכו במקל וירכיבו משקפיים וגם יגלחו את זקנם, וכך לא ירגישו כשיזדקנו ותבוא העת לעשות תשובה... ("אהל אלימלך" [נ"י תשס"ב] עמ' רלז).

שם: וכע"ז מובא גם בשם הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור, דשערת שיבה בזקן הוא "תזכורת" כי יום הדין קרב ומתקרב עם כל יום עובר, יום שבו צריך לתת דין וחשבון על כל המעשים. חז"ל יעצו לנו עצה איך להשתחרר מן היצר המשתלט לפעמים על האדם ולזכר אותו ברשתו: מה עושים? – "יזכור לו יום המיתה" (ברכות ה, א). ואמצעי כזה של "יזכור יום המיתה" הוא גם שערת שיבה בזקן, שאותה רואים תמיד לנגד העינים, גם בלא ראי (הגאון ר' שמחה עלבערג ב"הפרדס", תמוז, תשל"ח, עמ' 6).

עוד טעמים ורמזים בנדון:

שלא נתגאה

"לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, דהן מצינו לשון הקפה כשאנו רוצים לחבר ולהתאים שני דברים ביחד נקרא הקפה, כמו מקיפין שני חביות או מקיפים בבועה, והן האותיות שבפאות, דהיינו האות הראשון והאחרון של תיבת 'ראשיכם' הוא ר"ם, ובתיבת 'זקנך' הוא ז"ך, וקאמרה התורה הקדושה שלא תקיפו ותחברו אליכם את פאת ראשכם, היינו אותיות ר"ם, שלא תהיו בעיניכם רמים וגבוהים, למען שלא תשחית את האותיות שבפאת זקנך שהוא זך, שאם תהיו רמים בעיניכם אי אפשר להיות זך בלי שמרים" (שו"ת מהר"ם בריסק – טאשנאד, תש"ב – ח"ב סי' צח).

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ז: טעמי המצוה – לאור ההלכה) תשנט

שלא ימשך אחרי התענוגים בילדותו, כי יפרע ע"ז בזקנותו

"לא תקיפו פאת ראשכם, ע"ד שאמרו הוי קל לראש וכו' עי' ברטנורה, וע"ד שפי' הזוהר מפני שיבה תקום, בקיומא טבא בעלמא, והדרת פני זקן, דדין הדורא דילי' עיי"ש, וזה שמזהיר שלא להיות מקיף ראשית בכור ימיו לעסוק בהבלי עוה"ז וחמודותיו, כי יפרע לעת זקנותו, ע"ז אמר לא תקיפו (מלשון החנווני מקיף) פאת ראשכם (ראשית ימיכם), ולא תשחית את פאת זקנך, כי חנוך לנער וגו' גם כי יזקין לא יסור ממנה, וממילא ידיעת הפכים בשוה, כי הרגל נעשה טבע" (ייטב לב פ' קדושים עה"פ לא תאכלו על הדם).

שלא יטמא המחשבה שבראש, ועי"ז ינצל מכל חטא ועון

"לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקניך. הנה אמרו חז"ל אל יהרהר אדם ביום שלא יבוא לידי קרי בלילה (כתובות מו, א), וזאת ידוע כי הקליפה המחטיאה לאדם בחטא זה ר"ל, מספרה ת"פ, ובסוד הכולל תפ"א, כנאמר בספה"ק ליען שרוכבת על ת"פ מחנות, וזה לא תקיפו פאת" ראשכם, היינו שלא יהיו לכם מחשבות רעות ח"ו מהקליפה שעולה פאת, שהוא המחשבה שבראש, ועי"ז ולא תשחית את פאת זקנך, רומז על בחינת יסוד זקן התחתון, כי הכל תלוי במחשבה שבראש, וצריך האדם לקדש המוח והמחשבה שבראשו שהוא מלך על כל האיברים, וממילא לא יבוא לידי שום חטא ועון אכי"ר" (עטרת ישועה – להגה"ק ר' יהושע הורוויץ אב"ד דזיקוב, קראקא, עטר"ת – פ' קדושים עה"פ לא תקיפו).

גידול הזקן – להורות דסוף ותכלית הכל, הוא רק כבוד ה' וקיום מצותיו . . . ועל זה צותה התורה לנו בשדה לשייר פאה בסופו (ויקרא יט, ט) להיות מגמת מעשינו רק לד', ולהעיד על יכלתו הגדול והכל שלו ואנחנו עבדיו, וכל תכלית וסוף מעשינו רק לד' בשביל כבודו, ולכן נותנים פאה בסופו, להורות כי תכלית מעשינו רק למצות ה', וכן פאה בראש ובזקן להורות על כל משך חכמתנו בהמוח, הכל הסוף ותכלית למצות ה', ולכן בו קיים המצוה של ל"ת" (דברי חיים לחנוכה ח"ב קלא).

ע"י גידול הזקן – זוכה לחכמת התורה

ראה לעיל במילואים לח"א, ערך "בעל בני יששכר", מספריו אגרא דפרקא אות שלז וספרו אגרא דכלה פ' תשא, שם מבואר דע"י גידול הזקן מתגלה לו חכמת התורה והמקצר זקנו – לא יזכה לתורה בשום אופן, ע"ש.

השומר זקנו זוכה לפרנסה; בריאות הגוף

ראה לעיל ח"ב פי"ז ("מניעות מצד פרנסה"), ובמילואים לשם.

גילוח הזקן – גורם לשנאת הגויים אלינו

ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ג ("עונשים").

גידול הזקן – סגולה לזרע של קיימא (זש"ק)

ראה לעיל ח"ב פי"ב אות ה ("סגולות") מס' 4 מס' שמע שלמה (מקארלין) ועד"ז מסופר בס' אורות רבותינו עמ' כ: "שמעתי בשם כ"ק אדמו"ר הזקן מאלכסנדר זי"ע, שפעם בא אליו אדם שהי' מגלח זקנו, בקובלנא שבניו מתים רח"ל, אמר לו רבינו: בנים אוחזים בזקן, ואם יהי' לך זקן, הבנים יאחזו בו ויחיו".

ובקובץ "שערי תקוה" (גליון מה, תשרי ה'תשס"ו, עמ' מו): "לאברך אמר [הגר"ח קנייבסקי שליט"א] כי איתא בבן איש חי – שגידול זקן סגולה לזש"ק. והוסיף הרב: כי 'מצוה' סגולה היא לכל דבר".

וראה עוד עד"ז לעיל במילואים לח"א: מדור סיפורים "מספר "בבא סאלי – רבינו הקדוש".

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן

חשיבות ענין קיום מנהגי אבות – אפי' בדברים הנראים כקטני ערך*

עוד בענין חשיבות קיום מנהגי אבות יש להעיר מדברי רבינו בחיי (תולדות כו, יח) עה"כ "וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו . . ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו", וז"ל שם: "וממה שהתורה הודיעה זה נראה שנחשב לו לזכות. ויש בזה התעוררות וקל וחומר, שאל ישנה אדם מדרך אבותיו, שהרי יצחק אפילו שמות הבארות שקרא אותן אביו לא רצה לשנותן, וזה קל וחומר לדרכי האבות ומנהגותיהם ומוסר שלהם"**. *

הסרת הזקן משום "מנהג" – איסור עולמי

האריך באיסור תספורת הזקן אף בלא תער משום דיני "מנהג"

חומרת שינוי מנהגים

(*)

עוד בחומרת המנהגים הובא במהרי"ל (הלכות יוהכ"פ מז, ב) שאין לשנות שום מנהג גם בניגונים, והביא מעשה בעצמו שפעם אמר סליחה אחת ביום הכיפורים שלא היו נוהגים לאומרה ולימים מתה בתו ביום כפור, והצדיק עליו הדין באמרו שלקתה בתו על מה ששינה ממנהג המקום.

וראה ס' יד אליהו (להג"ר אליהו רוגלר – חלק הפסקים סכ"ח): "מה שהמנהג מוסכם אצל כלל ישראל הוא על פי רוח הקודש, שהשי"ת הופיע ביניהם וממש כעל פי נביא הנהיגו" (הו"ד בס' אוצר הידיעות ח"ג פפ"ג; מבוא לס' מנהג אבותינו בדינו – מועדים, אלול-אדר, ע"ש בארוכה). וע"ע ס' טעמי המנהגים ומקורי הדינים, ערך אל תטוש תורת אמן.

(**) הצער והעגמת נפש להורים שע"י שינוי מנהגים ע"י בניהם

ע"ד הצער והעגמת נפש להורים שע"י שינוי מנהג הלבוש ע"י בניהם, אנו רואים במכתב ששלח חסיד קוברין-סלונים מקמניץ (ליטא) [שאשתו היתה ממשפחת (נכדת) הגאון רבי חיים מוולאז'ין], לבנו שעבר לעיר אחרת והציץ ונפגע וקיצר את בגדיו:

"לבני, בקמניץ פגשתי את ר' שלום בעקער ושאלתי אותו לשלומך, ענה לי, שאתה לובש מכנסיים ארוכים מעל למגפיים [שינוי ממנהג ליטא באותו זמן]. באותו רגע ממש פרח נשמתי, הרגשתי כאלו כדור מפלח את לבי, ראשי הי' סחרחר עלי כי במשך כל ימי חיי לא קרה לי אסון גדול מזה. מתוך צער לא נכנס דבר לפי במשך שלושה ימים... (י. קוטיק, "מיינע זכרונות", ח"ב עמ' 148, תורגם מאידיש ע"י הרה"ג ר' עמרם בלוי ונדפס במאמרו בקובץ היכל הבעש"ט, תשרי, תשס"ו, עמ' צח-צט).

ויש להעיר מדברי המדרש רבה (בראשית סג, יא) הובא בפירש"י תולדות כה, ל, שקצר הקב"ה חמש שנים משנותיו של אאע"ה שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה. וראה גם ברכות ז, ב ("קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג"). ובמדרש רבה (בראשית סה, י) שסיבת "ותכהין עיניו" של יצחק אבינו שלא יראה בחרפתו של עשו בנו.

בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג, ס"א), ששם העלה דלאנשי מדינה ששם נוהגים להחמיר בזה, המספר זקנו "הוי עובר על גדר שאין לו התרה" ו"חלה עליהם ועל זרעם לעד", ואפי' כשיליד מדינה כזו בא להשתקע במדינה ששם נוהגין היתר בזה ואף אם דאין דעתו לחזור – "נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם", ו"עליהם הוי זה איסור עולמי".

הועתקו דבריו בארוכה (לענין שו"ב כו') לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג, עיי"ש.

איסור דאורייתא בהסרת הזקן אף לשיטת המקילים – דוגמא מדין חלב ישראל

שם: ואולי יש להעיר עד"ז משו"ת חתם סופר חיו"ד סק"ז (בענין חלב ישראל) שכתב שם: "כיון דיש דעה להחמיר כבר קבלו אבותינו עליהם כאותה דיעה ואסור עלינו בני אשכנז מדינא ואין לו התרה ועמג"א סי' קנ"א ססק"ז וקרוב בעיני נדר דאורייתא אע"פ שמ"מ קיל ככל איסור דרבנן היינו כך קבלו הנדר שיהי' אסור עלינו כקולא דרבנן אבל לעבור על זה עובר על נדר דאורייתא", ע"ש עוד*.

וכן נראה גם משו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד ס"ה (בענין הרוצה לשנות מנהגו בענין חלב ישראל): "ובפרט אלו שכבר נהגו הרבה שנים שלא לסמוך על הטעמים להקל, אלא על השגחת ישראל כדין, שעליהם יש איסור מדין נדר דהנהגה הרבה שנים***. ונראה שהוא הדין כמו כן בענין גידול הזקן.

(* עוד מדברי מרן החתם סופר בענין חומרת שינוי מנהגי ישראל – ראה שו"ת חת"ס חאו"ח סקמ"ה ("כמה גדול כח המנהג . . . וקרוב לי לומר שהוא איסור דאורייתא בנדר שהודר ברבים ונתפשט בכל ישראל . . . ועובר על כל יחל"); חאו"ח סנ"א ("שגגה גדולה יצאה מלפני השליט ועל זה הי' ראוי להרעיש עולמות, ומזה ידין איך לא יהין לעצמו לפשוט יד במנהגי ישראל כי אותם שהוא חושב מנהג בורות הם בארות חצובים ממקור מים חיים נוזלים מן לבנון . . . ורגיל אני לומר כל המפקפק על נמוסי מנהגים צריך בדיקה אחריו"). וע"ע שו"ת חת"ס חאו"ח סקנ"ד ("לא כיון להתיר אפי' מנהג קטן ממנהגי ישראל").

בענין האם ביטול מנהג אסור רק משום ואל תטוש וגו' או שיש בזה גם משום נדר, ושיטת שו"ע הרב בנדון – ראה ס' כללי הפוסקים וההוראה (להג"ר יקותיאל פרקש) ס' קסו. (** ואפילו בנוגע אלה שנהגו לסמוך עליו להקל בענין חלב ישראל, כתוב באג"מ שם: "טעמים להקל במדינה אשר מדיני המדינה אסור למכור חלב שיש בו עירוב חלב טמא, הוא רק בשעת הדחק . . . ולכן ודאי יש להזדרז בזה ביותר, ולחזק ידי יראי השי"ת העוסקים בזה, שיתקיים החלב שתחת השגחת ישראל בטאראנטא. ויתרבו חרדים לדברי התורה שיקחו חלב זה . . . ובזכות הזהירות והזריזות במצוות השי"ת ותקנות חז"ל נזכה כולנו לגאולה השלימה אשר אנחנו מצפים ומקווים כל הימים" עכ"ל האג"מ שם. וע"ע בענין חלב ישראל, בערוך השלחן יו"ד סקט"ו ס"ה-ס"ו: "ודלא כאחד מגדולי האחרונים שהאריך בזה להקל . . . ובאמת כך מקובלני שכל גזירות חכמים לבד טעמם הנגלה יש עוד הרבה טעמים כמוסים שלא גילו אותם והשומע ישא ברכה מאת ד' וישולם גמולו בזה ובבא" ע"ש עוד דברים חריפים נגד הקס"ד

מנהג מדינת רוסיא (פולין וגאליציא) וליטא בענין תספורת הזקן

שם: בנוגע למדינת רוסיא, העיד הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש בתשובתו (הנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" שם): "מדינה שחכמי' וגאוני' העלו בכח תורתם דתספורת הזקן (אפילו נגיעה במספרים) יש בו איסור חמור, וכן קבלו עליהם כל ישראל היראים לדבר ה' זו תורתנו הק', ואפילו אנשים הבינונים שאין להם חלק בנסתרות קבלו עליהם זה בתוקף ועזו קדושה . . . בכל מדינתנו נתפשט איסור זה . . . נתקבלה פסק הלכה זו בכל המדינה, ואפי' בעלי הזרוע הם לומדי התו' הנגלית, המתנהגים ע"פ ההלכה, ואינם הולכים ע"פ דרכי הקבלה ונתיבותי' (הנסתרות שלמע' משכל אנושי) הנה בזה גם הם קבלו האיסור ומחזיקים בו בכל תוקף ועזו, וגדלה דעת חכמים וגאוני' האוסרים זה . . . ופוק חזי מאי עמא דבר, שכן הוסכם ונתקבל בכל קצוי ארצינו, דאסור לקצוץ שערות הזקן, אפילו לנגוע במספרים בשערה אסור, וקבלו זה עליהם כל בית ישראל בחומר קדוש, וגם אנשים הפשוטים שאין להם חלק בידיעה, בחרו בזה וקבלו עליהם ועל זרעם ונזהרים בזה מאד, והוי בעיניהם כדאורייתא, ובשמעם שיש איזהו מקומן מתירין מתחלחלים, נעשים חולי הנפש לילך אחר הקל ח"ו . . . ובפרט מי שנושא ע"ע כתר הרבנות או שו"ב או שארי עבודת הקודש ה"ה מחלל שם שמים, וגם לפי המצב הנוכחי במדינתנו – ה"י וירים קרן עם קדש – סקל יסקלוהו כל העדה אם יגע בשער זקנו ליפותם, ותודה לא-ל עליון עוד לא נשמע ערות דבר כזה במדינתנו..

וכן הי' המצב גם במדינת פולין וגאליציא, כעדות הגה"ק הנ"ל במכ' הנעתק לקמן ב"מילואים" לפי"ח אות ג, ע"ש.

וכן הי' המצב גם במדינת ליטא, כעדות מרן החפץ חיים (קונטרס תפארת אדם פ"א): "עד כה הי' ידוע ומפורסם לכל איש ישראל כקטן כגדול . . . ולא נמצא אפילו אחד באלף שיעבור על לאו זה הן נשואים הן בחורים [וזכורני כשהי' נשבע איש יהודי הי' נשבע בפאת ראשו וזקנו] וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה אצל הרבה מצעירי עמנו הבחורים ובאיזה מקומות בעיירות הגדולות גם אצל איזה נשואים" ע"ש.

כאשר הוא משנה ממנהגו לגריעותא ח"ו – הרי זה חילול השם

שם: וכן האריך שלא לשנות מהמנהג לגריעותא בענין גידול הזקן בס' תורת מנחם – התועדויות ח"ח עמ' 138 (משיחת ש"פ שמיני ה'תשי"ג) ומדבריו שם:

איתא בתשובות הרשב"א [ח"א ס"ט] שאין לבטל מנהג של נשים זקנות

לסמוך להקל בענין חלב ישראל. ועייג"כ ספר המאמרים-אידיש ד"ה הוי כי גדול היום אות ג (עמ' 57) בענין ספקות באמונה ע"י שתיית חלב עכו"ם.

בישראל אפילו עם ששים רבוא סברות, והיינו, שגם אם ימצא מישהו ששים רבוא סברות נגד מנהג זה, אי אפשר לבטלו.

– ענין זה כתוב לא בספר חסידות, אלא בתשובות הרשב"א, ספר שכבר נדפס קודם לגילוי החסידות, וגם "עולמ'שע אידן" לומדים אותו. ומה שדברי הרשב"א אינם פועלים עליהם ליהרר כדבעי במנהגי ישראל – יש לשאול אותם . . .

ונמצא, שמנהגי ישראל הן כמו הוראות בית-דין, שעליהן נאמר [פ'] שופטים יז, יא. וראה רמב"ם ריש הל' ממרים] "על פי התורה אשר יורוך", שאסור לעבור על הוראת בית-דין גם אם יש לו ראיות מתורה נגד הוראתם – שזהו דין זקן ממרא, שאינו מציית להוראת הבית-דין מחמת הראיות שיש לו מתורה שהוראת הבית-דין אינה נכונה, ומ"מ חל עליו דין דוקן ממרא [רמב"ם שם פ"ג ה"ד]. וכן הוא לענין מנהגי ישראל, שיש להם אותו התוקף של הוראת בית-דין שאי אפשר לבטלם אפילו עם ששים רבוא סברות.

והטעם הפנימי לתוקף של מנהגי ישראל הוא – מאותו הטעם של חומרת הוראת בית-דין – לפי שכל התורה נשענת על המציאות של בית-דין והוראותיהם, ועד שנצטוונו "עשו משמרת למשמרתי" [מו"ק ה, סע"א. וש"נ] ו"עשו סיג לתורה" [אבות פ"א מ"א], שהם כל גזירות דרבנן, ועד"ז הוא לענין מנהגים, שכל התורה כולה נשענת על מנהגי ישראל, כי כאשר אין נזהרים במנהגי ישראל, הרי זו התחלת הנטי' מדרך הישר, ומזה עלולים אח"כ לבוא לעבור ח"ו על דינים וענינים עיקריים.

ואע"פ שעניני המנהגים אין להם אותו התוקף של דין, ודבר שרק נוהגים בו איסור, מצד הדין הוא בגדר "היתר" – הרי זה ע"ד מ"ש בספרים [ראה חובת הלבבות שער הקדושה פ"ה, הו"ד בראשית חכמה שער הקדושה פט"ו] שצריך למנוע את עצמו ממאה שערים של היתר כדי שלא לעבור על איסור.

ומזה מובן, שכאשר מישהו רוצה לשנות ממנהגו לגריעותא, בטענה שהמדובר הוא רק במנהג בעלמא, הנה לבד זאת שבנידון דין הרי זה טעות, כי זהו דין מפורש, הנה גם לפי דעתו המוטעת שאינו אלא מנהג, הרי גם במנהג תלוי' כל התורה, כנ"ל, וכאשר מותר על מנהג ישראל, הרי זה התחלת הנפילה.

ואל יטעה שיוכל להתגבר ולקבוע בעצמו "עד כאן אנכי נופל ולא יותר", כי, לאחר שהתחיל ליפול, שוב אין שיעור לנפילתו, וכמאמר רז"ל [מגילה טז, א, הובא בפרש"י עה"פ] על פסוק [אסתר ו, יג] "נפול תפול", "אומה זו כו' כשהם יורדים כו'", ועד שיבוא לידי איסורים שהם היפך רצונו, וכמאמר רז"ל [שבת קה, ג] "היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה", דאף שגם הוא אינו רוצה לעבוד עבודה זרה, מ"מ, לאחר שוויתר להיצר בדבר קל, שוב אינו ברשות עצמו.

האדם צריך לדעת שכאשר הוא מסופק בעצמו: באיזה "מקום" צריכים להפסיק הירידה ולקבל על עצמו בתוקף שלא ימשיך הלאה – הרי ה"מקום" שצריך להפסיק הוא תיכף בהתחלה, שלכתחילה לא ילך בדרך של ירידה, כי אח"כ לא יהי' ברשות עצמו להפסיק ירידתו.

ומה שטוען שהדבר לא יזיק לו, כי אותו לא יצליח היצר להעביר מן הדרך

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות) תשסה

– הרי זו טעות והיפך התורה, דגם שלמה המלך, החכם מכל אדם, אמר "אני ארבה (נשים) ולא אסור (מן הדרך)" [סנהדרין כא, ב] (שהם לא יטו את לבבי), ונכשל, ומכ"ש סתם אדם.

אמרו רז"ל [סוכה כו, א] "פירצה קוראה לגנב". גם כשיש חומה – לא דלת או חלון, אלא חומה סתומה – ואדם חוטט באצבעו ובצפרניו ועושה פירצה קטנה, הרי פירצה זו "קוראת" לגנב [גזלן שלוקח בכח – אינו צריך לפירצה, רק גנב שהולך לגנוב רק בשעה שאין רואים אותו צריך לפירצה], בקול גדול: "בוא הנה וגנוב חפציי וקח אותם מרשות היחיד לרשות הרבים".

והא בהא תליא – ומשני הצדדים: כשנמצא גנב – יודעים בבירור שהיתה פירצה בחומה, כי אילו היתה החומה סתומה כדבעי, לא הי' לגנב שום דרך לבוא אל הביתה פנימה; ולאידך, כשישנה פירצה – ברור הדבר שיבוא גנב.

וכן הוא בעניננו: כאשר האדם עושה פירצה קלה בחומת היהדות, גם אם אינה אלא פירצה בהעדר הזהירות במנהג ישראל, הרי בזה גופא הוא "קורא לגנב", שמזמין את היצר שיוציא את כל עניניו לרשות הרבים, טורי דפרודא [ראה תניא ספ"ג. ובכ"מ], אפילו בדינים עיקריים.

מלבד חומרת הזהירות במנהגי ישראל, מחמת היותה פתח לעבור על ענינים חמורים יותר – הנה האמת היא שגם מנהג מצד עצמו חמור כמו ענינים חמורים שבתורה.

והענין בזה – שכל החילוקים שישנם בין מצוות למנהגים וכו', הם רק כפי שמצוות הן בסדר השתלשלות, אבל מצד הרצון שבמצוות, ובפרט מצד "בעל הרצון", הרי כולם בשוה, וגם מנהג ישראל יש לו אותה החומרה, מאחר שגם מקורו של המנהג הוא מ"בעל הרצון".

וכן בנוגע לענין הדביקות שנפעלת ע"י המצוות בין מקיים המצוה למצוה המצוות, וכמ"ש [ואתחנן ד, ד. וראה אבות דר"נ ספ"ד] "ואתם הדבקים בה" אלקיכם חיים כולכם היום" – אין הבדל בין קלות וחמורות.

וע"ד שמצינו לענין פיקוח נפשות, דאע"פ שבכל התורה כולה ישנם חילוקי דינים בין ודאי, ספק, ספק ספיקא וכמה ספיקות, שבודאי הולכים תמיד לחומרא, בספק יש נפק"מ בין ספיקא דאורייתא לספיקא דרבנן, ואילו בספק ספיקא הולכים תמיד לקולא – הנה כל חילוקים הללו אינם קיימים בשעה שמדובר בפיקוח נפשות, שאז אפילו על כמה וכמה ספיקות מפקחין עליו את הגל בשבת [יומא פג, א ואילך].

ועד"ז הוא בענין "ואתם הדבקים גו' חיים" – שבזה אין נפק"מ בין דין מפורש למנהג ישראל.

ויש להוסיף, שהצורך בההסברה ע"פ חסידות שאין הפרש בין מנהג לדין, הוא רק במקום שאין חילול השם, אבל במקום שיש חילול השם, הרי פשוט גם ע"פ נגלה שאין הפרש באיזה ענין מדובר.

כשיש למישהו מושפעים, שישנם יהודים, בני או בנות ישראל, שמביטים על הנהגתו ולומדים ממנה, הנה כאשר הוא משנה ממנהגו לגריעותא ח"ו – הרי זה חילול השם, שכן, מושפעים אינם יודעים אם זהו דין או רק מנהג; הם יודעים

רק שעד עתה התנהג באופן מסויים, ומהיום והלאה שינה את הנהגתו והתחיל להקל. ונמצא, שאצל המושפע הרואה את הנהגתו, נעשה תורת משה פלסטר ח"ו, והרי זה חילול השם.

ובמילא, למאי נפק"מ אם החילול השם נגרם על ידי קולא בדין מפורש או ע"י קולא במנהג ישראל, הרי זה אותו חילול השם, שהוא מהעבירות היותר חמורות.

אמנם, היצר הרע הוא אומן במלאכתו ("א קלוגינקער") – ובמילא בא בטענה: מה אני אשם בכך שיש יהודים המביטים עלי וחושבים אותי למשפיע? לא בחרתי בזה מעצמי, אלא שלחו אותי להיות משפיע, ובמילא – טוען היצר הרע – מדוע צריך אני לסבול מזה?

ובכן:

לו יהא כדבריו שאינו רוצה בכך, הרי לאחרי שבפועל ממש ישנם יהודים המביטים עליו ולומדים מהנהגתו (הגם שזהו שלא ברצונו), נעשה הוא אחראי על החילול השם.

ונוסף על זה, ידוע הפתגם [ראה אגרות קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ב ע' תל] שאמר כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם זקני החסידים בפירוש הנוסח "על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון" – "מען האט מיר גענייט און איך האב געוואלט" (כפו אותי וגם רציתי בכך). וכן בנדו"ד: אמת הדבר ששלחו אותו להיות משפיע, אבל ה' זה גם מרצונו . . .

עוד טוען היצר הרע, שיתנהג ככה רק לזמן קצר, ואח"כ יתקן את הנהגתו. הן אמת שאיתא בגמרא (יומא פה, ב במשנה) "האומר אחטא ואשוב כו" אין מספיקין בידו לעשות תשובה", אבל, הקב"ה זיכה אותו שלמד את ספר התניא, ויודע מ"ש שם [פכ"ה; אגה"ת פי"א] שאם "דחק ונכנס" מקבלין תשובתו . . .

ובכן: עליו לדעת שהענין ד"דחק ונכנס" הוא דבר קשה מאד, שהרי מצד למעלה "אין מספיקין בידו". החטא הוא וודאי, ואילו בנוגע לעשיית התשובה – מי יודע אם יהי ביכולתו לעשות תשובה, שהרי לזה דרושה התעוררות רצון העצמי, שזוהי מדריגה בנפש שאף אחד אינו יודע מצבה האמיתית, וכידוע [ראה לקו"ת ויקרא הוספות נ, סע"ד; ועוד] שמטעם זה אמר אפילו ר' יוחנן בן זכאי "איני יודע באיזו דרך מוליכין אותי" [ברכות כח, ב].

עוד יכול היצר הרע לטעון, שמוכרח לשנות קצת ממנהגו כדי שיוכל להשפיע על הסביבה, ונמצא שעשייתו היא "לשם שמים"!

ובכן – משל למה הדבר דומה? לאיש חיל האומר שילך עם כלי זיינו רק בביתו, ובשעת שלום, כדי שירגיש יותר בטוח, אבל בשעת מלחמה, ילך ללא כלי זיין – משתי סיבות: א) זו תחבולה שלא יכיר האויב שהוא שייך לצד שכנגד, ב) יהי נקל יותר להציל את עצמו בשעת הצורך.

מובן מאליו עד כמה זוהי שטות גדולה ומוחלטת.

– באסיפת הרבנים [ראה אגרות קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"א ע' תרי ואילך] אמר פעם אחד הרבנים: כששותים מים אזי מבדילים בין מים יפים למים

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ח : מנהגי המקום ומנהג אבות) תשסז

רעים, אבל כשצריכים לכבות שריפה אין הבדל איזה מים הם. ענה לו כ"ק מו"ח אדמו"ר: זהו רק אם יודעים בבירור שהם מים, והספק הוא רק בנקיות המים; אבל כשיש ספק מעיקרא אם הם מים או נפט, אזי, לא זו בלבד שלא יכבה את השריפה, אלא להיפך, שעוד יגדיל את השריפה . . .

וכמו כן בענין הנ"ל, ששינוי מנהג לגריעותא אי אפשר שסייע בהשפעה טובה על הסביבה, ואדרבה, לא זו בלבד שלא יועיל, אלא אדרבה, ישפיע עליהם לרעה ח"ו.

וע"ד שמצינו [ראה כריתות ז, א; צפע"נ על הרמב"ם הל' יבום פ"ד ה"כ] לענין כפרת יוהכ"פ, שאפילו למ"ד עיצומו של יום הכיפורים מכפר בלי תשובה, מ"מ, אינו מכפר אכרת דיומא, כי אין קטיגור נעשה סניגור [ראה ברכות נט, א].

כיון שהיצר הוא "קלוגינקער", הנה סוף-סוף אי אפשר להתגבר עליו על ידי טענות ומענות, כי הוא יותר ערמומי ממנו, ומתחכם בכל מיני תחבולות וטענות שאי אפשר לבן אדם לעמוד עליהם.

והעצה היחידה היא – ע"ד שמצינו בגמרא [נדרים כה, א. וש"נ] לענין שבועה, שמשביעין אותו על דעת בית-דין, שאז אין מקום לערמומיות ותחבולות שהרי השבועה אינו לפי דעתו של הנשבע אלא לפי דעת בית-דין המשביע אותו.

ועד"ז בענינו, שהעצה היעוצה להתגבר על היצר היא – למסור את עצמו בתוקף גדול לצייט אל הוראות התורה, בלי שום טענה ומענה.

והנה, כל האמור לעיל הוא לענין מנהגי ישראל בכלל.

אבל בנידון דידן – גידול זקן – בפרט, איתא במאמר מכ"ק אדמו"ר הצ"צ [יהל אור ע' תרכו ואילך] שבפסוק [תהלים עח, לח] "והוא רחום יכפר עון גו'", "יש י"ג תיבות כנגד י"ג מדות הרחמים, י"ג תיקוני דיקנא שמשם נמשך הכפרה . . . ואפ"ל כי י"ג תיקוני דיקנא מהם נמשך והוא רחום כו' ולא ישחית כו' כנ"ל שהם י"ג תיקון הזקן, ע"כ הוזהרנו ולא תשחית את פאת זקנם, דאל"כ לא יומשך בחי' והוא רחום כו' ולא ישחית כו' . . . י"ג תיקוני דעתיקא הם רחמים גדולים ע"כ מי שאינו מגלח זקנו כל עיקר ואינו נוגע עליו בברזל כלל מעורר י"ג תיקוני דיקנא דעתיקא".

זקן – בכלל – הוא צלם אלקים. ישנו צלם אלקים ברוחניות, וישנו צלם אלקים בגשמיות, וצלם אלקים בגשמיות הוא זקן. שלכן, אפילו לדעת המתירים להסיר את הזקן, הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם האלקים.

ונוסף על זה, הזקן הוא צינור להמשכת י"ג מדות הרחמים, שלזה זקוק כל אחד ואחד, כולל גם מי שעבר עבירה בשוגג, כידוע שגם שוגג צריך כפרה, כדאיתא גם בנגלה דתורה – בפירוש רש"י על מס' שבועות (ב, א ד"ה תולה).

– הטעם הפנימי על זה הוא כי האפשרות לעבור על חטא גם בשוגג היא רק מצד התגברות הנפש הבהמית [תניא אגה"ק סו"ס כח], והאדם אשם בהתגברות זו של נפשו הבהמית, וכנ"ל (סי"א) בענין "פירצה קוראה לגנב", וע"ד הפירוש הנ"ל ב"על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון", דמה שנאנס הוא רק משום שהי' רוצה בכך, ואם באמת לא הי' רוצה בכך, לא הי' קורה האונס –

וכיון שכל אחד זקוק ל"ג מדות הרחמים – צריך הוא ג"כ את י"ג תיקוני

דיקנא (זקן), שעל ידם נמשכות י"ג מדות הרחמים.

– בשלמא אילו הי' מעמדו ומצבו בשלימות, שמקיים כל התורה כולה כדבעי, ובמילא יכול לתבוע מאת הקב"ה שיתן לו בני חיי ומזוני לפי שכך מגיע לו ע"פ דין [ראה ברכות יז, ב], אזי הי' מקום לחקור אם ההלכה כדעת המתירים או כדעת האוסרים; אבל מי שזקוק ל"ג מדות הרחמים, הנה גם אם ס"ל כדעת המתירים, הרי בלי י"ג תיקוני דיקנא חסירה לו המשכת י"ג מדות הרחמים!

ובכל זה ניתוסף הדגשה יתירה אצל אותם יהודים שזכו לכך שהרבי הכניס אותם תחת כנפיו והם שייכים לחסידות – שאצלם הפוסק האחרון הוא כ"ק אדמו"ר הצ"צ, שפסק להלכה [בשו"ת שלו חיו"ד סצ"ג] שהסרת הזקן הוא בכלל הלאו ד"לא ילבש גבר" [ראה לעיל ח"ב פ"ג], ולדעת הרמב"ם [ראה לעיל ח"א ערך "רמב"ם" ולעיל ח"ב פ"ד] הרי הן בכלל אביזריהו דעבודה זרה, מג' העבירות שחייבים למסור נפשו עליהן! (עכ"ל ס' תורת מנחם – התוועדויות שם).

עוד בענין גדר המנהגים בארה"ב

שם בסוף 1910 (ע' תפכ): ראה גם באג"מ אה"ע ח"א סנ"ט "במדינתנו דאמעריקא שנקבצו לכאן מכל המדינות וכל אחד נהוג כפי המקום שבא משם ולא נקבע בכאן איזה מנהג קבוע, ואין בזה משום לא תתגודדו מטעם דאיתא במג"א סי' תצג סק"ו בשם קצור פסקי הרא"ש ספ"א דיבמות דדבר התלוי במנהג המקומות שבמקום זה נהגו כך ובמקום זה נהגו כך אפילו נתקבצו בני שני המקומות במקום אחד ועשה כל אחד כמנהג מקומו לית לן בה עי"ש . . אבל בדבר שמחולקים בדינא כגון שאלו אוכלין חלב ריינס ואלו אין אוכלין, אם נתקבצו למקום אחד צריכין לעשות מנהג שוה משום לא תתגודדו . . מחולקין בדין שלהנהגין איסור סוברין דאסור לכו"ע והנהגין היתר סוברין דמותר לכו"ע איכא לא תתגודדו אף בבאים משני מקומות".

וע"ע עד"ז בס' "יו"ט שני כהלכתו" (ירות"ו, תשמ"ח) ב"נספח" בסוף הספר ס"ה בשם הגרש"ז אויערבאך.

בענין מי שאביו מגדל זקן והוא מגלח אי יש בו משום ואל תטוש תורת אמך

שם (עמ' תפכ במכתבו של הגר"מ קליין): שוב נד' מכתבו זה בספרו שו"ת משנה הלכות ח"ט סקע"ד וע"ש "אם אביו . . הוא ממקומות שהחמירו בכלל על סיפור הזקן אפילו במספרים יש לעיין בדבר וכ"ש אם הוא מיוצאי חלציו של הנמשכין אחר הצמח צדק בענין איסור השחתת זקן דס"ל דאיכא איסור להשחית הזקן אפילו במספריים דאז הוא לכאורה בכלל מה שקבלו עליהם כאותה דעה צ"ע הרבה אי יש היתר להסתפר הזקן

בכה"ג**.

וע"ש שהמהרשד"ם יו"ד ס"מ הביא מחלוקת הפוסקים בזה וחדש דדוקא בדבר שמן הדין הי' מותר לכו"ע אם נהגו בו איסור אפשר להתיר אם ישאל עליו אבל בדבר שנחלקו בו חכמים ונהגו במקום אחד כדברי האוסר אין לו היתר עולמית וכתב שהרא"ש מודה לזה גם מה שאמרו שיש היתר ע"י שאלה איננו אלא כמה שאסרו בני מקום על עצמם בדבר חדש אבל מנהג אבותיהם א"א להתיר וראי' מבני בישן (פסחים שם) והפר"ח או"ח סתצ"ו בפרט השמיני חלק עליו והקרוב נתנאל על הרא"ש פסחים פ"ד ס"ג או"ה הקשה אפר"ח, עכת"ד שו"ת משנה הלכות שם. [וכן מבואר דאין התרה מועילה לבנים כמה שנהגו אבותיהם להחמיר במהריק"ש ועוד, הו"ד בשד"ח מערכת מ"ם כללים כלל לו מד"ה כתב הרב מטה אשר והלאה, אבל

"מנהג" גידול בלורית

(*)

וכדאי להזכיר סוף שו"ת משנה הלכות שם: "ודע דלמודעי אני צריך דבענין גילוח או גידול הזקן מפלפלין ורוצין לדעת אי זה מקרי שינוי מנהג וראיתי הרבה בחורים שמגדלים בלורית על ראשיהם וזה ודאי מנהג גדול הי' וגם נוגע באיסור שלא לגדל בלורית וגם יש משום הנחת תפילין ואין פוצה פה ומצפצף שיש בזה איסור גמור גם משום ואל תטוש תורת אמןך וז"פ וברור" עכ"ל שו"ת משנה הלכות שם.

יש להעיר מספור אודות הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר, דכאשר הגיע אחרי המלחמה לארה"ב, בקשו ממנו ראשי ישיבת "תורה ודעת" שיואל למסור שיעור לפני תלמידי הישיבה. אחרי שסיים השיעור, נתבקש עוד לומר דברי חסידות ומוסר. וכשראה לפניו חלק מהבחורים שהיו מגודלי בלורית, דבר על כך שעל פי ההלכה צריך להוריד הבלורית כמנהג יהודים יראי שמים. והנה אחד מהתלמידים לא הי' נוח לו עם דברי מוסר אלו, והטיח כלפי הגה"ק מסאטמאר: "גם הרב אינו נוהג על פי הלכה, שהרי מתפלל לאחר זמן תפלה". והשיב לו הגה"ק מסאטמאר שפתיו: "נכון, יתכן שגם אני אינני נוהג ע"פ הלכה, אמנם בדברים שאני משנה מההלכה, אני עושה כן על פי מה שקיבלתי מרבתי הקדושים שנהגו כן מדורי דורות. אבל האם גם גידול הבלורית הוא על פי הוראת ומנהג רבותיכם הקדושים?" [ז"א, לא מתשוקה להוספה בקדושה ובריאת שמים ולא מקולא ח"ו] (ס' ותורה יבקשו מפיהו עמ' 12).

וגודל חומר הענין מובן מדברי הגה"ק בעל "בני יששכר" בספרו "אזהרות מהרצ"א" אות י"ג: "כל המגדל בלורית הוא אביזרייהו דע"ז אשר הוא ביהרג ואל יעבור, וכל המנהיג את בנו בדרך הזה גדול עונו מנשוא ועתידי ליתן את הדין".

בארוכה בענין גידול "בלורית" – ראה ס' "דא גזירת אורייתא" ("בו יבואר את גודל חומר האיסור של 'הבלורית' מהפוסקים ראשונים ואחרונים ותשובות מאת הרבנים הגאונים ומורי צדק של ארצנו הקדושה" – נוסח ה"שער") מאת הג"ר יהושע אלטר ווילדמאן (ירוש"ו, ה'תרצ"א); ס' עמודי ארזים (להג"ר ישעי' אשר זעליג מרגליות – ירוש"ו, ה'תרצ"ג) עמ' ה'; ועוד.

[וראה גם בספר הזכרונות (הנ"ל ח"א עמ' קסו בערכו) בסוף הלכות פאות הראש: "וזכרונני בבתי מדרשות שבהם נתגדלתי כך הי' המנהג של הפרנסים, היו באים בבית המדרש והמספריים בידיהם וכל שער היתר שלא כדין היו מגלחין אותו ולא הי' אב פוצה פה ומצפצף אלא רואה ושמה כמשפט שארית ישראל". וראה גם לקמן במילואים לח"ב פ"ג ("עונשים") משו"ת משנה שכיר דע"י גידול הבלורית וכיו"ב מביא שנאת הגויים עלינו].

"ואמר מרן [החזון איש] ז"ל שכשנכנס אליו אדם . . שמגדל בלורית נהי' לו כ"כ לא טוב עד שעומד לו להקיא" (הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו ארחות יוסף ס"ה).

יש חולקים, עי' בשו"ת מהרי"ק סקמ"ג; וכדברי הקרבן נתנאל פסחים שם העלה גם בשו"ת זרע אמת ח"א סס"ט].

ועי' פת"ש יו"ד סרי"ד סק"ה שהביא מתשובת זכרון יוסף חיו"ד סי"ד שהעלה דאין הבן מחוייב להתנהג בהנהגת אביו זולת מה שהתנהג גם הבן מאז שהגדיל שהרגילוהו אבותיו ללכת בדרכיהם ועל אופן זה מיירי נמי המחבר שכתב קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם דהיינו שכבר נהגו כן יושבי העיר וזרעם והוי כנדרו גם לזרעם ולהכי חייבים לעשות כתקנתן. וכן הדין בכל מנהג טוב שנוהגים האבות ומרגילים גם את בניהם להתנהג כן לאחר שגדלו, שנחשב כנדר גם לזרעם אחריהם. וראה עד"ז בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סרמ"ט.

וע"ע מכ"ז לקמן במילואים לח"ב פי"ח בדברי תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש.

תשעא

מילואים והשמטות ח"יב: פרקי נימוק וסיכום פ"ט: העברת הזקן ע"י סם (סך נשא)

עוד הוכחות ומקורות לאסור הסרת הזקן ע"י סם

עוד ראיות ומקורות לאסור גילוח הזקן ע"י סם – ראה לעיל בהשמטה ל"מבוא" אות ה' הערה 43-44; לעיל במילואים לח"ב פ"ד ("חקות גוים"); לעיל במילואים לח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא"); לעיל במילואים לח"ב פ"ו ("מראית עין"); לעיל במילואים לח"ב פ"ז ("טעמי המצוה").

שם אות א (עמ' תפג ואילך): ראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פד, שגם הוא העלה שם מהא דנזיר, דבעלמא שפיר אמרינן דסם הוי מעשה ממש, ולא גרמא, עיי"ש.

שם: בכללות תוכן הפרק (ובפרט המבואר בעמ' תצב-תצג בהערה 22) יש להעיר מפי' הרא"ש לנזיר סא, א וז"ל: "תרי גוויי נשא [סם] נינהו יש שאם סך נשא תו לא הדר רבו [השער]. ויש נשא שהשער צומח אחר כך". ולפי"ז יש לדון בדברי הריטב"א מכות הנ"ל שכתב דע"י סם לא הוי גילוח – דאינו ברור לאיזה מין סם נתכוון. וא"כ יש לפקפק בהמצדדים להקל בדין הסם ע"פ דבריו (נוסף על המבואר בהערה הנ"ל). וראה סי' "מחנה ישראל" (לבעל החפץ חיים) ח"ב פי"ג: "הזאלב [סם] הידוע שמטבעו לשרוף את השער באותו מקום שלא יצא עוד . . . לא יעבור כלל על הלאו דגילוח".

שם אות ג (עמ' תצו-תצז): יש להוסיף המובא לעיל בהשמטה לח"ב פ"ד מס' "תל תלפיות", בענין איסור הסרת הזקן בסם משום איסורי חקות גוים.

שם: ראה עוד לעיל במילואים לערך "חתם סופר".

עוד מדברי מרן החזו"א בענין הסרת הזקן ע"י "סם"

עוד בשיטת מרן החזו"א בענין הסרת הזקן ע"י "סם", ראה לקמן "הוספה ו" מ"ש הגר"ח קניבסקי. ובספר תולדות החזו"א "מעשה איש" ח"ד עמ' קנג: "מספר רי"מ שליט"א: פעם ישבתי אצל רבינו [החזו"א], והגיעו שני בחורים לשאול בעצתו . . . המש"ך רבינו ואמר: הם שאלו אם מותר לגלח ב"סם? ואמרתי להם: ב"סם? מלקות לא מגיע. מכות מרדות גם לא אבל מכות [פאטש] צריך לתת!"

שם: ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו דאין לבן לשמוע לאביו שציוהו להסיר זקנו ע"י סם.

מילואים והשמטות
ח"ב: פרקי נימוק וסיכום
פ"י: העברת הזקן שלא במקום הפאות

אות א (עמ' תצט ואילך): העירני א' מידידי משו"ת בנין ציון סו"ס קפ: "צל"ע דלענין פאת הזקן לא הוזכר בפוסקים שיעור כלל ומדבריהם נראה דאם מניח חוט של שער בלבד לא נקרא משחית פאת זקן שכן כתב הטור בשם הרא"ש וירא שמים יצא ידי כולם ולא יעביר תער על כל זקנו כלל ולא כאותן שמניחין חוט כל שהוא על הפאות כי לפעמים אין מכוונין על הפאות עכ"ל וכן כתב הב"י בשם הסמ"ק וכ"כ ג"כ רבינו יונה באגרת תשובה וזה תימא דהרי מסוגיא זו דנזיר מוכח דאפילו במניח מיעוט הפאה שודאי הוא יותר מחוט כל שהוא ג"כ נקרא משחית פאת זקן וחייב דרובו ככולו וצ"ע אכן בלא"ה כבר כתב הרא"ש כנ"ל ירא שמים לא יעביר תער על זקנו גם במניח חוט ויפלו דרכו במאזני צדק ומשפט".

השעג

מילואים והשמטות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום פי"א: גילוח השפם

עוד מקורות בדין היתר קציצת שערות השפם המעכבים אכילה ושתי'
ב"מדרש הגדול" (לרבינו דוד אלעדני) עה"כ כתוב כעין לשון
הרמב"ם בנדון: "אבל שעל השפה שלמעלה ושלמטה מותר, וכבר נהגו כל
ישראל שלא להעבירו אלא לגלח קצתו כדי שלא יעכב אכילה ושתי'".

וכן בספר "צדה לדרך" (לרבינו מנחם נ' זרח תלמיד רבינו יהודה בן
הרא"ש ועוד) מאמר שני כלל רביעי פרק שמיני: השפם מותר להעבירו
בתער . . ואף על פי שהוא מותר, לא נהגו אלא לגלח קצתו שלא יכניסו
לתוך פיו".

בירור שיעור שער השפם המותר בקציצה במספריים

לעיל בפנים (ח"ב פי"א) מובא מכמה מקורות היתר (או גם חיוב)
לחתוך במספריים (ולא בתער) השער שעל השפה המעכבת האכילה ושתי'
[וכן מבואר בגמ' וראשונים במס' מועד קטן יח, א אף לענין אבל ולכל אדם
בחול המועד וכ"כ הפוסקים לענין אבל (שו"ע יו"ד ס"ז צ"א; וראה
שעה"צ למשנ"ב סתקנ"א ס"ז צ"א לענין אפי' תוך שבעה) ולענין חול המועד
(שו"ע או"ח סתקל"א ס"ח) ולענין בין המצרים (ראה שו"ע או"ח סתקנ"א
סי"ג) ולענין ספירת העומר (ראה נטעי גבריא אל חגה"פ ח"ג פמ"ט ס"ג
במכ"ש מדין בין המצרים)].

ויש לעיין מהו השיעור שער המותר בקציצה במספריים, דמלשון
"שלא יעכב האכילה והשתי'". (לשון הרמב"ם הנ"ל וכ"ה בכמה מקורות
הנ"ל בפנים) משמע דאין היתר אלא לחתוך השער המעכב האכילה ולא
יותר. ואפילו ע"פ לשון הזוהר והמקובלים (לעיל בפנים שם אות ה') כדי
שיהא הפה פנוי – אולי י"ל דאין הפי' שלא יהיו שערות (אפילו) במקום
האודם של השפתיים, שהרי גם בכתבי האריז"ל ושאר המקובלים הנ"ל
בפנים מבואר הלשון (הנהגה למעשה) שיש לקצוץ (רק) שערות "המעכב
את האכילה" (ולא יותר). ועצ"ע.

משום חשש בשר וחלב

שם אות ד' (חשש בשר בחלב): ראה גם סידור ישועות ישראל (סוף
פרשת אמור) דאם השפה ארוכה אזי כשאוכל בשר ורוטב נשרה בו ואח"כ

כשאוכל חלב נשרה בתוכו כנראה בחוש.

שם אות ה' (ע"פ קבלה): ראה סידור ישועות ישראל שם שמדמה ענין השפם למש"כ בזוהר דיש קפידה שלא יהיו מכוסין תרעין דשמיעה. ובס' מקור חיים (סו"ס צ"ה): "וקבלתי ממורי נ"ע שצריך לבער השער מעל השפתיים בשעת תפלה כמו שאמרו בתיקונים ובאידרא האזינו לענין השער שמעל להאזנים".

ספק בענין תספורת השפם למעשה בפועל

"... ולשאלתו בענין תספורת [בשפה העליונה שמעכב האכילה] וכו', – הנה כיון שלא שמעתי בזה הוראה מפורשת, יש צדדים לכאן ולכאן, ולכן יברר מנהג אנ"ש בזה, אצל רבני אנ"ש היודעים הנהגה בפועל מחסידים הזקנים, והרי מעשה רב. . . " (לקו"ש חל"ב עמ' 250; אג"ק חי"ט עמ' תכב)*.

(* אכן מצינו שכן היו מגדולי הרבנים שהקפידו שלא לחתוך כלל שערות השפם (אפי' במצב סכנת נפשות) – ראה קונטרס "פני משה" (תולדות הגה"ק רבי משה פרידמן זצוק"ל הי"ד – האדמו"ר מבויאן-קראקא), נדפס בסוף ספרו שו"ת דעת משה [ירות"ו, ה'תשמ"ד] עמ' רמ"ב): "בינתיים מסיבות שלא התבררו, שינה רבנו את החלטתו הראשונה והחליט בכל זאת ללכת למקום הריכוז. בעקבות זאת החליטו כך גם כמה יהודים אחרים. כיון ששמע על כך, מיהר ר"י מרכוס למקום-המחבוא שרבנו כבר הספיק להגיע אליו. הוא מצא אותו עומד לידי המדרריגות. המעמד היה קודר ומדכא. רבנו היה לבוש בגדים רגילים ולא בבגדי-השיראין שהיה רגיל בהם. עמדו שם גם ר' פנחס חודרוב ורבנו. שוב עברה על הנוכחים חויה מרכאת ביותר. מאז נאלץ רבנו לבקש לגלח את זקנו מפני הסכנה, היה ר"י מרכוס מגלח אותו מדי יום ששי בסם. הואיל ונאלץ לעשות כן, עשה זאת רבנו לענין של ערב-שבת. לפנות-בוקר גם הקפיד ללכת למקוה. בשפם לא נגע אף פעם והוא נשאר בשלימות. והנה, לפני שעמד לצאת למקום-הריכוז, חשש מאימת הקלגסים וביקש את ר"י מרכוס כי יגזוז לו במספרים את שפמו. אבל משהו פנימי קומם את מרכוס ולא נתן לו לנגוע בשפמו של רבנו שמעולם לא נגעה בו יד אדם. זו פעם ראשונה שלא יכל למלא אחר הוראתו של רבנו. אז לקח ר' פנחס חודרוב, שהיה תלמיד-חכם דגול ושימש את רבנו, את המספרים וניסה לגזוז את השפם, והנה ידו וכל גופו החלו לרעוד, המספרים נשמתו מידי ופרץ בבכי מר. גם רבנו היה נרגש ביותר ודמעות ניקו בעיניו. וכך נפרדו מהם. רבנו, הרבנית ומרת מרכוס הלכו למקום-הריכוז, הסמוך למקום עבודתם במיתפרה, ואילו מרכוס חזר משם למקומו שלו, מן העבר השני של הרחוב".

תשעה

מילואים והשמטות

חייב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ב: תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן

שם אות א' (בידור שיטת האריז"ל): שיטת האריז"ל בענין תלישת שער הזקן מבואר בארוכה לקמן, "הוספה ה".

עוד בענין אי-נגיעה בשער הזקן

שו"ר בילקוט "מעם לועז" יתרו להגאון רבי יעקב כולי – המגי' והמסדר של המשנה למלך) כ, ז (אות לא): "ובכלל האיסור, שלא להושיט היד לזקן, שזו שבועה ממש כאילו נשבע בס"ח". [וראה לעיל ערך "חפץ חיים" (עמ' רסה מס' 6); ועוד].

שם: עוד בזה ראה לעיל בהשמטה לח"א ערך "הנצי"ב מוואלאזין".

קליעות בשער הזקן לענין חציצה בטבילה

שם: לענין חציצה בטבילה (בטב"ע ועכ"פ בטבילת עיוה"כ) להמחמירים בסריקת הזקן ונעשה עי"ז קליעות בשער הזקן – ראה ס' "מי הדעת" (ירות"ו, תשל"ה – להרא"מ ברייטשטיין, מח"ס "סדר הפרשיות" ע"ד תפלין דר"ת וש"ס) עמ' קיג. ושם מובא דברי האשל אברהם (מהדר"ת ס' פ"ח) דלנוהגין כחומרת האריז"ל אין לחוש בקליעות הנעשים בשערות משום חציצה, כיון דלגבייהו אין קפידא.

עוד בענין חפיפת שער הזקן

שם: במנהגי השנה בסו"ס משמרת שלום (להגה"ק מקאדינאו) אות כט (בדפוסים האחרונים):

"הי' חופף ראשו ולא זקנו ומעולם לא חפף שער זקנו".

עוד בענין סריקת הזקן (המשך)

שם: "רבים היו היהודים שנהגו לפי רוח הקבלה ומעולם לא עלה מסרק על זקניהם" (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 178).

הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין אי סריקת הזקן

בספר "ארחות רבנו" הגאון ה"סטייפלער" (בני ברק, ה'תנש"א) עמ' ר-רא (אות יח) העיד תלמידו המובהק נאמן ביתו (הגר"א הלוי הורביץ):

”מו”ר (שליט”א) זצוק”ל אמר לי שבצעירותו סרק את זקנו, רק בזקנותו שערותיו נושרות מאד ובכל פעם שסורק נתלשים הרבה שערות ולכן לא מסרק אותן רק כשהשערות נקשרים ונכרכים זה בזה הוא מתירם עם היד, אח”כ מתוך הדברים שדברנו אודות זה ניכר שהסבה שמו”ר לא מסרק זה בגלל שיטת המקובלים, ומה שאמר לי כנ”ל רק להסתיר דרכיו, וכן ראיתיו שהי’ גונז שערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים ע”י.

[וראה עוד בענין גניזת שערות הזקן ב”שמות” – לקמן במילואים לסוף הפרק].

סירוק הזקן יש בה משום זה אלי ואנוהו

”שמעתי מפי קדוש חמי בעל הקדושת יו”ט, דסריקת הזקן והפיאות הוא בכלל זה אלי ואנוהו” (עין חנוך בהגהותיו על שו”ע יו”ד סקפ”א ס”ט).

דיקנא קדישא סגולה להמשכת רחמים

שם אות ה: קולות בענין אחיזת שער הזקן משום סגולות (עמ’ תקכ):
 ”פתגם קצר, מעט הכמות ורב האיכות, שמעתי ממקור נאמן, אשר הקדוש ונורא, הרב צבי בנו של הבעש”ט הקדוש זצ”ל אמר, כי איתא בכתבי האר”י הקדוש זצ”ל, אשר אמירת הי”ג מידות, שהוא י”ג תיקוני דיקנא קדישא, הוא מסוגל להמשכת הרחמים ממקור הרחמים. ואמר הקדוש הרב צבי, שהוא ראה זאת בעצמו, בבחינת ”ומבשרי אחזה אלוקי” (איוב יט, כו). יען שאביו הבעש”ט הקדוש, בעת שהי’ מתבודד ביערות והתענה כל השבוע משבת לשבת משך זמן רב, ובליל שבת-קודש, כשבתו בביתו לסעוד סעודת ליל שבת-קודש, התדבק את עצמו בדבקות עצום ונורא, עד אשר כמעט לא אכל מאומה. והרבנית אשת הבעש”ט קראה אותו ולא יכלה להמשיך אותו למטה. ופעם הושיבה את בנו הרב צבי על חיק אביו הק’, בעת שהי’ ילד, והתחיל הרב צבי למשמש בשערות זקנו, דיקנא קדישא של רבינו אביו הקדוש, כדרכו של ילד, ובזה המשיך אותו למטה והתחיל לאכול. ובזה אמר הרב צבי: אכן נודע לי אשר ע”י תיקוני דיקנא יוכלו להמשיך ממעלה למטה, והכל הוא בבחי’ ה’ צילך (תהלים קכא, ה), בבחי’ ועל דמות הכסא דמות וגו’ (יחזקאל ו, כא), והמאמר הלז הוא נשגב ונורא” (שו”ת ”דעת משה” להגה”ק רבי משה פרידמן זצוק”ל הי”ד, האדמו”ר מבויאן-קראקא, איגרות קודש, איגרת ה עמ’ ר).

אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד (והמשכת חכמת התורה עי”ז)

שם מספר 1 (ושם נספח ב): זה לשון הגה”ק בעל ”בני יששכר” בספרו ”אגרא דפרקא” אות שלו הנזכר לעיל שם – בשלימות:
 ”מנהג ישראל, אדם כשעוסק בתורה ומתקשה באיזה דבר הוא

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ב: תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן) תשעז

מסלסל ומהפך בזקנו וממשמש בו, והלא דבר הוא, ונ"ל, דהנה הזקן מרמז ל"ג מדות של רחמים, וידוע די"ג מדות שהתורה נדרשת מכוונים נגד י"ג מדות של רחמים, וכאשר האדם אינו מביין איזו דבר אינו יכול להגיע לאיזה מדה שהדבר הזה נדרש בו, והנה ממשמש בזקנו ובאתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא ומתעוררים י"ג מדות של רחמים ומשפיעים ל"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, ומשפיעים אל האדם, ואז מתגלה לו הדבר הנעלה מאתו. נ"ל".

עוד בענין אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד

וכ"כ עד"ז הגה"ק בעל "בני יששכר" גם בספרו "והי' ברכה" על מסכת ברכות (פרעמישלא, תרלה) פ"א מ"ה ד"ה הרי אני כבן שבעים שנה (עמ' מב), וז"ל:

"ואחר שהודעתך כ"ז, הנה תראה ותתפלא אשר הוא לטבע קיים בישראל כאשר האיש הישראלי יהי' לו איזה ספק ומקום עיון בהלכה בתורה. . הנה בטבעו הוא אשר יושיט ידו אל זקנו ויכלכלהו ויניעהו מצד אל צד, ולכאורה לא נדע מאין נמצא הטבע הקיים הזה. אך [הענין] הוא דהנה כל מפתחות התורה הוא בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, והנה כאשר האדם יס[ת]פק באיזה דבר מעניני התורה הוא מחמת שלא נודע מאין נלמד הדבר הזה בתורה ומאיזה מדה הוא נדרש, משא"כ לכשיתודע לו מאיזה מדה הוא נדרש ידע הכל. ע"כ. והנה כתיב י"י צל"ך ודרשו חז"ל מה הצל הזה אם אתה שוחק הוא שוחק וכו' שהצל עושה תנועת האדם כך כביכול י"י צלך כפי הפעולה שאתה עושה כן תתעורר למעלה, וע"כ תתבונן שהוא לטבע בישראל בעת אשר יעיין האיש הישראלי באיזה מושכל ויספק לו הענין הנה יניע הזקן בעת עיונו י"ג ת"ד ועי"ז הנה י"י צלך יתנענעו הי"ג מדות של רחמים, ועי"ז יתעוררו אל האדם הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ויתודע לו מאין מקום מוצא הלימוד הזה בתורה".

וראה עוד עד"ז לעיל במילואים לח"א, ערך "זוהר".

שם מספר 4 (סיפור אודות הגה"ק רבי שלמה מקארליון): עד"ז מסופר גם אודות הגה"ק מאלכסנדר בס' אורות רבותינו עמ' כ (נעתק לעיל בסוף מילואים לח"ב פ"ז).

* * *

נספח א: עוד בענין קפול שערות הזקן

עוד בשיטת הגה"ק האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש בנדון: "התמים ר' זלמן [אלטשולער, שו"ב בקוטיאס] הי' לו זקן אדום ומגודל, רק שהי' כופפה כנהוג כעת, כשנכנס ליחידות לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב מליובאוויטש] נבג"מ אמר לו שלא יעשה כן. למחר (לאחר היחידות) בא

לחצר בזקנו המגודל ולא הכירוהו במבט ראשון" (ס' זכרון לבני ישראל
[זכרונותיו של הרה"ג הרה"ח ר' ישראל ע"ה דזייקאבסאן במשך השנים
תרס"ז-תרצ"ט] נ.י. ה'תשנ"ו, עמ' לו).

שם: ענין קפול הזקן נזכר גם בס' תורת מנחם – התוועדויות (ח"ב
פורים ה'תשי"א סכ"ח עמ' 325): "כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר לי, שבשמחת
תורה האחרון בחיי אביו כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בעלמא דין, בשנת
תר"פ . . . אמר אביו לפניו מאמר דא"ח. ואח"כ דיבר עמו ע"ד היציאה
ממציאותו, 'ער זאל אַרויסגיין פון זיך און ווערן אַן אַנדערער'... (וסיים כ"ק
אדמו"ר שליט"א: 'מ'דאַרף אַרויסגיין פון זיך און ווערן אַן אַנדערער' – כל
אחד ואחד לפי ענינו. ולדוגמא: ישנם החושבים שכאשר יוצאים לרחוב עם
זקן לא מקופל . . . אזי אינם בגדר האנושי... – 'דאַרפן זיי אַרויסגיין פון
זיך'!".

* * *

נספח ב: עוד בענין הנחת שערות זקן הנתלשים תוך ספרים

העירני א' מידידי משיטה מקובצת לזבחים יח, ב אות כה: "ושלח
לר"ת תשובות מלאות שערות שתלש מזקנו על מנהג העולם מרוב צער".
וראה לעיל ח"א ערך "רד"ק" הערה 141. ואופ"ל עד"ז בהנ"ל. וצ"ע.

שם: גם העירני מרש"י יחזקאל ה, ג: "וצרת אותם בכנפיך . . . מכאן
רמז שכל המסתפר שערו לא יזרוק אותם אלא יגנוז. סוד משרים" – דאם
הכוונה על שערות הראש – לא מצאתי לו חבר. ואם על שערות הזקן – ע"כ
צ"ל דמיירי שלא במקום הפאות, כנהוג בימי קדם להסתפר שם, וכנ"ל ח"ג:
טענה ומענה ג אות יא, ונסמן שם.

שם: נוסף עכ"ז, הרי הנ"ל בפירש"י נדפס בחצע"ג, והעיר א' מגדולי
גאוני דורנו אשר "זאת למודעי כמדומה יש מפפקקים אם המוקף בחצע"ג
מפרש"י בנ"ך הוא לרש"י או לבעל מנהגים מאוחר. והראי' שלא הובאו
מנהגים אלו בראשונים וגם לא בספרי תלמידי רש"י. ומצאתי כתוב אשר
בתנ"ך דפוס אמשטרדם ת"ס נכנסו בפירש"י הגהות דר"ע, ומבואר שם
בהקדמה שהם לר' עובדי' הנביא. ואין התנ"ך הנ"ל תח"י לברר. ואולי גם
הנ"ל בפירש"י . . . מכלל הגהות אלו".

עוד בענין הנוהגים לגנוז שערות הזקן בתוך הספרים

שם: בס' שמירת הגוף והנפש (ירות"ו, תשמ"ח) פל"ה הע' ד שכתב
דמנהג זה נפוץ ביותר האידנא, וציין שם לדברי ספר זכר צדיק לברכה
(להגה"צ ר' שלמה צוקער אב"ד האלאסי) דף ל"ד מה שסיפר המנחת
אלעזר בשם הגה"ק מקאמרנא זצוק"ל מעשה נורא בשערות של דיקנא

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ב: תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן) תשעט

קדישא של הבעש"ט הק' שנמצאו בזוה"ק שהי' לומד בו. ומתוכן דבריו שם: פעם אחת נחלתי ל"ע בחולה דריזע"ן, עד שהייתי אצל שלושה רופאים וכולם אמרו ח"ו נואש. ונסעתי לרבינו בעל מנחת אלעזר ממונקטש לקבל את ברכתו, וכשנכנסתי לרבינו מצאתי אותו כשהוא עסוק להגי' את הספר תורה הק' שהי' לו ממרן הבעש"ט זיע"א ואמר לי רבינו: בטוח אני שיהי' לך רפואה שלימה. וסיפר לי אז רבינו, כשדמעות זלגו מעיניו, שלהגה"ק בעל היכל הברכה מקומרנא זצ"ל הי' חסיד נאמן אשר הי' חשוך בנים ל"ע כמה שנים, והרבה הפציר בתפילה בעדו, עד ששמע ה' בקול תפלתו ופקד ה' אותם לטובה ותהר אשתו. כאשר קרבה ללדת ותקש בלדתה, עד שאמרו הרופאים כי אין עצה שתשאר בחיים ושניהם אי אפשר להציל. באותו זמן הי' הגה"ק מקומרנא בטריסקאוויץ, והי' שם גם הגה"ק רבי אשר מקרלין זיע"א, וברשותו הי' ספר הזהר אשר הי' שייך למרן הקדוש הבעל שם טוב זיע"א, שבו למד, ועל כן הי' עוד בה"זהר" שערות מהדיקנא קדישא של הבעש"ט, והלך הגה"ק מקומרנא לראות את ספר הזהר הנ"ל ואת השערות הקדושות. כאשר ישבו שניהם יחד, בא החסיד הנ"ל בקול יללה להזכיר את אשתו לעורר רחמים בעדה, כי ח"ו לפי הרופאים אין לה עזר. ואמר הגה"ק מקארלין להגה"ק מקומרנא: הלא כבוד קדושתו פעל פקודת ישועתו, על כן עליו מוטל לבקש רחמים. אחז הגה"ק מקומרנא בשערות הקדושות, ואמר: בזכות מרן הבעש"ט זיע"א אשר השערות הקדושות הם מדיקנא קדישא שלו, הנני גוזר שתלד האשה הזו זרע של קיימא בנחת ובנקל, ויהיו האם והילד שניהם חיים וקיימים, וגם הדרת קדושתו מקארלין, יסכים עמי. ואז פנה אל החסיד ואמר לו: לך לביתך ותבוא עם בשורה טובה, וכך הוה ובא בחזרה עם ברכת מזל טוב. לאחר שסיפר מעשה זו המשיך המנחת אלעזר ואמר: להכריע בין קדושת השערות של הבעש"ט הק' ולבין הספר תורה הקדוש שלו – אינני מכריע, ועכ"פ כיון שבאת באותו זמן שהייתי מגי' הס"ת שלו, ע"כ הנני בטוח יהי' לך רפואה שלימה, ומסיים המספר: שכן הי' שמנחו כל הדריזע"ן ונאבדו ואפילו רשימה לא ניכר מהם, עכ"ד.

עוד הובא שם מהערות והוספות שבסוף ס' שמירת הנפש שהדברי חיים (מצאנו) זצ"ל בקש מהגה"ק רבי יוסף מספינקא זצ"ל שהיות שספה"ק תיקוני זהר שלו נקרע יאבה להחליף לו בספר שלו, וכן הוה שהחליפו, ומצא בתוכו מונחים בין הדפים משערות קדשו של הזקן של מרן בעל דברי חיים. ובשעת פטירת הדברי חיים זצ"ל פתאום ראה והרגיש שכל השערות שבספר נעלמו משם, והי' לפלא וכו'.

וראה עד"ז בשו"ת זכרון יהודה (דף ג' אות יב): "נתעוררתי מאת חמי הגה"צ מו"ה אברהם חנוך (שליט"א) איך שידענו שכ"ק רבינו זצ"ל הקפיד מאוד אם נתלש שער אחד מזקנו הי' נותנו בספר אחד, ובחיינו כל

הספרים אשר נשתמש בהם היו מלאים שערות, ואחר פטירתו לא נמצא לא מיני' ולא מקצתו, ואמר רבינו חמי הה"צ (שליט"א) שיש רמז על זה במה שהי' נזהר בזה בחייו וד"ל".

שערות הזקן – קדושות כמו ספר תורה

בספר סיפורי חסידים (להגרש"י זויין – אה"ק, תשט"ו) לפרשת נשא (ע' 333) מסופר שאחד מנכדי הבעש"ט הביא פעם אחת מנחה לצדיק ר' דוד משה מצ'ורטקוב ז"ל את הספר "ילקוט שמעוני", שלמד בו הבעש"ט ז"ל, שבא לו מירושה מאבותיו. כאשר מסר את הספר לידו של הצדיק ופתח אותו, נמצאו בתוכו אילו שערות מדיקנא קדישא של הבעש"ט. ציוה הצדיק לספור את השער, ונמצאו במספר שש, שלוש לבנות ושלוש שחורות. לקח הצדיק את השערות, הגיען לפיו הקדוש ונשק אותן, ואמר שהן קדושות כמו ספר תורה.

עוד בענין גניזת שערות הזקן (הנהגת הגאון ה"סטייפלער")

שם: ראה ספר ארחות רבינו ה"קהלות יעקב" (בני ברק, ה'תשנ"א, עמ' ר אות יח), שהגאון ה"סטייפלער" הי' גונז שערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים. . והי' "גונז אותם במקום מיוחד שהי' לו במדף הספרים, אבל לא מכניסם בספר, ואחר כך שולחם לגניזה בבית הקברות בתוך שקית יחד עם ה'שמות'".

מילואים והשמטות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום פי"ג: עונשים

ראה גם לעיל ב"מילואים" לח"א ערך "רבי חיים פאלאגיי" וערך
"בעל בן איש חי".

גילוח הזקן – גרם לגירוש ספרד

וע"ע לקמן "הוספה ב" אות כט (גורם לגירוש ספרד) ואות לה ואות
לז שם.

עוד בענין זה שהסרת הזקן גורם לשנאת הגויים אלינו ולחורבן עמנו ר"ל

זה שהסרת הזקן גורם לחורבן עמנו ר"ל מבואר גם בס' אהבת ציון
(להג"ר נפתלי הירץ סג"ל לנדא, אב"ד סטרעליסק) בהספדו על הגה"ק
מוהר"י מבעלז (כ"ח שבט תרנ"ד) ושם (עמ' קמ): "ועל כן יש לנו לקונן
עליו הפסוק שנאמר (איכה ד, כ) רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם אשר
אמרנו בצלו נחי' בגוים, ונראה לי לפרש הפסוק על דרך דאיתא בפרשת
בלק (במדבר כג, ט) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, שלדעתי הכוונה
הוא, כשאנחנו בני ישראל עם קדוש כשאנחנו תופסים ענין בודד, שאין
אנחנו מתערבים בגוים ומנהגייהם, אזי נשכון בטח ושאנן. אבל 'ובגוים',
כשאנחנו רוצים להדמות [להגוים], לא נתחשב למאומה ביניהם, ורוצים
המה לרמוס אותנו ח"ו, כמו שידוע בגלות שפניא ובכמה גלותים כשישראל
היו בין הגוים בחשיבות נההוה מזה גזירות ושמדות וגירושין ח"ו. וכן
אנחנו רואים בדור הזה, מעת אשר התחילו לפרוץ להדמות להגוים
במלבושים ולהתערב ביניהם כפי חוק החפשית הניתן עתה ברוב המדינות,
ותגבר השנאה מאד מאתם עלינו, כמבואר בכל יום במכתבי עתים
ממאמריהם ומשקריהם, וביותר במדינות האשכנז אשר שם התדמו ביותר
להגוים, שם השנאה יותר גדולה. וכל חיות ישראל בין הגוים הוא רק כשלא
יתערבו ביניהם ולא יתדמו אליהם. והנה הלאו המוזהר בתורתנו הקדושה
שלא להשחית פאת הזקן והראש, איתא ברמב"ם (הלכות עכו"ם פי"ב ה"ז)
שהטעם שלא להתדמות להגוים. לכן אמר הכתוב רוח אפינו משיח ה' נלכד
בשחיתותם, ר"ל הלאו נאמר בתורה על השחתת פאת הזקן והראש, שהוא
שורש פורה של כל ענייני התדמות להגוים, אשר אמרנו בצילו נחי' בגוים,
כי צילו הוא להסתתר בצל קודש, להיות פרוש ומובדל מן העמים בכל דבר.
וכה יש להתאונן עליו, אשר אנשים המסתופפים בצילו צל הקדוש שמעו
מעולם מפיו מבלי להדמות להגוים במלבושיהם ומנהגייהם, אבל בעוה"ר

נלכדו ליצני הדור בענין המשחיתים פאת וזקן כדי להדמות לגוים גם בגופם [העירני ע"ד מקור הזה ידידי הגה"ח ר' דוד דוב מייזליש שליט"א, מח"ס אוצר המועדים ועוד]*.

* * *

כתות מלאכי טומאה חוטפים הנשמה אם הקיף פאת ראשו וזקנו

"לא תקיפו פאת ראשכם. ג' מלאכים שראשי תיבות של שמותם מג"ן נוטריקון מ"כאל ג'בריאל נ'רואיל, והם מגינים על הנשמה שלא יחטפוה הקליפות, והם יכולין לשמור רק לאדם שלא הקיף פאת ראשו וזקנו, כי יש כנגדם כתות מלאכים של טומאה בדמות פרות שחוטפים הנשמה אם הקיף פאת ראשו וזקנו וסימן לדבר כי לא תקיפו פ'את ר'אשכם ו'לא ת'שחית את פאת זקניך ר"ת פרות" (ילקוט הראובני פ' קדושים ד"ה לא תקיפו). ראה עד"ז בארוכה לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א (עמ' צו-צז).

סר ממנו צלם אלקים, וסופו לחרפות ולדראון, ומאריך הגלות

"... ולא יעביר שער זקנו אף בסם, וכתוב השמר לך פן תנקש אחריהם, שלא תעשה כמעשיהם ויהי' לך למוקש וכו', והמדמה עצמו לילך במנהגי וחקי הרעים אף בדבר קטן, וכוונתו שילך כמו הגוים, תיכף סר ממנו צלם אלקים וילך לגיהנום, וסופו לחרפות ולדראון, והזהיר ילך הלון ואור לאור באור החיים, ודע אחי שזה החטא מאריך הגלות כטעם אם חקתי יחללו, כטעם מחללי' דעאלו אויבים בחלל דילה, שעל ידי לבוש של פריצות, גורמים לאויבים וקליפות לכנס לסוד נקודה הפנימיות חק לישראל יוצר עמל עלי חק (אוצר החיים להגה"ק מקומארנא, פ' קדושים, מצוה רסג).

(* וראה עד"ז בשו"ת משנה שכיר (להגאון רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד) חיו"ד סק"י [אחר שהעתיק דברי הספר זכרונות סוף הלכות פאות הראש בענין בלורית ומנהג הפרנסים בימיו] כתב, וז"ל: "ופוק חזי מה בין תקיפי פרנסי קדמאי לפרנסים שבזמנינו, שהם היו נוטלים מספריים בידיהם לגלח כל שער תינוק שהי' שלא כדון, ובעוה"ר היו נמצא פרנס כזה בזמנינו שיעשה כן, ועיין שבת קלט, א: אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי, ופירש"י אי בטלי יהירי, ישראל מתייהרין בבלורית ובמלבושי יהורית כפרסיים הללו, בטלו אמגושי, יבטלו מסיתים ומדיחים המשניאים אותנו, עכ"ל. הרי דזה מביא שנאה עלינו. ודברי רש"י הללו הם פלא גדול איך שנתאמת זאת ביותר במדינת אשכנז, דידוע בכל המדינות שישאל שרויין בתוכם לא נמצא שיתדמו היהודים אל העם היושבים בתוכם כמו במדינת אשכנז בלבוש ובלשון ובתגלחת, ומשם יצאה השנאה על ישראל לכל העולם, ופוק חזי מה עלתה לאחינו בני ישראל יושבי מדינת אשכנז אף שנתדמו להם בכל מהותם, והוא ממש כדברי רש"י הללו".

לאחר מיתתו יתדבקו בו הקליפות השוכנים אצל הגן עדן
אם האיש נזהר בחייו בגידול הפאות והזקן – הרושם חופף גם על אשתו
ביציאתה מעוה"ז

... נמצא הפיאות והמילה הם שני סימנים מובהקים קבועים בגוף האדם שמעידים על היהדות של היהודי שבהם ניכר שהוא יהודי, ולכך נאמר על ישראל בישעי' ס"ה 'ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', שאם יהודי אחד יעמוד בין אלף גוים הוא ניכר ומסיום שהוא יהודי מחמת הפיאות שלו כי הוא סימן גלוי... והמבין יבין דמי שאינו נזהר בפיאות הרי זה קלקל גם סימן המילה, כי יאמר השטן זה האדם גם סימן המילה אין לו חפץ בו, אלא מואס בו, אך מה יעשה א"א לו להסירו מעליו כאשר הסיר הפיאות... ואל יאמר האדם כיון שאני יהודי באמת מה לי לחוש אם יכרוני שאני יהודי או לא יכרוני, דע כי מלבד הגרעון וחסרון שיהי' לאדם בעוה"ז מדבר זה, הנה גורם עוד נזק לעצמו בפטירתו כשהולך מעוה"ז לעוה"ב, והוא כי כל נפש כשתצא מן הגוף בעת הפטירה א"א שתלך לבדה בלתי התלבשות הגוף, וגם א"א שתתלבש בגוף חומרי, אלא הקב"ה מזמין לה גוף חומר זך שאינו נראה בחוש הראות לאדם חומרי, וזה הגוף הוא שלם ברמ"ח אברים ושס"ה גידים ומוכרח שגם הפיאות והמילה נסמנים באותו הגוף שמתלבשת בו הנפש אחר פטירתה מעוה"ז לג"ע, ונודע כי כל נפש בהילוכה לג"ע פוגעת תחילה בקליפות וחיצונים שהם חוץ לג"ע, כמ"ש ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, וכיון שפוגע האדם בחיצונים אלו, צריך שיהי' לו סימן שיכירו בו שהוא יהודי זרע ברך ה', כדי שיבדילו ממנו ולא יתאחזו בו, וכיון שנראין בו סימנים אלו של פיאות ומילה, ניכר שהוא זרע ישראל, וכמ"ש כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', אבל אם בעודו בעוה"ז מקלקל סימנים אלו של פיאות ומילה, אז גם באותו הגוף שלו שהוא חומר זך אין נכרים סימנים אלו של פיאות ומילה, ואז לא יהי' ניכר לחיצונים והם נאחזים ונדבקים בו, כי יחשבו שהוא מסטרא דלהון, ואין נזק גדול מזה בעולם... ואע"פ ששתי סימנים אלו לא שייכי באשה, וא"כ במה תהי' האשה ניכרת ביציאתה מעוה"ז כדי שלא יתאחזו בה החיצונים, לכך אמר 'ויצאה אשתו עמו', שאם האש נזהר בחייו בסימנים אלו, יהי' הרושם של סימנים אלו חופף גם על אשתו ביציאתה מהעוה"ז, ובזה תהי' ניכרת לחיצונים ולא ידבקו בה" (בן איש חיל, דרוש ב לשבת זכור).

* * *

המגלח זקנו – לא יזכה לחכמת התורה

ראה לעיל במילואים לח"א, ערך "בני יששכר".

הסרת הזקן גורם לבנים הסרים מדרך ה'

מבואר בספר דרך החיים (ע"ד מצב שמירת התורה והמצוות בארה"ב בשנת ה'תרפ"ז) לר' חיים יהודא מעקלער (ס. פאול, מיניסוטע) עמ' 19-20:

"בעוה"ר עתה בארץ חדשה נשתנו סדרי הנהגת הלבושין פתאום הזקן המופלג הבעל קומה מתלבש בלבוש קצר אשר לא כמדותיו, מקצר את לבושו באין היכר בינו ובין נכרי, גם הדרת זקנו נלקח ממנו, ואיננו, כי לקח אותו המשחית המגלח, גם השם עושה עמו מדה כנגד מדה ונותן לו בנים אשר לא כמדותיו לאב המופלג ויראש מים בניו עורכי דין ודאקטורים הקלים ומחללי השם אשר לא הלמו לערכו.

"לבושין המשוונים נגד המדות הנפש לא נקראים בגד רק בוגד, כי מולידיים בוגדים, אם נחדור בזה נראה כי גם בן אמוץ החוזה יצא לקראת דורו במלחמות הרוח להוכיחם בשבט פיו על הקושט נכרי' לדמות אל העמים והזכירה לגנאי, וכי ברוח נבואתו ראה, כי באה הרעה ופרחה הזדון לסור אחרי מנהגי העמים גם בלבושיהן המסובב לגאות בקומה זקופה.

"זאת תורת צרעת בגד המסתפח אל הראש, מה בראש היא השכלה החדשה השורצת ומתפשטת בכל גוף האומה, וזה צרעת הראש והבגד והזקן, מה זקן, בעת שאנחנו עוברים את הנחל הים האטלאנטיק ויבא היצר למשפחת היצרי ויאמר כי עלה השחר כוכב השחרור בוקע והולך לנו, ונלכה דותינה למה לנו הזקן, נשליכה בארץ העורים את הזקן עתה הגיעו הימים לחדש מהלך חדש להתדבק בבושה דקליפה להתבייש בהדרת זקן הארוכה, כי בושה דקדושה נשכית ביד השבי, השאלה, אם אין בידנו לפדותה? בכסף מלא? ועלינו לבקש אחרי' עכ"פ לדעת מקומה אי'.

"פעם בא איש אחד לפני הרב הצדיק שמואל מקאמנקיע זצ"ל וישא עיניו וירא את פניו וצורתו משונה, זקן מגולח ומתוקן כהלכה, ויקצף ויאמר, ראשי חדשים לעמך נתת? הראש נעשה מחודש ומשונה מימים הקודמים? בזמן אבותינו לא נשתנה הראש, תמונת היהודי בזקנו אף כחוט השערה ומה עתה נשתנה! עתה הראש בשנוי גדול כזה מה זאת? הוי, זאת לסימן זמן כפרה לכל תולדותם, חוששני שיהי' סימן לא טובה לתולדותם. גם הבנים ישתנו ברוחם בצורתם, ירדו ממעלתם, כמו האבות המשוונים בצורתם, כי מעשה אבות ירשו בנים".

מילואים והשמטות ח"יב: פרקי נימוק וסיכום פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן

מסירות נפש לגידול הזקן בזמן חורבן הבית

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "מדרש רבה" דבזמן חורבן הבית מסרו נפשם לא להסיר פאות הראש והזקן, ע"ש.

מסירות נפש בתימן

"אנשי תימן . . הם מוסרים נפשם על המצוה הזאת, כעל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכת דמים. וכמו שאירע בדורנו בר' יוסף הלוי אלשיך הי"ד מעיר צנעא, שאנסוהו הישמעאלים להקיף פאת ראשו והוא אצלם כהמרת כל הדת כולה, ומסר נפשו למיתה בשנת תרכ"ג, כאשר העיד אבן ספיר בהליכות תימן" (פי' קסת הסופר לשו"ת מן השמים סי' כח).

בפולין – סבלו, שפכו דם, אבל לא נגעו בזקן

העיד הגאון רבי שמחה עלבערג (מח"ס שלמי שמחה, עורך "הפרדס" ומנהל אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה): "בפולין הוכו יהודים במשך מאות שנים. את היהודי הכירו מיד, קודם כל בזקנו, ואמנם, יהודים עטורי זקן סבלו במידה הרבה ביותר. הרבה עצות חיפשו איך להשתיק את החיות הללו, אך לעולם לא חשבו – אולי צריך לגלח את הזקן במספרים ולהקל בכך במעט על צרות היהודים. סבלו, שפכו דם אבל לא נגעו בזקן.

"אבי ז"ל, ומאות אבות אחרים, מסרו נפשם בעד הזקן, שלא יקצץ חס-ושלום ע"י הגרמנים ימח שמם. ברחוב נהגו לחטוף יהודים עם זקנים לעבודות פרך. מה עשה אבי? הליט את פניו בצעיף, הסתיר את הזקן, וכך הולך בדרכי סכנה ובעיקר כדי להציל את צורתו היהודית – את הזקן" ("הפרדס", תמוז תשל"ח)

הגאון ה"סטייפלער" לא נגע בזקנו אף בהיותו בצבא הרוסי

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "הגרי" קניבסקי" מספר "ארחות רבנו".

"את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!"

בס' "תולדות לוי יצחק" (תולדות הגה"ח והמקובל כו' מו"ר לוי

יצחק שניאורסאהן, מחבר ספרי "לקוטי לוי יצחק" ואביו של הגה"ק האדמו"ר מליובאוויטש) ח"ב עמ' 473 (אודות מאסרו בידי הנ.ק.וו.ד. ברוסיה):

"פרופסור לא יהודי שהי' אתו בכלא סיפר פעם לרבנית:

"לעולם לא אשכח איש דגול זה, מוחו החרף, ידיעותיו המקיפות ואומץ-לבו הנדיר!

"ארבעה היינו בתא אחד ואנו, השלשה, הצלחנו להחזיק מעמד הודות לאומץ-רוחו והשפעתו הקוסמת לבל ניפול ברוחנו – למרות כל הצרות והגלים הזועפים העוברים עלינו.

"בתקיפות וללא חת עמד על עקרונות דתו. עובדה שהפליאה אותי ביותר היא" – ממשיך המספר – "שיום אחד הגיעה הפקודה לכל האסירים לגלח את זקנם. כמה מהאסירים, ביניהם רבנים ויהודים דתיים, ניסו להתנגד. אך, מאומה לא עזר להם והפקודה יצאה לפועל.

"לא כן הרב. כאשר הגיע תורו, עמד כצור חלמיש וקרא בתוקף: "את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!". דבריו, שנאמרו בתקיפות כה רבה, הבהילו אותם ועזבוהו לנפשו.

"כך הי' הוא האחד שיד טמאה לא נגעה בדיקנא קדישא שלו, דבר שרבים קינאו בו על כך".

מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב

שם: בנוגע לבחור שגוייס לצבא ארצות הברית, ודרשו ממנו להסיר את זקנו (בשנת ה'תשי"ג) מבואר בס' תורת מנחם – התוועדויות ח"ז עמ' 17 (בין השאר): "למרות גודל הירידה, ההסתר וההעלם שבזמן הגלות... ועד כדי כך שכאשר יהודי נמצא ביניהם מצווים עליו להסיר את ה'צלם אלוקים' – בכוחם של בני ישראל שלא להתפעל מההעלם והסתר ולעמוד על עומדם בתכלית השלימות, וכמו אברהם אבינו שלא זו בלבד שלמצרים לא היתה שום שליטה עליו, אלא אדרבה, פעל חלישות בקליפת מצרים – כך גם בנידון דידן, כאשר אומות העולם רואים שיהודי עומד בתוקף ואינו נכנע לדרישתם להסיר את ה'צלם אלוקים', הרי זה פועל חלישות בהקליפה שלהם".

כדי שלא יגלחו זקנם – חבלו בעצמם ונעשו בעלי מומין וחסרי אבר

ראה דרשת הגאון רבי שלמה קלוגער לר"ה שנת תק"פ (נד' בס' קהלת יעקב על המועדים, ראש השנה, ירות"ו, תשס"ב, דרוש כג, עמ' קמ) בנוגע המסירות נפש בעת גזירת המלכות שלקחו בני ישראל לעבודת הצבא ומגלחים להם הפאות והזקן – שכו"כ חבלו בעצמם כדי שלא יקחו אותם (נעתקו דבריו לקמן במילואים לח"ב פי"ט).

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשפז

מסירות נפש על הדיוקן היהודי בתקופת מלחמת עולם השני'

[עדויות המובאות בס' בקדושה ובגבורה (לר' יהושע אייבשיץ, תל אביב, תשל"ו) פרק "המאבק על הדיוקן היהודי", עמ' 177 ואילך]

על הזקן שמרו – עד הכבשנים

"על הזקן שמרו יהודים משך כל זמן הכיבוש, עד זיבולא בתרייתא ממש, עד הגיעם אל פי הבורות, או עד הכבשנים, תאי-הגאזים באשוויץ, טרבלינקי, חלמנו ומקומות-השמדה אחרים" (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 203).

* * *

ראשית פגיעתם – בזקנים של יהודים

"אך נכנסו 'הם' [הכוונה – לגרמנים] לאחת הערים, או העיירות, היתה ראשית פגיעתם בזקנים של יהודים שומרי מצוות, והיו דנים אותם בגזיזה, בהצתה, בקיצוץ ובתלישה. כוונתם היתה להמית על ידי כך את רגשות הדת של היהודים האדוקים, כשם שזו היתה כוונתם בהצתת בתי הכנסת, קריעתם והשמדתם של ספרי תורה, הריסת בתי הקברות. ה' זה אמצעי בדוק לענות בו את היהודים עינויי הגוף. בשורה שלימה של ערים נעשתה גזיזת הזקנים בשיטה המונית. . . . בכל ערי' ועיירותי' של פולין היו עורכים מצוד על יהודים, גוזזים את זקניהם. במקרים רבים היו מציתים את הזקן או חתכוהו בפגיון, בתוספת חלק מן הסנטר. יש והוליכו יהודים למספרה, ציוו את הספר לגלח את זקנם ואילצו את היהודים לשלם לספר את שכר עבודתו. בערים רבות היכו ועינו יהודים בעלי זקן, שנחטפו ברחוב. . . .

תלשו את זקנו בידיהם

"כל יהודי בכל חתימת זקן הוכה, ראשית כל, מכות נאמנות, ולאחר מכן תלשו את זקנו בידיהם. אם הזקן הי' קטן, נחתך בפגיונם עם הבשר. רבים היו הפצועים. לפגיעה בזקן יפה היתה כל שעה: בשעה שפגשו ברחוב יהודי בעל זקן; בשעת חטיפתו לעבודה ברחוב או בבית; בשעת חיפוש בבית יהודים; בעת התנפלות לשם ביזה ושווד, בחשמלית, וברכבת הזעירה [קולייקה] ובכל מקום שידם מגעת" (ס' "קידוש השם – כתבים מימי השואה" להרב שמעון הוברבאנד – אה"ק תשכ"ט – עמ' 84-85; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 208-209).

* * *

הכריחו אותן לגזוז זקנם של יהודים

"פעמים רבות קרה, שעם חטיפתם של יהודים בעל זקן עצרו גם

בחורות יהודיות ונשים יהודיות לבושות הדר, והכריחו אותן, את הבחורות היהודיות, לגזוז את זקנם של היהודים ברחוב. הרבה פעמים אילצו את היהודים לבלוע את שערות זקנם הגזוז. במקרים רבים נתלו לגזיזת הזקנים צרות ופורענויות אחרות. לעתים קרובות חטפו יהודים והציתו את זקניהם" (ס' קידוש השם שם עמ' 86-87; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 210-211).

* * *

כל זאת באתנו

"רצוני ללכת מן העולם עם זקן"

על האדמו"ר רבי יהושע השיל מחנצ'ין הי"ד, שהתגורר באולקוש, מספרים חסידים:

"כשכבשו הגרמנים את פולין ונכנסו לאולקוש החלו להתעלל ביהודים, כמו במקומות אחרים בפולין. בתקופה הראשונה עודד האדמו"ר את חסידיו ונתן להם חיזוק, אבל דיכוי היהודים הלך וגבר. נודע לחסידים, כי אנשי ה.ס.ס. מחפשים את האדמו"ר כדי לשלחו למחנה ההשמדה; ביקשוהו שיגזוז את זקנו, שמא על ידי כך לא יכירוהו הגרמנים.

"אולם הישיש 'זקן האדמו"רים', שעבר הרבה את גיל הגבורות, תפס בשתי ידיו את זקן-השיבה שלו ואמר: 'כל ימי נהגתי לגנוז כל שיערה שנשרה מזקני בתוך הגמרא, וכעת רוצים אתם, שבמו-ידי אגזוז את זקני? הי' לא תהי'! אם נגזר עלי מן השמים למות, רצוני ללכת מן העולם כיהודי בעל צורה יהודית, עם זקן ופיאות...'

"אל תיגע בידך הטמאות בזקני"

"מספרים: האדמו"ר נכנס לקרון-המוות כשידיו אוחזות בזקנו הארוך ופיאותיו. חייל גרמני תפס בזקנו והחל תולש אותו. האדמו"ר הישיש בן התשעים השמיע זעקה במלוא-כוחו: 'אל תיגע בידך הטמאות בזקני! לרגע נבהל הגרמני, אך מיד הוציא אקדח וירה באדמו"ר. נשמעה רק צעקת האדמו"ר: 'שמע ישראל!' (ס' אדמו"רים שניספו בשואה לר' מנשה אונגר, עמ' 104).

* * *

עיר טומשוב-מזוביצק

שמרו על זקנם עד הובלתם אל פתחי תאי הגאזים

"היהודים התמימים הללו שמרו – בגבורה עילאית – על זקנם ופיאותיהם 'עד זיבולא בתרייתא' ממש, עד הובלתם אל המישרפות, עד פתחי תאי-הגאזים, כמו, למשל, בטומשוב-מזוביצק:

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשפט

"בעת גירוש ההשמדה, אומר ר' עמנואל גרוסמן לילדיו: – לכו, ילדים הצילו את עצמכם! אולם זיכרו, הישאר יתקו וסיפרו נא, מה שהם עשו אתנו.

"והנה הולך ופוסע ר' גדלי' שוחט, מוקף בבני משפחתו, בנים ובנות, חתנים ונכדים. קומתו התמירה כפופה, זקנו שזור שערות שיבה מבצבץ מאחורי מטפחת העוטפת את פניו.

"לעתים ניגש גרמני אל יהודי מגודל זקן וחותר עם כידונו את הזקן יחד עם העור. עומד ככה ר' גדלי' ורואה איך מעמיסים את החולים על העגלות וממיתים אותם בו במקום. הרוצחים משתוללים ומכים. מוריד ר' גדלי' את המטפחת מעל זקנו ופולט אנחה:

– "ריבוננו של עולם, יושב מרומים, אתה רואה ושותק?" (ספר טומשוב-מאז', עמ' 368).

* * *

"איבדתי את צלם האלקים"

"ביום שגזזו לסבי את זקנו הוא אמר: 'עכשיו חייב אני למות, כי איבדתי את צלם האלוקים'" (מקלר-זלצברג, דבורה-אפט; ספר יזכור עמ' 260).

* * *

"כל יהודי – גם יהודי שאינו מעוגן במקורות היהודיים, בגולה, גם הוא יכול להבין את הטרגדיה העמוקה שפקדה אותו זקן יהודי בעיירה אפט שבפולין, עד שהכריז ברוב צער: 'עכשיו אני חייב למות, כי איבדתי את צלם האלוקים' – ואכן, מיד הוא מת מרוב צער ובושה" (ס' בקדושה ובגבורה, עמ' 177)

* * *

"הושענא מרוטת לחי" – יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן

הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור

לא יכלו להסתגל למחשבה האיומה – להיפרד מה"דיקנא קדישא"

"אותם יהודים תמימים, שאפילו מסרק לא עלה מימיהם על זקנם, הם שהאמינו כי לכל שער ושער של הזקן יש לו מעין ו'צינור של שפע' ולכן נהגו קדושה בשערות שנשרו מזקניהם וגנזום בין דפי הגמרא, אותם יהודים קדושים לא יכלו פשוט להסתגל למחשבה האיומה, להיפרד מה'דיקנא קדישא', או מהלבוש היהודי, המסורתי.

"הדברים זכורים לי גם מבחינה אישית. זוכר אני איזה רושם עצוב ומחריד עשתה עלי התמונה, כאשר נתקבצו בביתו של הרב ר' יצחק מאיר

לוי'ן ז"ל כארבעים איש ורובם זקניהם מרוטים ועל פניהם מטפחות כדי לכסות את חלקי הזקן שטרם נימרטו: הי' זה בחודש שבט שנת ת"ש. יום ששי אחד הוזמנתי על ידי ידידי ר' שמחה רפפורט הי"ד, חתנו של הרי"ם לוי'ן, לטכס 'ברית מילה' שערך לבנו הרך הנולד, ובין הבאים הי' גם מרן אדמו"ר שליט"א מגור, כשחצי זקנו מרוט.

"או – בהזדמנות אחרת – כאשר ביקרתי באותו פרק זמן בביתו של האדמו"ר מסוכצ'וב וזקנו ממורט, חלקים-חלקים.

"הי' זה מאבק לא רציונלי. כשם שהקלגסים ו'המומחים' הגרמנים פעלו לא מתוך שיקולים רציונליים אלא, מתוך אינטואיציה מרושעת – נגד הלבוש 'היהודי' וגידול הזקנים – כך גם קשה להסביר באופן רציונלי את העיקשות ומסירות הנפש – או אם תרצו: גדלות הנפש – של היהודים בארצות הכבושות, במאבקם הממושך על שמירת הצביון היהודי – ה'דיוקן היהודי'.

"היהודים הללו לא רצו ליהנות מההיתרים אשר מורי ההלכה העניקו – לכל שואל – ופסקו כי מחמת הסכנה מותר להוריד את הזקן, אפילו בתער, ואפילו בידי יהודי (אם אין אפשרות אחרת)" (ס' בקדושה ובגבורה שם עמ' 179-180).

* * *

מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם

ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום הי"ד, מציין ביומנו:

"40.11.8: אני מלא התפעלות מהיהודים הדתיים הללו, אשר מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם, חובשים כובעי קטיפה . . ." (כתבים פון געטא. א. עמ' 175)

השופט ד"ר משה בייסקי העיד במשפט אייכמן:

"רוב היהודים בדז'אלושיץ גידלו זקנים ופיאות. לאחר ה'תרגילים' שערכו בהם הגרמנים, רבים מהם נורו ובתוכם רב העיירה, יהודי בן שמונים, רבי יצחק הלוי סטשבסקי, כשהוא עטוף בטלית ותפילין" (גדעון האזנר, היועץ המשפטי נגד א. אייכמן ימ"ש, עדויות, עמ' 176 ואילך).

* * *

יהודים גזרו על עצמם "מאסר בית" – ובלבד שלא יגלחו את זקנם

כתב ד"ר משה בייסקי: "בין הגזירות הרבות, היתה אחת שפגעה פגיעה קשה ביותר ברוב האוכלוסיה היהודית בדז'אלושיץ. הכוונה היא לצו האוסר על היהודים לגדל זקן. נראה לי כי הדבר הי' בסוף שנת 1941, וכן המועד שנקבע לגילוח הקולקטיבי.

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשצא

"זכור לי יפה, מה גדולה היתה הבהלה בקרב בעלי הבתים שבעיירתנו. צו זה גרם סבל נפשי רב, לא רק לנוגעים בדבר, אלא אף למגלחים את זקנם מאז ומתמיד.

"... אולם לא מעטים הי' מספרם של אלה שלא צייתו לצו. בין אלה הי' גם אבי ז"ל, שגזר על עצמו מאסר בית למשך חדשים ארוכים, אבל את זקנו לא גילח. וכאשר הכורת אילץ אותו לצאת מידי פעם לרחוב, הי' עוטה פניו במטפחת, כאילו מחמת כאב שיניים, וכך עבר בזהירות את הרחוב שמא ייתקל באיזה גרמני. בסופו של דבר נתפס ונענש.

"וכשבא יום הגירוש, בו יצאו לדרך ללא שוב, היו יהודים שעלה בידם שלא לגלח את זקנם, וצעדו לתאי הגאזים כשמונתם התמה לא נפגמה, לא מבחינה נפשית ולא מבחינת מראיתם החיצוני.

"אכן, קדושים אלה חידשו בגופם ובנפשם את מושג קידוש השם במלוא משמעותו איומת ההוד" (ספר דז"אלושיץ, עמ' 249-250).

* * *

קהילת דונאסרדאהלי

לא רצה בשום אופן להסיר זקנו מעל פניו

"גם יהודי הונגרי הוכיחו מסירות נפש על ה'דיוקן היהודי':

"כשירדה השואה על קהילת דונאסרדאהלי יצא רבינו – הרב הלל ויינברג – בראש העדה הקדושה, בני עירו המגורשים לאושוויץ.

"כדאי להזכיר, שלמרות הפצרות בעלי הבתים וידידיו הרבים לא רצה בשום אופן להסיר את זקנו, צלם האלקים מעל פניו. הוא הי' היחידי שזכה שלא גילחו את זקנו. וכך עלתה נשמתו הטהורה לגנזי מרומים, בצלמו ובדמותו היהודית" (ס' דונסטרדאהלי, עמ' 114).

* * *

העיירה סטויאנוב בגליציה

מסע הדיכוי במלוא היקפו

סירבו לגלח הזקן ונאלצו להסתגר בחדרי חדרים

כאמור, הקיף מסע הדיכוי "כל מקום" ו"כל זמן", למשל העיירה הקטנה סטויאנוב בגליציה:

"כאשר גרמני ראה יהודי מזוקן, הי' ממש יוצא מכליו. אין לתאר את האכזריות ואת הסאדיזם הרצחני בו 'טיפלו' הגרמנים ביהודי 'מזוקן'. תחילה צחקו ולעגו לו, אחר כך מרטו וחתכו לו את הזקן בסכין. קרו גם מקרים שהציתו אש בזקן... .

“היתה גם דרישה מצד ה'יודנראט', שבכדי להימנע מיסורים מיותרים, מוטב והיהודים יגלחו בעצמם את זקניהם.

“בכל זאת היו מקרים שיהודים סירבו לגלח את זקניהם, ואז נאלצו היהודים הללו להסתגר בחדרי חדרים. רע ומר הי' גורלו של יהודי כזה, אם נתקל בו גרמני, כשזקן מעטר את פניו. היהודים שנאלצו לגלח את זקניהם יצאו לרחובות בלי זקניהם, הביטו זה בזה בדמעות, על העלבון והצער שנגרם להם” (ספר סוקול, רטאקוב וסטויאנוב, עמ' 490).

* * *

מסירות נפש של יהודי העיר לודז' (פולין)

גידלו זקן – עם כל הסכנה שבדבר

“אתה שואל אותי על מסירות נפש של יהודי פולין, לגידול הזקן בתקופת השואה? – אומר לי הרב אהרנסון מפתח תקוה, ואני מרגיש בעליל שעניו מתלחחות מעט. המון רגשות וזכרונות מציפים אותו. האיש הזה ראה הרבה, והוא גם זוכר הרבה. שום דבר לא נשכח מזכרונו הפנומנלי. הוא זוכר את כולם, את כל סבלותיהם ועינוייהם, את מסירות הנפש שלהם, מסירות נפש למען קיום מצוה בתנאים המחרידים, או כדי לעזור לזולת – ולא רק שהוא זוכר, הוא 'חי' את המאורעות מחדש . . .

“למרות כל הרידפות, חטיפות לעבודות השפלה, התעללויות, רציחות וגזירות אחרות, עדיין היו יהודי לודז' מנהלים אורח חיים דתי מובהק. היהודים עדיין גידלו זקן ופיאות (עם כל הסכנה שבדבר)” (ס' בקדושה ובגבורה שם, עמ' 184).

* * *

המניעים הנפשיים לגבורה היהודית

רבים מאוד – העדיפו להסתכן ולא להוריד הזקן

“מה הניע את אותם יהודים תמימים, את הרבבות בגיטאות ובמחנות הריכוז, לגלות מסירות נפש שכזאת, על שמירת ה'דיוקן היהודי', ובמיוחד בענין גילוח הזקן? האם אמנם רק הענין ההלכתי, הוא שהי' הגורם המכריע בנידון? או, שמא, היו עוד גורמים אחרים, שיקולים נוספים? . . .

“ובכל זאת – למרות ההיתר המפורש שהורו מורי ההלכה לגלח את הזקן, לא תמיד נמצאה להם אוזן קשבת, ועדיין היו רבים מאוד שהעדיפו להסתכן ולא להוריד את הזקן. מה היו מניעיהם, של אותם יהודים שהסתכנו על ה'דיוקנא דיהודאה' שלהם?

“זכורה לי שיחה מעניינת שניהלתי בחורף שנת ת"ש, עם ידידו הטוב של אבי ז"ל, ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד, עורך של ה'טאגבלאט'

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשצג

החרדי. באחד הימים פגשתי אותו בווארשה המושלגת וההרוסה. היתה זו פגישה מקרית והפעם האחרונה שראיתי אותו.

"ליויתי אותו בדרכו ושוחחנו. תוך כדי שיחה אמר לי ר' אברהם מרדכי בעל הזקן השחור והארוך (פה ושם 'התגנבו' כבר שערות שיבה, מחמת הצרות), אשר רבים הוקסמו מיפי תארו ודימו דמות דיוקנו כדמות נביא קדום – אמר לי ר' אברהם מרדכי, כי למרות הפעילות העסקנית הענפה שהוא ממלא, הנהו ממעט לצאת מפתח ביתו, מפחד שמא חס ושלום יתפסו אותו הגרמנים ויגזזו את זקנו.

"שאלתי אותו: האם באמת כדאי הדבר שתסתכן? בגלל זקן?! (יתכן, שהי' בכך יותר מאשר חוסר-נימוס) ר' אברהם מרדכי, הי' כנראה מופתע משאלתי, הסתכל עלי בעיניו הטובות, חשב מעט ולבסוף אמר:

" – אתה צעיר, אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי כמוני הזקן, אולם שאל את אביך והוא יסביר לך!

"את אבי הי"ד, לא שאלתי, כי כבר לא זכיתי לראותו יותר, אולם השקפתו של אבי הי"ד הגיעה אלי בדרך עקיפה:

"לאחר כמה שבועות התראיתי עם אחיותי הצעירות יוכבד וליבצי'ה הי"ד, הן סיפרו לי על כל בני המשפחה, וכאשר שאלתי אותן, איך נראה אבא בימים אלה, במה הוא עוסק, יושב ולומד?

"ולפתע פרצו שתי אחיותי בבכי תמרורים. נבהלתי כהוגן ולא ידעתי מה הן מסתירות ממני, ורק לאחר שנרגעו קצת, הסבירו לי את סיבת התפרצותן, כאשר שאלתי 'איך נראה אבא', כי הגרמנים הארורים התנפלו על אבא ומרטו לו את זקנו, יחד עם בשר החי שעל פניו ומאז, אבא ממש חולה, הוא פשוט אינו משלים עם המציאות – הוא בלי זקן?! ותוך כדי הסיפור, אחיותי שוב נתנו קולן בבכי, ואני גם אני צירפתי את דמעותי לדמעותיהן.

"רק אז הבנתי את דבריו של ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד: 'אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי, כמוני, הזקן!' (ס' בקדושה ובגבורה שם עמ' 191-193).

* * *

העיירה קולבוסוב בגליצ'י

"הרגשתי טעמה של מיתה"

מהעיירה הגליצאית, קולבוסוב, בה כיהן לפני כרכ בעל ה"אוהב ישראל", יודעת הכרוניקה לספר: "יום לאחר הפסח – שנת תש"ב – הזמין אליו פשק רפפורט – ראש ה'יודנראט' – חמשה-עשר מחשובי העיר ומהנכבדים ביותר בקהילה; כולם אנשים קשישים מגודלי זקנים לבנים.

פשק אמר להם, כי הם חייבים לגלח את זקניהם, אחרת צפוי להם עונש-מוות.

“אבא רעד כל-כולו והי' חיוור כמו מת. הי' זה בפעם הראשונה בחייו להוריד שערה מזקנו. אבא הפליט: 'כעת הרגשתי טעמה של מיתה'” (פנקס קולבוסוב, עמ' 529-530, הו"ד בס' בקדושה ובגבורה עמ' 201).

* * *

טומשוב-לובלסקי

העדיפו וסבלו רבעון כדי שלא ייאלצו לגלח זקנם

בטומשוב-לובלסקי, נאבקו היהודים במסירות נפש על שמירת הדת וערכי'. “יהודים חרדים העדיפו וסבלו רבעון ומנעו עצמם לצאת החוצה כדי שלא ייאלצו לגלח את הזקנים” (ס' טומשוב-לובלסקי עמ' 483).

* * *

“אולם יש לציין: עם כל מסירות הנפש שהוכיחו היהודים הדתיים כדי לשמור על ה'דיוקן היהודי', כאשר גם תחת לחץ של רעב ומצוקה לא יצאו לרחוב, שמא חס ושלום יבולע לזקן ופיאות שלהם, הרי במקרה של סכנה לזולת, לא היססו אפילו לרגע אחד. כדי להציל יהודי, מוכנים היו לעשות הכל, כמו בדרוהוצ'ין, למשל:

“שבת אחת, כאשר מצב הרוח הי' קודר ביותר, נפתחה הדלת והרב נכנס לדירתו. הרב הופיע כשפניו עטופים במטפת כדי לכסות את זקנו. הרב פנה אלי ואמר:

– “מנדל, אני רוצה שתשיג תעודת עבודה עבור ראש הישיבה שלנו. תרשום אותו בתור סנדלר, נגר – רק לא רב” (ספר דרוהוצ'ין, עמ' 494).

* * *

קראשניק

“אם נגזר עלי למות – מוטב עם הזקן”

בקראשניק: “ברגעיו האחרונים של הרבי מקראשניק, הי' זה בשבת ה-30 באוקטובר [1942] התאריך האחרון, בו חייבים היו היהודים לעזוב את קראשניק (מחוז לובלין) ולעבור לזקליקוב (משם הובלו להשמדה – לבלז'ין).

“קראו אותי אל הרבי וביקשו ממני להביא אתי את כלי התגלחת. בנו של הרבי, ר' דוד'ל ווייסברוד פנה אלי וביקשני, כי אגלח לו את זקנו, וכן את פיאותיו.

“בסופו של דבר, לא גילח את זקנו ולא את פיאותיו, הוא העדיף

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשצה

ועטף את פניו במטפחת (כדי להסתיר את הזקן והפיאות) וכך הוא נסע בעגלה לזקליקוב.

"הוא אמר לי: "אם נגזר עלי למות, הרי מוטב עם הזקן והפיאות..." (קראשניק; ספר יזכור, עמ' 490).

* * *

האדמו"ר מליסקה

זלגו עיניו דמעות ובכה כילד קטן

"חסידים ששהו במחיצתו של האדמו"ר מליסקה בגיטו אוהל (הונגרי) מספרים:

"פעמים רבות שמענו מפיו של הרבי מליסקה, שנאנח אנחה כבדה ואומר: 'כואב לי הלב, למה אנחנו היהודים, נידונים לשריפה?!'.. פעם תפסו אותו הנאצים בגיטו של אוהל וגזזו את זקנו. חסידים מספרים, שבשעת מעשה זלגו עיניו דמעות והוא בכה כמו ילד קטן— —" (ספר קדושים לר' מנשה אונגר, עמ' 224).

* * *

הרב קיבל מאה מלקות לפדות את זקנו

"בכל מקום 'הם' גזזו את הזקנים גם לרבנים. בענין זה קרו מקרים מזעזעים. כן ידוע המקרה של הרב בראווה:

"בראווה פירסם השלטון צו, שעל כל יהודי העיר להתאסף בשוק, כדי לגזוז את זקנם באופן קולקטיבי. ידידות שררה בין הרב ובין הכומר הגרמני. באה בת הרב לפני הכומר בבקשה, שישתדל שירשו לאבי, הרב הזקן, לגדל זקן.

"קיבל עליו הכומר הגרמני להשתדל. ראשית כל קיבל הכומר נזיפה חמורה על השתדלותו לטובת יהודי. לאחר מכן הוציא ראש ה"גיסטאפו" פסק-דין, שהרב יכול לפדות את זקנו תמורת מאה מלקות, והרב קיבל עליו את גזר הדין.

"התכוונו לביצוע עונשו של הרב הישיש בעל השיבה. כשהגיע מספר המלקות לעשור השלישי, התעלף הרב, הכניסו אותו לבית חולים, שם שכב יותר משבועיים, אולם זקנו לא נגזז...

"הרב זילברשטיין, רבה של פראג נלקח מביתו לעבודה. הקציין הממונה ביקש להתעלל ברב ולגזוז את זקנו. הרב 'פדה' את זקנו תמורת זוג מגפיים טובים" (ס' קידוש השם שם ע' 85-86; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 209-210).

* * *

לוקוב

”מן הדין להוסיף, שבלוקוב אסור הי' לגדל זקן. אך בהשתדלותו של ראש הקהילה ווינטרויב, הורשו יהודים אחדים, כנגד תשלום הגון, לגדל זקן. יהודים אלה קיבלו רשיון, בכתב מיוחד” (ס' קידוש השם שם, עמ' 88).

* * *

צעיר כזקן מסרו נפשם למען הזקן

”האם רק יהודים קשישים, הם שמסרו נפשם על שמירת הזקן והפיאות – כדברי השופט ד”ר בייסקי – או, שמא, גם בחורים צעירים השתתפו במאבק-איתנים זה? מספר בחור צעיר מהעיירה גניבשוב, (העיירה בה נולד הגאון בעל ה”חידושי הרי”ם”):

”בשנת 1942 הוציאו הגרמנים צו, כי כל יהודי אשר יגדל את זקנו – ייענש. כל היהודים הדתיים שבעיירה שלנו, ואני בתוכם, שלא רצינו לגלח את הזקן, לקחנו מטפחות ועטפנו לנו את כל הראש, כאילו אנו סובלים מכאב שיניים... ”

”פעם קרה לי מקרה כאשר הלכתי ברחוב, למזלי הרע עבר לידי הגרמני ראטקה (פאלקס-דויטש', מתושבי המקום), שהכיר אותי היטב. הוא השגיח כי פני עטופים במטפחת, והוא קפץ דרך גדר הגיטו והתחיל לרדוף אחרי דרך כל הגיטו. וכאשר סוף סוף התקרב אלי ולא נשאר לי כל מקום להימלט, הוא תפס אותי, הרביץ לי מכות רצח ולאחר מכן הוביל אותי דרך הגיטו ונכנס אתי אל המיספרה ופקד על הספר לגלח לי את הזקן רק מצידו השמאלי של הלחי ואילו מצד ימין – להשאיר ולא לגלח! גם את הפיאות שלי, הוא פקד, לגלח!

”אולם לא נכנעתי, שוב עטפתי את פני במיטפחת עד שאותו חלק של הזקן – המגולח – הצמיח מחדש” (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 182).

* * *

”הבחורים הללו – הם שהצילו את הכבוד היהודי”

”כשאני ניגש לנתח את התופעה המופלאה, תופעה של גילויי גבורה ומסירות נפש של הבחורים הצעירים בתקופת השואה והחורבן, במאבקם על ה'דיוקן היהודי', על שמירת הזקן והפיאות, על הלבוש 'היהודי' – אני עושה זאת בדחילו ורחימו, בבחינת 'של נעליך'. זוהי מסרת הירוואית מלאת הוד וקדושה.

”כי הבחורים האלמוניים הללו היו מאוד בודדים ומבודדים, ללא כל שמץ של הבנה ועידוד – גם מצידם של יהודי הגיטאות. בעוד שהיו אנשים – לא דתיים – שהיו מוכנים לגלות קורטוב של הבנה לגבי יהודים קשישים

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשצז

ש'התעקשו' לגדל את זקנם – תוך סיכון רב – שונה הי' הדבר לגבי הצעירים; בפרט, כשגם הגורם הדתי, ההלכתי, לא 'תפס' כאן, כי הרי הרבנים התירו במפורש להוריד את הזקן, גם על ידי תער – אם לא היתה ברירה אחרת.

"במלחמתם העיקשת היו הבחורים הנועזים האלה מוחרמים ומנודים. גם הציבור הדתי לא הזדהה אתם.

"אני מודה ומתוודה: גם אני, כאשר נתקלתי בתקופת השואה בבחורים הללו – לא הבנתי אותם ולא הזדהיתי איתם. אולי משום שאני בעצמי כבר מראשית המלחמה ויתרתי על המאבק לגדל זקן ולכן ראיתי אותם – באופן תת-מודעי – כאנשים 'המתחייבים בנפשם' (כלשון הרמב"ם), על דבר שאין לו כל הצדקה, מבחינת ההלכה.

"כיום, לאחר שהספקתי לעיין ולהרהר בכל הבעי', בפרספקטיבה של למעלה משלושים שנה, עלי לציין: הבחורים הללו, הם שהצילו את הכבוד היהודי, הם החדירו בתודעת הציבור היהודי את הרעיון שאין להכנע לגרמנים. לא במאבק של יום אחד, אלא משך שנים, יום אחרי יום, וכל זאת בלי כל שמץ סימפטי' מצד הציבור. זאת מסוגלים לעשות רק אנשים בעלי תודעה עמוקה ביותר, בעלי רצון חזק ביותר. כאלה היו הבחורים האלמוניים הללו" (שם עמ' 212-213).

* * *

מספר המהנדס מרדכי שקלארצ'יק מארה"ב, על ה"מתרת" החסידית בגיטו סלומניק: "הם, החסידים הצעירים, נחרתו בזכרוני כקדושים וכגיבורים. הם כלל לא ידעו מהו פחד ושום דבר לא החליש את להט אמונתם. הכרתי אותם בגיטו סלומניק.

– – – "המשטרה היהודית' דרשה מהם להתחשב בפקודות הגרמניות, ולגלח את זקניהם ופיאותיהם. הם אמרו: 'אנו מתכוונים לטובתכם, אנו רוצים להציל את חייכם, ממש, כי במקרה שהגרמנים יגלו אתכם [עם הזקן והפיאות] הם יהרגו אתכם בו-במקום!' – כך טענו אנשי המשטרה. ברם, הבחורים לא נבהלו והמשיכו בשלהם" (ס' אלה שלא נכנעו, לר' משה פראגער).

* * *

גם בעיירה מייכוב, העזו הבחורים החסידיים. מספר על כך יעקב ל. מניילה: "בחורף שנת תש"א, הודיעו הרשעים ל'יודנראט', שכל מי שיגדל זקן – אחת דינו למוות. עד אז העזנו עוד לשמור על הצורה היהודית. אמנם, מדי פעם היו באים חיילים גרמנים אל בתי היהודים כדי להתעלל בנו. פעם, תפסו אותי יחד עם גיסי, שנינו היינו עטורי זקן. לקחו הרשעים מספריים ועמדו על ידי שאוריד את זקנו של גיסי. אחר כך אילצו אותי שיגלח את

זקני. אז זה הי' נחשב אצלם למשחק שעשועים. משבאה הפקודה על עונש המוות, הורדתי את זקני, כפי שעשו כל בני העיירה.

”נמצאו רק שני יהודים שהחליטו להסתתר ולא לקיים את הצו. הי' זה ר' הרשל שייקובסקי, והשני הי' מחסידי גור בשם קליין.

”אבל על כל אלה עלו הבחורים החסידיים. הם המשיכו וגידלו זקניהם ופיאותיהם, ולמרות כל החיפושים הנמרצים של הז'אנדארמים הגרמניים, הם המשיכו לגדל זקן ופיאות וכולם יחד, המשיכו לעסוק בתורה ובעבודת השם כמאז ומקדם” (שם).

* * *

”תירו בי – הרגו אותי – לא אתן לגזוז את זקני”

”ר' לייבל יוד מספר מעשה מופלא, מעשה בלתי ניתן לתפיסת אנוש, על אברך אחד, יאנצ'י גפן מווארשה, אשר גם תחת איום ברצח בו במקום, התנגד – פיסית – לגזיזת זקנו וצעקו לעומת הגרמני: 'תירו בי, הרגו אותי – אני לא אתן לגזוז את זקני!'” (שם).

* * *

עד לשעת הגירוש – הזקן והפאות נשארו

”גם ר' נח אדליסט, מתרגש כשהוא נזכר על גילויים של גבורה עילאית, של הבחורים החסידיים בגיטו צ'נסטחוב, במאבקם על שמירת הצביון היהודי, המקורי:

”רואה אני לנגד עיני את הארי שבחבורה, לייבל אלתר, נכדו של רבי מנדלי מפאביאניץ, שברח מגיטו וארשה והגיע אלינו. כל הלילה הי' יושב ועוסק בתורה בהתלהבות מופלאה, ביחד עם יתר הבחורים – – בשערות הזקן והפיאות סירב לנגוע, רק עטף את פניו, כל פעם שהי' נאלץ לצאת מן המחבוא החוצה.

”ניסיתי לדבר על לבו, כי באו מים עד נפש וזו ממש סכנת נפשות. סיפרתי לו, כי הקצינים הגרמנים וראשי פלוגות ההשמדה והחיסול, מתנקמים במיוחד ב'תלמודיסטים', הנופלים לידיהם, ירי' במקום או שילוח למחנה הרג. אבל כל טענותי היו לריק. עד לשעת הגירוש לא שינה את חזונו – הזקן והפיאות נשארו” (שם).

* * *

כולם הופיעו בלי כל פגם בחזותם היהודית

לייבל אייזנר מתל אביב, נזכר בפגישה מרגשת בשנת תש”א, כשנקלע לגיטו בווארשה, ביום חורפי אחד:

”אחד אחד נתאספו האנשים, כאילו פחדו שלא יגלו את מקום

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תשצט

המיפגש. כל אחד נכנס בפנים מעוטפות, ומתחת לעטיפה נתגלו הזקן והפיאות, כולם הופיעו בצורתם כהווייתם, בלי כל פגם בחזותם היהודית. אני הרגשתי עצמי לא בנוח, משום שהייתי לבוש באופן 'מודרני', ללא כל סימן היכר חסידי, אבל הפתעתי הרבה היתה, לא רק בגלל חזותם החיצונית. את לבי כבשה 'האווירה' החסידית, הטהורה והזכה שהשתררה בחדר הדל. כולם להטו באש קודש, כולם נתעלו בדרגות של מסירות נפש וקידוש השם" (שם).

* * *

"כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית"

מענינת, במיוחד, זווית ראייתה של גב' בלהה שרפהארץ, המספרת על בעלה, האברך החסידי שניספה ועל חבריו שהסתכנו – ושילמו בחייהם – על השמירה של הערכים הנשגבים, בהם האמינו בכל להט נפשם: "הבית שלנו ברחוב נובוליפיה 39 בווארשה, נהפך בגיטו למעין 'מרכז חסידי'. כל פעם היו מגיעים אלינו שליחים מכל הקבוצות וה'שטיבלאך' של חסידי גור שבתוך הגיטו כדי לקבל עזרה וסיוע: מצרכי אוכל. אלינו הביתה היו מגיעות חבילות מזון שנשלחו מקרובי משפחתנו בגיטו ראדומסק, ובעלי הי' המחלק עבור הבחורים והאברכים הרעבים שישבו במקומות מחבוא ולמדו תורה, והתמרדו במשטר הנאצים" – – – ממשיכה הגב' שרפהארץ ומספרת על הגבורה הרוחנית, העילאית, של בעלה וחבריו:

"קשה לי לתאר את גבורתם של האברכים והבחורים הללו; גם אז הי' לי קשה להבין זאת. כל הזמן התווכחתי עם בעלי, ולא הבינתי את התנהגותו, ואולי כן הבינתי, משום שהוא הסביר לי זאת פעמים רבות, אלא שקשה הי' לי להשלים עם זאת. הנה, למשל, ענין גידול הזקן בגיטו. הי' זה ענין של פיקוח נפשות, ממש. כל פעם שגרמני רוצח הי' פוגש יהודי בעל זקן, הי' מתנפל עליו ורוצחו במקום.

"טענתי אז נגד בעלי: 'אנא, עשה זאת למעני, והורד את הזקן! סוף סוף אסור לסכן בגלל כך את החיים!'".

"והוא השיב לי בשקט ובנועם: 'דבר אחד למדתי, שכל מה שהגרמני פוקד עלינו, יש להתנגד לכך בהחלט! זה השטן המשחית, חס וחלילה להכנע ולהיבהל ממנו! אם רבון העולם ירצה, אשאר בחיים – ואם לאו, טוב למות כיהודי בעל צורה יהודית! ..."

"כאשה חלשה, עמדתי בכל זאת בהפצרותי. הוא נעתר לי בפשרה כזו, שהוא יכין בכיסו מספריים, כדי שבשעת הסכנה יוכל לקצץ את זקנו ברגע האחרון ...

"ואכן בא גם 'הרגע האחרון', אני עמדתי מולו, כאשר המרצחים

ערכו אתו את ה'חשבון האחרון', ואז הוא אמר לי בלחש:
– "כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית!" (שם).

* * *

יש להסתכן בגלל הזקן

"דמות מיוחדת במינה, הי' רק זלמן הורוביץ הי"ד. יהודי פיקח ותלמיד חכם גדול. בין חסידי גור הי' נחשב כ'פאר' שלהם, ובמיוחד בעיר מולדתי ויילון, שם התגורר.

"מערכת יחסים מיוחדת שררו בין ר' זלמן ואבי ז"ל, שניהם היו ילידי פיוטרקוב, ואבי ז"ל בבחרותו, למד שנים מספר בצוותא חדא עם ר' זלמן.

"הי' זה טבעי איפוא, כשפגש אותי ר' זלמן ביום חורפי (ת"ש) בגיטו וארשה, שמח אתי ביותר. פניו של ר' זלמן (שהיו עטופות במטפחת עבה כדי להגן על שרידי זקנו שמרטו לו הגרמנים), קרנו ממש מנחת: יש לו לומר לי משהו, סוף סוף הוא מצא תירוץ על ריטב"א 'קשה' ביבמות, שעל פירושו נחלקו – הוא ואבי – מזה שנים רבות, וכעת שהוא פגש אותי, ביקש למסור לאבי את ההסבר שלו לריטב"א הנ"ל.

"לאבי לא מסרתי את התירוץ של ר' זלמן, כי לא זכיתי יותר לראותו. וגם את ר' זלמן ראיתי בפעם האחרונה. מה שנשאר חרות בזכרוני מאותה פגישה מקרית, הם הדברים המעניינים שהשמיע באוזני ר' זלמן החכם. דבריו התייחסו למסע הברוטלי והאכזרי של הנאצים בגזיזת ומריטת הזקנים של היהודים, האם יש טעם לסכן את החיים (לפעמים הגיעו הדברים, עד כדי סיכון חיים, ממש) בגלל הזקן והפיאות, או אולי, מוטב להוריד את הזקן ולמנוע, ע"י כך את כל הסכנות. ר' זלמן הי' בדעה, שיש להסתכן בגלל הזקן, וטעמו ונימוקו עמו: מה כוונת הרשעים בגזיזת הזקנים? האם רצונם להכאיב ליהודים, או שיש להם בכך מטרה נוספת, והיא: להשפיל את מנהגי דת היהודיים. מאחר וכל מעשי הרשעים מוכיחים – אמר ר' זלמן – כי כוונתם להשפיל את מנהגי אבותינו הקדושים, הרי שאנו חייבים ומצווים להפר את זממם של הנאצים. ר' זלמן דיבר בהתלהבות רבה ופניו – מתחת לעטיפת המטפחת – קרנו והתלהטו. מעולם לא ראיתי במצב התלהבות כזה.

– "אם לא קצת מסירות נפש למען 'יידישקייט' – בשביל מה חיים, בכלל? – סיים ר' זלמן את דבריו והלך...". (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 215-216).

* * *

בהקדמת בן המחבר ("עלים בוכים" עמ' 26) לשו"ת ברכת חיים (להג"ר חיים יצחק ירוחם, שהסתלק מן העולם בדרך הטבע בהגיטו

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתא

דסאמבור ביום יט תשרי ה'תש"ג זמן מה קודם שהועברו כל יושבי הגיטו לבעלזעץ ונשרפו שם, הי"ד – ג.י., ה'תשט"ז):
"כמעט אחד במדינה הי' באותו זמן שהלך לעולמו עטור זקן, בדיוקנא קדישא שלו, כי לא התחשב עם גזירת הנוגשים המזוהמים להסיר את זקנו".

* * *

עוד סיפורים בענין מסירות נפש למען הזקן בימי מלחמת עולם השני' – ראה לעיל במילואים לח"א: "מדור סיפורים" (מהגה"ק מסאטמאר); ח"ב פי"א ("גילוח השפם") בהערה.

מילואים והשמטות

לחייב: פרקי נימוק וסיכום

פמ"ו: מניעות מצד כיבוד אב ואם*

פסק השו"ת מנחת יצחק – אינו מחוייב לעשות רצון האב

ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" (י"ל ע"י בן הגאון המחבר שו"ת מנחת יצחק) סק"ה דן בענין כיבוד אב כשהאב מתנגד שהבן יגדל זקן והעלה דע"פ מ"ש המשנה למלך (פ"ד מהלכות מלוה ולוה ה"ב ד"ה ואני תמי') ועיין בספרו בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סס"ד אוי"ג), דב' איסורי דרבנן בקום ועשה – חמורים מאיסור א' דאורייתא בשב ואל תעשה, וגם נודע דברי הר"ן (יומא דף עב) דריבוי באיסורים קלים חמור מאיסור א' חמור. וא"כ י"ל דלעשות רצון האב ולעבור בתדירות בקום ועשה על דבר האסור מדברי קבלה, נחשב עכ"פ כעובר איסור דרבנן בפעם א', דבזה אינו מחוייב לעשות רצון האב. וסיים שם "וביותר בגדלות הזקן הוי סייג לכמה עניני התנהגות דקדושה, וצ"ע".

פסק שו"ת תשובות והנהגות – בודאי אין לו לשמוע לאביו

גם בשו"ת תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך (ח"א סתקכ"ט) נשאל בנדון בחור שאביו ציוהו לא לגדל זקן ופאות ארוכות אם לשמוע לו והשיב דחיוב כיבוד אב ואם אין כאן שזהו רק להאכילו ולהשקותו ולעשות לו צרכיו, אבל כאן שמבקש מבן לעצמו אין חיוב. ואפילו לשיטת הגר"א בביאורו ליו"ד סו"ס ר"מ דאף שאין חיוב כבוד אב ואם מ"מ מצוה יש גם כה"ג (רק לא אלים לדחות ל"ת שאין בזה חיוב) – מ"מ אם גידול זקן ופאות מחזיקו יותר לשמור עצמו מחטא ועון וגדר לחטא [ראה לעיל ח"ב פ"ה אות ד], עדיף לקיים המצוה לשמור לעשות התורה והיינו לעשות גדרים וסייגים בשמירת התורה ומצוות, ואין לו לקיים מ"ע קיומית דכיבוד אב, וראוי לו לשאול רב ת"ח המכירו. והוסיף שם דיש גם לחלק בין זקן לפיאות ארוכות [כמ"ש גם בשו"ת באר משה הנ"ל ח"ב פט"ו], – שבזקן, במכונת גילוח גדולי עולם אסרו [ראה לעיל ח"ב פ"א] ובודאי אין לו לשמוע לאביו, וגם בסם או מספריים יש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה [ראה לעיל ח"ב פ"ג], אבל הפאות הארוכות אינו אלא מנהג וחיוב

(* בנוגע עד היכן הדברים מגיעים בחומרת ענין כיבוד או"א, ראה דברי חז"ל מבהלים המובאים בשו"ת ברכה לברכי יוסף יו"ד סרמ"א ס"ד: "אמרו בזהוה ח"א סוף דף קס"ד דוחל אמנו ע"ה נענשה על שציערה ללבן אבי' אף שנתכוונה להפרישו מעבודת כוכבים ולכן מתה ולא זכתה לגדל לבנימין ע"ש".

מילואים והשמטות (ח"ב פט"ו: מניעות מצד כיבוד אב ואם) תתג

מצוה ויכול לוותר במקום כיבוד אב ואם (והביא שם חיזוק לזה מהמובא שהאריז"ל וויתר על טבילה בצווי אמו כשאין בזה אלא חומרא).

פסק הגר"י קמנצקי – אין זה סתם חומרא

בענין בחור שרוצה להחמיר על עצמו שלא להשתמש במכונת גילוח – אין להוריו לגעור בו, דכן יש להורות שאין זה סתם חומרא, "אלא דברים שיש בהם ממש", כמבואר לעיל במילואים לח"ב פ"ב בתשובת הגאון רבי יעקב קמנצקי בספרו "אמת ליעקב" על ד"ח השו"ע.

פסק הגרי"ש אלישיב – אין לשמוע לאביו

דברי הגרי"ש אלישיב דאם האב דורש מבנו לגלח זקנו במכונת גילוח, אין לשמוע לו – ראה לעיל במילואים לח"ב פ"א ("מכונות גילוח").

איסור הסרת הזקן משום מנהג אבות

בענין איסור הסרת הזקן משום מנהג אבות – "אל תטוש תורת אמך" – ראה לעיל ח"ב פ"ח ובמילואים לשם.

"דער בפועל דארף זיין ניט מיט דעם גרעסטן תוקף"

במענה על שאלת תלמיד שאמו דרשה ממנו להוריד את זקנו ("און אָן דעם וויל זי ניט טראַכטן וועגן שבת") השיב (באגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ח"י"ג עמ' תקה) "כבוד הורים הנה במדה ידועה תלוי' גם בהסגנון ואופן הדבור כאמרם ז"ל, איז דער ריידין באַדאַרף זיין זייער איידיל מיט א אמת'ן דרך ארץ, אָבער דער בפועל דאַרף זיין ניין מיט דעם גרעסטן תוקף".

"הוריך ישלימו אתך מתוך נח"ר"

"במענה על מכתבו, אמת הדבר כי צער גדול הוא בשעה שההורים יחיו מרחיקים בזרוע ומרגיש הנני בצער. יודע אני שעל כמה דברים הבן צריך לוותר בכדי לעשות נח"ר להוריו ומה גם בכדי למנוע לגרום להם אי נעימות, אבל כל זה במילי דעלמא אבל לא במילי דשמיא דכתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו וידוע דרשת חז"ל על פסוק זה.

"ועל יסוד זה הודגש באחת השיחות פי' הכתוב כאלו הי' כתוב איש אביו ואמו תשמרו – לכבדם בכל מיני כיבוד הורים כמו שהוא ע"פ דיני התורה ועוד בהפלגה גדולה כמסופר בדברי חז"ל במעלת המהדרים בכבוד הורים. אבל עם זה הנה – ומקדשי תיראו שצריכים להתגבר במדת יר"ש, שאם ההורים מונעים לקיים הידור מצוה או סייג לעבירה – לאיזה טעם שיהי' – צריכים לירא מן המקדש אשר שם שכינתו ית'.

"והנה בענינו הפרטי אשר החליט בעזה"י בהחלטה טובה שלא להעביר שערות זקנו – הנה הגם שאנכי לא הגדתי לשום תלמיד מתלמידי תת"ל לעשות כן מבלי לנגוע בשערות זקנו, מטעם כי ענינים כאלו צריך התלמיד לעשות מהכרתו על דעת עצמו ולא ע"י פקודה*, אבל הכל יודעים עד כמה ענין זה ושאר עניני יר"ש בהנהגת התלמידים שיי' יקרים לי במאד מאד וגורמים לי נחת רוח רב – והנני אומר לו יישר חילו והנני מברכו כי יצליח לו השי"ת בלימוד וביר"ש, נוסף על רוב טובה בגשמיות וברוחניות בבריאיות ובהסתדרות באהלה של תורה בהצלחה, ואבקשך אשר לכל לראש תסיר כל צער מלבך וב[עז]ה"י הכל יסודר בכי טוב והוריק ישלימו אתך מתוך נח"ר, ואתה שקוד בלימודך ובעבודתך מתוך שמחת הלב. . והשי"ת יעזר לך בגשמיות וברוחניות". (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ז עמ' שט-שי).

חשש שהדבר יפגע בבריאיות אמו

מענה (משנת ה'תש"כ) מהגה"ק מליובאוויטש לבחור שהעלה ספקותיו אם לגדל זקן ובין חששותיו הזכיר את תגובת אמו לדבר ואת הסכנה שהדבר יפגע בבריאיותה – ראה לקמן בסמוך במילואים לח"ב פי"ז ("מניעות מצד פרנסה").

לא יפסיד את ההתקשרות לאביו

"יתכן שבגלל קיום רצונו של הרבי, לא להסיר את הזקן וכדומה, ירגזו עליו אביו ואמו. אבל, בידעו ש'אבדת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת', לפי ש'אביו הביאו לעוה"ז ורבו. . מביאו לחיי העוה"ב' (ב"מ לג, א – במשנה), צריך להיות נוגע לו (שלא להפסיד) ההתקשרות לרבו יותו מאשר (שלא להפסיד) ההתקשרות לאביו. . ונוסף לזה: האמת היא שכאשר יתנהג כרצונו של הרבי לא יפסיד את ההתקשרות לאביו [שהרי קיום רצונו של הרבי הוא מ"ע או מל"ת של תורה, והתורה היא זו שציוותה על כיבוד או"א], ובסופו של דבר יראה שהי' זה נסיון בלבד, כי, הרוגז אינו אלא לשעה קלה ביותר בלבד, ואח"כ יפעל על אביו שגם הוא יהי' חסיד של הרבי! (תורת מנחם – התוועדויות – כ"ף מנ"א ה'שי"ת, עמ' 164).

(* ע"ז בזכרונותיו של הרב אברהם סנדר דובוב (נד' ב"כפר חב"ד" גליון מס' 947, י"א ניסן ה'תשס"א): "בחור שניגש לרבי ואמר לו שיש לו חבר שאינו מעוניין לגדל זקן, אך אם יאמר לו הרבי שיתחיל לגדל בוודאי יסכים – ענה לו הרבי: 'אני רוצה שהוא יגדל זקן ואם אני אומר לו, לא יהי' רצונו שלו וממילא לא הוא יגדל את הזקן. . .".

תתה

מילואים והשמטות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום פמ"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)

"לא נעים לקחת בחור כזה" – פסק הגאון ה"סטייפלער"

שיטת הגאון ה"סטייפלער" בענין שידוך עם בחור ישיבה המגלח במכונת גילוח, מבואר בס' "ארחות רבינו" (ח"א בהוספות עמ' לח):
"שאלתיו בנוגע לבחור ישיבה שמציעים לי ומתגלח עם מכונה ואמר לי מו"ר שיש לומר לו שאסור משום שאפשר שזה נובע מחוסר ידיעה, אבל אם לומד בישיבה שידועים מזה כגון פוניבז' וכדומה, זה לא נעים לקחת בחור כזה ויש להסס בדבר.

"אמר לי מו"ר זצוק"ל בנוגע למוסדות... שלא מחנכים את הבחורים לקיים את המצוות ודקדוקיהן כהלכתן לכן כל הלכה שיש להחמיר בה ולנהוג לחומרא נופל על הבחורים כעול, וכן בנוגע לגלוח עם מכונה חשמלית שכיום דינה כתער ממש".

"גלוח – אין לאיש ישראל להתחתן בו"

"... גלוח, וכדומה, אין לאיש ישראל להתחתן בו וליתן לו בתו ח"ו לחללה. וע"ז צריך כל א' מישראל להתחנן אל הוי' [כי] ישיא בניו ובנותיו להגונים, כי בזה הוא עבודת ישראל, בני אלקים, להרחיב גבול ישראל בבנים טובים מגודלים בנעוריהם כנטיעים... .

"אמנם בעת האחרונה מגודל העמי הארצות והעדר ידיעת התורה ולימודה, ישנם אנשים שלבכם תמה את ד' ותורתו ואין יודעים גודל האיסור [בגילוח הזקן] שהוא דאורייתא, ועובר בכמה לאוין בכל יום ר"ל. ומעבר מזה נהיגא עלמא הכי והוא עוד בחור בימים אשר צריך למצוא חן ונדמה לו אשר בזה נראה נאה יותר ע"כ עושה זאת וכאשר מודיעים לו גודל האיסור ונוסף לזה בהסכם שניהם מתתקן דבר זה אשר בדרך ממילא מתתקנים עוד דברים שהם מעין זה". (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"י עמ' תיג).

הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך – עליו להדר בגידול הזקן

"מ"ש אדות האברך שנגע בזקנו, הנה צריך הי' להרבות עליו ריעים ובפרט שאחיו הגדול ממנו מתנהג כדבעי. וגם להסביר לו, על פי המובא בס' דרך מצותיך חלק ב' ע"פ והוא רחום, אשר י"ג ת"ד הם נגד י"ג מדות הרחמים, וכל אלו שאין יכולים לתבוע הצטרכותם מהשי"ת בדין, כ"א

במדת חסד ורחמים, הרי מדה כנגד מדה – יש להם להשאיר בשלימות התיקוני דיקנא, עיי"ש בארוכה. ובמילא מובן, שאברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב וכו' ומוכרח לרחמי השי"ת בכלל, עליו להדר בהי"ג ת"ד, ובודאי ימצא האותיות המתאימות לזה. . . . (לקו"ש חיי"ז עמ' 498).

כשזקוקים לשידוך – ח"ו לגלח הזקן

"במענה למכתביו, במ שואל בקשר לענין השידוך, שהיתה סברא-דרישה בנוגע לנגיעה בזקן וכו'.

"מובן ופשוט, אשר ענין שידוך צ"ל מיוסד על רצון טוב והחלטה תקיפה לעזור ול"ז, בכל הענינים, ועאכו"כ בעניני יהדות תורה ומצותי, שהם היסוד לאושר איש ואשה הישראלים, בזה ובכא.

"מובן ג"כ – שבעניני טוב וקדושה ישנם דרגות זו למעלה מזו. וכלשון חז"ל, מצוה, והידור מצוה, ומהדרין מן המהדרין. ואפילו אלו שדרגתם מאיזו סיבה שתהי' רק בגדר מצוה, גם הם יודעים אשר הידור מצוה ענינו כפשוטו, הוספת הידור ויופי בזה, אף שמאיזה סיבה שתהי' אין מקיימים הידור זה.

"מובן ופשוט, שהצנור וכלי לקבלת ברכת השם בהמצטרך לבני ישראל היא הנהגה בחיי היום יומים ע"פ התורה ועניני, שמזה מובן שכשצריכים וזקוקים לברכה מיוחדת, צ"ל התחזקות והידור בהנהגה זו.

"מכל הנ"ל מובן, שאפילו לדעת אלו הסוברים, שאי נגיעה בזקן הידור מצוה הוא, ח"ו לעשות האמור כשזקוקים לברכה מיוחדת מנותן התורה ומצוה המצוה, ועאכו"כ – כשמניחים היסוד לבנין עדי עד, נשואין.

"פשוט בהחלט – שלדעת הפוסקים שאי נגיעה בזקן, ציווי תורתנו הוא, אלו שנהגו ע"פ פוסקים אלו משך כמה שנים, הרי ח"ו וח"ו לשנות הנהגה אפילו בזמן רגיל (ועאכו"כ בזמן כהנ"ל).

"כאמור לעיל, אפילו כשצד אחד חונך על דעת האומרים שאין זה אלא הידור מצוה, הרי מחובתו ראשונה – לחזק תמיד את הצד השני בהנהגתו הטובה בעניני יהדות אפילו בהידור, ועאכו"כ באם הצד השני נהג בזה כמה שנים, ועאכו"כ באם לדעת הצד השני ה"ז ציווי ומצוה ולא רק הידור" (לקו"ש חיי"ז עמ' 499).

קודם שנכנסים לגמור השידוך – צריכים לברר העמדה בנוגע לגידול הזקן

"מובן שכל האמור בנוגע לנגיעה בזקן, יש דוגמתו בכ"כ מצות התורה ועד לענינים בהנהגה יום יומית. ולכן קודם שנכנסים לגמור השידוך, צריכים לברר בהחלט גמור, העמדה בנקודה האמורה: האם יכולים לוותר על דעת עצמו, באם לצד השני יש בזה ענין הידור מצוה. ובחיים משותפים צ"ל הויתור לא מפני שכיון שאין ברירה הרי מוכרחים לעשות הדבר,

מילואים והשמטות (ח"ב פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתז

ועושים זה מתוך רגש של התמרמרות והתנגדות וכו' וכו' – כי אם שמוותרים מתוך רצון וחפץ טוב ושמחה וטוב לבב דוקא, וכנ"ל הדבר אמור לא רק בנדון דנגיעה בזקן, כ"א בנוגע לכל מצות התורה וההידור בהם, שבעיות כהאמורה עלולות להתהוות לעתים קרובות, והפתרון מוכרח שיהי' מתוך קירוב הדעת מתוך שמחה וטוב לבב שעיקר הוא בכל האמור.

"מכל הכתוב מובנת דעתי בנוגע לשאלתם, שעליהם להעריך עצמם בשימת לב מיוחדת: האם מוכנים לויתור כהאמור, שכיוונו – ככתוב – הוא תמיד לצד אחד, לשימת לב יותר ולדיוק בקיום המצות יותר ולהידור יותר. ובהתאם לתוצאות הערכה האמורה – יחליטו את אשר לפניהם.

"עוד להעיר (אף שגם זה מובן הוא): אף שהכתוב לעיל בא בקשר לשאלתם בענין השידוך, לאמיתתו של דבר – בכל עת משך חייהם ובכל מקום – בתקפו עומד, כיון שהתורה נצחית היא ומצותי' נצחיות הן וכל אחד ואחת מבני ישראל נצטוו מעלין בקדש ולא מורידין, ובנוסח רז"ל – נצטוינו להעלות בקדש . . ." (לקו"ש ח"ז עמ' 499-500).

זהו אושר עבורו ששידוך כזה לא יצא לפועל

"במענה על מכתבה מי"ב חשון, בו כותבת אודות . . . הנמצא באה"ק ת"ו, ויש לו קשיים בשידוך, ולדעתה אם יקצר את זקנו, יהי' יותר קל להשיג עבורו שידוך, ובפרט שהיא רואה שהרבה יהודים דתיים עושים כך:

"מיותר להאריך בזה, שכל היהודים ללא יוצא מהכלל, אנשים ונשים, מאמינים בני מאמינים, מאמינים ויודעים שהקב"ה מנהיג את העולם הגדול וגם את העולם הקטן של כל אדם, בהשגחה פרטית, וכדי שאנשים ידעו איך להתנהג, נתן להם הקב"ה את התורה הקדושה המורה את הדרך מה מותר לעשות ומה אסור לעשות, במשך כל חיי האדם. ובין כל המצוות הללו, ישנה גם המצוה להיות עם זקן (ישנם אפילו הסוברים שמותר לספר את הזקן – אבל גם הם מכירים [בכך] שלהיות עם זקן זו מצוה – אבל ישנם האומרים שאסור לספר את הזקן, כמו הצמח צדק, נכד של אדמו"ר הזקן בעל התניא והשולחן ערוך, הפוסק להלכה, שאסור על פי התורה לספר את הזקן) בכל אופן זה ברור, שלהיות עם זקן ולא לספר [אותו] היא מצוה, וזה מוכיח שזהו ענין של יראת שמים.

"במילא מובן, כי מאחר שהכל תלוי ברבוננו של עולם, ובפרט בעניני שידוכים, שניכר בהם, יותר מאשר בדברים אחרים, שרק הקב"ה הוא בעל הבית בשלימות, והוא ברוך הוא ציוה שלהיות עם זקן ולא לספר אותו היא מצוה, הרי כל אחד מבין ברור בהחלט שלא יתכן [ש]זקן יהי' מניעה לשידוך [בהמכתב במקורו באידיש: "עס קען ניט זיין אַ באַרד זאָל זיין אַ אָפּהאַלט צו אַ שידוך"], שהוא באמת הזיווג שלו, ואם נדמה [ש]הזקן מפריע לשידוך,

הרי זו הוכחה, שזה אושר עבורו ששידוך כזה לא יצא לפועל, [בהמכתב כמקורו באידיש: "איז דאָס אַ באַווייז, אַז עס איז אַ גליק פאַר אים אַז אַזאָ שידוך זאָל ניט צושטאַנד קומען"], ואת הזיווג האמיתי שלו השם יתברך יזמין לו בזמן הנכון, והם ינהלו חיים יהודיים מאושרים בדרך התורה ומצוות" (תרגום חפשי מ"אידיש" ממכתב כ"ג מ"ח ה'תשי"ב. נדפס בס' אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"ה עמ' לה-לו).

יסביר לזוגתו דברים הברורים שכתב הצמח צדק

"... במה שכותב אודות שערות הזקן – יסביר לזוגתו שתליט"א דברים הברורים שכותב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (פוסק בנגלה דתורה ובפנימיות התורה) אשר "י"ג תיקוני דיקנא מהם נמשך והוא רחום כו' הם רחמים גדולים כו' ומכח התיקוני דיקנא ממתיק הדינים ונעשה נעים וממותק (רשימותיו על התהלים, ברוקלין תשי"ג, ע' תרכז)". (אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"ט עמ' צא).

באם . . . תעכב הסכמתה על השידוך מפני גידול הזקן – הרי"ז הוכחה שעניני התורה והמצוה אין חשובים בעיני'

"במענה למכתבו מר"ח חשון, בו כתב אודות שידוך עבור בנו הו"ח אי"א בעל מדות רב פעלים . . . ונוגע בשאלת הזקן.

"לדעתי, באם תהי' המדוברת שבעת רצון ממעלות בנו שי' בתורה ומצוות ויראת שמים וכו' ובכל זה תעכב הסכמתה על השידוך מפני גידול הזקן, הרי זה הוכחה שעניני התורה והמצוה אין חשובים בעיני', כיון שהחשש מה תאמרנה החבירות שלה וכו' מכריע מעלות האמורות, ואם כן הוא מצד המדוברת ביראת שמים תורתנו חיים ובקיום מצוותי' עליהם נאמר וחי בהם, אזי צריך עיון גדול אם זהו שידוך מתאים, וק"ל.

"ויהי רצון מהשם יתברך המשגיח על כל אחד בהשגחה פרטית שבקרוב ממש ימצא שידוך המתאים באמת לבנו שי' ויראה ממנו רוב נחת אמיתי, הוא נחת יהודי חסידותי, נוסף על הנחת שגם עתה מקבל מהנהגתו ועניניו.

"בברכה לבשו"ט בכל האמור" (מכ' ח' מ"ח, ה'תשכ"ו, נדפס באג"ק חכ"ד עמ' טז).

כאשר נערים דתיים אינם מגדלים זקן – זה לא בגלל שיש להם את העוצמה של האופי ואת האמונה החזקה

במכתב מכ"ח טבת, ה'תשכ"ב, אל נערה שציינה שהיא נפגשת עם בחור בעל זקן מלא ואחד החששות הגדולים ביותר שלה הוא כיצד תגיב אמה על בחור מזוקן, כתב [להלן תרגום חפשי מאנגלית]:

מילואים והשמטות (ח"ב פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתט

ברכה ושלוש :

קיבלתי את מכתבך מיום כ"א טבת.

אני בטוח שלא נחוץ עבורי להדגיש בפנייך באריכות רבה שנישואין הם, בהתאם לנוסח הברכה, "בניין נצח" (בניין עדי עד), ושכל דבר שקשור לזה הוא לא רק בעל עניין ישיר וחיוני עבור החתן והכלה, אלא יש לו קשר גם לילדים שלהם. ולכן, מובן מאליו שתשומת הלב המקסימלית צריכה להינתן לאותם גורמים שהם הכרחיים כדי להבטיח שותפות בחיים מאושרים ובית יהודי נצחי. אין שום חשיבות כלשהי במקרה כזה לייחס תשומת לב לדעתו של שכן או מכר. דוגמה מובנת מאל"י יכולה להיות במקרה שבו שוקלים עסק, שכרוך במיליון דולרים, ואז יהי' זה טיפשי לייחס תשומת לב ל"ניקלס" ולידימס' [=מטבעות של חמישה סנט ועשרה סנט], ובכך להתעלם מתנאים מהותיים שמשפיעים על כל העסק.

בהתייחס במיוחד לנושא אודותיו את כותבת במכתבך ואשר נראה שהוא מדאיג אותך, הרשי לי לומר זאת: כאשר לאדם צעיר היתה העוצמה של הרצון והעוצמה של האופי לגדל זקן, והוא נהג כך במשך כמה שנים, אפילו בתקופה שבה גידול זקן לא הי' דבר כה פופולרי כפי שזה עכשיו, לא רק בחוגים דתיים אלא אפילו בחוגים שאין להם שום קשר לדת, זה בוודאי מראה על אומץ רב ואמונה חזקה, וכן על נאמנות למחויבות – דברים שכולם מהווים תכונות חיוניות כדי להבטיח חיי משפחה מאושרים.

בוודאי גם אין צורך עבורי להוסיף שכאשר נערים דתיים אינם מגדלים זקן, זה לא בגלל שיש להם את העוצמה של האופי ואת האמונה החזקה, אלא בגלל שחסר להם את זה.

לסיום, חשוב לזכור מה שכתוב בזהר ובמקורות קדושים אחרים, שזהו צינור וכלי מיוחד לקבלת ברכות נוספות מאת הקב"ה, בגשמיות וברוחניות.

בברכה,

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א,

ניסן מינדל, מזכיר.

סידור קידושין באם אין לחתן זקן מגודל

ראה בס' מקדש ישראל (שיחות והנהגות הגה"ק בעל לקוטי שיחות מליובאוויטש במסיבות חתונה) עמ' לב, שקבע כתנאים הכרחיים להסכמתו לסדר קידושין: א. על החתן לגדל את זקנו, ב. על הכלה לכסות את שערה בפאה נכרית, ע"ש בארוכה.

[ועיי"ש מעשה נפלא "מקרה נדיר בו גם בא לידי גילוי טפח מהפלאות ענין סידור קידושין על ידי רבינו, אירע בשנת תשי"א: בעת

שהזמין אחד החסידים את רבינו לחתונת בתו, הבהיר רבינו כי התנאי לכך הוא שהכלה תחבוש פאה. מסיבות שונות לא נתקבלו הדברים על אתר, ורק ביום החתונה הודיעו לרבינו כי מסכימים לתנאי. התבטא רבינו: "אויב דו ווילסט מיר פאַר די חזנות, קען איך קומען; אָבער אויב דו ווילסט מיר פאַר די וועלכע קומען צוזאַמען מיט מיר – איז אויף דעם איז שוין צו שפעט" (אם רצונך בי בגלל ה"חזנות", יכול אני להגיע; אבל אם רצונך בי בגלל אלה שבאים יחד עמי – על כך כבר מאוחר מדי). אמר, ולא פירש".]

כל אלו הן טענות היצר (דברי ה"בבא סאלי")

בס' "בבא סאלי – רבינו הקדוש" (תולדותיו של הגה"צ הר"י אבוהצירא) עמ' 301:

"סיפר אחד מבני הישיבה כי בכל פעם שהי' נכנס אל הרב, הי' הרב דוחק בו ומשכנעו שיחדל מלגלח את זקנו. הבחור הי' משיב לרב כי אחר החתונה בע"ה יגדל את זקנו. לאחר זמן מצא הבחור שידוך הגון וכשבוע לאחר החתונה בא עם אשתו לבית הרב לקבל ברכתו.

"טרם שפצה פיו פנה אליו הרב ואמר לו: 'עד עתה גילחת את זקנך מתוך שקיווית שבהיותך מגולח ייקל עליך למצוא זיווג. כל אלו הן טענות היצר, אך לא רצייתי לכפות עליך. אולם עתה, הלא כבר בעל אשה אתה ואין לך כל תירוץ להמשיך ולהתגלח, ואני מבקש ממך, הוסיף הרב, 'לחדול מלגלח זקנך'. הבחור הבטיח בו במקום כי יחדל להתגלח, והוא מקבל עליו מהיום לגדל את זקנו.

"לאחר זמן, הגיע האברך לבית הרב. בדיוק התכוונו לתפלת מנחה, והכל המתינו לכניסתו של הרב. מורנו זיע"א נכנס את החדר, ומשראה את האברך, ועתה זקן מעטר את פניו, ניגש אליו והחל מחבקו ונותן לו ברכת 'שלום עליכם', ו'ברוך בואכם לשלום'. 'בריי' חדשה אתה, ובדרגת גבוהה יותר, ומגיע לך ברכת 'שלום עליכם' ו'ברוך הבא' כאילו הגעת לכאן בפעם הראשונה בחייך".

תתיא

מילואים והשמטות

ח"יב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ז: מניעות מצד פרנסה והשפעת גידול הזקן בעניני פרנסה ובריאות הגוף

ראה לעיל עמ' תרפה, ערך "הנצי"ב מוואלאזין", ולעיל בסמוך
ב"מילואים" לח"ב פט"ז ("שידוכים"), כמה ענינים השייכים גם לפרק זה,
עיי"ש היטב.

השפעת י"ג מדות הרחמים – תלוי בגידול הזקן

כן מבואר בכמה מקומות [לדוגמא – ראה בארוכה לעיל ח"א ערך
"זוהר" (עמ' לז ואילך); ערך "אריז"ל" (עמ' קמו ואילך); ערך "יין
המשומר" (עמ' קסב ואילך); ערך "רבי יהונתן אייבשיץ" (עמ' קפא
ואילך); ערך "רבי פנחס הלוי הורוויץ (בעל ה"הפלאה") (עמ' רא ואילך);
ערך "הגה"ק (רבי נחום) מטשרנוביל" מספרו "מאור עינים" (עמ' רג); ערך
"בני יששכר" (עמ' רכט ואילך); ועוד].

וראה עד"ז גם בס' כסף נבחר (להג"ר אבי עזרי זעליג מרגליות –
אמשטרדם, תע"ב), פ' תשא (עמוד רנט במהדורת ברוקלין, תשנ"ה):

"והנה איתא במדרש רז"ל (ראש השנה יז, ב) כשאמר הקב"ה י"ג מדות
נתעטף כשליח הציבור ואמר כל זמן שיעשו בני כסדר הזה אני מרחם עליהם
וכו', הקשו כל המפרשים והלא אנו אומרים הרבה פעמים י"ג מדות ואין
אנו נענים, ואמרתי בילדותי דכך הוא הפי', דדבר זה נודע (שבת קנא, ב) כל
המרחם מרחמין עליו, וא"כ הכי פירושו, כל זמן שבני 'יעשו' כסדר הזה,
דהיינו 'יעשו' ולא ש'אמרו' ולא יעשו, דהיינו אומר רחום וחנון והוא אינו
מרחם ואינו חנון, לכן אין אנו נענים בשביל שאין אנו מקיימים י"ג מדות.
אכן לפי דברי תוכחה נראה, דכאן הוא רמז רמזה לנו תורתינו הקדושה
תוכחת מוסר. דזה נודע מה שפירש"י בפ' כי תצא (דברים כא יב) ועשתה
את צפרניה, פירש"י תגדל, א"כ פירש"י 'יעשו' תגדל', ודבר זה מבואר
בחכמי אמת שאלו י"ג מדות כולם המה מרומזים ב"ג תיקוני דיקנא, והנה
צריכים לומר דכך פירושו, כל זמן שבני 'יעשו' כסדר, ר"ל ש'יגדלו' הסדר,
דהיינו השערות של י"ג תיקוני דיקנא אני מרחם עליהם, לאפוקי אם ישחיתו
פאת זקנם, שכל השערות המה מרומזים על מדות העליונות, דפאה נקרא אל
רחום, אם הוא מגלח אלו המדות, איך ירחם עלינו".

וכן מבואר גם בס' שארית מנחם (להגה"ק מוויזניצא) פ' תשא:

"וחנתי את אשר אחון וגו', במסכת ברכות (ט, א) דרשו חז"ל אע"פ שאינו הגון, משמע שהי"ג מדות הם בבחינת חק בלי טעם, וידוע מזוה"ק שהזקן רומז לי"ג תיקונים קדישין שהם מעוררין י"ג מכילין דרחמי וכן נתעוררים ע"י שמתדבקין במדותיו של הקב"ה שהם י"ג, על דרך אומרם ז"ל (כתובות קיא, ב) הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה וכו', ומי שמגלח זקנו ואינו שומע מוסר להתדבק במדותיו ית"ש, לשוא הוא אומר השלש עשרה מדות, וזהו שאמר הכתוב (תהלים ב, טו) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי, ר"ל לגלח הזקן המרומז בתיבת 'חקי' המרמזים על הי"ג מדות שהם חק בלי טעם, ולעומת זה 'ותשא בריתי עלי פיך', שהנך אומר הי"ג מדות, וגם 'ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי' היינו מה שדרשו מה הוא רחום 'אחריך', א"כ למה לך לומר אותם על פיך כיון שלא תפעול בהם כלום לעורר הי"ג מכילין דרחמי". וראה עד"ז בספרו הנ"ל פרשת אחרי עה"פ כמעשה ארץ מצרים.

ע"י הסרת זקן – גורם לשנאת הגויים ורדיפות

ראה לעיל במילואים לפי"ג ("עונשים") בדברי ס' אהבת ציון ושו"ת משנה שכיר.

לזכות בדין – תליא בצלם אלקים

למה בכתה רחל אמנו

"אך נראה, דהנה רחל [אמנו] כשבאה לגלות לפקוד את בני, בדורות הראשונים שהיתה מוצאת אותם בצלם אלקים ותואר ישראל, לא היתה מתייראת, כי ידעה דיש תקוה לגאלם, אך בעו"ה בימים הללו ירדנו ממעלת ישראל להיות לנו צלם אלקים וסר מאתנו הצלם, וכמו שכתבתי לעיל בדרוש לר"ה [שנת תר"ה] בביאור כמה פסוקים בזה, דלזכות בדין תליא בצלם אלקים, כמ"ש [תהלים כז, ח] לך אמר לבי בקשו פני, והרבה מזה. וגם יש הרבה שלבושין בלבושי נכרים וגדועי זקן בכוונה שלא יכירום כי הם ישראל. . . ועכ"פ כשבאה רחל לגלות ואינה מכירה אותם כלל, אז היא מצטערת ומתייאשת ח"ו מן התקוה. והוא ית' מבקש [שה"ש ב, יד] 'הראיני את מראיך' או 'השמיעני את קולך', והראיני סימן שאתה מזרע אברהם ואושיע לך. וזהו שאמר קול ברמה נשמע וכו' רחל מבכה על בני מאנה להנחם על בני כי איננו, כי אינה מכרת אותנו כלל, כאילו לא היינו בני כלל, כי אין להם תואר שלה" (הגאון רבי שלמה קלוגר בס' "קהלת יעקב" לעשי"ת – י"ל מכת"י, ירות"ו, תשס"ב – דרוש כג, עמ' שו-שו. עוד דבריו עד"ז – נעתקו לקמן במילואים ל"בסיומא דספרא").

ע"י גידול הזקן – המלאכים שומרים ועוזרים אותנו

כן ביאר הגאון רבי שלמה קלוגר בדרשותיו (קהלת יעקב – מועדים, ראש השנה, דרוש כג, עמ' קמא – ירות"ו, תשס"ב):

"ואמר 'הבט ימין וראה ואין לי מכיר' [תהלים קמב, ה], דהנה אם איש ישראל לבוש בבגדי ישראל, אז שאר אחיו ישראל מכירין אותו. . . וכן המלאכים כתיב [תהלים צא, יא] 'כי מלאכיו יצוה לך' וכו', שאם האדם יש לו צלם אלקים כמו שנברא, המלאכים מכירין אותו ושומרים אותו, אבל אם מגלחין ממנו פאה וזקן ומלבישין אותו בגדי נכרים, אין שאר ישראל מכירין אותו, וכן אין המלאכי השרת מכירין אותו שהוא ישראל, לכך להחזירו למוטב או לעזרו. וזהו שאמר 'הבט ימין וראה ואין לי מכיר' שלא יכיר שום אדם אותי אם אני ישראל או לא, לכך 'אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי' כי אין מכירין כלל אם יש בי נפש טהורה, ולכך 'זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי' וכו' ובטוח אני בכך שתעזרני להיות 'חלקי בארץ החיים' שאכתב לחיים בספר החיים".

על ידי פנים של יהודי ישפיע לנו פרנסה

"ואנשי קודש תהיו לי ובשר בשדה טריפה לא תאכלו. בהקדם הפסוק ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ופרש"י ז"ל לפניהם ולא לפני עכו"ם, גם פירש"י שלא תאמר אשנה להם פרק או הלכה וכו' אלא כשלחן הערוך ומזומן לאכול, והיינו שיהי' לנו פנים של יהודי ולא פנים של עכו"ם להתדמות להם במלבושים ולגלח ח"ו הפיאות והזקן, ועכ"ז כשלחן הערוך ומזומן לאכל, שיושפע פרנסה אפי' אם יקיימו התורה ולא יתדמו לעכו"ם, וזה שאמרו חז"ל למה נסמכה פרשת דינין למזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח, היינו מזב"ח עולה ז"ן, רמז על הפרנסה, ורומז שיהי' תורה וגדולה במקום אחד, וזה ואנשי קודש תהיו לי, היינו לעשות מסחר ועסקים בקדושה שלא לגזול את חבירו ח"ו ולקפח פרנסתו, גם ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, היינו שלא ליסע למרחקים לאכול טריפות ולעבור על התורה בשביל הפרנסה, וכי תאמרו מה נאכל הלא אין לנו בכאן פרנסה, ע"ז אמר הכתוב לכלב תשליכון אותו בסוד אמרם ז"ל פרנסי ככלב וכעורב [ב"ב ח, א], היינו, שיומשך לנו פרנסה שנהי' עכ"פ כמו הכלב שיש לו פרנסה והוא עדה"כ השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך [תהלים נה, כג] (עטרת ישועה להגה"ק רבי יהושע הורוביץ מדז"קוב, קראקא, עטר"ת, פ' משפטים עה"פ ואנשי קודש).

מגלחים זקנם באמרם כי עי"ז בא להם פרנסה ועשירות – זה שקר גמור

"א"י לא תשחית את פאת זקנך, ובמסורה ומדותם את פאת צפון, נראה לרמז כי יש ב"א שמלבישים א"ע במלבושי עכו"ם ומגלחים זקנם באמרם כי עי"ז בא להם פרנסה ועשירות, וזאת גורם להם ליען שדימו בנפשם שכוחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ופרנסתם בא[ה] להם מכחם ומחכמתם. אך באמת זה שקר גמור, כי הפרנסה באה מכח השגחת הש"י ולא מכח האדם והוא ית"ש הזן והמפרנס לכל, וא"כ למה לו להלביש

א"ע במלבושים זרים ולעשות כדרכם. וזהו ולא תשחית את פאת זקנך, ועכ"ז ומדותם את פאת צפון, ומדותם מלשון מלבוש, כמו ולבש הכהן מדו בד, והיינו שתלבש א"ע בפאת צפון, הוא העשירות, ע"ד מצפון זהב יאתה, שתלבש עצמך בעשירות ואף שלא תשחית זקנך, ואדרבה זאת תגרום לך עשירות. ע"כ סמוך לזה נאמר ושרט לנפש כו', היינו שהשריטה הראשונה במו"מ לא תתנו בבשרכם לומר שכוחכם עשה לכם את החיל הזה ובקיעה הראשונה במו"מ הי' מכוחכם. ובאמת הוא שקר מוחלט ואך הכל הוא מאת הקב"ה ובהשגחתו ית"ש" (עטרת ישועה הנ"ל ח"א פ' קדושים עה"פ לא תשחית – עמ' יד-טו).

לגדל זקן למרות התנגדות אנשי מקומו, ומשפחתו, וחשבונות הפרנסה

"והנה ללחום נגד המניעים והעיוכים העומדים לשטן נגדו בעבודת השי"ת צריך התגברות יתירה ומההכרח הוא להיות חזק בדעתו . . . צריך להיות ע"ד ויגבה לבו בדרכי ה' . . . יהלוך במלחמה גדולה וכבידה לשנות ממנהג בני עירי ומתהלכות אנשי מקומי להיות נבדל מהם בצלם אלקים בשער פאות הראש והזקן ומלבושים שתהא ימין ה' רוממה, ולגדל את בני על ברכי התורה, הלא כל רואי ילעיגו עלי, והאיך אוכל לעמוד בפני המלעיגים וכדומה לזה שממציא היצה"ר תחבולות ומזימות וענינים קשים כדי להדיחו מעבודת השי"ת. ולכן איש נבוב ילבב, וצריך להיות גבור כארי להתגבר על יצרו הרע, וכאשר שמעתי מפה קדוש כ"ק אדמו"ר הגאון הקדוש מצאנז וצוקללה"ה לפרש אמרם ז"ל שעיקר התשובה היא שאף אם באותו מקום ובאותו זמן ובאותה אשה לא עבר עבירה, דהיינו אף שהיצה"ר מסיתו ומצייר לפניו שאין המקום גורם וסובל להתנהג בדרכי החסידות, ואותו זמן אינו מוכשר לה, כי לא כדורות הראשונים דורות הללו אשר קשה מזונותיהם של ישראל וכדומה, ובאותה אשה היינו שבני ביתו מעכבים אותו בעבודת השי"ת ועכ"ז לא עבר עבירה והתגבר עליהם, זהו התשובה המעולה עכ"ד הקדושים. ואם גם כי כל התחלות קשות, אבל אח"כ הבא לטהר מסייעין אותו, ואדרבה כל כמה שיותר גדול ההתנגדות והעיוכים, נפעל ביותר, ולפום צערא אגרא ושכרו גדול בכפלים ועבודתו שלימה ומעולה ביותר ממי שלא היה לו שום התנגדות, שאין נפעל מהפכו. וז"ש המדרש והנה טוב זה יצר טוב, מאד, זה יצר הרע, ר"ל שעל ידי יצה"ר המתנגדו בעבודת השי"ת עי"ז עבודתו טו"ב מאו"ד כי נפעל מהפיכו ומעולה ומשובחת ביותר ממי שאין לו שום התנגדות" (קדושת יום טוב – להגה"ק חנני' יום טוב ליפא טייטלבוים, אבד"ק סיגעט, תרס"ה – פ' שלח עמ' קג, ד – קד, א).

אי אפשר לאבד פרנסה ע"י גידול הזקן

"ולפלא על לשונו שכותב שהחליטו שלא לקבלו על משרה והסיבה

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ז: מניעות מצד פרנסה) תתטו

העיקרית שיש לו זקן. ומובן שאי אפשר שהדבר כן הוא, כי הרי הקב"ה הוא רבונו של עולם כפשוטו היינו שגם ארצות הברית בכלל זה, וכיון שגילה דעתו בתורתו הק' תורת עולם ותורת חיים אשר הזקן הם י"ג תקוני דיקנא מכילין דרחמי שמשפיעים כל הענינים, ונוסף על הטבע (עיינן בפירוש המלות להצמח צדק עה"פ והוא רחום ונדפס ג"כ בהוספה לתהלים אהל יוסף יצחק השלם) הרי אי אפשר תוספת הברכה תהי' סיבה למניעת הפרנסה ח"ו . . . " (אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"י עמ' שסה).

גידול הזקן בשלימותו – ממשיך ברכות השי"ת מבלי התחשב עם דינים וקטרוגים

" . . . וראה ג"כ ברשימות אדמו"ר הצמח צדק הנדפסות במילואים לפירושו על התהלים, אשר גידול הזקן בשלימותו ממשיך מלמעלה ברכות השי"ת מבלי התחשב עם דינים וקטרוגים, ומי בימינו אלה היכול לוות על רחמים רבים אלו, ואינו זקוק להם? " (אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"ט עמ' רמט).

נבהלתי לראותו – הן הן צנורות הפרנסה

" . . . בודאי למותר להאריך לדכותי ע"ד המבואר בכמה מקומות בדא"ח וגם בספרי מוסר, בהענין שאתעדל"ע צריכה להיות לה כלי המתאימה באתעדל"ת, ופשוט בתכלית הפשיטות שאין צריך להיות חידוש ענין בהיפך האתעדל"ע שמבקשים ומתפללים אודותה. ומה נבהלתי לראותו במשרד המל"ח אשר משתדל ומכריח את הנפש האלקית שלו להסיר ח"ו צלם האלקים מעל פניו ולגזוז ולהסיר י"ג תקוני דיקנא שהם מכוונות כנגד י"ג מכילין דרחמי, ואשר הם הם צנורות הפרנסה, וכמבואר בזהר ובדא"ח בכמה מקומות, והאריכות אך למותר, ובפרט לאחד הבא מגזע הספרדים שאחזו בלימוד הזהר כל הימים, ולא היתה בזה כל התנגדות (כמו שהי' נמצא בקצת מקומות, ובימים הקודמים – בין האשכנזים) " (ממכתב כ"ז מנ"א ה'תשי"ב, נדפס בס' אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"ו עמ' רפה-רפו).

הה"א שגידול הזקן יפסיד הפרנסה – היפך האמונה הפשוטה

"קשה וכבד לי להאריך בזה, ובטח גם שורות אלו יספיקו, בלמדי זכות עליו, הנה אולי הכוונה שלו בזה היתה, שכיון שרואה ומתבונן במרז"ל אשר מזונותיו של אדם קשים כקרי"ס, עלה בדעתו, אולי כדאי להקל על הקב"ה במלאכתו שהוא הזן מביצי כנים עד קרני ראמים, עי"ז שיתדמה בצורתו החיצונית לכל הגוי[ם] שאז בקל יותר יתנו לו משרה בתור רב וכיו"ב, אבל דעת אפילו לא לנבון נקל, שהוא היפך האמונה הפשוטה, לומר אשר עי"ז שמקילים בקיום מצות התורה, היינו שמתרחקים ח"ו מהמקור הנה עי"ז יושפע לו שפע רב, ויעוין המבואר בארוכה בענין למען

ספות הרוה את הצמאה" (המשך המכתב בס' אגרות קודש ח"ו שם).

הנהגה כזו – היפך משכל אנושי

"תקותי חזקה, אשר הכח שהשקיע בו כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע בתור תלמידו וחסיד שלו, יסייע בידו לצאת ממחשבת טעות הנ"ל, ואם יד עוד מי באמצע להסיתו, יסביר גם לזה, שהנהגה כזו היא להיפך לא רק משכל אלקי אלא גם משכל אנושי, כיון שכל יהודי מאמין אשר דוקא הקב"ה הוא הבע"ב גם בעוה"ז הגשמי והחומרי, והוא רק הוא הקוצב מזונותיו של אדם וב"ב ובמילא גם האתעדל"ת צריכה להיות בהתאם לזה.

"המחכה לבשו"ט והמברכו בהצלחה ברוחניות ובגשמיות אשר אצל איש ואשה הישראלים בד בבד ילכו" (המשך המכתב בס' אגרות קודש ח"ו שם).

אם הי' מגדל זקנו – כבר הי' מסודר בפרנסתו
– גידול שערות הזקן – סגולה מיוחדת לפרנסה –

"... ומ"ש שצר לו במאד לראות הסבל של בנו שי' הנה אף שקשה בעיני לצערו, אבל מוכרחני לאמר את הנראה לי לאמיתתו, והוא ע"פ מה שכתוב בזה"ק והעתיקו כ"ק הצמח צדק באיזהו מקומן, אשר גידול שערות הזקן הם סגולה מיוחדת לפרנסה בחסדו של הקב"ה, ולהסרת ההעלמות וההסתרים בזה, והלואי שלא היו מעיקים על בנם שי' אותם שהעיקו בהנוגע לגידול זקנו, שנוסף על מנוחת נפשו שהיתה חזקה ביותר הנה כבר הי' מסודר בפרנסתו, ובפרט שאינו דומה הזמן שלא הי' מגדל זקנו והסרת זקנו לאחר התקופה שגדלו, וגדלו מתוך שמחה ובלי כל כפי', ולדאבון גם בזה נתקיים עכ"פ לרגע קצר מאמר הכתוב ידי נשים רחמניות בשלו וגו', ויה"ר מאל הרחמן מקור הרחמים והחסדים שיאמר די להקישויים שנגרמו ע"י הנ"ל, ומכאן ואילך תלך הסתדרות בנם שי' גם בגשמיות מוטב לעוד טוב יותר וכפתגם אדמו"ר הידוע פון גוט צו נאך בעסער... " (ממכתב י"ט אדר תשט"ו, נד' בס' אגרות קודש-ליובאוויטש – ח"י עמ' שצה-שצו).

גידול הזקן – ממשיך ברכת ה' בעיני בריאות ופרנסה

ראה ס' היכל מנחם ח"א עמ' נה (ממכתב ג' תמוז ה'תשכ"ט) "ציטוט דברי הצמח צדק אשר גידול הזקן סגולה מיוחדת לו להמשיך ברכת ה' בריבוי הן בכמות והן באיכות.

"שמזה מובן אשר כל הזקוק לתוספת ברכה מה' אם בעיני בריאות או בעיני ממונות ועל אחת כמה ברוחניות, עליו לאחוז בהתקדמות זו ביותר וביותר. ובפרט דבכל כגון זה הובטחנו הבא לטהר מסייעין אותו מלמעלה סיוע רב".

גידול הזקן – מוסיף בענין פרנסתו

"במענה למכתבו מיום השלישי שהוכפל בו כי טוב, בו כותב אודות ענין גידול הזקן ואיך משפיע זה על פרנסה לכשיבוא הזמן להסתדר בפרנסה כפשוטה.

"כיון שלדברי הכל זקן מגודל הוא העניין דצלם אלוקים, ולדברי הכל משובח ביותר וביותר מהנהגה בהיפך, ... הרי ודאי שהמוסיף בקדושה ואשר צלם אלוקים ניכר על פניו, מוסיף כל זה בברכת השם-יתברך, שהוא הזן את העולם כולו בטובו, בחן בחסד וברחמים, ואשר דווקא בו תלויה פרנסתו של אדם ומובן שמילוי משאלות לבבו לגדל הזקן – מוסיף בענין פרנסתו בפרט.

"ובפרט ע"פ דברי הזהר הק' שגדול הזקן (בלשון הזהר – נק' י"ג תקוני דיקנא) דאדם דלמטה הרי זה ממשיך מ"ג מדות הרחמים שלמעלה שהם בלי גבול, פשוט שזוהי הדרך לתועלת האדם ועוזרת לפרנסתו. ועיין בזה ביאור כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בפירושו יהל אור על התהלים (ע' 626)" (אגרות קודש – ליובאוויטש – חכ"ב עמ' קסו-קסז, ממכתב כ"ב אדר"ר ה'תשכ"ב).

מובן שדבריו מופרכים – י"ג תקו"ד הם צנור השפעה לאדם ולב"ב

"... ובמה שכותב אודות הזקן, מובן שדבריו מופרכים, כיון שנשיאנו הק' אומרים שי"ג תקו"ד הם צנור להשפעה לאדם ולבני ביתו והשפעה ברחמים וברחמים גדולים (יעוין בזה בפירוש המלות לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק על הפסוק והוא רחום, נדפס ג"כ במילואים לתהלים יהל אור) . . . בברכה להכרת מצבו האמיתי, היינו שהזן ומפרנס לכל יספיק לו כדי פרנסתו ופרנסת כל ב"ב שיחיו ובאופן הכשר ובאופן חסידותי וביחוד ע"י י"ג תקו"ד האמורים ובמילא גם הוא עצמו יתפלא וגם יצר לו על זה, וואס מען פאטערט ניערווין און געזונט על דאגות מבלי יסוד, ומובן שאין זה סתירה כלל למ"ש, בכל אשר תעשה דוקא, אלא שצ"ל כדיוק לשון רז"ל, יגיע כפיך כי תאכל, היינו רק יגיעת כפים גם במובן הרוחני, היינו כח המעשה והשתדלות אבל לא יגיע ראשך, היינו דאגות וטרדות הראש בזה, ואין להאריך בדבר הפשוט ומבואר בכ"מ . . ." (מכ' אדר"ח אייר, תשט"ז בס' אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"ג עמ' ב).

ע"י גידול הזקן – יתוסף בבריאותו של אמו

מעשה בבחור שהתלבט אם לגדל זקן אם לאו והעלה את ספקותיו וחששותיו לפני הגה"ק מליובאוויטש. מהתשובה נראה כי בין חששותיו הזכיר את תגובת אמו לדבר ואת הסכנה שהדבר יפגע בבריאותה. במכתב משנת ה'תש"כ כותב לו הגה"ק הנ"ל: "... במ"ש אודות גידול הזקן – יעוין ברישומות הצ"צ על התהלים (על הכתוב והוא רחום) שזה צנור וכלי להוספה

בברכת השי"ת, ועד להמשכת ברכות מי"ג מדות הרחמים שהם בלי גבול, שמזה מובן איך שזה מוסיף בהנוגע לבריאות ופרנסה ולכל צרכי האדם ומשפחתו, נוסף על גודל הדבר מצד עצמו שלא ע"מ לקבל פרס, ובמילא פשוט, שע"ז יתוסף גם בבריאותה של אמו תחי' (ולא להיפך ח"ו)*.

"במ"ש אודות המשרה – בודאי ידוע גם לו שכמה וכמה באה"ק ת"ו בעלי זקן ותופסים משרות טובות וכבודות וכו'...". (לקו"ש חכ"ב עמ' 314).

סגולה לעשירות

"א' שאמר לרבי שאינו מעוניין לגדל זקן, ענה לו הרבי שזו סגולה לעשירות" (זכרונותיו של הרב אברהם סנדר דובוב ב"כפר חב"ד" גליון מס' 974, י"א ניסן ה'תשס"א).

אברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב – עליו להדר בהי"ג תיקוני דיקנא

ראה לעיל במילואים לח"ב פט"ז ("מניעות מצד שידוכים") ושם "... ובמילא מובן, שאברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב וכו', ומוכרח לרחמי השי"ת בכלל, עליו להדר בהי"ג ת"ד. ובודאי ימצא האותיות המתאימות לזה" (לקו"ש ח"י"ז עמ' 498).

ע"י גידול הזקן – תראה הצלחה בכל הענינים

"לא' הבעה"ב שלא הי' מגדל זקנו, אמר... וסיים: הלא 'איש מסחר' הנך, ובכך, שמע לעצתי והבטח לי ('זאג מיר צו') שתגדל זקנך, ואז תראה הצלחה בכל הענינים, ותוכל גם להוסיף בהעזר והסיוע למוסדות חינוך וכו'" (ס' תורת מנחם – התוועדויות ח"ה עמ' 178-179. וע"ע שם ח"י"ג עמ' 100-101, "עובדא הוה באברך שדיברתי עמו אודות ענין הזקן... ולא הי' מוכן להבטיח שיעשה כן. והנה, לאחרונה אירעו כמה ענינים שבגללם נעשה אצלו קושי בעניין הפרנסה, ומכל-מקום הי' סבור שזהו ענין טבעי. ואז אירע עוד מאורע – שהי' עסק מסויים שבו הצליחו כולם, חוץ ממנו!" וסיים: "ובכך, כאשר מראים מופתים גלויים – צריך הדבר להביא לידי התעוררות בנוגע לפועל").

גידול הזקן – משפיע בענין בריאות הגוף

וכן מבואר שגידול הזקן משפיע באופן חיובי בענין בריאות הגוף בס' אגרות קודש (ליובאוויטש) ח"י"ט עמ' פד-פה (ממכתב יו"ד כסלו, תש"כ): "אזכירו... להטבת מצב בריאותו ולהצלחת הטיפול הרפואי לרפואה קרובה... נתעכבתי מלדבר או לכתוב ע"ד הבא לקמן עד עתה מכמה טעמים,

(* ראה לעיל ח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם") ובמילואים לשם.

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ז: מניעות מצד פרנסה) תתיט

אבל כיון שכת"ר שי' מסיים במכתבו, בבקשה לייעץ לו שיקבל עליו בל"ג איזה תיקון.

"הרי ע"פ המבואר מכ"ק אדמו"ר הצמח צדק [דהלכה כמותו בכל מקום, ובפרט בהנוגע לאנ"ש ואלו שזכו ליהנות מאור תורת החסידות] ברשימותיו על תהלות נעים זמירות ישראל, על הכתוב, והוא רחום, אות ד' אשר בלשונו שם, י"ג תקוני הזקן כו' נמשך כו' רחמים גדולים וכו', ומכח התקוני דיקנא ממתיק וכו' נעשה נעים וממותק וכו'.

"מהנכון במאד מאד, שמכאן ולהבא יתנהג באופן האמור שם, בהנוגע לפאות הזקן, ובפרט ע"פ המבואר בשו"ת הצ"צ גם ע"פ נגלה, ויעשו כל הענינים נעימים וממותקים, וכנ"ל באופן הנראה ונגלה, ובפרט שיהי' בענין גם ענין של קידוש השם, וזכות הרבים מסייעתו".

גידל זקנו והבריא

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "רבי שרגא פייבל מנדלוביץ" שאמר לאחד מחשובי עולם התורה דארה"ב: "הב לי ידך שתחדל מלגזוז את הזקן – ותתרא !", ע"ש.

ע"י גידול הזקן הקב"ה מתנהג במדת הרחמים ותהיו נשמרין מצער על מת

"לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך. אפשר לומר, דנודע שהפאות הם משפיעים לי"ג תיקונין דדיקנא קדישא, וזה שאמר 'לא תקיפו פאת ראשכם' כדי 'ולא תשחית את פאת זקנך', שהפאות ישפיעו לדיקנא קדישא שפעות חסד ורחמים, ועי"ז 'ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, וכתובת קעקע לא תתנו בכס', היינו כיון שיושפע חסד ורחמים, תהיו נשמרים מצער על מת וכדומה, 'אני ה'' הוא שם הרחמים, היינו שאתנהג עמכם ברחמים, לכן איתא שלאויין של הקפת הראש ושל השחתת הזקן תלויים באותיות א' ויו"ד של 'ל"א ינקה' שבעשרת הדברות, א' י' עם ב' האותיות גימטריא י"ג רומז לי"ג מדות כנזכר לעיל" (אמרי יהודה על התורה להרה"ק ר' אברהם זרח ארי' יהודה ליבוש היילפרין מברעזאן – מונקטש, תרס"ח).

וע"ע לעיל ח"ב פי"ב אות ה: "סגולות", כמה סגולות בגידול הזקן בעניני בריאות הגוף.

* * *

עוד בענין השפעת גידול הזקן על בריאות הגוף – ראה לעיל במילואים לח"א: "מדור סיפורים" מספר "בית ישראל השלם" ובשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א.

מילואים והשמטות

לחייב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ן, כהן, שו"ב (ועוד)
[ובירור דין גילוח הזקן לענין נאמנות וחזקת כשרות]

אות א ("שליח ציבור") ואות ב ("כהן")

שיטת הב"ח בענין ש"ץ שאין לו זקן: שו"ר דברי הב"ח או"ח סי' נג ד"ה ואין ממנין: "אין זה כבוד הצבור שישלחו לפניו יתעלה מי שאין לו הדרת פנים להליץ על הצבור דאף לפני מלך בשר ודם אין שולחין להליץ על הצבור אפילו אם הוא חכם גדול אלא אם כן שהוא בעל צורה ויש לו הדרת פנים שנתמלא זקנו כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא". ופשוט דלפ"ד אין נפק"מ אם העביר זקנו ע"י תער, סם או מכונת גילוח. וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' טו שהביא דבריו גם לענין כהן לנ"כ.

ש"ץ המגלח זקנו אפי' בסם אינו ראוי להיות ש"ץ

שם אות א (ש"ץ): העירני הרה"ג וכו' רי"ח סופר שליט"א מס' "החפץ חיים" (להגר"ח פאלאג'י) סי' נה אות יו"ד, יב: "מצוה מן המובחר לחזור אחר ש"ץ היותר מלא זקן. . . ש"ץ המגלח זקנו אפי' בסם אינו ראוי להיות ש"ץ דאינו בשלימות דיקנא וכ"ש כשהוא בתער דעובר על איסור תורה דודאי פסול לש"ץ כמ"ש הרב כבוד חכמים ועיין בס' מנחת אהרן כלל י"ב סי"ך".

דברי מרן החתם סופר בענין ש"ץ בלא זקן

שם: "די ראשי הקהלה אין אנ-אונגאריש שטעדטעל האָבען זיך געווענדעט מיט אַ שאלה צום חתם סופר, צי מעגען זיי צונעהמען אַלס חזן אַזעלכען, וועלכער איז מיט זיין דאַוונען און מיט זיין זיסע שטימע שטאַרק נושא-חן ביים עולם, ער האָט אָבער אַ חסרון, וואָס ער איז נישט קיין איבעריגער ירא-שמים און טראָגט נישט קיין באָרד.

"האָט זיי דער חתם-סופר געענטפערט: 'הראיני את מראיך' און ערשט דאָן – 'השמיעני את קולך כי קולך ערב' (שיר השירים ב, יד). קודם-כל דאַרף מען אַ קוק טהון, ווי אַזוי די מראה זיינע זעהט אויס. . . ." ("פון אונזער אַלטען אוצר": שיר השירים).

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתכא

אפי' בן שמונים שנה – אין למנותו ש"ץ בלא זקן

שם: כ"כ להחמיר בש"ץ המסיר זקנו אף בלא תער בס' "אמרי לב" (דיני שליח ציבור) להג"מ מאיר גראס, רב דקה"י שארקאד (מישקאלף, תרצ"ה) פ"ה (עמ' כח, ב):

"ונלענ"ד דכל זאת שטרחו להמציא היתר בפוסקים למנות לש"צ מי שכבר בא בשנים ורק לא נתמלא זקנו – מיירי רק במי שלא צמח לו זקן כלל. אולם בודאי מי שמסתפר זקנו עד שנראה כסריס, בודאי אין למנותו לש"ץ קבוע, אפי' כשהוא בן שמונים שנה. וכן נשמע מיעב"ץ שכתב מי שהוא בן ארבעים ולא צמח לו זקן מותר, ונשמע מזה דאם צמח ומסתפר אז אסור. וראיתי בשו"ת יד יצחק ח"ג סי' ר"צ שנשאל על מי שהוחזק להיות ש"ץ כמה שנים ועכשיו קמו עוררים משום שהוא מסתפר זקנו, והשיב בשו"ת הנ"ל כי מ"ז אין להעבירו כי מה שמגלח זקנו כיון שאינו בתער אינו מעכב עכ"ל. ולפום רהטא הי' מקום להקשות עליו, כי מה בכך אם אינו מגלח בתער (ועי"ז אינו נקרא פסול ע"י עברה), מ"מ הלא עכ"פ צריך שיהא נתמלא זקנו, ואינו. אולם בטח כוונתו הי' רק לענין אם צריך להעבירו או לא, ולענין זה שפיר כתב כיון שאינו מגלח בתער אין מעבירין, והוא ע"פ מה שפסק בשו"ע סי' נ"ג דאין מעבירין רק שנמצא בו פסול ממש. אולם, בטח גם הוא מודה כי לכתחלה אין למנות איש כזה להיות ש"ץ, כי הלא עיקר שצריך להיות נתמלא זקנו הוא ע"פ גמ' תענית שיהי' בעל צורה ויהא לו הדרת פנים, כי זהו כבוד להצבור, וכמו שהאריך בזה הב"ח יעו"ש, וא"כ איש הלזה שמאבד צורתו אינו משגיח בכבוד הצבור, ואין ראוי למנותו להיות להם ש"ץ, כנלענ"ד".

דעת הגה"ק מוהרש"ב מליובאוויטש

שם: וב"אגרות קודש" הגה"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש ח"ג עמ' מט (בנוגע תלמידי הישיבה): "ובדבר שהמשחיתים זקנם ר"ל לא יעברו [לפני התיבה]".

הנהגת הגה"ק מסקווירא

שם: כ"ק אדמו"ר זצוק"ל מסקווירא הי' מקפיד שמי שהי' מגלח זקנו לא יהי' בעל תפלה [אף בכל ימות השנה], פעם הי' איש אחד שהי' לו יארציי"ט ורצה להתפלל ואמר שמוכן ליתן חמשים דולר (\$50) [זה הי' סכום הגון בימים ההם] אם ירשה לו להתפלל, אז השיב כ"ק אדמו"ר זצוק"ל: "א' מנחה איז מיר ווערט מער ווי אַ פיפציגער" (ס' קביעא וקיימא, להרי"י הכהן קראמער – תשס"ג – ח"א פ"י עמ' רצה).

שם (נוסח תפלת "הנני העני ממעש"): שוב ראיתי עד"ז מפורש ב"קונטרס דברי חיים ואמת" (להג"ר נתן נטע לייטער, אב"ד לעמבערג,

מח"ס שו"ת מאורות נתן – לעמבערג, תרצ"ג ובמהדורה חדשה ברוקלין, תשנ"ט) ערך "גילוח הזקן", עמ' 51):

עס געפינען זיך נאָך אַזעלכע נאַרישע מענטשן, וועלכע מאַכן איינעם, וואָס ראַזירט זיך די באַרד פאַר אַ בעל תפלה, און ער זאָגט "הנני העני ממעש" און ווייטער: "וקבל תפילתי וכו' כתפילת זקן ורגיל ופרקו נאה וזקנו מגודל". עס איז איבריג צו זאָגן ווי נאַריש חוצפה'דיג ס'איז, ווען ער פאַרלאַנגט, אַז די מלאכים זאָלן זיין תפלה ברענגען פאַרן רבוננו של עולם און זאָלן אים רעכענען מיט אַ שיין געוואַקסענער באַרד.

* * *

שם אות ג ("שוהט ובודק")

[עמ' תקמה ואילך]: בענין שו"ב המקיל בתספורת הזקן, האריך הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש, בתשובה (שנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., סיון-תמוז תשמ"ג, סס"א). ומדבריו שם:

עדות הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש בענין יחס אנשי מדינת רוסיא (פולין וגאליציא) לשו"ב (ורב) המספר זקנו

"הוסכם ונתקבל בכל קצוי ארצינו [א.ה. – מדינת רוסיא. ראה לעיל ב"מילואים" לח"ב פ"ח] דאסור לקצוץ שערות הזקן, אפילו לנגוע במספרים בשערה אסור. . ובפרט מי שנושא ע"ע כתר הרבנות או שו"ב או שארי עבודת הקודש ה"ה מחלל שם שמים, וגם לפי המצב הנוכחי במדינתנו – ה"י וירים קרן עם קדש – סקל יסקלוהו כל העדה אם יגע בשער זקנו ליפותם, ותודה לא-ל עליון עוד לא נשמע ערות דבר כזה במדינתנו, ודבר המובן ופשוט לכל אשר יראת אלקים לו, ומעט מזעיר ידיעה בתורתנו הקדושה, כי אם הי' כזה ח"ו במדינתנו היו אוסרים כל המורים שחיתתו כנבילה, ומכריזין לשבור את הכלים".

ועד"ז במכתבו מכ"ג אייר, תש"ב (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע" ח"ו ע' שלה-שלו): "במדינת רוסיא, פולין וגאליציא . . אף אם היו חלוקי נוסחאות הנה בהנוגע ליראת שמים לא נמצא בן תורה מיקל לעצמו באותן ההיתרים שבאו מחוץ למדינה כשיטת אשכנז וכדומה, ומה גם רב דתי – חוץ מהרבנים מטעם הממשלה – או שו"ב שיקיל לספר זקנו ח"ו וח"ו, ושום איש, גם הפחות שבפחותים לא הי' אוכל אז משחיתתם והוראתם ותקומה לא היתה לרב ושו"ב כזה בשום קהלה בעדת ישראל, ורק כשנתרבו המורים של חברת מפיצי השכלה שרובם ככלם פורקי עול ופוקרים השחיתו את הצעירים והנוער להקל בכל איסורי תורה.

"וכשנתפשט נגע תספורת הזקן בין תלמידי הישיבות אחז הגאון הידוע ר' אליעזר זצ"ל גורדון [ר"י טלז] באמצעים היותר חזקים, וכשראה

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתכג

שעומדים במרדם הרעיש את גאוני הזמן, הישיש הרי"ד פרידמאן והישיש ר' אלי' חיים מייזל ואת הגאונים האדירים ר' חיים הלוי [סולובייצ'יק] ואת ר' חיים עוזר [גרודזינסקי] זכר צדיקים לברכה, ודרש להטיל איסור על הרבנים לתת להם סמיכות חכמים, ועל השוכי"ם מללמדם אומנות הזביחה, ועל קהלות הקדש שלא לתת להם שום משרה של קדש.

"ואחר כל זה אשר חלק ידוע מבעלי מלאכה, עוזרי בתי מסחר ובעלי עסקים וגם מין ידוע מבני תורה – אשר אם לא הקדיחו את תבשילן הנה הסריחוהו – התחילו לספר את זקנם, הנה הי' רק במספרים ואיש מהם לא הרהיב עוז לדרוש משרה ברבנות או בזביחה כי ידעו את מקומם בעדת ישראל".

גדר חזקת הכשרות לענין עדות וכו' של איש הנוהג קולא בתספורת הזקן
(המשך תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש שנדפסה
בקובץ יגדיל תורה שם)

דין שו"ב (ורב) המקיל בתספורת הזקן:

- (א) אם הוא יליד מדינה שנהגו להקל בזה
- (ב) אם הוא יליד מדינה שנהגו להחמיר בזה
- (ג) אם הוא יליד מדינה שנהגו חומרא בזה – שבא להשתקע במדינה שנוהגים להקל בזה¹.

"בדינא דאיש בינוני (שאינו רב ושו"ב וכו') אי פסלינן לי' (במדינתנו) [א.ה. – מדינת רוסיה] מכלל כשרות לגברא המיקל בנפשו באיסור זה וכזו או לאו.

"הנה ארז"ל במשנה (סנהדרין פ"ג מ"ג) ואלו הן הפסולין (לדון ולהעיד, רש"י) המשחק בקובי' וכו' (וכולן גולנין הן והתו' אמרה) (שמות כ"ג א') אל תשת ירך עם רשע להיות עד וגו' וכ"ש דיין, רש"י) ולכן פסק הרמב"ם בהל' עדות פ"י ה"א הרשעים פסולים לעדות מה"ת (ה"ב) איזהו רשע כל שעבר עבירה שחייבין עלי' מלקות כו' (ה"ג) עבר עבירה שחייבין עלי' מלקות מה"ת ה"ז פסול מה"ת, ואם הי' החיוב מדבריהם ה"ז פסול מדבריהם, ובנ"ד דהעלה רבינו הצדיק [א.ה. בשו"ת צ"צ חיו"ד סצ"ג] דלא גריעי שערות הזקן בשו"א משער בית השחי כו' ובהעברת שערות בה"ש לוקה כפי דעת הרמב"ם (הובא לעיל) והוי בכלל רשע ומדבריהם פסלינן לי'

(1) מנוסח השאלה (בתשובת הגה"ק הנ"ל שם): "שו"ב שהוא יליד מדינה שחכמי' וגאוני' העלו בכח תורתם דתספורת הזקן (אפילו נגיעה במספרים) יש בו אסור חמור, וכן קבלו עליהם כל ישראל . . . ואפילו אנשים בינונים . . . ועתה בא האיש השו"ב הנ"ל עם כ"ב לדור בארץ אשכנז ע"מ להשתקע שם, ובארץ הזאת נוהגים היתר בדבר . . . וגם הוא (בהיותו בביתו, הי' נוהר בזה כמו כל אנשי מדינתנו), ובבואו למדינת אשכנז התחיל להתנהג כמותם בתספורת הזקן (להשוות שערות זקנו וליפותם)".

לחזקתו, והוי פסול לעדות שה"ה לוקה דעבר על דרבנן ודאי [א.ה. וע"ע בדבריו שנעתקו לקמן בסמוך שכתב "וקרוב לומר דבכגון דא האי גברא נפסל לעדות, דלא מיבעי דאבד לו חזקת חברות, אלא שגם חזקת כל ישראל אבד, דהוי עובר על לאו (ויהי) אפילו דרבנן ה"ה פסול מדרבנן) ומקרי רשע . . ומאחר שנפסל לעדות, הרי אבד לו כל חזקתו, אפי' חזקת סתם ישראל . . ."].

אמנם י"ל דכ"ז דוקא במדינתנו, אבל במדינות שהותר שם תספורת הזקן, א"א למימר הא, דהא יש להם על מה שיסמכו הם גדולי המורים אשר התירו דבר זה, ואין הפי' שהתירו אלא דלפי דלא מיחו נק' זה התירו, ובודאי הי' להם טעמים נכונים על זה².

"אך האמת יורה דרכו שבהכרח לחלק גם במדינות שנהגו היתר בזה, בין אנשי דעלמא לאנשי עובדי עבודת הקודש, שהרי כשרותם וחזקתם של עובדי עבודה"ק צ"ל יותר מכפי חזקת כשרות דסתם ישראל, כהא דהביא רבינו הגדול [א.ה. – בעל התניא] בשו"ת (סוף שו"ע שלו) סי' ט' וז"ל הקדוש וכ"כ הבי"ב ורמ"א בד"מ סי' א' דלא די בחזקת כשרות דכל ישראל אלא שיודעים בו שהוא אדם כשר ע"ש בד"מ עכ"ל, וראי' לדברי רבינו הגדול אלו (הובא בשו"ת צ"צ יו"ד סי' י"ב) מהרמב"ם הל' מטמאי מו"מ פ"י ה"ט וז"ל ע"ה שקבל עליו דברי חברות ונחשד לדבר אחד אינו חשוד אלא לאותו דבר, ע"כ הרי דדברי חברות משמע דהיינו חזקת כשרות מיוחדת דעדיף וגדול יותר מחז"כ של כל ישראל, ולפי"ז הרי מוכן דחז"כ דשו"ב צ"ל יותר מכפי חז"כ דסתם ישראל, וא"כ גם כאן בנ"ד שפיר י"ל דצריכים לחלק גם שנהגו בזה היתר, דמ"מ אינו דומה שו"ב (ורב) שצריכים חז"כ יתירה מסתם ישראל דזיל בתר טעמא שכתב הרמ"א בד"מ סי' א' דהאידנא שאין (השובי"ם) מראים הסכינים לחכמים הוי בדוגמת ששוחטים לצורך עצמם ומוכרים לאחרים דס"ל להרמב"ם דצ"ל חז"כ יתירה מכמו כשרות דכל ישראל.

"אבל לפי"ז בנ"ד (בעיקר השאלה) נ"ל ברור דשו"ב שהוא יליד מדינתנו שקבלנו עלינו אסור זה בחומר וגם הוא בהיותו שו"ב קיבל עליו איסור זה, דלא הי' עליו שום חשש עובר כו' ורק כשבא לאשכנז חופש במעשיו והתחיל להקל זה דאבד לו חז"כ דחבירות שהי' לו ע"ז מצד [ב'] טעמים.

(א) דהנה הרואה בעין ישרה בשו"ת צ"צ סי' הנ"ל [א.ה. – חיו"ד סצ"ג] דצדיק בדרכיו ובדבריו דהוי דין העברת שערות הזקן אפילו בנגיעת מספרים חמור הרבה יותר מהעברת שערות בה"ש וערוה דאסור מפני הלאו דלא ילבש [א.ה. – ראה בארוכה לעיל ח"ב פ"ג], אבל בנגיעת שערות הזקן הוי שתיים רעות לאו דלא ילבש, ומצורף לזה הלאו דלא תשחית את פאת

(2) באם יש חשש פסולי עדות היום במגלחים זקנם במכונות גילוח (דיש להם דין כתער ממש – ראה לעיל ח"ב פ"א) – ראה לקמן במילואים לפרק זה (אות ה).

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתכה

זקנך (ויקרא יט, כז) [א.ה. – ראה לעיל ח"ב פ"ב בארוכה] דהוי כפול בלאוין, וקדושה דאיכא בשערות הזקן כנ"ל (וכפי שנת"ל הוי איסורא מעין דאורייתא) [א.ה. – ראה לעיל ב"מילואים" לח"א ערך פסוקי תנ"ך], וא"כ הרי לפי דעתו הקדושה הוי איסור [גמור וכמשנ"ת . . מזה (שהרי איש יודע ספר ובודאי . . 3] עובר על דברי רבנן (וקרוב לומר דבכגון דא האי גברא נפסל לעדות דלא מיבעי דאבד לו חזקת חברות, אלא שגם חזקת כל ישראל אבד דהוי עובר על לאו (ויהי' אפילו דרבנן ה"ה פסול מדרבנן) ומקרי רשע ויש לי ראי' ברורה לסברא זו משו"ת צ"צ סי"ג ס"א שכתב במי שלא התפלל דאינו פסול לעדות לפי שעובר על עשה וגם דהוי לפ"ד איזה פוסקים דרבנן, אבל בעובר על לאו אפילו מדרבנן משמע דשפיר י"ל (כפי הסוגיא שם בקצרה) דפסול לעדות, ומאחר דנפסל לעדות הרי אבד לו כל חזקתו אפי' חזקת סתם ישראל כן נ"ל, ובהא עכ"פ כו"ע יודו דאפסיד לי' לחזקת חברות, דהא גם איש פשוט בהאי גונא איקרי רשע ברמב"ם הל' עדות פ"י הנ"ל.

ב) גם אם נאמר דשערות הזקן לא חמירי מהעברת שער בה"ש וערוה, הנה הלאו דבזה הוא מפני לא ילבש (דג"ז איתא בשערות הזקן) ורק משום צער הותר במספרים⁴, ומ"מ הרי בפירוש איתא בטור דהחברים בכ"מ נמנעו מלהעבירו וכהא דאיתא בנזיר (נ"ט ע"א) ההוא דאתחייב נגידא קמי' דר' אמי איגלאי בה"ש (כי הוי משלחי' בהפשט מאני' לנגדי', רש"י) חזי' דלא מגלח, א"ל ר"א שבקוהו דין מחברי' הוא (דידע דאסור להעביר בה"ש, רש"י) ואי יעביר הרי בפירוש דיצא מכלל חבר, ובפרט בנ"ד דאינו דומה לשער בה"ש, דשם (בבה"ש) י"ל ב' דברים הא' משום צער, והב' דהוי בצנעה ולא מינכר, אבל בשערות הזקן שתיים אלו ליתא צער, והוי דבר הגלוי לכל, ועושה זה רק לנוי ויופי דהוי כפי' בי' ב' לאוין הנ"ל, ועוד דהוא יודע ספר דהוי (ח"ו קרוב לפושע גמור העושה במזיד, אבל) מזלזל במצות, וכהא דאמר בפ"ת סי"ח ס"ק ל"א ולדידי חזי לי דכל בנ"א דמזלזל קצת במצוה א' ממצות התורה קים לי בגוי' דלא רמי אנפשי' למיעבד בדיקה הצריכה לסכין כו' ומי הוא זה אשר לא יצדיק את הפ"ת דהוי זה קלות דעת גמורה, ואינו דומה לעובר על דבר דהוי לי' מזה הנאת ממון (שג"ז אינו תירוץ על עבירה ואסור ה"י) שנוכל לומר דיצרו תקיף עליו וקטעין דקשה לעמוד בנסיון כזה, אבל בזה שמספר זקנו רק לנוי ויופי ומתקשט עצמו כאשר שאין לה דעת, בלתי שום ספק וס"ס דמיקרי קל הדעת והאי גברא איך יכון לבו לבדוק את הסכין כדין וכהלכה שצריך ישוב הדעת ובכובד ראש וי"ש הרבה, וזה פשוט ומפורסם לכל דמי שעובר גם אדרבנן אינו בכלל יר"ש, וצריך האי גברא בדיקה אחריו ועיון גדול כדיני' ולהורות לו תשובה

3) כל השורה נקטעה בהעתקה, והתיבות שבין חצאי רבוע קריאתן מסופקת.
4) בהבא לקמן – ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 24 (ע' תכה ואילך).

בעבר וקבלת חברות אלהבא בתוקף וחוזק שלא יעבור עוד ע"ז ח"ו ויעשו לו סייגים להיותו קל הדיעה.

"אך אפשר למצוא לו זכות מאחר דבא לארץ אשכנז עם ב"ב ע"מ להשתקע אשר חכמי וגאוני ארץ הלזה לא אסרו זה בפירוש, ומשום הא נאמר דאפשר להעלים עין ממנו בזה, ואין לדונו לקל הדעת, והוי כשאר אחיו (עתה) השובי"ם האשכנזים אשר לא בקה"ק יסודם, ומ"מ הרי שחיטתם כשירה, דשחיטה כשירה בזר.

"והנה באמת הרי גם לעיל באנו למסקנא דשו"ב אשכנזי צריך ג"כ חז"כ יתירה מכמו חז"כ דכל ישראל, ובמה תהא חזקת כשרותם יותר (אך בזה אפשר עוד למצוא וכו' ומחויבים גם הם לשאלת חכם כו') אך לפענ"ד נראה לדינא דאינו דומה ליליד ארץ אשכנז, והוי תספורת הזקן (אפילו בנגיעה) עליו חמור יותר מצד ג' טעמים נכונים.

"א) דהוי לשו"ב הזה קלות הדעת גמורה (ג"כ מב' טעמים, א' ממה שבעצמו התנהג כמנהג כל אנשי מדינתינו בכשרות, והוי ברור לו ודאי דאסור, ושאסור זה הוא ע"פ דין, ולא דוקא קבלה לחוד (וא"ת שלא הי' ברור לו בעצמו, אבל חשש להאי דראה ושמע חומר הענין) ב' דכבר התפשט המנהג בכל המדינה גם בין אנשים פשוטים (וכ"ק אאזמו"ר הגאון הצדיק אסור, והי' לו מס"נ ע"ז) וא"כ לאיש כזה העובר הוי פסול כזה רשע ופשיעה שאין כמותה, ולא עביד איניש דיני בנפשי' אי לאו דהוי קל הדעה במדה גדולה, משא"כ בשו"ב יליד אשכנזי אשר זה ודאי כי הם לא ס"ל להו האי איסורא מסברא דנפשיהו, כי אין דרכם להחמיר, ובפרט בצוק העתים האלו שרובם ככולם יושבים בודדים בלא אשה, ואין בונים בית עד שכוחם כלה ובינתם עוד לא באה, ובלים ימיהם בקישוטים, ולא אדעתייהו לאסור איסורים, והרבנים הגאונים גם אלו שנוהגין איסור לעצמן אין מזהירין ע"ז, ולא הוי להם זה קלות הדעת מפני הרגילות, וגם לא קבלו עליהם זה, אבל בשו"ב הזה שבא לאשכנז בזקן מגודל, וכאן חתכה, דהוי קלות הדעת כפול ומשולש, הוא בעל אשה ובנים, ונהג תחלה אסור חמור וגוף העשי' (גם בדבר המותר) הוא קלות דגם אם הי' בו גם מעט מזעיר יר"ש הי' מונע א"ע מזה, אלא פשיטא לן דהוי קל הדעת, וא"כ הרי כבר מוזהרים אנחנו מספרי היראה שלא ליתן להם קבלה. והנה ודאי שבעת קבלתו כתב חכם ברשיון על השו"ב הי' אז בחזקת חבר, אמנם עתה שהיקל ראש (במספריים) פקע לי' חזקתו ופסלינן לי' ע"פ דין והלכה מפורשת שבד"מ דהאידינא שאין מראין סכיניהם לחכמים מחמירים עליהם כדעת הרמב"ם בשוחט לעצמו ומוכר לאחרים, דצריך חז"כ יותר מכמו סתם ישראל, וזה ע"י מעשה קלות זאת אבד חזקתו.

"ב) דהוי עובר על גדר שאין לו התרה. דהנה הרב המחבר הביא

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתכן

ביו"ד סרי"ד שו"ת הריב"ש וכן פסק הלכה כמותו סרי"ד ס"ב קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה (הרי ג"כ חלה עליהם ועל זרעם) וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם ה"ה כאנשי העיר וחייבין לעשות כתקנתן (והוא דוקא במנהג חשוב ע"פ ת"ח, אבל במנהג גרוע אינו חייב לעשות כתקנתן שלא בפניהן או בפני ת"ח, רק בפני ע"ה חייב לנהוג כן כדי שלא יזלזל, ש"ך) הרי דתנן ג' דברים: א' קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם לעד, ומיקרי קבלת הרבים מה שנהגו ע"פ הוראות חכם לאיסור, או ע"פ הסכמת הקהל בלא הוראות חכם, ב' מה שנהגו הקהל מעצמם שלא ע"פ הוראות חכם לאיסור, וגם לא ע"פ הסכמה, רק שהוא בסייג וגדר לתורה הרי חלה עליהם ועל זרעם, וגם להבאים שם יכולים לכופף כו'. ג' אפי' במנהג גרוע רק שנתקבל ע"פ חכם חייבים לעשות הבאים לדור שם כדי שלא יזלזלו. (ובפרט בסייג וכו') (והוא סברת התוס' והרא"ש ז"ל שהביא הש"ך בסי' הנ"ל).

"ונחזי אנן בנידון דידן, דהוי כל הג' כחדא לאיסורא דתספורת הזקן במדינתנו הוי קבלת הרבים, וע"פ רב גאון וצדיק המורה לאסור, והוי דבר שיש בו גדר ופרישות (שגם אם לא הי' ע"פ ת"ח ואפילו שלא בהסכמת הקהל, אלא מעצמם ה"ז גדר מפורש שיכולים לכופף גם להבאים לדור שם) והוי מזלזל במצות מאד לפני ע"ה, וזה השו"ב גם עתה כשהוא באשכנז, בכלל אנשי מדינתנו דקי"ל דאפי' אם אין דעתו לחזור דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, כהא דפסק לה הרמב"ם בהל' יו"ט פ"ח ה"כ (וכן הדין בש"ך ביו"ד סרי"ד סק"ח), להא דפסק המחבר באו"ח סת"ח ס"ד דנותנין עליו חומרי המקום שיצא משם גם באין דעתו

(6) יש להעיר גם מדבריו בתשובה שם לפני"ז: "הנה לאלה שקבלו עליהם האיסור, ומעשה אבותיהם בידיהם, לא גרע זה שאסר הגאון הצ"צ (שהוא מרא דאתרא בכל מדינתנו, ופוסק אחרון לכל המדינות) שכל בעלי הקבלה וחכמי האמת עומדים לימין קדשו, ונשיאם בראשם הוא הקדוש אריז"ל, ונשיא נשיאי המקובלים אחד התנאים המפורסמים הרשב"י הקדוש ע"ה – ממנהג סייג לתורה שקבלו ונהגו כל עמא קדישא ע"י חכם (אפילו שאינו מפורסם כ"כ) דג"ז אסור לעבור עליו.

(7) שדייק כך בלשון הרמב"ם והשו"ע באו"ח סי' תס"ח, ומ"מ סיים "ולענין דינא נראה כסברת הרא"ש וסיעתו דלעולם יש לעשות כמנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא". ובמ"א סי' תס"ח סק"ט פי' כך גם בדעת הרמב"ם והשו"ע או"ח שם. וכתב ש"דברי הש"ך שם צ"ע". וכן בשו"ע אדה"ז שם (סי' תס"ח סי"ב) פסק כן בפשיטות. ומ"ש כאן "דקי"ל דאפי' אם אין דעתו לחזור דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם" צ"ע. ואפ"ל דעכ"פ כאן קיי"ל כן מטעם המבואר בשו"ע יו"ד סי' רכח סכ"ט ד"ש מי שאומר שאם קהל אחד עשו הסכמה בחרם למגדר מילתא והלכו קצתם לעיר אחרת לדור ואין דעתם לחזור אם הפרצה היא מצוי' שם חייבין להתנהג בנדר שקבלו עליהם בעירם הראשונה ואם עברו הרי הם עבריינים", וכדלקמן (הערת הרב העורך בקובץ יגד"ת שם). וע"ע בהמבואר לעיל במילואים לח"ב פ"ח בדברי השו"ת משנה הלכות, ובדברי הפת"ש יו"ד סרי"ד סק"ה.

לחזור) ועליהם הוי זה איסור עולמי כנ"ל, ועוד דאיתא בשו"ת הרש"ך ח"ג סי' ק"ה, דהסכמת הקהל כל שלא קצבו זמן הוא לעולם, והוי גם הוא בכלל וגם עליו הוא איסור עולמי שאין לו התרה כהא דאמר הרא"ש בפסקיו ספ"ג דשבועות ופסק כן המחבר ביו"ד סי' רי"ט ס"ג מי שאסר דבר א' עליו בלא זמן אסור בו לעולם ואין לו התרה ואפילו כל הקהל אין להם התרה כהא דכתב הרא"ש בתשובותיו ח"ג סי' קע"ה (הובא בב"י יו"ד סי' רכ"ח) אם היתה ההסכמה גדר לרבים או סייג לתו' ולדבר מצוה אינם (רשאים) יכולים להתיר, וכן איפסקא בסי' רכ"ח סכ"ח, ובפרט במקום דאיכא איסור שבודאי אין מתירין כהא דהעלה הריב"ש (הובא בב"י) דלדבר אסור אפילו דרבנן אין מתירין (וכן איפסקא בסי' רכ"ח סט"ו) ומביא ראי' מהירושלמי נדרים (פ"ד ה"ד) ההוא דאתי לקמי' דר' יודין א"ל התר לי נדר א"ל מאי נדרת א"ל נדרית דלא מרוחנא, א"ל וכי עבדין כדין, א"ל לצחק בקובי' קאמינא, א"ל ברוך שבחר בדברי חכמים שצריך לפרט הנדר (ופסקו כן בתו' גיטין ד"ה קסבר דף ל"ה ע"ב, ובהרא"ש בפסקיו בגיטין פ"ד ובשו"ע סי' רכ"ח סעיף י"ד) דאי לאו דפרטת לנדר התרתיהו לך. שהרי שחוק הקובי' נראה בפרק ז"ב (סנה"ג) כ"ד ע"ב דאפילו אסור דרבנן אין בו דתנן התם ואלו הן הפסולין, המשחק בקובי', והקשה הגמ' משחק בקובי' מאי קעביד (ולמה פסלינן ל'י מחז"כ) אמר רמי בר חמא משום דהוי אסמכתא ואסמכתא לא קני' (והוי גזל) רב ששת אמר כל כי האי גונא לא אסמכתא היא אלא לפי שאינו עוסק בישובו של עולם, ואפ"ה לא התיר לו (ר"י).

ומכ"ש בנידון דידן דהוי איסור חמור לפי דעת האוסרים, ולכה"פ הוי בדוגמת משחק בקובי' דהוי איסור דרבנן, ומצינו להרא"ש בתשובותיו ח"א סי' נון (לענין משחק בקובי') וז"ל ומ"מ חמיר לן טפי דהעובר על דברי חכמים חייב מיתה, ומכ"ש וק"ו בנ"ד דהוי חמור טפי ממשחק בקובי', וזיל בתר טעמא דשם אוסרים מפני שאינו עוסק בישובו של עולם, וזה איסורי' לפי שמהרס העולם כנ"ל, וממעט הדמות כנ"ל⁸, א"כ מובן דחל על השור"ב אסור בנדר גמור שאין לו התרה.

"ואם אפילו חכם מופלא שבסנהדרין ימצא היתר לענין כזה ופתח חרטה, הרי בנ"ד לא יועיל התרה כהא דהעלה הרשד"ם בתשובותיו יו"ד סי' קכ"ט וז"ל עוד אני אומר שמה שאמר שי"ל התרה ע"י שאלה לחכם, היינו בדבר שאסרו האדם ע"ע מחדש שלא קבלו מאבותיו, אבל בדבר שקבלו מאבותיו לא אפשר להתיר, עכ"ל ועוד דאיכא פירצה טובא (וכמשי"ת אי"ה) ואחר כל אלה אינו שם על לבו לחזור בתשובה, הנה אפשר לצרף כדעת הרד"ך (שהובא בב"י סי' רכ"ח באריכות, ופסקו בסי' זה סעיף כ"ט להלכה) שנקרא עבריין⁹.

8 ראה דבריו שלפנ"ז נעתקו לעיל ב"מילואים" לח"א ערך "פסוקי תנ"ך".

9 וראה לעיל במילואים לח"ב פ"ח מדברי שו"ת חת"ס ושו"ת אג"מ בנוגע חלב

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתכט

ג' (דהוי חילול השם¹⁰, ומזלזל בדברי חכמים, דגם אם היו המתירין שואלין הלכה זו במתיבתא דרקייע והיו מנצחין בדין, מ"מ הוי סייג לתורה וקיום המצוות¹¹, והוא הפורץ גדר דיש כמה וכמה (כן ירבו) שעוד נזהרים ת"ל בזה, וישנם כאלו שהם משוים במספרים קצי דשערי אבל נפשם עליהם תכאב, ועושים זה מהכרח החברים כמו"מ או ב"ב שמכריחים ע"ז¹², וע"י שרואים שו"ב הולך בדרך כל עמי הארץ מכריחים אותו יותר או לועגים עליו, ומביאים ראי' מן השוטה.

"ועוד דהוי מזלזל בדברי חכמים שאמרו אסור בדבר, והוא יליד מדינתנו, ובשאט נפש יגיד לעשות רע בעיני ה' וחכמים הגאונים, וכן נק' בפירוש השו"ב מרוסי' (ממדינת רוסלאנד) ומי איכא חילול השם גדול מזה.

"ומאחר דאיכא בהאי גברא הני ג' דברים, קל הדעת, עברין, מחלל השם ומזלזל המצוות, מובן כי הוא גרוע הרבה יותר מן שו"ב אשכנזי, ויותר טוב להדר אחר בשר שחיטת שו"ב אשכנזי, ואם דגם יש מהן שאין במה להתפאר ושאף קלות אית בהו, ולנגד זה משגיחים עליהם יותר אבל זה שהוא למדן, ומחזיק א"ע ליודע הכל, אין משגיחין עליו כ"כ, ומ"מ הרי בהם (השובי"ם האשכנזים) אחת, והוא (השו"ב – בנ"ד) בג' הנ"ל, ומי ישיבנו בתשובה שלימה ואמיתית.

"ולענין אנשי מדינתנו הבאים לאשכנז, הנה לפה"נ בהשקפה ראשונה ששחיטתו אסורה לנו כאלו ח"ו וח"ו הי' כזה במדינתנו היו אוסרים שחיטתו, הנה גם כשאנו באים לחו"ל ומוצאים איש ממדינתנו שעובר על נדר ואיסור ומחלל ש"ש ומזלזל המצוות וקל הדעת בודאי שחיטתו אסורה לנו, דלפי שאינו דבר התלוי בזמן ומקום כלל, אלא דרמי אקרקפתא דגברא, וכהא דאיתא בשו"ת הר"ן סימן מ"ח.

"הרמב"ן בפתיחתו לדיני דגרמי כתב וז"ל, אם אינני מרויח אלא העתקת דברי קדמונינו ולהסביר ולהבין דבריהם די ע"כ, ומה יאמר שפל כמוני, הלואי שלא אשגה בפירוש המלות של דבריהם הקדושים, ולא להיות טועה בדבר משנה.

"וה' הטוב יאיר עיני שכלי ויעיר לבי ללמוד כו' ע"מ לשמור ולעשות ולקיים" (עכ"ד תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש שם).

והנה אף דבתשובתו הנ"ל לא הביע חו"ד ברור לענין שו"ב יליד אשכנז וכו' – אם מותר לאכול משחיטתו (רק בירר דשו"ב ממדינת רוסיא

ישראל. וע"ע שם בדברי שו"ת משנה הלכות בנדו"ד.

10) ראה לעיל ח"ב פ"ו (ע' תסב ואילך).

11) ראה לעיל ח"ב פ"ה אות ד (ע' תנה ואילך). וע"ע דברי תשובה זו לפנ"ז שנעתקו

לעיל ב"מילואים" לח"ב פ"ה שם.

12) ראה לעיל ח"ב פ"ד הערה 5 בסופה (ע' תמ); ח"ג טענה ומענה א אות יא (ע'

תקפת-תקצ).

שנהג קולא "גרוע הרבה יותר מן שו"ב אשכנז", וע"ד השו"ב האשכנזי עצמו כ' רק "ומחוייבים גם הם לשאלת חכם כו'"), אולם במכ' אחר (מכ"ה מנ"א תרצ"ט – נדפס בס' מגדל עז ע' 31; קובץ "יגד"ת" שם סס"ב; ס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע" ח"ד עמ' תקנח – לענין נסיעת א' מחסידיו לאוסטרלי' ואיי ניוזילנד) כתב: "במענה על מכתבו . . בדבר השו"ב אם הוא אומן וירא שמים יכול לאכול משחיטתו, כי בענין תספורת הזקן יש נ"מ לדינא בין בן מדינתנו בכלל שלא קיבלו ההיתר דרבני איטאליע ואשכנז, וגזע החסידים בפרט, ובין בני מדינה אשר קיבלו ההיתר".

עוד בענין שו"ב המגלה זקנו

"... ודאי יותר טוב אשר משרת השו"ב תהי' במקום אשר הרבנים מצטינים יותר ביראת שמים, אבל אין זה מספיק, אלא השו"ב בעצמו צריך להיות ירא שמים אשר הכרת פניו מיט א' בארד און פאות זאלן מעיד זיין א' ער איז א' שוחט ירא שמים ניט נאָר א' איש ומאכלת בידו דמתקריא א' סקאטאבאיי תשנה את דרכך והשי"ת יעזרך" (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"י עמ' רפז).

הרב טייץ לא אכל משחיטתו של מי שהי' נוגע בזקנו

"סיפר לי הרה"ג ר' זעליג שרפשטיין שליט"א אב"ד סינסינטי, שסיפר לו הרב הגאון ר' פנחס טייץ ז"ל אב"ד אליזאבעט נ.דז., כי אביו הי' רב בשופיץ ולא הי' אוכל משחיטתו של מי שהי' נוגע בזקנו, היפך דעת הצמח צדק" (כפר חב"ד, ט' ניסן תשס"ו, עמ' 64 – מרשימותיו של הג"ר חנני' יוסף אייזנבאך שליט"א).

מיאן הרב לתת "קבלה" לשו"ב שלא הי' לו זקן – אף בשעת הסכנה

מסופר בס' תולדות לוי יצחק (תולדותיו של הגאון רבי לוי יצחק שניאורסאהן, רבה של יקטרינוסלב) ח"א עמ' 165: "מקפיד הי' היטב גם במינוי שוחטים שיהיו יראי-שמים ואומנים במלאכתם. בעירו של רבי לוי יצחק היתה תקופה שהי' מחסור גדול בשוחטים, וקשה הי' להשיג שו"ב. הרב השפיע על כמה אנשים שיתמסרו בלימוד [שו"ע] יורה דעה וילמדו את כל הדינים וההלכות הכרוכים בשחיטה. בין השאר הי' שם חסיד אחד – אשר מפאת הסכנה שבדבר [מחמת רדיפות ממשלת רוס' הקמוניסט], נאלץ הי' להוריד את זקנו – שחזקה עליו בקשת הרב, והתמסר כולו ללמוד שחיטה. כאשר גמר את חוק לימודיו ורצה לקבל ממנו 'קבלה' לשחיטה, מיאן הרב לוי יצחק מאחר שלא הי' מעוטר בזקן, וגדר הי' לו שלא לתת בשום אופן 'קבלה' למי שלא הי' לו חתימת זקן. הוא הפנה אותו לרב אחר, שלא הקפיד על כך, והלה נתן לו את ה'קבלה'".

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתלא

שוחט דמתא בצורה משונה – איך ירדת אל תהום רבה

"בגלות מצרים נאמר מלמד שהיו ישראל מצוינים שם בדמותם בצלמם בלבושם ושמותם ולשונם, ולא בושו ולא כלמו מפני המצרי המזוהם, והיהודי ניכר ברחוב כי הולך הוא. בלבו הי' לו גאון יחוסי. גאון הלאומי, גאון שפתו, הגם שהי' אבי עדי אובד בשפל קול הטחנה בשעבודו הקשה, אמנם שמו עובד בהכרת ערכו בגבורה שבגבורה.

"עתה בשעה שאתה מתבונן על החיים החדשים כהייתה יש פליאות רבות שאתה מזדעזע בכל אבריך, יאוש נורא למראה עיניך.

"אני, ארחיב את גבולי הספור אשר למותר, המה אמנם לפרסם את המכוער אציג לפניך תמונה חדשה אשר ראיתי פה בארץ החדשה החפשית.

"הן ראיתי שוחט דמתא בצורה משונה, כיצד. זקנו מגולח בשני צדדין, וסמוך לבשר אחד משישים בקצהו הניח פאה, שערות דקות שדופות קדים צומחות אחריהן בקצה שבולת הזקן.

"אחרי רואי, שוממתי כשעה חדא כי לא ראיתיו כהנה בארץ העברים לרוע, להפוך צורה לחומר, הגם הגס יעב שלא יוכר כי הוא משומרי משמרת הקודש.

"למרות רוחי חם לבי בקרבי אמרתי, הוי לך מלאכת הקודש, איך ירדת אל תהום רבה, אי' תפארתיך מלפנים, איך נפלת שדוד ביד מלקוח השבי, איך נהפכת מגפן פורי' לגפן סורי'.

"הן מאז ניכר הי' השוחט כי משפע הקדושה יונק במלבושיו בתמונתו, בצורתו, בהדרת זקנו, מתנהג בחסידות בלי לחלל דעת המקובלים לפגום בזקן כחוט השערה הפוגם בבח"י נפשו העומד לתקן נפש הבע"ח בשחיטתו כראוי. עתה נחזה כיון שעברו השוחטים את הירדן ירדו ממדרגתם ושמשו השאור שבעיסה, ויתנצלו את עדיים מעליהם קראו עצרה, להרכיב הרכבה זרה, וקנסו על הזקן מיתה משונה, חרצו עליו עונש כרת משפט חמור שלשה עשרה כריתות, נגעו בו להמתיק הדינין. אמרתי אל השו"ב מה חטא הזקן לעונש כרת? ויען ויאמר, יען כי נשתנו סדרי החיים ונתחדש חיים חדשים, לכן גם נשתנו סדרי היהדות" (ספר דרך החיים – אודות מצב הדת בארה"ב בשנת ה'תרפ"ז – לר' חיים יהודא מעקלער, ס. פאול, מיניסוטע)¹³.

* * *

13) תשו"ח לירידי הרי"י גראסבוים נ"י שמצא את הספר במדינת מיניסוטע ובטובו שלח לי העתק ממנו.

שם אות ד (עלי' לתורה)

עוד בענין עלי' לתורה למגלה זקנו¹⁴

יש להעיר מכ"מ הדנים להקל לקרות בעלי עבירה לס"ת [מעיקר הדין. – משא"כ במקום השייך לגדור גדר מפני המתפרצים עי"ז, מסכימים כו"כ שיש להחמיר] – עי' כנה"ג סרפ"ב בהגה"ט; אלי' רבה סקל"ח; לדוד אמת (להחיד"א) ס"ה סק"נ; שו"ת לב חיים ח"ב סקע"ה; שו"ת רב פעלים ח"ב חאו"ח סי"א; שו"ת אבני חפץ סט"ז סק"א; שו"ת מלמד להועיל חירו"ד סע"ט; תשובת הגר"י אלחנן בשו"ת רבי עזריאל הילדעסהיימער חאו"ח ס"ה; שו"ת דבר יהושע ח"ב סי"ט; שו"ת בית דוד סק"ו סקט"ז; שו"ת אבן יקרה תליתאה ס"ט; שו"ת זכרון יהודה חאו"ח סמ"ה; שו"ת אהל משה ח"ב סס"ג; שו"ת דובב מישרים ח"א סכ"ג; שו"ת אז נדברו ח"ב סס"ט וח"ג סס"ז; שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סע"ג וח"ג סכ"א וח"ד סצ"א (ח'); שו"ת צי"א חי"א ס"ט; שו"ת שבט הלוי ח"ז סי"ט; ס' זר התורה פ"ח סכ"ד; שו"ת יחודה דעת ח"ב סט"ז; מאמרו של הר' אברהם מרדכי הלוי הורביץ ב"נועם" חי"ט. וכבר ידועים (ורבים מביאים) דברי הרמב"ם באגרת השמד בסופה (עמ' קכ במהדורת קאפח): "אין ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא לקרבם ולזרום לעשית המצות, וכבר פירשו רבותינו ז"ל, שהפושע אם פשע ברצונו כשיבא לבית הכנסת להתפלל מקבלים אותו ואין נוהגים בו מנהג בזיון, וסמכו על זה מדברי שלמה שאמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו, ל), אל יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצות". וראה להחזו"א בס' אמונה ובטחון פ"ד סוס"י. ואכמ"ל עוד.

* * *

שם אות ה: שונות (הקפדות שונות נגד המסירים זקנם)
[עמ' תקמ"ט ואילך]

בענין בעל תוקע שאין לו זקן

גם בנוגע לבעל תוקע, כתב הבאר היטב סי' תקפא סק"ז: "ועיין שו"ת באר עשק סימן קז שאין ראוי שיהי' התוקע רווק ושאין לו הדרת פנים זקן". ומ"ש השו"ת שואל ונשאל או"ח ח"א סי' יט שאינו בא לשלול רק מי

¹⁴ "מה שסיפר איש א' בליובאָוויטש שהכיר את בן אדמו"ר הזקן ר' משה זצ"ל. סיפר שהי' מכיר איש א' מתלמידיו של הצדיק ר' זאב מזיטאָמיר הנקרא בפי כל צבי הירשעלע, ושמע כמה פעמים מהצבי הנ"ל שפעם א' קרא אותו הצדיק ר' זאב ואמר לו, שמע נא וזכור כי ימים באים שאנשים יגלחו את פאת זקנם וכאשר יבואו ביום השבת לבית הכנסת יתנו להם עלי' לתורה גם שלישי ולמפטיר, וכה תספר. וזה יהי' העת האחרון" (זכרונות וסיפורים מהרה"ח ר' מנחם מענדל נובקוב ז"ל, קובץ היכל הבעש"ט יב – תשרי, תשס"ו – עמ' קמ).

מילואים והשמטות (ח"ב פ"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתלג

שלא נתמלא זקנו מצד שניו אבל כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלא זקנו נתמלא זקנו קרינן ב', (ע"ד הדין בשו"ע או"ח סי' נג סעי' ו) – צע"ג, שהרי בנדו"ז דייק הבאר היטב וכתב "הדרת פנים זקן". ומי שאין לו זקן, מאיזה סיבה שתהי', אין לו הדרת פנים [כנ"ל ח"ב פ"ח בארוכה]. וכן יש להוכיח ע"פ הסברת ההקפדה שכתבו בנוגע לש"ץ וכהן [שם פ"ח אות א-ב], דמסתבר דה"ה לענין בעל תוקע. וק"ל. וראה השמטה שאח"ז.

שם: העירני ח"א מדברי המגן אברהם סי' נג סק"ט: "ולענין תענית משמע בסימן תקע"ט דבעינן זקן ממש, דלא כדמשמע בתוספתא דמגילה דבנתמלא זקנו סגי".

באם יש למגלח זקנו דין "רשע" לענין נאמנות וחזקת כשרות (המשך)

כן ס"ל גם למרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פ"ג: "והנה ידוע שמי שעובר על ל"ת דאורייתא שיש בה מעשה פסול לעדות ולשבועה מן התורה משום שהוא רשע ונאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, וכמה יתמרמר לב האדם בזכרו שע"ז שמקיף פאת ראשו וזקנו פסלתו התורה לשום עדות ושבועה בעולם והוא בכלל כת רשעים וכמה יסתער נפש האדם בזכרו ששם רשע עליו. והלא אם יקראהו חברו רשע אפילו בינו לב"ע שלא הגיע לו עי"ז שום בזיון אעפ"כ יורד עמו לחייו עבור זה וכ"ש בזה שגרם לעצמו שיקרא שמו רשע עבור זה וכמה כלימה וחרפה ישיגוהו לבסוף למעלה כשיתפרסם שמו זה הטוב לפני פמליא של מעלה לפני אלפים ורבי רבבות מתנות קדושות כמו שכתבו הסה"ק שכל עניניו של האדם נכרוזין ונתפרסמין למעלה לפני הכל וזהו כוונת חז"ל באבות ואל תהי רשע בפני עצמך (פי' שאל תעשה דבר שתדע בעצמך שיקרא עליך שם רשע עבור זה)", ע"ש בארוכה.

וראה עוד כיו"ב ב"אזהרות מהרצ"א" (להגה"ק בעל "בני יששכר" – פרעמישלא, תרס"ט) סי"ב: "כל המשחית פאת הראש או הזקן הוא מומר לדבר אחד מן התורה, ואינו נאמן על שום דבר מן התורה, ופסול לעדות ולשבועה, ויינו יין נסך, וגדול עונו מנשוא עד אשר יעשה תשובה כראוי".

עוד בענין חזקת כשרות של המספר זקנו

בענין גדר ה"חזקת כשרות" (לענין עדות וכו'), של המיקל בתספורת הזקן, וכן לענין רב המיקל בזה – ראה לעיל בסמוך ב"מילואים" לפרק זה אות ג (בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש).

אם יש חשש פסולי עדות במגלחים במכונות גילוח

העיר הגרב"צ ואזנר (במאמרו בקובץ אור ישראל, כג, עמ' 10 ואילך): "ודע עוד דלאור כל המבואר, צע"ג אם ראוי לצרף המגלחים

במכונה לעדות, וכמבואר בשו"ע (חו"מ סי' ל"ד סכ"ד) דעבריינ פסול לעדות, ואין לדחות דלא הוי אלא שוגג, וכט"ז (יו"ד סי' צ"ח סק"ט) דכל טועה בדין נקרא שוגג, כל זה לא שייך בנידון דידן, דכאן אין זה טעות, אלא העלמת עין מדברי רוב הפוסקים האוסרים, שעפ"י כללי או"ה, הלכה כדבריהם, וכאמור, ולכל הפחות הי' להם לחוש, מטעם ספיקא דאורייתא. ואף שהגאון רעק"א (סי' צ"ו) נטה להכשיר עדות איש שגילה בתער, כיון שחשב הדבר להיתר, הנה מלבד שהגאון ז"ל לא נכנס לפירצה דחוקה זו שם, רק בנידון דידי' שהי' דיעבד, במעשה שהי' שעד מגולח ראה הקידושין, וחשש מלהתיר אחר מעשה אשת איש לעלמא בלא גט, משא"כ בנידון דידן, שאנו באים לסמוך על עדים אלו לכתחילה, מאן גבר להתיר זאת, ובפרט במקום שיש לו מתירים, שעדים אחרים כשרים בלא פקפוק לפניך. ועוד דעד כאן לא סמך הגאון רעק"א לדונם כשוגגים, אלא בזמנו, שספרי הטור והשו"ע, וכ"ש דברי שאר פוסקים, לא היו כ"כ בנמצא, וחלק גדול מהתנהגות הציבור, הי' רק עפ"י הרואה איש ברעהו, משא"כ בימינו שספרי הטוהשו"ע וכל הפוסקים שכיחים ומצויים לכל, לרבות דברי אחרוני האחרונים, וביותר פסקי החפץ חיים, והחזו"א, השגורים ומפורסמים בפי כל, ובפרט בין ציבור הלומדים, כל בר בי רב יודע היטב, שהחפץ חיים, והחזו"א, ושאר גדולי הפוסקים אסרוהו, ועל אף כל זאת העלם יעלימו עיניהם מדבריהם, קשה להחשיבם כשוגג, ואומר מותר, אלא טועים הם בדבר משנה ביודעין, זיל קרי בי רב, וכמו שכתב הרמ"א (חו"מ ריש סי' כ"ה) וש"פ, שבזמנה"ז כל הטועה אף בדברי הפוס' המפורסמים, חשיב טועה בדבר משנה, כ"ש בדבר ברור ומפורסם כזה, עיי"ש. ואין לסמוך על שאולי מצאו איזה מתיר בזה, כי מה מקום לדברי היחיד או אפי' יחידים, כנגד רבים, וגדולים האוסרים וכנ"ל, ועוד דכבר הביא הדרכי משה (אה"ע סי' י" ס"ק ד') בשם תשו' הרא"ש (כלל ל"ב סי' ג') דכל העושה נגד הוראת גדול שבעיר, אעפ"י שהתירו לו אחרים, קנסינן ליה, עיי"ש, והעתיק הדעת (סי' שי"ח ס"א ד"ה ועיין) דבריהם, והדגיש שאפי' האחרים שהקילו לו הם ג"כ חכמים, מ"מ כיון שעושה נגד אזהרת הגדול, חשיב מזיד, עיי"ש, ומי לנו גדול מהחפץ חיים, והחזו"א איש, והקהלת יעקב, ושאר כל הפוסקים הנ"ל האוסרים בחד פיסקא. ועיין עוד פתח"ת (יו"ד סי' צ"ט סק"ה) בשם הצמח צדק [הראשון], דכל ששואל ספיקו לסתם ת"ח, ולא לבעל הוראה מפורסם, לא נחשב כשוגג ואומר מותר, עיי"ש, וכ"ש כאן שהמשקל מכריע בקל כצד האוסרים, הן מצד ריבויים, והן מצד גדלותם, הלא המה גדולי עולם אדירי התורה, את אשר ישנו פה, ואת אשר איננו פה, וכמובא דברי מקצתם לעיל, וכן מפורסם שיטתם וידוע, לכל הרוצה לראות ולשמוע, קרוב לומר דכל המעלים עין מדבריהם, חשיב מזיד.

"על כן מן הדין ראוי ונכון להחמיר, שלא להשתמש באלו המגלחין במכונה לעדות, ובפרט לעדות גיטין וקידושין החמורים, ולמגלח עצמו

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתלה

אשר קצת יראת שמים בלבבו יאמר, די לך שאתה סומך להקל בזה לצרכך, אבל האיך תעמיד עצמך לעדות, בו בזמן שלדעת כל האריות שבחבורא, ה"ה הפוסקים הגדולים הנ"ל, האוסרים המכונה בהחלט, חשוב אתה עבריין גמור, ואחרי שחז"ל אמרו (ב"מ ה:): חזקה אין אדם חוטא ולא לו, מה לך להכניס עצמך במה שנוגע לאחרים, ובפרט בעדות חמורה כנ"ל, ועל קלות מאלו כבר כתב הפמ"ג (או"ח א"א סי' ל"ב ס"ק ה') אחריות דאחריני למה לנו, כ"ש בחמורות כנידון דידן.

"איברא דהאמת הוא שלאור חומר האיסור, וריבוי הלאוין הכרוך בזה, מן הראוי הי' להרעיש עולמות, ולגזור על הנכשלים, שלא להעמידם כש"ץ, ולא לצרפם למניין, ולקרה"ת, וכיו"ב, ולפרוש מהם, עד שיתקנו הדבר, וכראוי לכל עבריין המזלזל באיסורי תורה, אלא שכבר הוכיח הח"ס (או"ח סי' ס"ו) וכתב דאין ראוי לבטל שום מנהג בכח, אפי' יש בו קצת איסור, מפני המחלוקת, [איברא מדכתב הח"ס "קצת" איסור, אולי מודה באיסור דאו' ולאויין, כנידון דידן, שצריך להרעיש, אולם מאן גבר בדוריני להעמיד דת על תילה, וצ"ע] וסיים שם, אלא שהחכמים ויראי ה' יפרשו מהם וכו', וממילא יראו שאין דעת חכמים נוחה מהם, וכל מי שיראת ה' בלבו יסתלק מן האיסור, וה"נ כן, ע"כ, והעיקר שהכל תלוי בהוראות הרבנים והראשי הישיבה, כמאז"ל ואשימם בראשיכם, וכנ"ל" (עכ"ד הגרב"צ ואזנר שם).

שוב העירני ח"א גם משו"ת אבני נזר (אהע"ז סקל"ז או"ז) "אך מש"כ שאחד מהעדים מגולח זקן בתער [א.ה. וכנ"ל יש למכונות גילוח דין "תער"], וכבודו דחה זה והביא מתשובת רעק"א סצ"ו דאין לפסול משום זה דנעשה כהיתר בעוה"ר, ודומה לקושר ומתיר בשבת, לא כן עמדי, ורעק"א לא דיבר רק על מדינה שדר בה הוא דייטשלאנד, לא כן במדינתנו, ומי שמגלח זקנו בתער הכל יודעים כי פושע ישראל הוא". ויל"ע מהו גדר ידיעת עמא דבר לענין דין מכונות גילוח (ע"י פירסום דעת רבותינו האוסרים, בספרים, במכ"ע וכיו"ב).

עוד בענין נאמנות מגלחי זקנם במכונות גילוח לענין כשרות בזה"ז

יש להעיר משו"ת באר משה ח"ה סו"ס קלב: "והיטב חרה לי על אנשים יראים ושלמים שעומדים בתור משגיח במסעדה או מטבכיא וכיוצ"ב העומדים תחת השגחת . . והם בעצמם ח"ו לא יאכלו ממאכלם אפילו כל שהוא כי לפי דעתם לנו אין לנו אלא מה שנמצא תחת השגחת רבנים שבינתם כבית ישראל הנאמן לה' ולתורתו . . והם רבנים עם פאות הראש וזקן כצורת רבנים מדור הישן ולא מדור החדש. שהרבה הרבה בנ"א נכשלים על ידם להנות ממאכלם אך ורק על ידיהם, כיון שבנ"א שבאים בהמסעדה או מטבכיא ורואים שם איש עם זקן ופאות ובגד ארוך חושבים

בודאי הכל בסדר וקונים ואוכלים שם ואלמלי משגיח מגולח בלא זקן ופאות הראש וכיוצא ב'ה' שם לא היו אוכלים ושותים וקונים שם, נמצא הם הם מכשילים הרבים וחוטאים ומחטיאים את הרבים, וחטא רבים רובצת על שכמם, ועתידין ליתן את הדין, ולא יהא חלקי עמהם".

לתת סמיכות חכמים או ללמד אומנות השו"ב וכו' לתלמידי ישיבות המקילים בתספורת הזקן

"כשנתפשט תספורת הזקן בין תלמידי הישיבות אחז הגאון רבי אליעזר גורדון אב"ד טלז באמצעים היותר חזקים וגם הרעיש את גאוני הזמן ובתוכם רבי חיים הלוי סולובייצ'יק אב"ד בריסק ואת רבי חיים עוזר גרודזינסקי אב"ד ווילנא להטיל איסור על הרבנים לתת להם סמיכות חכמים, ועל השובי"ם מללמדם אומנות הזביחה, ועל קהלות הקדש שלא לתת להם שום משרה של קדש", וכמובא לעיל בסמוך ב"מילואים" לפי"ח אות ג, ע"ש.

אם לקבל תלמיד המסיר או מספר בזקנו בישיבה

כתב הגאון בעל "ערוגת הבשם" בצוואתו "הכנה דרבה" אות כ"א (בה פרטים נכבדים וזהירות שונות על התנהגותם של הבחורים דישיבתו):
"צריך לפקח בעין פקחא שיהיו התלמידים הגונים . . לא יהיו ח"ו מקצועי פאה ומגולחי זקן".

* * *

במכתב הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש מח' שבט תרפ"ב ע"ד יסוד ישיבת תו"ת באנגלי' (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ" ח"א ע' רי):
"בחור שח"ו נגע בזקנו באיזה אופן שיהי' אל ידרוך על מפתן הבית ח"ו".

* * *

ועד"ז במכתבו מיום ב' מרחשון תרצ"א ע"ד תנאים ליסוד "קבוץ של תורה, למצוינים בתורה ויראת שמים" (נדפס בס' הנ"ל ח"ב עמ' רנט):
"הנהגת התלמידים שי': א. מיום שנמנים לתלמידי הקבוץ לא יגעו בפאת זקנם כלל . . .".

* * *

ועד"ז בס' "אגרות קודש" (ליובאוויטש) ח"ז עמ' רנא-רנב (במכ' יט אייר ה'תשי"ג):
"במענה על מכתבו מיום י"א אייר, בו כותב שרוצה ללמוד בישיבת

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתלו

חב"ד באה"ק ת"ו (אינו מפרש במכתבו אם כוונתו לישיבת תומכי תמימים בלוד, או לישיבת תורת אמת בירושלים ת"ו), אלא שמעכב בידו מה שנאמר לו, שאחד מתנאי הישיבה הוא שלא לגלח את הזקן, וכיון שדעתו לחזור למדינת . . . ובכלל לא הורגל בגידול זקן, הנה מבקש להקל מעליו, היינו לבטל את התנאי הזה כיון שקשה בשבילו וכמעט לא אפשר.

"הנה לפלא בעיני שאלתו זו, כי בטח ידוע לו חומר הענין דחילול השם ופריצת גדר, אף אפילו אם הענין מצד עצמו אינו חמור כל כך, ויצייר בעצמו המצב, שיכנס בישיבה שכולם מגודלי זקן והוא יהי' היחידי הפורץ גדר בלי זקן, ועוד יותר על זה, שהמדובר הוא בישיבה שענינה גם לימוד פנימיות התורה והדרכה באהבת ה' ויראתו, אשר לכל לראש תלויים הם כמ"ש בהתחלת טור אורח חיים והובא ג"כ ברמ"א שם, שאל יבוש מפני המלעיגים.

"ומבלי להעתיק כאן מ"ש בפנימיות התורה ובזהר הקדוש ובכמה ספרים אשר שערות הזקן הוא ענין די"ג תקוני דיקנא ואיך שהם ממשיכים הצלחה בלימוד התורה ובקיום המצות, הנה הכל מודים שהזקן הוא חלק מצלם אלקים, ונטילת הזקן, אפילו לדעת אלו המתירים אם זהו באופנים מסויימים, הרי עכ"פ אין עליו צלם אלקים. ונמצא אברך אשר זכה שההשגחה העליונה הביאה אותו לארץ אשר עיני ה"א בה מראשית השנה עד אחרית שנה, וברצותו להוסיף על לימוד הנגלה דתורה ג"כ פנימיות התורה שענין התורה בכלל היא חכמתו ורצונו של הקב"ה ופנימיות התורה הם רזי תורה, שבימים מקדם לא נתגלו אלא ליחידי סגולה, אלא שמפני טעמים שונים, הנה בדורותינו אלה נתגלו ונתפרסמו לכמה וכמה מבני ישראל, אבל בכל זה צריך שלא לשכח על האמת, שזהו פנימיות רצונו וחכמתו ית' ובמה נחשב נגד זה אלו המלעיגים על האברכים ההולכים מגודלי זקן מפני שרוצים להדר במצות ולהיות צלם אלקים על פניהם. ועוד יותר שחלק גדול מהם נחשבים לתלמידיו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, הפוסק אשר זה לאו מן התורה (וכמבואר בהשו"ת שלו חלק יו"ד סי' צ"ג בארוכה), ולמותר להאריך בהחומר ע"פ גמרא לעשות באתרי' דרב היפך פסק הדין של רב, והשי"ת יצליחו ללכת בדרך הישרה, ובמסילה העולה בית א-ל ושישיג את זה בלי נסיונות יתירים".

לימוד עם אנשים פרטיים המספרים בזקנם

" . . טוב מאד שלומד עמהם, ובנדון מה ששואל בזה שנוגעים בזקנם אין זה נוגע אל הלימוד, בודאי שצריכים לדבר מזה, והדבור עם המקבל בכלל צ"ל בנחת רוח, ודברים היוצאים מן הלב שיהיו נכנסים בלב הוא כשאינם ברעש, והשי"ת יעזר לו, אבל אל הלימוד, אינו נוגע וצריך ללמוד עמהם" (ס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע" ח"ב עמ' שי).

[מאידך, ראה לעיל שם עמ' תקמט מהנהגת ה"סבא קדישא". וכן העיד בשו"ת פאת שדך סק"א: "ועל החכם ר' שלמה אליעזר אליפנדרי ז"ל אומרים שלא רצה לדבר עם בחורי ישיבת חברון בדברי תורה. ואמר הראיני את מראיך – ואח"כ השמיעני את קולך"]

תמיכה מכולל רמבע"נ באה"ק ת"ו להמספר בזקנו

במכתב הגה"ק האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש מכ"א מנ"א תרס"ב (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע" ח"א עמ' רפד):
 " . . גם כאשר שמעתי שיש בין כוללינו צעירים המשחיתים זקנם ר"ל, גם עליהם (ר"ל על הנוגעים בזקנם בהשחתה כל שהוא, וכ"ש במספריים שלא כעין תער) תחול תוקף הגזירה הזאת לבלי ליתן להם (להעובר לבדו) מן הכולל. ואוי לנו אשר אנשים כאלה נמצאים בעוה"ר בין הנהנים מקופת כוללינו. ואשר הגיע לחלקינו ללכלך את ידינו להתעסק בהם. ובטוחים אנחנו בכך אשר תקיימו את דברינו הנ"ל בכל תוקף ועוז . . ."

עובד בעשיית תפלין שהסיר זקנו

" . . מובנת הפליאה לכתבה, שהבחור הוא בן ישיבה אבל בלי זקן ועובד בעשיית תפלין.

"והרי ידוע עד כמה הפליגו חכמינו ז"ל ובפרט בזהר הק' – בענין גידול הזקן, ובפרט שהמדובר בבן ישיבה ועוסק בעשיית תפלין, ז.א. מלאכת הקדש מקודש ביותר, וכלשון חכמינו ז"ל, הוקשה כל התורה כולה לתפלין, ועשרים ואחד פעמים נזכר בהם שם הקדוש, שם הנכבד, וכל הלובשים תפלין במשך הזמן, תלויים בהיראת שמים של זה העוסק ועובד בעשיית התפלין.

"ויהי רצון שעכ"פ מכאן ולהבא – יגדל זקנו האברך הנ"ל, וע"פ המבואר בזהר הק', תתגדל עי"ז גם ברכת השי"ת בהמצטרך" (לקו"ש חכ"ב עמ' 314).

* * *

שו"מ עד"ז בס' תולדותיו של הגה"צ הר"י אבוהצירא, ס' "בבא סאלי – רבינו הקדוש" (עמ' 296 ; 299):

"רבינו הק' ביקש מסופר סת"ם שהי' נאמן עליו להכין עבורו תפלין של רש"י ושל ר"ת וביקשו להזדרז בעשייתן כי הם נחוצים לו בדחיפות וכל יום שיתאחר יהא שרוי בצער.

"ימים נקפו והסופר עדיין לא בא למסור את התפלין שהוזמנו אצלו. רבינו שלח לקרוא לו. כשבא מיהר להתנצל על האיחור, והסביר כי למעשה הוא את עבודתו כבר סיים, אלא שעתה ממתין הוא לעושה הבתים שקיבל

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב, ועוד) תתלט

על עצמו את עשיית הבתים ועדיין הוא מתעכב. אולם, הוסיף הסופר להסביר לרבינו, כדאית היא ההמתנה. אמנם אפשר הי' למצוא עושה בתים אחר, שהי' כבר מסיים לעשותם, אלא שאני ביקשתי להזמין את הבתים מבעל מלאכה מהדר ויודע מלאכתו, והעיקר: הוא ירא שמים בתכלית.

"שמע זאת רבינו ונחה דעתו. 'אמור נא לי', הקשה רבינו, 'האם הוא בעל זקן?'

"לא!, השיב הסופר, אולם אל לו לרבינו לחוש בשל כך.

"רבינו שמע את תשובתו והחל צועק על הסופר: 'איך אתה אומר שהוא ירא שמים בתכלית ואין לו זקן. היאך ייתכן שאדם ירא ה' יגלח זקנו...".

אם יש יתרון במלמד תשב"ר בזקן מגודל

בספר תולדות מרן החזון איש "מעשה איש" ח"ד עמ' קנג: "הי' פעם אחת נדון על שני מלמדים, האחד הי' בעל זקן, והשני ללא חתימת זקן, ואמו של אחד הילדים עמדה בתוקף שיביאו את המלמד בעל הזקן, וכשהובא הנידון לפני רבינו, הצדיק את האמא! (המהריא"ל)".

שם: "גם המנהלים היראים ישגיחו על המורים שלא יהיו משחיתים זקנם כמנהג הנוצרים, וכאן הבן שואל מה נשתנה המורה לעשות נגד התורה.

"ואם ישיב כי מגלח בסם המותר ערבא ערבא צריך במה יודע איפה האמת עמו אם לא לתלות מודעה רבה על זקנו, אז פטרתן לומר מה נשתנה" (ספר דרך החיים, לר' חיים יהודא מעקלער – ס. פאול, מיניסוטע ה'תרפ"ז, עמ' 51).

וע"ע עד"ז לעיל במילואים לח"ב פ"ה אות א.

שם: "בראדזין הי' משכיל אחד, לא יוצלח גדול. מכל עסקיו לא הי' לו לפרנס את בני ביתו. החליט לנסוע לברלין ושם לנסות את מזלו. אבל גם שם לא הצליח, ולאחר זמן חזר משם לראדזין, אלא שהשתנה בחיצוניותו, לבוש הי' מלבושים מודרניים ובלא זקן ופיאות. בא לו אצל אדמו"ר מראדזין, רבי גרשון הניך, להימלך בו אם יעסוק במלמדות, השיב לו הרבי: אל תעסוק במלמדות, כי תהי' 'מלמד הפוך'. והסביר רבי גרשון הניך את דבריו: על יוסף אומרים חז"ל (בבא מציעא לט, ב) 'מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן', ואתה להיפך – יצאת עם חתימת זקן ובאת בלי חתימת זקן, אם כן, אתה 'מלמד הפוך'" (עיטורי תורה, הו"ד בס' צהר לתיבה פ' מקץ).

מגלח זקנו לא ימצא במושב דתי

"בענין מר... שי', בודאי הצדק אתכם שאינכם רוצים אשר... באם

הוא מגלח זקנו ימצא בכפר חב"ד וצריכים אתם להוכיח אותו על החוצפא שלו להמצא בפנים כאלו בסביבה כזו ותדרשו מאתו לעזוב תיכף את הכפר . . . " (אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ ח"י עמ' רחצ).

מתקנות הגה"ק בעל "דרכי תשובה" ועוד לדקדק שהמתפללים בביהמ"ד יהיו מגודלים זקנם ושלא יגלחו זקנם כלל אפילו במספריים

ראה עד"ז בתקנות מתפללי נוסח ספרד בקלויז דק"ק קליינווארדיין (העתק מהתקנות נדפס בסוף ספר שו"ת שמע ישראל), שהתאספו ביום א' מקץ כ"ד לחודש כסלו בשנת תרס"ד, לחזק את קביצתם בתקנות קבועות המסורות בידן וכתבו בראש וראשונה בסעיף א' וג' בזה"ל: "כל אחד מחבורתינו מחויב להנהיג א"ע ובני ביתו . . . ותקנו, שלא למכור ושלא להשכיר מקום לישיבה 'זיטץ' בקלויז בין יחיד בין ציבור, למי שהוא מחלל שבת ח"ו אפילו באיסור דרבנן, או מגלח זקנו אפי' במספריים כעין תער או בסם וכדומה", וחתמו ע"ז מתפללי הקלויז וגם הסכימו על דבריהם הרה"ק רבי משה האלבערשטאם אבדק"ק שינאווא ואח"כ בק"ק צאנץ, והרה"ק מוהר"ר חיים צבי טייטלבוים אבדק"ק סיגעט, והרה"ק מוהר"ר משה גרינוואלד אבדק"ק חוסט והרה"ג מוהר"ר צבי הירש שפירא אבדק"ק מונקטש (הבעל "דרכי תשובה").

אם לקבל מגלח זקנו בחברה קדישא

כתב בס' הנהגת האדם (מבעל בני יששכר אות ו), שהותנו ביניהם בעת שנתייסד החבריא קדישא תמכין דאורייתא בעיר מונקטש בשנת תקע"ה אחר הסתלקות החוזה מלובלין זי"ע והרה"ק מרימינוב, וז"ל שם: "להיות הדבר הזה שכיח מאד בעוה"ר במדינה זו רבים מקילים לעצמם להשחית פאת ראשם וזקנם, ובעוה"ר נעשה בכמה מקומות כהיתר, הנה חקוק הדבר בעט ברזל ועופרת להיות למשמרת כי [מי] שנוהג בזה לא יבוא בקהל אל תוך החבורה הלזו, אם היות שאין כח בדינו למחות אל הכלל כולו במדינה הלזו עד שיבוא בעל הכרת כו".

גבאים בבית הכנסת (צ"ל גידול הזקן)

" . . . אפילו באם הי' זה בית הכנסת סתם; על אחת כמה וכמה שנתיסד על ידי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק ונקרא על שמו וכו', זאת אומרת שתורת הצמח צדק הנגלית, כולל פס"ד שלו ע"ד גידול הזקן בנוגע לגבאים וכיו"ב, והפנימית גם יחד צריכה להיות ניכרת בכל עניני בית הכנסת ובית המדרש זה, ולכל לראש במנהגי ביהכ"נ, השיעורים הנלמדים שם וכולי, וד"ל. וק"ל (אגרות קודש – ליובאוויטש – חכ"ו עמ' ט).

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ט: "הדרת פנים – זקן"

עוד בתוכן הפרק – ראה בארוכה לעיל ב"מילואים והשמטות לח"א: "לקוטי דעות", ערך "הנצי"ב מוואלאזין", ולעיל ב"מילואים" לח"א ערך "בעל בן איש חי"; "מילואים" לח"ב פ"ה ופ"ו בדברי הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש; מילואים לח"ב פי"ב – בענין קדושת שערות הזקן וכו'*.

ש"ס: ביאור המושג "הדרת פנים זקן" בפנימיות הענינים – ראה גם ס' "שערי אורה" (להגה"ק האדמו"ר האמצעי מליובאוויטש) ד"ה בכ"ה בכסלו סקכ"ח (עמ' יב ואילך).

ש"ס: ע"פ המבואר בפנים בענין קדושת הזקן יש שביאר דהמסיר זקנו

(* עוד העיר בענין מקור מחז"ל "הדרת פנים זקן" הגאון רבי יעקב חיים סופר בפתיחת קונט' "הדרת פנים" בספרו "כנסת יעקב" ואלה דבריו שם: "וראיתי לנכון לכתוב כאן הערה קטנה בענין זה.

"בבא מציעא (פ"ד א'): "אמר רבי יוחנן אנה אישתיירי משפירי ירושלים וכו', אני והאמר מר שופריה דרב כהנא מעין שופריה דרבי אבהו, שופריה דרבי אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו, שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון ואילו רבי יוחנן לא קא חשיב ליה. שאני רבי יוחנן דהדרת פנים לא הויה ליה", ופירש רש"י ז"ל: "הדרת פנים זקן". ובודאי מקור דברי רש"י ז"ל שהדרת פנים היינו זקן הוא בתלמוד ערוך במסכת שבת (קנ"ב א'): "הדרת פנים זקן" עיין שם.

"ויש לי להעיר שמצאתי במדרש הגדול ספר בראשית (פרק מ"ח פסוק ט"ז דף תתכ"ז) ששם העתיק דברי התלמוד בבא מציעא כך: "רבי יוחנן צורת פנים לא הויה ליה, הדרת פנים היא דהויה ליה", וגירסה זו חדשה היא ולא מצאנו לה חבר עיין דקדוקי סופרים בבא מציעא שם, ובהכי איתנח לן מה דכולם תמהים היתכן שרבי יוחנן לא היה לו דיקנא קדישא. איברא דהדברים עמומים ואינם מובנים דמהו צורת פנים דלא הויה ליה, ואפשר ואולי יש קשר בין דבר זה לבין עובדא דרבי יוחנן ורב כהנא בבבא קמא (קי"ז א') שהיו גבות עיניו של רבי יוחנן גדולות ע"ש וצ"ע. ולכאורה יש לגרוס איפכא בדברי המדרש הגדול שם דרבי יוחנן צורת פנים הויה ליה והדרת פנים היא דלא הויה ליה, וזה כנוסח תלמודין, והוא מוכרח שהרי מיד בסמוך שם במדרש הגדול מובא דריש לקיש חזא לרבי יוחנן דקא שחי בירדנא סבר איתתא היא קפץ אבתריה לירדנא ע"ש, וגירסה זו יש לה הרבה חברים עיין בדקדוקי סופרים שם, ואי נימא דרבי יוחנן הויה ליה הדרת פנים זקן כגריסת מדרש הגדול דלעיל, והיינו זקן, אינו מובן איך נדמה רבי יוחנן לריש לקיש כאיתתא, והלא זקנו מוכיח עליו, וכל הענין צריך עוד עיון וליבון.

"והנה זכורני שראיתי מי שכתב לפרש אומרם בברכות (ה' ב') שרבי אלעזר בכה בראותו את יופיו של רבי יוחנן ואמר לו על האי שופרא דבלי בעפרא אני בוכה ואמר לו רבי יוחנן על דא ודאי קא בכית ובכו תרוויהו עיין שם, דהיינו משום שרבי יוחנן היה האחרון שנשתייר משפירי ירושלים וכנ"ל ועל דא בודאי יש לבכות וכעת אינו זוכר מי כתב כן, ומכל מקום יש סיוע רב לזה ששם במדרש הגדול הביא תוך כדי העתקת דברי התלמוד דבבא מציעא שם להיא דברכות ושמעתי מינה דקשורים הם זה לזה ודוק".

אף בלא תער עובר במ"ע ד"והלכת בדרכיו", וכנ"ל ב"מילואים" לח"א ערך "פסוקי תנ"ך" (ע' לב), ע"ש.

הזקן – "צורת ישראל", "צלם אלקים", "דמות ישראל" ו"תואר ישראל" וגילוח הזקן ה"ה "בושה" ונחשב יוצא מעדת ישראל

כן מבואר גם ע"י הגאון רבי שלמה קלוגר בדרשותיו (שי"ל לאחרונה מכת"י – ירות"ו, תשס"ב) בס' "קהלת יעקב" לעשי"ת (דרוש כג ודרוש כו) ונעתקו מדבריו לעיל במילואים לח"ב פי"ו ולקמן במילואים ל"בסיומא דספרא", ע"ש שזהו פי' הכתוב (ירמי' לא, יד) "רחל מבכה על בני". . כי איננו – כי אינה מכרת אותנו כלל, כאילו לא היינו בני' כלל, כי אין להם דמות ישראל.

הזקן – גאון יעקב

שם: "בנועם מיוחד קראתי מכתבך שהנך כותב על אודות ר' . . שהוכיח את מי ששחק על שזקנך בלתי פגום ואמר עס איז אַ שטאַלץ פאַר אידן ואין לנו להתבייש, והאמת הגמור כדבריו. והרבה הרבה מאד הסביבה פועלת ללא טוב. וזאת היא העבודה האמיתית דבן תורה מחונך לעורר את הנקודה הטובה בקירוב הנאות. . " (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ט עמ' שפח-שפט).

הזקן – צורת היהדות

שם: בזה דהזקן ה"ה "צורת היהדות" וכו' – כתב ידידי הרה"ג ר' דוב אהרן בריזמן (מח"ס שו"ת שלמי חובה; שלמי חגיגה ע"מ חגיגה, וש"ס) במכתבו אלי:

"סיפור מעין המאורע שמעתי מאבי מו"ר שליט"א [ונדפס בס' שנקרא בשם "שיחת חולין של רבי מאיר שפירא" שי"ל כשנה לאחר פטירתו. בספר זה כל סיפור ומימרא מובא בשם מי ששלחו להדפיס. ומעשה זה נשלח ע"י אאמו"ר]: באסיפת אגודת הרבנים דפולין בשנת תר"ץ לפ"ק באו מצלמים כדי לצלם את גדולי הרבנים וכו'. ופתאום ערערו כמה רבנים חסידיים על שמביאים מצלמים וברצונם לצלם תמונותיהם ולא ניח' נפשם מזה, עד שקם הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין ואמר: הלא חז"ל מספרים לנו ומוסרים שדמות דיוקנו של יעקב אע"ה חקוקה תחת כסא הכבוד [ע"י ב"ר פב, ב], ומה מטרתו בזה ית' ? אלא שתמיד תהי' תמונה לפניו ית"ש של צורת האיש מישראל העטור ועטוף בזקן ופאות המתלבש כיהודי ושונה בתבניתו מבית ומחוץ. ועל כן כידוע (– וזוהי א' ממטרות האסיפה הנ"ל) איך שהדורות מתמעטים והולכים וצורת היהודי הפשוט מתחיל להיות נעדר וכו' וא"כ איך נמנעים מלצלם תמונות הוד כאלו, הלא אדרבה, החיוב מוטל עלינו להניח א"ע להתצלם כדי שידעו הדורות הבאים

תתמג מילואים והשמטות (ח"ב פי"ט: "הדרת פנים – זקן")

את הצורה האמיתית של יהודי כמסורת ישראל סבא".

הסרת הזקן – בזיון גדול

ראה דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א (בספרו ארחות יושר ס"ה – נעתקו לקמן: "הוספה ו"): "ובכל הדורות הי' זה בזיון גדול מי שלא הי' לו זקן ורק בדורות האחרונים התחילו לזלזל בזה כי למדו מהגויים".*

כוונת הברכה "שלא עשני אשה" – על הזקן

כ"כ הגאון בעל "בן איש חי" בספרו "עוד יוסף חי" פ' וישב אות ט (עמ' מד בדפוס ירות"ו, תשכ"א):

"באומרו 'שלא עשני אשה' יכוין לברך את השי"ת שעשאו איש שיש לו זקן, ולא עשאו אשה שאין לה הדרת פנים זקן, כי ההיכר הגלוי המבדיל בין איש לאשה הוא הזקן, ובברכה זו שמכוין בה בדבר זה נותן כבוד לזקן, ובשכר זה יאירו בו אורות דיקנא עילאה קדישא, והזהר בזו הכוונה, והיא נקיה וקלה".

עוד בענין דחכמי ישראל הקפידו ע"ז מעולם

שם (עמ' תקנו-תקנז): עייג"כ בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה", נ.י., תשמ"ג, ס"א): "בארץ אשכנז . . . נוהגים היתר . . . ומ"מ היראים וחכמים הגדולים דזמן העבר היו מחמירים בזה, ומהם אשר היו מקפידים גם על תלמידיהם ובני ישיבתם להורותם דרך האמת בגידול שערות הזקן, ואפילו אלו שלא היו מקפידים גם על תלמידיהם, מ"מ לעצמם היו מחמירים ומקפידים, וגם עוד היום ת"ל ימצאון כאלו (כן ירבו) המחזיקים בתורת ה' ובמצותיו בתמימות ונוהגים איסור בדבר זה".

אפילו בליטא – כל יהודי פשוט – הי' מעוטר בזקן

היהודי מסוגל להבין יותר בנקל, שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן

"אינני יודע מי מהדור שלנו ראה אי-פעם בבית הישן שלנו, בכל ארץ

(* "וחרפה הי' להם גילוח הזקן" (רד"ק שמואל ב, י, ה)
ע"פ דברי הרד"ק האלו (ראה לעיל ח"א בערכו בארוכה) דייק (גם) בקונט' דברי חיים ואמת ערך "גילוח הזקן" (נדפס בהסכמת מרן החפץ חיים והגאון בעל "אחיעזר" – לעמבערג, תרצ"ג – להג"ר נתן נטע לייטער, אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן): "אודאי וואלט געפאסט מיר זאלן זיך האלטן ביי אונזערע טראדיציאנעלע מנהגים און נאציאנאלע טראכט, וואָרום פאַר וואָס זאָלן מיר זיך וועלן שיין מאַכן מיט דעם, וואָס איז אַמאָל ביי אונז געווען אַ ברשה און אַ שאַנד ?!".

שלא תהי' (אפילו בליטא, מקום שבו נשיאת זקן ע"י צעירים לא היתה תופעה תדירה) – מי ראה פעם אישיות תורנית גדולה, שהדור מסתכל כלפי' מלמטה למעלה, שלא יהי' עטור זקן. אפילו כאשר בקשנו ורצינו ליצור בכח-הדמיון צורתו של אחד מגדולי אישי היהדות שפיאר את שמי', בכל תקופה ובכל דור שלא יהיו, איך ציירנוהו? – כיהודי עטור זקן, המכסה חלק גדול מגופו. בדמיון הילדות שלנו, כלום לא ניסינו לתאר לעצמנו את דמותו של אברהם אבינו? וכיצד הוא נראה לנו כאיש-שיבה עם זקן לבן וארוך. כיצד נראה הי' בעינינו אליהו הנביא, כשהוא בא כאורח לרגע בסדר ליל-פסח? ילדים היינו ופחדנו מאלהיו הנביא עם זקנו הלבן והכסוף. האם יתכן הי' בעל-שם, ר' חיים מוולוז'ין, הרבי מקוצק, ר' ישראל מסלנט, הרבי מצאנז, דמויות-מלאכים שכאלה כשפניהם חלקות, בלא שישאו את לבוש הקדוש, הזקן? כלום יכלו ליעשות בעלי-בתים על כלל ישראל בלא שתהי' להם ה"דיוקנא דמלכא"? פניהם להטו בקדושה עילאית והחדירו התלהבות-קודש וגעגועים וכיסופים לאין-סוף בקרב כלל-ישראל והרימו אותו מבירא-עמיקתא של הגלות למדריגות הגבוהות ביותר של רוממות רוחנית.

"אך לא רק ענקי הרוח היו מעוטרים בזקן, הם לא היו יוצאים מן הכלל ונדירים. כל יהודי פשוט, אפילו שואב-המים שנשא את האסל על כתפיו והחזיק בידיו כדי מים כבדים – הי' מעוטור בזקן. הסבל, שהתפרנס מנשיאת משאות כבדים, ופניו מעוטרים היו בזקן. האופה, זקנו הי' לבן יותר מן הסינר שכיסה עליו. הסנדלר, המקופל מסביב לסדנו, החייט הכפוף על מגהץ-הברזל שלו, יהודים עמלים ומיוגעים – מה הי' להם? – לא זהב ולא כסף, כי אם שערות כסופות של זקנם הי' אוצרם. שלא לדבר כבר על יהודים בני תורה, יהודים-של-גמרא, יהודי משניות, יהודי עין יעקב או מנורת המאור – מה הי' לכולם – הזקן.

"היו יהודים שנוהרו שלא לתלוש בכוונה שיערה מהזקן, שהרי הקבלה מזהירה שלא לתלוש שערות הזקן. שיערה שנפלה או נתלשה מהזקן, נוהר היהודי שלא לזורקה, חלילה, אלא, בדחילו-ורחימו, בזהירות בדיוק כמו בדבר שבקדושה, הוא החביאה בתוך ספר. ויהודים רבים היו מאספים את שער-זקנם ומצווים שלאחר מאה ועשרים יטמינו אותן בקבריהם, בדיוק כפי שעשה היהודי עם אבר שנכרת ממנו. הזקן אצל היהודי הי' כאבר אינטגרלי שלו, חלק מגופו, אבר חי, המעניק חיות לאברים אחרים. האנטומי' אמנם אינה מכירה בזקן כאבר הנחוץ לחיות האדם. אך אצל היהודי, הזקן הי' זה – 'אבר שהנשמה תלו' בו'. היהודי מסוגל הי' להבין יותר בנקל, שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן.

"... להוותנו, אלף שנות יהדות פולין, מאות שנות יהדות הונגרי' וליטא – כל אלה נכרתו ע"י אותן חיות פרא של הגרמנים הנאצים. הם החריבו יהדות עם צורה מקורית, חשוב ונחוץ וחיוני, לכן, לבנות ולשקם

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ט: "הדרת פנים – זקן") תתמה

שוב יהדות עם צורה, ומהי צורתה של היהדות – גם הזקן הוא מרכיב ביצירת דמותה של היהדות" (הגאון רבי שמחה עלברג, במאמרו בקובץ "הפרדס", תמוז תשל"ח).

שם: בענין "רב" החותך בזקנו – ראה לעיל ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג.

בימי זקנותו אפשר להכיר איך התנהג ע"פ שערות זקנו

שם (הראה לי את זקנך, ואומר לך מי אתה . . .):

אמר הרה"ק רבי מרדכי מנדבורנה: בימי זקנותו של האדם אפשר להכיר עליו על פי שערות זקנו איך התנהג בשחר ימיו – אם הוא התנהג כראוי, שערות זקנו דומות לחוטי משי, ואם חס ושלום להפך, שערות זקנו דומות לחוטי פסולת של חבלים שעוטפים בהם את האתרוגים ("שער האותיות" עמ' כט).

שם: מ"ש בס' עטרת יהושע פ' משפטים שע"י הזקן יהי' לנו פנים של יהודי ולא פנים של גוי – נעתקו דבריו לעיל במילואים לח"ב פי"ז.

ואראה פני אלקים – שיראה את פני ה' בצלם אלקים

"מתי אבוא ואראה פני אלקים (תהלים מב, ג). לכאורה הי' לכתוב 'ואראה פני אלקים', אך יש לרמז בחסדי השם יתברך לפי מה דפירשו המפרשים על פסוק שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' וגו' (פ' ראה), ר"ל שיראה את פני ה' בצלם אלקים שהוא פני ה' שיהי' עליהם ועל פניהם, על כן נראה שזה אמר אדונינו דוד המלך ע"ה מתי אבא ואראה פני אלקים, ר"ל שיהי' עלי צלם אלקים שאלך בדרך התורה והיראה בפלאות הראש ובזקן ובכגדי יהדות, ולא כאשר יש בדורינו בעוה"ר אנשים אשר אומרים שאין לאדם רק להיות יראת שמים בלב, אבל בחוץ מותר להיות בקצוצי פאה ובכגדים כחוקות העמים, אוי לאזנים שכך שומעין, וכבר הכה על קדקדם מרן הרב הקדוש והגאון דק"ק סיגעט זצלל"ה (וגם עכשיו בנו הצדיק הולך בעקבותיו ובדרכיו הקדושים), ואמר שזה אמרינן בכל יום, 'לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי' ר"ל שאדם צריך להיות ירא שמים בסתר וגם בגלוי, שלא ילך בקצוצי פאה ובכגדים כאומות שיהא ניכר בחוצות שהוא יהודי, כן יעזרנו השם יתעלה לעבדו בלבב שלם בסתר ובגלוי אמן" (שערי פרנסה טובה על תהלים – סיגעט, תרמ"ט – קאפיטל מב).

ועד"ז פי' הגה"ק מסאטמאר (חידושי תורה תש"ז פ' שופטים) דמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' וגו' – "היינו בפנים של ה' תבוא לבית המקדש, שלא תעביר מעליך פני ה' צלם אלקים שעליך, וזה היא יסוד העלי' לרגל שיבוא בפנים של יהודי בצלם אלקים".

ע"י הסרת הזקן – מחשיכיך תוארו ית' מאתנו

ראה דרשת הגאון רבי שלמה קלוגער (ר"ה ה'תק"פ – נדפס בס' קהלת יעקב על המועדים, ראש השנה – ירות"ו, תשס"ב – דרוש כג, עמ' קמ) [בענין גזירת המלכות בימיו שלוקחין בני ישראל לעבודת הצבא ומגלחים להם פאות הראש והזקן]: "...מגלחין אותנו הפאה וזקן צורת ותואר ישראל וצלם אלקים. . ואמר 'פניך האר בעבדיך', שהנה כל הפנים של האדם מראשו ועד רגליו הכל הוא פני אלקים ותוארו, כדכתיב (בראשת ט, ו) בצלם אלקים עשה את האדם, והנה אומות העולם שמגלחין זקנם ופיאות, המה מחשיכיך תוארו ית' מאתנו. . וזהו שאמר דוד 'פניך האר בעבדיך' שיחזור הקב"ה להאיר פניו אתנו, דהיינו שלא נצטרך לחבל בעצמינו, ולא יגלחו הגוים פאה וזקן שלנו, ויהיו פניו ית' מאיר בנו שיהי' בנו צלם אלקים...".

"הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם אלקים"

שם: וראה לעיל במילואים לח"ב פ"ח (מס' תורת מנחם) –

"זקן – בכלל – הוא צלם אלקים. ישנו צלם אלקים ברוחניות, וישנו צלם אלקים בגשמיות, וצלם אלקים בגשמיות הוא הזקן.

"שלכן – אפילו לדעת המתירים להסיר את הזקן, הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם האלקים".*

* * *

הטענה שע"י הסרת הזקן ימנעו מגאוה – אין לך מום גדול מזה

עה"פ (האזינו לב, ה) "שחת לו לא בניו מומם" ביאר מרן החתם סופר על פי מ"ש ה"אבן עזרא" (קדושים יט, כז) [ראה לעיל ח"א בערכו], שלפיכך הגדירה תורה את הסרת הזקן כ"השחתה" ("לא תשחית את פאת זקנך"), מפני שהזקן הוא תפארת פניו של אדם, וגלוחו הריהו השחתת הפאר. וזהו שאמר הכתוב: "שחת לו" – הללו שמשחיתים את פאת זקנם, "לא בניו" – מוכיחים הם על ידי כך כי אינם בניו של הקב"ה, כי משליכים הם את היופי והפאר אשר העניק להם, וכאילו אין אביהם שבשמים חשוב כלל בעיניהם [בלשון החת"ס שם: "אמנם נאסר לנו כל זה משום שאנו בני אל חי וכתוב ישראל אשר בך אתפאר ולא יתכן לבן להשליך פאר אביו מעליו"]. ואם סבורים הם שעל ידי הסרת תפארתם ימנעו מגאוה, הנחשבת

(* "ושמעתי שמה שהג"ר... זצ"ל לא רצה לכתוב תשובה ב... להתיר את השימוש במכונת גילוח, הוא מטעם שהי' סובר שהגם שאין כאן לאו של השחתה מ"מ צורת היהודי הוא רק בוקן!" (רשימת הרב מיכל זלמן שורקין בספרו "מגד גבעות עולם" – ירות"ו, תשנ"ט – עמ' צו).

מילואים והשמטות (ח"ב פי"ט: "הדרת פנים – זקן") תתמוז

למום (כמאחז"ל מגילה כט, א: "כל המתגאה הוא בעל מום" – וא"כ יחשב זה המשחית זקנו כענוותן ויהי' תם ולא בעל מום) – אומרת איפוא התורה: "מומם" – אדרבה, בעצם השחתת פאת הזקן הופכים הם לבעל מום [בלשון החת"ס שם: "ואין לך מום גדול מזה שמראה שאינו בנו של הקב"ה. וזהו שיחת לו, זקנו ופאת ראשו, לא בניו, והוא מומם, ולא תמימותם, כ"א מומם כנ"ל"] (פנקס קדשו עה"ת בפ' האזינו בשנת תקי"ף לפ"ק – נעתק בס' דרשות חת"ס סופר בהערת המהדיר לדרוש לח' תמוז בדף שד, ב במהדורת הרב יוסף נפתלי שטערן, תרפ"ט) [ואף שהזכיר שם "השחתת הזקן בתער", פשוט שטעמו ונימוקו – הסרת ה"פאר" – שייך גם בהסרת הזקן ע"י סם או מכונת גילוח, שמשחיתים עי"ז ה"תפארת פניו של אדם" ממש כמו תער, ודיל בתר טעמא, וק"ל].

[עוד בענין ה"טענה" שע"י הסרת הזקן ימנעו מ"גאווה" – ראה לעיל ח"א ערך "נוהג כצאן יוסף" (עמ' קעה); "חזון איש" אות ה (עמ' שה-שו); "תורת א"י" אות ד (עמ' שיג)].

מילואים והשמטות
ח"ג : טענות ומענות
טענה ומענה א (הכרעת ההלכה בנדרו"ד
ושיטת מרן הב"י בנדרון)

אות ב (עמ' תקס"ב ואילך): בביאור והגדרת הכלל דאף במחלוקת הפוסקים שאחר התלמוד אמרינן "הלכה כבתראי", יש להוסיף דברי הגריי"ד הלוי ז"ל בספרו "שו"ת ימי יוסף בתרא" חיו"ד סי' יט:

"וזה האיש נעלם ממנו כלל פשוט דאנן קיימא לן הלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך ואפילו יחיד נגד רבים כתב הרב יד מלאכי באות קס"ט דאזלינן בתר האחרון אף שהוא יחיד נגד רבים, יעו"ש. ואפילו לדעת הרב עין זוכר באות מ"ח עשה חילוק בזה, דדוקא בחכמי הש"ס באמוראים הוא דאמרינן הכי, דהלכה כבתראי, אפילו יחיד נגד רבים, לא כן בפוסקים הך כללא דיחיד ורבים עדיף מהך דהלכה כבתראי, יעו"ש. הא מיהא בדאיכא רבים מן האחרונים ודאי נקטינן כדברי רבנן בתראי, ומכ"ש דכל האחרונים פסקו כן דאזלינן בתר רבנן בתראי ומכ"ש וכ"ש דכמה קמאי דקמאי ס"ל הכי, והמה הרוב מילתא דפשיטא דהכי נקטינן והם דברים פשוטים מאוד. ומה דלו יהא אלא ספק, הרי קיימא לן ספק איסור דאורייתא לחומרא".

וה"לקח" לנדרו"ד – פשוט הוא. וראה לקמן בהשמטה לטענה ומענה זו אות ג.

שם: וראה שו"ת פאת שדך סקי"א "החכם ר' שלמה אליעזר אליפנדרי [ה"סבא קדישא"] ז"ל [שהי' מגדולי חכמי הספרדים – ראה לעיל בערכו (עמ' רנ ואילך)]. . . שמעתי שהי' חולק על הרב ב"י בהיתר גזיזת הזקן, והי' אומר בפה מלא 'כאן מרן טועה', שהי' אומר שגילוח בלא תער פטור אבל אסור".

שם אות ב (עמ' תקע-תקעא): בענין הבנת מרן הב"י בדברי הרמב"ם בנדרו"ד – ראה גם לעיל במילואים לח"א ערך "רמב"ם" אות ב (ושם הערה 106, 103, 99).

שם אות ב-ג: יש להעיר גם מדברי השו"ת ימי יוסף בתרא (להגריי"ד הלוי ז"ל) חיו"ד סי' יט: "ומי לנו גדול ממרן הק' [הב"י], ועכ"ז הי' מיראי הוראה, כן כתב הרב יד מלאכי בכללי הריב"ה ומוהריק"א באות ל"ו, שכתב שם משם הכנה"ג דמרן מוהריק"א הוא מיראי הוראה וכל מקום שיש מחלוקת באיסורא דאורייתא פוסק להחמיר, ויש לתמוה עליו היכא שפוסק לקולא יעו"ש".

שם אות ב (עמ' תקסז) ואות ד (עמ' תקעו ואילך): עוד דוגמא להנתבאר שם (אות ב) דבמקום שגדולי האחרונים לא חששו לפס"ד מרן הב"י נקטינן כדברי האחרונים, משום דאמרין "הלכה כבתראי" אף במחלוקת הפוסקים; ולהנתבאר שם (אות ד) דהיכא שהאריז"ל הכריע באיזה ענין אנן אזלינן בתרי' אפילו נגד מרן הב"י:

בשו"ע או"ח סי' ח סעיף יא פסק: "עיקר מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו" (וראה ב"י לטור שם ד"ה ומתוך מה – שכ"ד הנמוק"י בשם הריטב"א. ועיי"ש מה שדייק בלשון הטור).

ואע"פ דבכלל קבלנו הוראת מרן הב"י, מ"מ, היות ובהנ"ל הכריע האריז"ל דטלית קטן דוקא תחת בגדיו, היפך פסק הב"י בשו"ע – נקטו להלכה המגן אברהם (שם סקי"ג) והבאר היטב (שם סקי"א) והמשנה ברורה (שם סק"ה) והערוך השולחן (שם סקי"ז) – כדברי האריז"ל. ואפילו הגאון בעל כף החיים, שהי' ספרדי (שבדרך כלל תופסים להלכה כפסקי מרן הב"י בהחלט) כתב בנדון זה (שם) ד"אותם המתיהרים ללבשו על כל בגדיהם טעות גדולה בידם היפך האמת". ועיי' שו"ע הרב שם סעי' ח"י.

ומזה מובן לנדוד, דין הסרת הזקן אף בלא תער, ופשוט הוא.

שם הערה 25-ה (עמ' תקסט): כ"כ גם בשו"ת דובב מישרים (טשעבין) ח"א סי' ח: "אנו נוהגים כדעת הש"ך בסי' קפד בנשי דידן לפרוש ביום ראיתה ולילה הקודמת כחומרת האו"ז".

שם אות ג (עמ' תקעב): עוד מקור להמובא שם דבמקום שנמצאו דברים ותשובות לקדמונים שלא נדפסו וכו' אין צריך לפסוק כהפוסקים הבאים אחריהם – ראה שו"ת בנין ציון סי' סט, ושם: "ובלי ספק אילו ראה הרא"ש דבריהם [של הגאונים] לא הי' כותב כדבריו".

שם אות ג (עמ' תקעב-תקעג):

עוד מקורות (והסברים) להאי כללא שאין לפסוק כמרן הב"י בשו"ע היכא שלא ראה הב"י דברי הראשונים בנדון; ובענין אשתמיטתי' (אם אמרינן כן על גדולי רבותינו):

"הרי תשעה גדולים נגד סברת מרן ובודאי שלא ראה לפי שעה מרן ז"ל דברי הרמב"ן והרב המאירי והנ"י והרשב"ץ ובפרט דברי הרשב"א שהביא משמו להפך, ואם היה נזכר מדברי הרשב"א הנ"ל שהוא בחלק ג' סימן ש"ו שכתב בהדיא להפך ודאי היה מזכיר דבריו להקשות עליו מניה וביה אף שבודאי מרן ז"ל נהירין ליה דברי הש"ס וכל הפוסקים הראשונים וכמאן שמנחן ליה בכסתיה דמי, עכ"ז אפילו גדול שבגדולים אי אפשר שלא יהיה לו לפעמים איזה שכחה והעלמה, ואפילו בתנאים ובאמוראים ואמורים אשתמיטתיה כידוע. וראיתי בספר משפטים ישרים בירודגו הנדפס

מחדש שכתב שכל הדינין שהגיה רמ"א בדעת מרן ז"ל נעלמו לפי שעה ממרן ז"ל ובא רמ"א והגיהן בדבריו ואין הספר כעת תחת ידי לציין באיזה סימן כתב כן, עיין. וא"כ ודאי נימא אילו מרן נזכר מדברי הרשב"א ומדברי כל הגדולים הללו שכתבו להפך ודאי לא היה חולק עליהם" (שו"ת ימי יוסף בתרא [להגאון רבי יוסף ידיד הלוי זצ"ל] חיו"ד סי' ח).

"וגם חלילה להאמין שמרן בעצמו יסמוך על דעתו לבר נגד כמה פוסקים ראשונים שכתבו בהדיא היפך דבריו" (שם).

"אפילו אי נימא שגם להלכה חולק, ודאי נימא אם נזכר מדברי הרשב"א ומכל הני רבוותא דכתבו להיפך ודאי ה' מודה, וכנז"ל" (שם).
 "ובודאי שגם מרן לא יחולק על כל הני רבוותא אם ה' שמיע ל', וכנז"ל" (שם).

"אנן שקבלנו פסקי מרן [הב"י] בהחלט לכל אשר יאמר כי הוא זה – עכ"ז בהאי דאמרינן אי שמיעא ל' למרן ז"ל לא ה' חולק, אין חילוק, ואפילו לדידן אמרינן הכי, וכנז"ל משם הרב חיד"א" (שם).

[תודתי נתונה להרה"ג וכו' רי"ח סופר שליט"א שהעירני על מ"מ זו – עיין בהערותיו בסוף הספר (הוספה ב) אות כ, דלפי דבריו הנ"ל של הגריי"ד ז"ל יש לתמוה עליו איך הוא גופי' (בספרו שו"ת שארית יוסף ח"ב) הרעיש על דברי השו"ת צ"צ שפסק שלא כמרן הב"י בנדו"ד דין הסרת הזקן – הלא הרבה מדבריו וכלליו הנ"ל שייכים נמי לנדו"ד, וכפי שנתבאר לעיל בפנים הספר הנוכחי].

ובביאור הלכה (ל"משנה ברורה") סי' תקל ד"ה ומותר במקצתן: "ואף דמשו"ע לקמן בסימן תקל"ו בסופו דפסק כר"א להקל נגד ר"ה וכן בסימן תקל"ח ס"א ובסימן תקל"ט ס"ו משמע דלהלכה תפס כשיטת המקילין דעיקרו הוא דרבנן – אפשר שלא ראה [מרן הב"י] כל הני ראשונים שהבאתי. ועכ"פ אין למהר להקל כ"א לצורך גדול".

שם (עמ' תקעד) [שם מובא דאילו מרן הב"י ה' לפניו השו"ת מן השמים בודאי כך ה' פוסק]: כ"כ בשו"ת ימי יוסף בתרא הנ"ל חיו"ד סי' ח.

שם (עמ' תקעה) [אילו ראה מרן הב"י דברי הרשב"א לא הוה פשיט ל' להיתירא]: ראה גם לשון הב"י בטור או"ח סי' סו ד"ה כתב: "ולענין הלכה אין לנו אלא דברי הרשב"א דרב מובהק הוא". שוב העירני ח"א מדברי הב"י גם בטויו"ד סי' קצו סוד"ה ומ"ש וכן (בענין מוך דחוק כל ביה"ש): "ולי מה יקרו דברי הרשב"א עי"ש.

שם אות ד (עמ' תקעו) [בענין הכלל דקיי"ל דאילו מרן הב"י הוה ידע דעת האריז"ל הוה הדר ב']: ראה "מבוא" הג"ר יעקב משה הלל לס' מורה באצבע להחיד"א (ירות"ו, ה'תש"מ) שדן בזה בארוכה והביא כו"כ הוכחות

להאי כללא.

שם אות יא עמ' תקפח (דמזמן מתן תורה ואילך החמירו אבותינו בגידול הזקן): דאף בארץ אשכנז הקפידו ע"ז – ראה לעיל ח"א ערך חת"ס ע' רטז-ריז ולעיל בסמוך ב"מילואים" לח"ב פ"ד; סוף פי"ט.

שם אות יב (דגם לפ"ד המקילים הרי כו"ע מודים שיש ענין גדול בגידול הזקן): עוד דוגמא לזה בס' קדושת יום טוב פ' ויגש עה"פ והנה עיניכם רואות: "מקיל קצת בפרצוף פנים בצל אלקים באומרו כי אינו מוכרח לישא פאות ארוכות רק בכל דהו סגי, וכמו כן בשער זקנו, ומורה לעצמו היתרים וקולות עפ"י השלחן ערוך, ובאמת אף כי על הלאו של תורה אינו עובר באופנים המבוארים בשו"ע, אבל עכ"ז אנחנו מאמינים בני מאמינים בסודות תורתנו הקדושה, ומשם מבואר גודל הפגם בגילוחי פאות הראש והזקן ומקלקל צלם אלקים ומקצץ צינורות השפע בעוה"ר וכו'".

[וראה עוד לעיל במילואים לח"ב פי"ז מס' אג"ק חכ"ב: "כיון שלדברי הכל זקן מגודל הוא הענין דצלם אלקים, ולדברי הכל משובח ביותר וביותר מהנהגה בהיפך... הרי ודאי שהמוסיף בקדושה ואשר צלם אלקים ניכר על פניו, מוסיף כל זה בברכת השם יתברך...". ע"ש]

שם אות יג הערה 85 (עמ' תקצד): בהתמי' ע"ד השו"ת שארית יוסף, יש לחזק דברינו ע"פ מ"ש הוא גופי' במ"א – הובא ונעתק לעיל ב"מילואים" לטענה ומענה א אות ג.

שם: עוד בענין שיטת מרן הב"י בהוראותיו (בשו"ע) – ראה מאמרו של הג"ר עובדי' יוסף ב"קול סיני" תשכ"ו עמ' 73.

שם עמ' תקצו (ב"דברי סיוס"): בענין מ"ש על מארז"ל "הואיל ויצא מפומי' כו" – ראה שו"ת חת"ס אה"ע סו"ס מח, הו"ד בפת"ש אה"ע סי"ז סקנ"ה.

מילואים והשמטות

ח"ג: טענות ומענות

מענה ומענה ב (הכרעת הזוהר והמקובלים בנדרו"ד – לאור ההלכה)

בתוכן "טענה ומענה" זו – ראה בארוכה לקמן "הוספה ה" בתשובתו של הגרי"מ הלל.

שם: במ"ש משו"ת חת"ס האו"ח סוס"י קנט "אין לי עסק בנסתרות" – אבל ראה שו"ת חתם סופר החדשות סי' ל [הו"ד לעיל במילואים לערך "חתם סופר"]: "אך המקובלים ע"פ סתרי תורה החמירו מאד אפילו ליגע בשער אחד, ואומרים כי המה נגד י"ג תקוני דיקנא עילאה י"ג מדות... ואמנם שומר נפשו ירחיק מהכיעור וקדוש יאמר לו". [מ"ש שם ע"ד החילוק בין אה"ק וחו"ל – ראה לקמן במילואים לטענה ומענה ה].

שם אות ג ואילך (עמ' תר ואילך): העירני ח"א מ"לבוש", "לבוש התכלת", סימן קע"ג: "וכל זה לדין הפוסקים המפורסמים, אבל יש אומרים עוד שע"פ קבלת הזוהר וסודותיו אשר לא הי' מפורסם בזמן הפוסקים אלא שנתגלה מקרוב, יש להחמיר. לפיכך אנו שזכינו בו, יש לנו להחמיר כמותו".

שם אות ג ואילך: בהוספה להמובא ומבואר שם דבמקום שדין מסויים אינו מפורש להדיא בש"ס, או שיש מחלוקת בין הפוסקים באיזה דין – לא שבקינן דברי הזוהר מפני הפוסקים, ודברי הקבלה יכריעו בין הפוסקים –

הנה לאחרונה מצאתי (אגב לימודי) עוד דוגמא להאי כללא, והוא בחו"מ סי' ד סעי' א, בדין תובע, דאצלו מונח בפקדון איזה דבר מהנתבע, אי רשאי לעכב הפקדון בידו עד שיעמוד הנתבע עמו בדין. – דכתבו כל הפוסקים דהיתר גמור הוא (ראה רמ"א ושאר נו"כ הטושו"ע שם).

אבל אעפ"כ, הואיל ובש"ס אין מקור ברור להיתר זה (עי' חכמת שלמה שם) ובזוהר (פ' במדבר) אי' דאיסור גמור הוא [וי"ל דע"פ דברי הריטב"א בפרק הכותב יש למצוא לדברי הזוהר "פנים" גם ע"פ נגלה – ראה קצות החושן שם].

– נקטו להלכה למעשה קצות החושן (שם) וערוך השולחן (שם) סק"ב) ד"בעל נפש ירחיק מזה"; "בעל נפש יחוש לזה".

ומזה מובן לנדוננו, דין הסרת הזקן אף בלא תער, דע"פ דברי הזוהר והמקובלים איסור גמור הוא, וע"פ נגלה יש להכרעה זו (לא רק "פנים"

בעלמא, כבדוגמא הנ"ל, אלא) סמיכת פסק דין ברור של הרבה ראשונים ואחרונים שכתבו מפורש להלכה ע"פ נגלה דאסור. וק"ל.

שם הערה 105 (עמ' תרב): בשו"ת שבט הלוי שנסמן שם נתבאר אשר דברי החת"ס לא מוכיחים כפי המנחת אלעזר, דכל גוף דבריו לא באו אלא להשיב לשכנגדו שהביא מדברי האריז"ל, ולא רק לאלו שמערכים ספרי הגיון ותורה, כמו שרצה המנחת אלעזר לתרץ. ואח"כ המשיך בשו"ת הנ"ל שלא רק בתורת הנגלה והנסתר אסור לערבב, אלא גם בתורת הנסתר גופא, והביא הקדמת הרמ"ק [כ"כ בשו"ת הנ"ל, ולכאורה כוונתו הוא לרמ"ע מפאנו] בספרו פלח הרמון שכתב וז"ל: "וכשם שאסור ונמנע לצרף ולערבב פשטי הקמחי עם הפרדס אלא טוב אשר נאחז בזה וגם מזה אל תנח ידינו האי כי אורחי' והאי כי אורחי', כך אסור ונמנע לצרף ולערבב חכמת האריז"ל לא מיני' ולא מקצתה עם ספר הזה וכל דכוותי', ועל דבר זה נכרת בריית". ובשו"ת הנ"ל מבאר הטעם, כי הרמ"ק ז"ל דרש כל ימיו בעולם אחר, ואסור לערבבם כשם שאסור לערבב הפשט עם הנסתר. ואח"כ המשיך שע"כ לומר דודאי במקום שהקדמונים ע"י ידיעתם גם בקדושת תורת אמת יהבו טעמא לתורת הנגלה או נתנו טעם ע"פ הקבלה למצוה ממצות התורה, או שע"י ידיעתם באורות הזוה"ק והקבלה הנהיגו איזו הנהגה טובה, בזה אנו מצוים ועומדים לשמוע דבריהם כי חכמי אמת הם, ומזה המין הוא שהב"י באו"ח וכן המג"א מלאים על כל גדוטיהם. אבל מי שלקח איזה הקדמה מכתבי האריז"ל אשר שגבה מאתנו באיזה עולם היא נשנית ובאיזה מצב מהעולמות, ומפרש בזה הלכה פסוקה או מצוה ממצות התורה אשר לו היינו יודעים פנימיות המצוה או ההלכה, הי' פנימיותה באור ועולם אחר לגמרי, אלא שאנו כעוורים הממששים באפילה, והרי הוא זורע כלאים ממש. ע"כ התוכן משו"ת שבט הלוי הנ"ל בפי' כוונת החת"ס שכל המערב קבלה ונגלה חייב משום כלאים.

עוד דוגמאות מהשפעת תורת הסוד על הכרעת ההלכה בפועל*:

נשיאת כפיים בחו"ל

(ביטול מצוות ברכת כהנים בחו"ל בזה"ז מיוסדת בתורת הסוד)

אע"פ דאיכא מצוות עשה מן התורה שיברכו הכהנים את ישראל בכל יום בנשיאת כפים (רמב"ם ריש הלכות תפלה; חינוך מצוה שע"ח; שו"ע

(1) [וי"ל דלכן בדוגמא הנ"ל לא כתבו הקצוה"ח וכו' לשון "איסור" או חיוב להחמיר, כ"א רק ד"בעל נפש יחמיר" וכיו"ב – דשם אין להכרעת הזוהר כ"א רק "פנים" ע"פ נגלה, משא"כ בנדו"ד, כבפנים. ודו"ק].

(* הבא לקמן (בענין נשיאת כפיים בחו"ל, ישיבה בסוכה בשמע"צ ואכילת חדש בחו"ל) מיוסד על מאמרו של הרה"ג ר' חיים רפפורט בקובץ היכל הבעש"ט (כסלו, תשס"ד) עמוד סד ואילך.

או"ח סקכ"ח) – כבר נתפשט המנהג (בחור"ל) שאין הכהנים עולים לדוכן כי אם בתפלת המוספים דימים טובים, וכמה טעמים נאמרו [ומהטעמים – מפני שמנהג הכהנים לטבול קודם ובכל יום קשה להם לטבול בחורף (אגור הו"ד בכ"י או"ח שם) וגם מטעם ביטול מלאכה (שם) ועוד י"ל משום שאז, ביו"ט, שרויים בשמחת יו"ט וטוב לב הוא יברך, משא"כ בשאר ימים שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם (רמ"א או"ח שם). וע"ע בשו"ת חת"ס האו"ח סכ"ג ועוד]. אבל כבר כתבו כמה פוסקים שטעמים אלו דחוקים עד למאד [ראה בכ"י או"ח שם "דחק עצמו לקיים מנהג מקומו ואינו מספיק" ושו"ת הרמ"ע מפאנו סצ"ה שהנהגת רוב העולם שאין כהנים עולים לדוכן בכ"י "מנהג גרוע הוא" "קפחינהו לכהנים בטעותא רבתא"] עד כדי כך שהגר"א מוילנא ותלמידיו השתדלו להחזיר עטרה ליושנה, שיש להנהיג בכל העולם שישאו הכהנים את כפיהם בכל יום (פאת השלחן ס"ב סקט"ז) והי' מוכן לבטל תורה ותפלה ולסבב מעיר לעיר ומדינה למדינה להשפיע שהכהנים ישאו כפיהם לברך ברכת כהנים בכל יום (ס' הגאון החסיד מוילנא עמ' קנג). עד שמעשי ההשגחה העליונה הראו בעליל "שיש בזה איזה דבר סוד בסתרי השפעת הברכה היורד על ידי ברכת כהנים בחוץ לארץ, ואין אתנו יודע עד מה" (שו"ת משיב דבר ח"ב סו"ס ק"ד – ושם שפעם אחת הסכים הגר"א להנהיג נשיאת כפים בכל יום ועיכבוהו מן השמים ונלקח לבית האסורים. וכן בזמן אחר הסכים הגר"ח מוואלזין שביום המחרת יצוה לישא כפים ובאותו לילה נשרף חצי העיר ובית הכנסת, ע"ש. ועד"ז בספר עליות אליהו דף טז, סע"ב. ובערוך השלחן סקכ"ח סס"ד דכאילו בת קול יצא שלא להניח לנו לישא כפים בכל יום ורואים שמן השמים נגזרה כן, ע"ש).

ישיבה בסוכה בשמיני עצרת

אע"פ שנקבעה ההלכה בגמרא ופוסקים בנוגע לישיבה בסוכה בשמיני עצרת בחוץ לארץ: "יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן" (סוכה מז, א וכן פסקו "שלשת עמודי ההוראה", הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וכ"פ בטוש"ע ונ"כ) אכן בכמה מקומות באירופא ובארה"ב נהגו להקל בזה גם הרבה פרושים וקדושים אשר ידוע כי מחבבים מאד המצוות במסירות נפש ובפרט מצות סוכה ואעפ"כ מקילים בדבר זה (גם אלו המחמירים בשינה בסוכה למרות הקור בשאר ימי החג) ומקילים גם במקומות החמים ששם ישיבת הסוכות עריבות עד למאד ולא שייך שם ההסברות שנאמרו להצדיק המנהג לאכול חוץ לסוכה בשמע"צ מיוסד על מציאות הקור והצינה השכיח (ראה שו"ת נו"ב מהדורה קמא או"ח ס"מ; שו"ת תורת יקותיאל מהדורה תנינא או"ח סצ"ח; ועוד. ראה בארוכה בס' סוכת שלם סוף פמ"ג ובשו"ת שבסו"ס נטעי גבריאל הל' חג הסוכות). [וראה מה שקרא תגר "על המנהג של קצת אנשים שאינם אוכלים בסוכה בשמע"צ אפילו כשהזמן חם" – בשו"ת מהרש"ג או"ח ח"א סל"ה. אבל דברי המהרש"ג לא נתקבלו בהרבה

קהילות קדושות הממשיכים במנהג רבותיהם שלא לאכול בסוכה בשמע"צ גם כשהמזג אוויר ערב בסוכה. אך האמת יורה דרכו, דכיון שישנם טעמים מכריעים ע"פ תורת הסוד שלא לאכול בסוכה בשמיני עצרת (כמבואר בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סל"א דלפי מ"ש מקובל אחד הישיבה בסוכה בשמיני מופרכת לגמרי, ע"ש; קונט' "מאירת עינים" הנדפס בס' הבעש"ט ח"א סמ"ז; ס' לבושי מכלול להגרי"מ היבנער בקונטרס אחרון "מכללתא ומלבשתא" אות ח"י; ועוד) – שוב סמכו על כל מה דאפשר להתיר האכו"ש בבית בשמיני עצרת (ובלשון השו"ת מנחת אלעזר שם: "ומי האיש הירא את דבר ה' הרואה דברים חמורים ונוראים כאלו על היושב בסוכה בשמיני עצרת יוצאים מפי גאון וגדול מהראשונים בקדושה וטהרה ולא יחרד לבבו, והגם כי אין לנו אלא דברי חז"ל בגמרא והנפסק בשולחן ערוך" ע"ש).

אכילת "חדש" בחו"ל

עוד דוגמא מענין הכרעת ההלכה למעשה ע"פ חכמת הסוד, יש להביא מדין אכילת "חדש" בחו"ל, דאם באנו לדון אך ורק על יסוד הגמרא והפוסקים, הרי לשיטת רוב הפוסקים הרי האוכל מתבואה חדשה של גוים עובר על מצות לא תעשה מן התורה. אמנם לעשה, פוק חזי מאי עמא דבר – אע"פ שנתרבו לאחרונה הנזהרים מ"חדש" בחו"ל, מ"מ עדיין נוהגים הרבה יראים ושלמים שלא ליהרר מאיסור "חדש", ואדרבה, יש שנוזהרים שלא ליהרר מאיסור חדש [ראה דרכי חיים ושלום סתתע"ג שיש מסורה ש"בעל דברי חיים מצאנו זי"ע הרעיש על האומר להחמיר בזמן הזה בחוץ לארץ בחדש" ובשו"ת אבני נזר חו"מ סקט"ו: "שמעתי בבירור, שמה שחסידי פולין אינם נזהרים באיסור חדש . . . מאחר שזקיניו הב"ח התיר אין לנו לחוש"]. ואולי י"ל ע"פ דברי הגה"ק מקאמאנא (פי' "אוצר החיים" עה"ת פרשת אמור כג, יד), דכון שע"פ המבואר בקבלה אין איסור חדש שייך בתבואה של גוים, שוב סמכו בכל כוחם על שיטת הב"ח ודעימי' והעלו על שולחנם "חדש" מתבואה של גוים (וע"ע ס' נטעי גבריאל שם).

שם ב"דברי סיוס" (ע' תרט ואילך): בענין המסיר זקנו באומרו שאינו מאמין בסודות התורה כו', עייג"כ בתשובת האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש (בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג ס"א):

"ואם אמר יאמר האומר שאין לו חלק בנסתרות, נאמר לו שכבר דאג עליו הרב הפרד"ס בספרו בא' משערו (וכמדומה לי בשער א' פ"ז או ח' ואין פה הספר להשיגו לעיין בפנים [א.ה. והוא שם פ"ט]) וחקר חקירה גדולה במי שאינו מאמין בעשר ספירין קדישין אי קרינן ל' כופר, והרואה יראה שם וידין דאין מדבר בא' שעושה מעשה אסור מפני שאינו מאמין, אדרבה עושה הכל ככל המאמינים בני מאמינים ורק שבזה אינו מאמין (וההעדר אי"ז נוגע למעשה או אפילו לדבור כמו בתפלה באמירת לך ה' הגדולה הידוע ומפורסם למקובלים ובעלי עבודה שבלב ומוח, דחשיב כאן

הז"ס ואינו מונע א"ע מלהתפלל וכן בשארי הענינים בקום ועשה, מ"מ) הנה לפי דעת הגאון הפרד"ס יש חשש בהאיש הזה ובפרט בענין דידן שנוגע למעשה, והוי משנה מפורשת כהא דאמר התנא הק' הרשב"י ע"ה ווי ל' כו' בהא ודאי לא קמספקא הגאון הפרדס ולא הי' חוקר זה אלא מידי דפשיטותא היא שיש פרה ראש לענה בהאיש המשחית וקוצץ שערות זקנו, וסופו על למפרע יוכיח כי קלות הדעת מיהא הוי, ודעתם מטורפת עליהם, שהיו עוזבים הקבלה ומקילים, ולמחר ימצאו דעת יחיד לגבי רבים דמיקל באיזה דבר ויעשו כמותו מבלי הבט על הפסיקתא דהוי רבים, ועושים לעולם להקל דהוי בכלל רשעים ה", עד שלבסוף יוצאים מדעתם לגמרי, וגם את האסור אליבא דכו"ע יתירו על דעת עצמם ומוליכם שולל . . ."

תתנו

מילואים והשמטות

ח"ג: טענות ומענות

טענה ומענה ד (העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו)

ראה לעיל במילואים לערך "חתם סופר" דבתשובתו הנדמ"ח מכתי"ק (שכנראה ה"ה משנה אחרונה לגבי תשובה המובא בטענה ומענה זו) – לא הזכיר מרן החת"ס ע"ד גילוח הזקן דרמ"ע מפאנו.

שם הערה 188 (בענין הקושיא מרש"י כריתות ה, ב): וכעין מ"ש שם אות יב (לעיל עמ' תרלג) מבואר בס' אגרות קודש (ליובאוויטש) ח"א עמ' יב "וגם בזה אפ"ל, דהיינו לבד הה' פאות, וכדי שהמספריים דרך הלוכן, לא יפילו הטיפין היו עולות וכו'. אלא דצע"ק, לפי' הצ"צ דמגולחי זקן דירמי' (מא, ה) קאי גם אשלא במקום הפאות, והוא סימן אבלות, א"כ למה שקל אהרן למזי' (ומסוף תוכן השו"ת נראה דס"ל להצ"צ דלא נשתנה המנהג מאז ועד עתה). ואולי אפשר לחלק, דכאן במספריים וכאן בתער".

שם אות ב (ושם הערה 200): בענין אישתמיטתי', יש להוסיף המובא לעיל בהשמטה לטענה ומענה א אות ג (משו"ת ימי יוסף בתרא).

שם (שיש הכחשה בגופה של עדות והעידו רבים שראו צורת הרמ"ע מפאנו בזקן מלא):

בקובץ פרי הכרם [באבוב] (ד' אב תשנ"ט) במדור פרי צדיק: "כ"ק אדמו"ר עט"ר (שליט"א) בדברו פעם מענין זה, אמר ששמע מאביו כ"ק מרן אדמו"ר מוהרב"צ זצוק"ל בשם כ"ק מרן אדמו"ר מוהר"ש זצוק"ל, שרבינו הקדוש מצאנו מרן הדברי חיים זי"ע התבטא על זה בזה"ל: ווי קען מען זאָגען אַז דער רבינו מנחם עזריא האָט נישט געהאַט קיין באָרד, אַז מ'לערנט אַ שטיקל רמ"ע מפאנו, זעהט מען דאָך אַז ער האָט גיהאַט אַ באָרד, עכדה"ק, ואמר כ"ק מרן אדמו"ר מהרב"צ זצ"ל, שאביו כ"ק מרן אדמו"ר מוהר"ש זצ"ל, ביאר כוונת זקיני הדברי חיים זצוק"ל, עפ"מ דאיתא בירושלמי (קידושין פרק א הלכה ז) רב גידל אמר האומר שמועה בשם אומריו יהא רואה בעל השמועה כאילו עומד לנגדו, ויליף לה מקרא (תהלים לט, ז) אך בצלם יתהלך איש, ואיתא בספרי תלמידי בעש"ט, דאין זה ציווי בלבד, אלא גם הבטחה שכן יהיה בעל השמועה עומד לנגדו, וע"כ בשעה שלמד מרן הדברי חיים זי"ע בספרי הרמ"ע, נתגלה לו צורתו הקדושה של הרמ"ע, ואז ראה במו עיניו את דיקנא קדישא דיליה.

ובספר אחד שנדפס מכת"י ישן מובא, שבסוף ימיו של רבינו מנחם

עזריה נגזרה עליו גזירת הריגה ל"ע, וברח לנפשו, ואז בשעת המלטו מאת מבקשי נפשו הוכרח לגזוז זקנו כדי שלא יכירוהו, ולפי זה נמצא שאמנם גילח הרמ"ע את זקנו, וכפי השמועה שהביא החת"ס, אבל זה היה רק בשעת הגזירה מפני פיקוח נפש, וכמו שאירע במשך מלחמת העולם השנייה שגדולים וטובים הוצרכו להסיר זקנם מפני פחד האויב, אבל ודאי לא היה דרכו של הרמ"ע לגלח זקנו, ושפיר קאמר מרן הגה"ק מצאנז זי"ע שנתגלה לו דמות דיוקנו של הרמ"ע עם זקן מלא".

מילואים והשמטות

ח"ג: טענות ומענות

טענה ומענה ה (סברת ה"באר עשק")

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "חתם סופר" משו"ת חתם סופר החדשות סי' ל (דכנראה משנה אחרונה היא לגבי התשובה בחאו"ח סו"ס קנט הנזכר לעיל בטענה ומענה זו), דשם אחר שהביא סברת הבאר עשק סיים מרן החתם סופר: "אך דעת יחיד הוא ולית מאן דחש לי, ע"כ אין להתגרות בשביל זה לא לכאן ולא לכאן".

שם: שו"מ גם בס' "תל תלפיות (פליטה הנשארת)" כרך ד עמ' קנ במאמרו של הרה"ג וכו' ר' גרשון שטערן ז"ל, אב"ד מ. לודאש: "כתב בגליון מהרש"א וע"פ הקבלה עי' ת' באר עש"ק [סי' ע'] לחלק בין דרי א"י לדרי חוץ לארץ, ובין מי שתורתו אומנתו, ומעיד מכמה גדולי מקובלים תלמידי האר"י שגלחו זקנם במספרים. ובס' עיקרי הד"ט ליו"ד (סי' י"ט אות ז') הביא בשם הרב דברי יוסף (סי' כ"ה), דדחה בב' ידיו ת' הרב באר עשק (סי' ע') שיצא לחלק לפי דעת בעלי הסוד בין א"י לח"ל, ושבת"ל עדיף טפי לגלח דליתא וליתא חלילה וכו', וגם הביא בשם תשו' חיים שאל שהסכים לכל מ"ש בזה הרב דברי יוסף הנז' עיי"ש, (ועיי' בבאה"ט סק"ה בשם האר"י ז"ל, גם ע' בברכי יוסף הנדפס בגליון יו"ד ווילנא, כי ע"ד האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן וכו' ע"ש)".

* * *

ע"ד "עשרת השבטים"

מהמובא בכ"מ בהחיבור הנוכחי דמזמן קבלת התורה ואילך הקפידו אבותינו שלא לגלח זקנם כלל – יש להעיר, גם מהידיעות הנכבדות ממציאות האיים הרחוקים ששם עשרת השבטים ובני משה ע"ה החונים לפנים מנהר סמבטיון, שרוכזו בס' "קול מבשר" (הנדפס בהסכמת גדולי רבני ירושלים, ע"י הרה"ג וכו' ר' שמעון צבי הורוויץ מח"ס שם משמעון, אור המאיר וע"ס – ירושלים, תרע"א) שם כתוב בין השאר: "קמי שמיא גליא כי כל עמלי ויגיעתי לגלות ידיעות האמיתיות . . . יעשו כולם אגודה אחת לשלוח [לעשרת השבטים] שלוחים נכבדים אנשי מדע מגודלי זקן ירא אלקים . . . כי ידוע לי ברור בידיעה ברורה ונכונה כי מואסים ושונאים מאד את מגולחי זקן, כי נחשדים בעיניהם למסיתים הצודים נפשות, ובטח לא יתנו רשות לשלוחים כאלו לכנוס לגבולם. גם בהיותי קרוב לסינא (חינה) קבלתי מכתבים מעיר של יהודי סינא [מעשרת השבטים] כי מגולחי זקן לא

יערכו לבם לבא אצלם" (עמ' 20). "העתק אות באות מספר תבואות הארץ: ... כי בצפון ארץ חינע נמצאו יותר ממאתים אלף אנשים בעלי קומה מגודלי זקן בלי תפונה יהודיים הם כי יושבי חינע מגלחים זקנם" (עמ' 22). ועיי"ש גם בעמ' 110.

* * *

ה"טענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאווה"

ע"ד ה"טענה" שע"י הסרת הזקן ימנעו מ"גאווה" – ראה לעיל "מילואים והשמטות" לח"ב פי"ט (עמ' תתמו-תתמוז). וש"נ.

הוספות

לספר

הדרת פנים – זקן

התוכן

תתסג	הוספה א. הערות על הספר מאת הגאון רבי ישראל יצחק פיעקארסקי זצ"ל
תתסו	הוספה ב. הערות על הספר מאת הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א
תתקב	הוספה ג. תשובה להלכה בענין הסרת הזקן ע"י מכונות גילוח (מאת הגאון רבי נתן געשטעטנער שליט"א)
תתקיב	הוספה ד. השמטות לח"ב ספ"א: "דיונים נוספים בדין מכונות גילוח"
תתקכא	הוספה ה. בירור שיטת מרן הגאון רבי יעקב חיים מבאגדאד (בעל "בן איש חי") בענין חתיכת ותלישת שער הזקן (מאת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א)
תתקלז	הוספה ו. דעת תורה בענין גידול וגילוח הזקן מאת הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א

הוספות

הוספה א

הערות על הספר מאת הגאון רבי
ישראל יצחק פיעקארסקי (שליט"א) זצ"ל

(נז' בהסכמתו הנדפס בפתיחת החיבור)

הנה כהדר"ג שליט"א בספר הדרת פנים – זקן, בפתיחה הערה 7 הביא לשון הברייתא ממכות דף כ"א ע"א: תנו רבנן ופאת זקנם לא יגלחו, יכול אפילו גילחו במספרים יהא חייב, ת"ל לא תשחית, אי לא תשחית יכול אם לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער ע"כ. ופירש המפרש שם (במקום רש"י) ת"ל לא תשחית – ומספרים אינן משחיתים שאין חותכים שער בצד עיקר כתער, גילוח שיש בו השחתה – דרך לגלח בו ומשחית והיינו תער, אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו, ומספרים מגלחין ואינן משחיתים. ועי' תוס' נזיר מ' ע"ב בד"ה דתניא.

וכ"ת רוצה להוכיח מזה דכל הפטור ממספרים משום שאינן משחיתין, שאין חותכין שער בצד העיקר כתער, הא אם משכחת שחותכין שער בצד העיקר אסורים כתער, דהוי גילוח שיש בו השחתה דהרי לא נכתב בפירוש תער, אלא צריך גילוח שיש בו השחתה, ובמספרים הוי גילוח אלא שאין בו השחתה אבל אם יש בו השחתה אסור כתער, והביא דברי החת"ס ועוד כמה תשובות בזה.

אכתוב לו הערה אחת מה שעלה בדעתי הגם להלכה אין נפקא מינה בזה שכבר הראו הגאונים הנוב"י והחת"ס וכדומה שתער לאו דוקא, וכמו שביאר כת"ר לאורך ולרוחב בזה. רק צריך להבין דאם תער לאו דוקא אלא כל כלי שדרך לגלח ויש בו השחתה הוי דינו כמו תער, ולא יגלחו ממעט רק מלקט ורהיטני שאין דרך לגלח בו, קשה לי למה צריך קרא לא יגלחו דמלקט ורהיטני פטור, הא כלל הוא בכל התורה דשלא כדרך פטור כגון שלא כדרך אכילה פטור, ועי' מנחות ד' ט"ז ע"ב הקטיר שומשום לאכול שומשום עד שכלה קומץ כולו אין דרך אכילה בכך ואין דרך הקטרה בכך, ועי' שבת ק"ח ע"א התולש מעציץ שאינו נקוב פטור פי' רש"י שם דהפטור הוא מצד דאין דרך זריעה שם, א"כ למה לי קרא דמלקט ורהיטני פטור הא הוי שלא כדרך (וכעין זה באבני נזר יור"ד ח"ב סימן ש"ו אות ח' שהקשה על דברי תשו' הרי"מ שפירש בדברי רש"י דהא דכשר עדות בשטר ולא הוי

מפי כתבם משום דאורחי' בהכי, ופי' בתשובת הרי"ם דכמו בשבת אין חיוב רק באורחי', קצירה כדרך קצירה הוצאה כדרך הוצאה, ה"ג עדות שבשטר לא הוי מפי כתבם דכל עדות הוי רק בדיבור ומפי כתבם הוי שלא כדרך, ע"כ בשטר דהוי אורחי' כדי שתהא לראי' ביד המלוה והוי כי אורחי' הוי כדרך ולכך כשר, ועל זה הקשה האבני נזר וז"ל: דא"כ חידש רש"י דטעם עדות פסול מפי כתב משום דלאו אורחי', למה צריך קרא דמפיהם ולא מפי כתבם תיפוק לי' דעדות שלא כדרך לאו עדות הוא מסברא כמו בשבת קצירה דרך קצירה עיי"ש).

אלא על כרחך צריך לומר דעיקר קרא דלא יגלחו לא אתי למעט מלקט ורהיטני דבלאו קרא ג"כ ידעינן דפטור מטעם שלא כדרך, אלא דעיקר קרא לא יגלחו אתי למימר כמו גילוח גבי נזיר בתער וזה שאמר הגמ' הוי אומר זה תער דתער דוקא וממילא איתמעט מלקט ורהיטני אבל עיקר קרא לא בא על זה, ועל כרחך צריך לומר דעיקר קרא בעי למימר דבעי השחתה על ידי תער דוקא דאל"כ למה לי הקרא לא יגלחו, א"כ אין ראי' כלל מהגמ' אדרבה מהגמ' משמע דדוקא בתער.

אך יש לומר לפי מה שאמר האגלי טל בפתיחה להלכות שבת שהקשה שם וז"ל: הנה באבן העזר סימן קכ"ג כתבו הח"מ והב"ש והפר"ח דטעם דמכשירינן גט שנכתב בשמאלו משום דדוקא בשבת דכתיב בי' מלאכת מחשבת ע"כ כל שכתב כלאחר ידו או בשמאלו לאו מלאכת מחשבת היא אבל מ"מ כתב מקרי לענין גט.

ועל זה הקשה האגלי טל דהרי מצינו בכמה מקומות אף בלאו מילי דשבת דכל שלא כדרכו לאו כלום הוא זה, ואמר שם בירורן של דברים דהנה מלאכה כלאחר יד יש בשני אופנים, יש שהמלאכה עצמה בלתי נפעלת כראוי והיא שינוי באיכות הנפעל כענין הנזרע בעציץ שאינו נקוב שלא נזרע כאורחי' אף שבאיכות הפועל לא היה בו שום שינוי, ויש מלאכה כלאחר יד שהוא שינוי באיכות הפועל לבד ולא באיכות הנפעל כגון הכותב בשמאלו אף שהנפעל דהיינו הכתב נעשה כראוי להיות שאימן את ידיו וכתב אותיות מיושרים כמו אם היה כותב בימינו, וכן המוציא מרשות לרשות כלאחר יד אף דעצם המלאכה היא בהחפץ המובא לרשות אחרת, ובהחפץ אין שום שינוי ומונח עתה ברשות כאילו היה מוציאו כדרכו, רק שיש שינוי באיכות הפועל שלא עשה המלאכה כדרך עשיית מלאכה ההיא.

והנה באופן ראשון שהמלאכה בעצמה או המעשה עצמה בלתי נעשית כראוי והוא שינוי באיכות הנפעל, זה מצינו בכמה מקומות דשלא כדרכה לאו כלום היא אף זולת מלאכת שבת, וע"כ אכילה שלא כדרכה כגון שאכל חלב חי או עירב בה דבר מר הרי יש שינוי במאכל, וכן הנזרע בעציץ שאינו נקוב שהנפעל אין כדרכו, בזה אין חילוק בין שבת לשאר דברים, ובכל מקום לאו מידי הוא, אבל באופן השני שאין שום שינוי באיכות

הנפעל רק באיכות הפועל ראוי היה להתחייב שהרי מ"מ הפעולה נגמרה כראוי אך מ"מ בשבת פטור דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל גבי גט כתב מיקרי שהכתב היא כראוי עיי"ש היטב.

ולפי זה יש לומר דאם מלקט ברהיטני אין ניכר באדם דהיינו הנפעל אם היה השחתה על ידי מלקט ורהיטני או על ידי תער, דגבי אדם נשחת הזקן ואינו ניכר בהנפעל כלל אז באמת בכל התורה כולה לא הוי זה שלא כדרך, דהשינוי היא גבי פועל דדרך הפועל להשחית הזקן או לגלח על ידי תער אבל במלקט ורהיטני אין דרך לעשות כן, דגבי נפעל אינו חילוק זה כלל, א"כ אם באופן זה לא הוי שלא כדרך רק גבי הפועל, אז שפיר צריך הקרא לא יגלחו למעט מלקט ורהיטני, כמו גבי שבת, דצריך קרא מלאכת מחשבת דכלאחר יד גבי פועל פטור, א"כ לפי זה דהפסוק מגלה רק אם עשה בכלי דרך השחתה אז חייב א"כ יש לומר דתער לא כתיב בקרא על כל דבר שדרך בכלי ומשחית חייב כנ"ל ודו"ק.

ועוד בכמה דברים יש להעיר, אבל אין הזמן גרמא כעת.

הוספה ב

הערות על הספר מאת הנאון רבי

יעקב חיים סופר שליט"א

(נכד מרן הגאון בעל "כף החיים" זצ"ל ומחבר הרבה ספרים חשובים)

יעקב חיים סופר

רחוב רבינו גרשום 26

ירושלים ת"ו

בס"ד, יום ר"ח כסלו תשל"ח לפ"ק. פעה"ק ירושלים ת"ו.

לכבוד מעלת ידידי הרה"ג חו"ב אבן יקרה נופך
וספיר, משה שפיר הר"ר משה ווינער שליט"א.

שלו' וברכה וכט"ס באה"ר.

אחדש"ת ושה"ט, קבלתי קונטריסי ספרו החשוב "הדרת פנים – זקן", והשתוממתי על המראה בראותי איך שמעכ"ת נר"ו בספרו זה כלל והקיף מכל הצדדים כל הנאמר בתורתנו הקדושה, נגלה ונסתר, בעניני מצות גידול הזקן, וממש כמעט לא הניח פנה וזוית בזה, וכל קריה לא שגבה ממנו מדברי רז"ל בתלמודים ומדרשים וזוה"ק, וכן דברי רבותינו קמאי ובתראי ז"ל עד רבנו גאוני בתראי גדולי דורנו שליט"א. והן אמת שכבר נערכו בזה כמה ספרים כזקן אברהם ועמודי ארזים (להרה"ח וכו') ריא"ז מרגליות זלה"ה, ועמ"ש האדמו"ר ממונקאטש זלה"ה בשבח ספר אורייתא זה בספרו דברי תורה ח"ו סימן ק"א ע"ש) אך מ"מ כ"ת נר"ו הגדיל טובא לעשות בזה, ומקום רב הניחו לו מן השמים, ומשה שפיר קאמר ויישר כוחו דמשה.

ואודות בקשתו שאכתוב הערות על ספרו דמר נ"י, הנה אומר שבאמת טרידנא טובא, וכמעט איני מופנה אפילו מצד אחד, וגם כבר כתבתי בס"ד לפי קצורי, מעט בזה בס' תוספת חיים, שבס"ס צוואה מחיים מהגר"ח פאלאג'י זלה"ה, ע"ש (עמודים ל"ה ול"ו), והבאתי עד מדברי גדולי דורינו הר"ב דברי מלכיאל ומופה"ד הר"ב חזון איש זלה"ה, ומ"מ דחקתי ונכנסתי לעשות רצונו ולהיות נטפל לעושה מצוה כמעכ"ת נר"ו, וכתבתי בס"ד חדושים והערות ע"ד מר נ"י בספרו זה בענין גידול הזקן והמסתעף. אך הואיל וספרא טבא דמר נ"י גדול באיכות וכמות, לא יכולתי לעיין בכלולו וכתבתי וציניתי בס"ד רק לח"א מספרו עפ"ר (ויתכן שיש במה שכתבתי בס"ד דברים שכבר קדם וזכה בהם מעכ"ת נר"ו בשאר חלקי הספר

וכמו שנוכחתי לדעת כמ"פ וכדלקמן¹).

כמובן שאין דברי אמורים לא להלכה ולא למעשה, ולא הגעתי למדה זו, ובאתי רק לעורר, וגם מובן מאיליו שהם תלויים ועומדים בהסכמת גדולי דורנו שליט"א וזולת זה דברי לעז והיו כלא היו. ולאפס הפנאי והמקום הייתי מוכרח לקצר בהרבה מקומות. ומהרתי בכתיבת הדברים ואש"א ת"מ (הערותי באו לקמן בגליון בפני עצמו).

ובזה הנני ידידו הדוש"ת ומברכו שיפוצו מעינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה

הצעיר יעקב חיים סופר

הערותיו :

א. בטרם נבוא העי"ר, וטרם כל שיח, ראיתי לנכון להקדים מה שהודו בו כל חכמי ישראל והוא, שדבר מצוה הוא לגדל הזקן, ויש על כל אחד מבנ"י לגדלו, ואף אותם גדולים זלה"ה שכתבו להורות היתר בגילוח הזקן (בדרכי היתר לשיטתם) לא כתבו כן אלא בבחינת דהוי הרע במיעוטו ומוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות ולא בשר תמותות נבלות, והא ראייה דמי לנו גדול מרבין חסידא יוסף צדיקא מופת ופאר דורו ג"ע הרב חיד"א זלה"ה² שעם שהיה מלאך מליץ יושר ללמד זכות על בני ישראל הדרים בארצות אדום ואשר הוכרחו להקל בתגלחת הזקן ע"י סם ומספריים כעין תער, וכמבואר בס"ה חיים שאל ח"א (סי' נ"ב) ע"ש, עם כל דא איהו גופיה ז"ל בספרו ברכי יוסף יו"ד (בשיו"ב סי' קפ"א אות יו"ד), כתב "כל זה [דשרי לגלח הזקן בסם ובמספריים כעין תער] מדינא, אמנם על דרך האמת איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, וכבר האחרונים הביאו דברי רבינו האריז"ל, והביאו דבריו להלכה הגה"ק מהר"א פאפו זלה"ה בס"ה חסד לאלפים יו"ד הנדמ"ח מכת"י (שם אות ט') ע"ש, וש"ב מוה"ר הגרע"א סומך זלה"ה בס"ה זבחי צדק הנדמ"ח מכת"י (שם אות ח') וע"ש בח"ש ובח"ב (סי' זך) ובשרי שיריים שבס"ס ברכ"י אות ב'. וכבר נודע³ מה שלימדנו להועיל הגחיד"א ז"ל גופיה שכל שנחלקו מרן הב"י ז"ל עם רבינו האריז"ל, נקטינן להלכה ולמעשה כרבינו האריז"ל, וכמ"ש כן הגחיד"א ז"ל בהרבה מחיבורי קודשו וכמ"ש לקמן בס"ד ע"ש בארוכה, ודון מינה נמי לנדון דידן שלהאמור יש בזה איסור, ונודע מ"ש הגה"צ מהרצ"א מדינוב זלה"ה בספר הק' בני יששכר (מאמרי חודש תשרי, דרוש י"ד אות ט"ל) על הגחיד"א ז"ל וז"ש "וכתב כן הרב הגדול מו' חיד"א זללה"ה בשם גדולי

(1) לתועלת המעינים ציינתי כמה ממקומות מקבילים הללו בהערות הבאות. – ת. 11.
 (2) בהבא לקמן ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "חיד"א" (עמ' קצה ואילך) ובפרט המובא שם מספרו "מורה באצבע".
 (3) ראה בארוכה לעיל ח"ג: טענה ומענה א' אות ד' (עמ' תקעו ואילך).

הקדמונים, ולא נודע לי מקומו אי, וסוגיות הש"ס לא נודעו במסילות הללו, אבל כיון שפסק כן רב מובהק בדורו בבית דין של מטה, פוסקין כן להלכה בב"ד של מעלה" וע"ש ודו"ק והבן.

עוד תחזה⁴ להגר"י ידיד ז"ל ראב"ד פעה"ק, בספרו הנדמ"מ שו"ת שארית יוסף ח"ב חיו"ד (סי' ח') שהאריך מאד בענין הגילוח במספריים כעין תער ובסוף תשובתו (עמוד ק"ח) אחר שכתב שלדעתו המתגלח במספריים כעין תער אינו עושה שום איסור סיים "ובוודאי מי שהוא זהיר ומדקדק במעשיו ובפרט כשהוא ת"ח ראוי ונכון מאוד ליזהר בזה שלא לגלח כלל, ולפחות שיזהר בזה מאוד שלא יגלח בזה כעין תער. ואני נער הייתי גם זקנתי ומימי לא העברתי על זקני מספרים כלל ועיקר, לא מיניה ולא מקצתיה, ולא מדין חסידות ולא מדין פרישות נהגתי, דהלואי שאהיה בכלל בינוני, וגם כשהייתי בחור ורך בשנים לא הייתי יודע כלל מספרי הזוהר והמקובלים ורק מפי השמועה, רק שאני חושב שכל ת"ח ראוי להזהר הרבה בדברים כאלו מפני המוני עם, וכמו שאמרו חז"ל שראוי לת"ח להיות שונה במלבושיו ובדיבורו וכו' וכן ראוי ליזהר בזה, ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול ה', ויבוא גם לידי חשדא שיחשדו שאולי הוא מגלח בתער ח"ו, וכל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל ירא שמים ליזהר בזה, והרי הב"ח שהוא בעצמו כתב בהדיא שמספרים כעין תער שרי אפילו לכתחילה, עם כל זה סיים וכתב דדבר זה אסור לירא שמים, אלא צריך כשמגלח להניח קצת שער ע"ש, וכן הרמ"א וים של שלמה וחכמת אדם גם הם ס"ל דירא שמים ראוי לו להחמיר. ונ"ל דכל הפוסקים המתירים, בזה מודו דהיר"ש והמדקדק במעשיו ראוי ליזהר בזה, אם לא בלתי אונס והכרח, ומכ"ש ת"ח הלומד תורה כל היום אם הוא לא יהיה בכלל זה של יראי שמים ומדקדק במעשיו א"כ איה איפוא ירא שמים ימצא, איך שיהיה לדעתי גם אני בזה מודה שראוי בלי ספק לת"ח ליזהר בזה במאוד מאוד" עכתד"ק וע"ש. ועל פי שני עדים יקום דבר, ואין יותר צורך לאורך.

ומעולם היו בני ישראל מצויינים בזה, וגם בזה נבדלו לטובה מאוה"ע⁵, ואין לי להאריך בראיות לד"ז, ורק אביא מ"ש בספר ילקוט דוד (מהרה"ח הר"ר דוד לאנידו ז"ל, משמשו של ג"ע הסבא קדישא מהרש"א אלפנדרי ז"ל) בענין עלילת דמשק הידועה וזל"ש שם (דף קכ"א ע"ב) "וקם איש אחד והקדיש את עצמו וקינא קנאת ה' צבאות וגילח זקנו ואת פאת ראשו ועשה עצמו כגויים" וכו'. וכן עיין לגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו עיני כל חי (דע"ט רע"ד) שכתב "ועיין להרב עיון יעקב דפירש דברי הנביא ותעשה אדם כדגי הים, מה דגים שבים יש להם סימני טהרה סנפיר וקשקשת שהוא

4 בהבא לקמן ראה לעיל ח"ג שם אות יג (עמ' תקצד) ובעוד כ"מ בהחיבור.

5 ראה בארוכה לעיל ח"ב פ"ד ופי"ט.

לבושם, כן האדם יש לו שני סימני טהרה דהם שלא ללבוש מלבושי גויים ופאת הזקן יע"ש, ובעוה"ר בדור הזה הרי נתבטל ענין זה בתרתי אוי לדור שכך עלה בימיו, והאמינו לי דיש מקומות בערי פ'ראנקיה דהם שכנים ואינם מכירים אלו את אלו אם הם מאומה ישראלית והכל בערכוביא רח"ל, הפך כל רואיהם יכירום". הוא אשר כתבנו דמעולם ניכרים ומצויינים היו כלל ישראל מהאומות, עד שהתחילה הפירצה בדורות האחרונים.

וגם נודע מה עצמו רזי הזקן והאריכו בזה גדולי החכמים וכמ"ש מעכ"ת נר"ו בספרו בכמה מקומות, ועיין גם לרדב"ז ז"ל בספר מצודת דוד (די"א סע"ד, ולענ"ד נמשך אחר דברי ספר הקנה וכדרכו, וכמ"ש בקובץ עולת החודש ש"א גליון ט' עמ' תי"ד ע"ש) מ"ש בזה, וע"ע לגר"א פאלאגי ז"ל מר בריה דהגאון מהרח"פ ז"ל, בספר וימהר אברהם (מע' ג' אות פא"ר) מ"ש בזה ואכמ"ל.

וגדולה מזאת אזהרה שמענו משם רבינו האריז"ל⁶ שלא ישלח כלל ידו בזקנו שלא יבוא לידי תלישת שערות הזקן ואפילו בימות החול וכמ"ש בשעה"מ (פרשת קדושים) והב"ד מו"ז הגז"ל בכף החיים (סי' ש"ג אות קכ"ז וע"ש סי' ש"מ אות ט' ויו"ד) וכבר נודע המעשה מרבינו האריז"ל בזה וכמ"ש מהרח"פ ז"ל בספר רוח חיים או"ח (סי' ש"ג אות א' וסי' שכ"ו אות ב' וסי' ש"מ אות א') ובספרו כף החיים (סי' ל' אות מ"ח וע"ש סי' כ"ז) וכמ"ש בס"ד בקונטרס תוספת חיים (אות מ"ט) ע"ש. והנני להוסיף כאן מה שראיתי בזמנו במגילת סתרים הוא קונטרס חלומות של מו"ז הגאון המקובל הקדוש מח"ס כף החיים ואלו דבריו שם (אות טו"ב) "כמה פעמים הזהירוני בבבל ובירושלים ת"ו שלא לתלוש שער מזקני", ואם על דא קול משמיא נפיק על אחת כמה וכמה בגילוח הזקן כלל ועיקר (אף בדרך היתר למ"ד) וכנ"ל ודו"ק*⁶.

ובנדון דידן שהמגלח זקנו אף בדרכי היתר למ"ד כמספריים כעין תער וסם, מ"מ הלא דעת הרבה גדולים ז"ל לאסור וכמ"ש מעכ"ת נר"ו על פני כל ספרו, וע"ע בברכ"י יו"ד (סי' קפ"א) ע"ש, וכל הדרכים בחזקת סכנה, והמגלח זקנו נאחז בסבך איסורים וחששות למאד, ומאן מעייל נפשו בסכנה וספקא דאורייתא בדבר שאיסורו חמור ותמיד.

והנה⁷ אם בכל עניני התורה והמצוה, אזהרה שמענו לעשותן ע"פ כל תנאי ההלכה והחומרה ולחוש לכל הדעות וכמ"ש בס"ד בקונטרס תוספת חיים (אות זך) ע"ש"ב, ועיין לגחיד"א ז"ל בלב דוד (פ"ל) שכתב "כל מעשיו ידקדק שיהיו אליבא דהלכתא ולצאת ידי חובת כולי עלמא, בשגם כל ימי חלדו כל פינות שהוא פונה יהיו לצד ימין ולא יתפוס קולות" ע"ש,

6 ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "אריז"ל" (עמ' קמו ואילך); ח"ב פי"ב אות א'.

*6 ראה לעיל ח"ב פי"ב ("תלישה וסריקה ונגיעה) של שער והזקן").

7 בהבא לקמן ראה גם לעיל ח"ב פ"ה; ח"ג: טענה ומענה א' אות י"ג; שם אות ב'.

ובתבואות שור (סי' ל"ה סס"ק מ"ז) כתב "ואשכחנא בש"ס טובא שהחמירו על עצמם ולא מחמת גדר אלא מחשש איסור תורה ולצאת ידי כל הדיעות" ובשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורה תנינא סי' מ"ח דס"א ע"א) כתב הגאון מהרש"ק ז"ל "והנה מ"ש ר"מ דלהחמיר ישמעו לו ולא לקולא, הלואי יהיה כן, ומי יתן והיה שישמעו מכל אשר מבואר בספרי לחומרא ולא להקל, כי העיקר יראת שמים, ואני כתבתי בספרי גם הקולות אם יראו רבים ויטב בעיניהם ולא רציתי להשמיטם כי תורה היא, אבל העיקר שישמעו החומרות ולא הקולות", ובשו"ת מהר"ם שיק ז"ל חיו"ד (סי' קפ"ז) כתב "וכל המחמיר בזה תע"ב, וזהו גופא מצוה לעשות סייג לתורה", ועיין באוצרות יוסף לגר"י אנגיל ז"ל (חיו"ד אות מ"ה) שכתב "והוא חידוש דיש איסור לכל ישראל ממדת חסידות, ואינו מובן איך נוכל לחייב לבני אדם להיות חסידים ולאסור עליהם דבר שמותר מעיקר הדין, אך י"ל דנהי דמדת חסידות אינו עיקר הדין, מ"מ להביא עצמו בידים לידי עבירה על מדת חסידות הוא איסור גם מדינא וכו' וכו' והמביא עצמו לעבור על מדת חסידות זה אסור גם מדינא להביא עצמו בידים לידי עבירה על מדת חסידות" ועעש"ב, ועיין לגאון החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה יו"ד (סי' רמ"ב) ובכללי הפוסקים (אות מ') שהביא משו"ת הרד"ך ז"ל (בית ג') בדבר איסור יש לנו לחוש לחומרא אפילו שרבו המתירים על האוסרים ע"ש ועמ"ש הגאון חקרי לב חיו"ד ח"א (סי' ע"ז) וחלק אהע"ז (סי' מ"ה דף צ"ח ע"א) והב"ד בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' ע"ג) ע"ש בזה. ועשו"ת הרמ"ע מפאנו ז"ל (ס"ס ק"ז) שכתב "שכל מקום ששנו חז"ל יצא ידי חובה, אנו רגילין לפרשו כי נמלט העושה כן מן הקטגור שלא יחשבהו כפורק עול, ועדיין הסנגור מצפה לדעת אם חפץ ה' בידו יצלח להשלים אותה מצוה בכל תנאיה ודרכו יחפץ" ודו"ק, וע"ש בהגהה (אות ג'). וע' בדברי רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (ש"ב אות ט') שהמקצר בעבודת השי"ת הרי הוא מרבה אשמה כמו על העברות החמורות וע"ש, ועשו"ת תפארת צב"י מהגה"ק ר' צדוק הכהן ז"ל מלובלין חיו"ד (סי' זך) באריכות בזה, וכן להרה"ק מהר"א פאפו ז"ל בס"ה פלא יועץ (ערך זהירות וערך חסידות וערך הידור וערך מובחר וערך פסח ועוד ע"ש בערך מצוה וערך הקפדה) מ"ש על פיתגמא הדא בטוב טעם ודעת.

ובאמת אמרו שיש להתרחק שבעים שערים מהיתר כדי שלא יבוא לידי איסור וכמ"ש החסיד בס' חובת הלבבות (שער התשובה פ"ה) וע"ע באריכות לגר"ח פאלאגי ז"ל בנפש כל חי (מע' א' אות זך) ועוד שם (מע' ח' אות כ"ט) ושם הביא שהרה"ק אור החמה כ' דיש להרחיק מאה שערים של היתר שלא יבוא לחשש איסור וע"ש.

וביותר יש לת"ח שלימי הדעת העוסקים בתורה להזהר בקיום

המצוות בכל דקדוקיהן ולברוח מצל צילו של איסור כבורח מן האש⁸, וזה הן מצד מעלתם וכמ"ש הקדוש רבינו הרמח"ל ז"ל במסלת ישרים (פ"ד) "לשלימי הדעת תהיה להם ההערה כמה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד להם ולא זולת זה, ושאיין רע גדול מחסרון השלימות וההרחקה ממנו, והאמצעיים אל השלימות – המעשים הטובים והמדות הטובות, ובודאי שלא ירצו לעולם להמעיט מאלה האמצעיים או להקל בהם, כי אם ימעטו או יחלשו אמצעיים אלו ולא יהיו בכל החוזק המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלימות אמיתי אלא יגרעו מהם כפי מה שגרעו בהשתדלותם, ונמצאים חסירי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר פן יחסר מהם מה שיביא אותם אל השלימות אשר הם חפצים" עכתד"ק וע"ש וכן מש"ש (בפרק כ"ד ובסוף פ"ו) ע"ש דא"ח, והן גם מצד שהת"ח הם המשמשים דוגמא להמון ומהם ילמדו לכן יש להם לאחוז מאד בקיום המצוות בכל פרטיהן ודקדוקיהן עד חו"ט השער"ה, וכמ"ש רבינו האור החיים הקדוש ז"ל (במדבר כ"ו כ"ד עה"פ לשמרון משפחת השמרוני, משבט יששכר) וזל"ש "ואמרו לשמרון משפחת השמרוני, ירמוז לתוספת השמירה המתחייב לעשות בן תורה יתר על ההמון וכאמרם ז"ל היכי דמי חלול ה' אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר ע"כ, ומזה יקיש כמה צריך להשתמר בן תורה בכל פרטי המצות, ואמרו ז"ל כי החסידים הראשונים היו שומרים חמישים שערי היתר לבל יכשלו בשער האיסור, והוא אומרו לשמרון משפחת השמרוני" עכ"ל. וראה מעשה נורא שהביא הגאון חיד"א ז"ל בשם הגדולים (ערך הרב מו"ה דוד גרשון ז"ל) וזל"ש שם "ובלקט הקמח או"ח (דף נ"א) כתב הנהגתי את עצמי להזהר מלהדליק הפיפ"א של טובק"ו מנר של חלב, מפני שראיתי לגאון הר"ר דוד גרשון שהיה נזהר בזה, מחמת כי ראה בחלומו שהיו עונשים אותו, ושאל על מה, וענו לו כי אכל חלב, וחזר לומר שיודיעו לו כיצד אכל חלב, ואמרו לו לפי שהיה מדליק עשב הפיפ"א משלהבת הנר של חלב והיה נחשב לו כאלו אכל חלב" והוסיף החיד"א ז"ל "ובעל נפש תסמר שערות בשרו כי בדבר שהרב הנזכר נראה לו ע"פ הדין היתר גמור היו עונשין אותו כאוכל חלב, ובודאי שהטעם הוא כמ"ש רז"ל שגגת תלמוד עולה זדון, ואמרו שגגות נעשות להם כזדונות. ולכן התלמידי חכמים צריכים לזהר ביותר ולפרוש מספק איסור משום שהמון העם לומדים מהם ומקילים יותר, ולא סגי בת"ח עצמן אלא אף אם ההמון רואים אחד הבן ואחת הבת של הת"ח שעושה כמו שעושין ההמון, מתחזקין הן יותר ומקילין באיסורין, ואשמם בראשיהם וכו' וכבר העיד בנו הרה"ק בראשית חכמה שבאה אליו נפש מאותו עולם ובכלל אשר סיפרה לו אמרה כי

(8) ראה גם לעיל ח"ג שם אות יג.

בשמים מדקדקים מאד, יותר מאשר יחשוב האדם בדעתו" וכו' עכת"ד ועע"ש. ועיין לגאון מסטניסלב מהר"ד איש הורוויץ ז"ל הי"ד בשו"ת אמרי דוד (ס"ס ע"א ד"ה ולבר) שכתב "ולבר מן דין אומר אני אפילו היכא שהיתר פשוט, הוא להורות כן לאיש המוני, אבל ת"ח לא יעשה כי מוטל עליו לקדש עצמו במותר לו" ושם הגהמ"ח ז"ל הולך ומונה שלושים ותשע מקומות בש"ס שמצינו שחז"ל החמירו על עצמם וקדשו עצמם במותר להם עש"ב.

ובפרט עתה דרא בתרא שמוזהרים ומצווים אנו להזהר ולהשמר מאיסורים, ולהרבות בסייגים וחומרות ודקדוקים וכמ"ש הרב המקובל חסידא קדישא שהיה בקי בקבלה מעשית (לשון הגחיד"א ז"ל בשעה"ג ערך זרע שמשון) הוא ניהו רבה מוהר"ר שמשון נחמני ז"ל בספרו תולדות שמשון (ריש פ"ג דאבות) וזל"ש "כל כוונתינו בעוה"ז להתפלל שירחם הקב"ה עלינו ויצילנו מהסט"א ומן הטומאה, וכל הקולות של העוה"ז הם מכח הטומאה כמ"ש המקובלים דכת החיצונים רצונם להוסיף בהיתר, ולכן בכל עת שהחיצונים גוברים הלכה כדברי האוסרים, וזהו מה שמצינו בגמרא דגזור דורות ראשונים ולא קבלו מנייהו ואתו דורות האחרונים וגזור וקבלו מנייהו, נמצא שכל מה שמתחדש בכל דור ודור בתוספת חומרות ואיסורים, הוא דין ממש, להבדיל בין הטמא והטהור כפי צורך השעה, וכמו כל עיקר התורה שניתנה לברר בירורין וכתוב כל אמרת אלוה צרופה". והב"ד הגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (סי' ט"ו אות ד') וסיים מהרח"פ ז"ל "ואתה הראת לדעת כי בדורות האחרונים צריך להזהר מאד מאד בחומרות יתירות וגדרים וסייגים, ויאחז צדיק דרכו להחמיר על עצמו ולקדש עצמו במותר לו וקדוש יאמר לו" ועוד ע"ש. וראה עוד למהרח"פ ז"ל בספרו חיי וחמרא (דף ט' ע"ב) ונפש כל חי (מע' ח' אות כ"ט וע"ש אות ה') שהביא שם דברי הרב תולדות שמשון ז"ל ומש"ש עוד, וכן עיין להרה"ק הפרד"ס ז"ל בספרו אות היא לעולם ח"א (מע' ח' דף קט"ז ע"ב) מ"ש באריכות בזה ובדברי הרב תולדות שמשון הנ"ל ע"ש. וכ' מהרח"פ ז"ל בנפש כל חי (מע' ת' אות ז') "מה שאמר הכתוב הולך וחזק מאד גלע"ד כי כל עוד שדור הולך ודור בא התורה מתרבה יותר ומתחזקת יותר ע"י הספרים החדשים המתווספים בכל דור ודור וכמה חומרות וזרוזים מתווספים בכל דור ודור ומוספא ואזלא ועמ"ש בחיי וחמרא (ד"ט ע"ב) ובהקדמה לחיים תחילה" ע"ש. וע"ע למהרח"פ ז"ל במשא חיים (דף י"ג ע"ד אות זך) ושו"ת סמיכה לחיים (סי' ה' דף ל"ד ע"א) ובדרכי חיים אבות (פ"ג מי"ד) ובכף החיים שלו (סי' כ"ח אות ס"ז) ושו"ת לב חיים ח"ב (סי' קכ"ה דף צ"ב סע"ב) ע"ש.

וכדברי הרב ח"ק תולדות שמשון ז"ל ראיתי שכתבו הגיעב"ץ ז"ל בסדורו במעמדות ליום ג' (דף רכ"ח ע"א דפוס אלטונא) "אף אנו נאמר מה שהראונו מן השמים בביאור מ"ש ר' נתן הפרו תורתך משום עת לעשות לה', ירצה אם הפרו תורתך שראית שהדור פרוץ צריך לגדרו ולעשות סייג

לתורה כענין שאמרו רב בקעה מצא וגדר בה, וכן מצינו לחכמי דור דור ודורשיו שהוסיפו וחיידשו תקנות וגזרות גדרים וסייגות אשר לא שערום הראשונים, ולא תאמר מה זה שהימים הראשונים היו טובים מאלה והחכמים האחרונים הכבידו את עולינו, כי הזמן גורם והשעה צריכה לכך כמ"ש במקומות הרבה, והוא ששלמה משיבו למי שדובר סרה ומבקש תואנה כזו על מנהיגי ישראל, אל תאמר כן כי לא מחכמה שאלת על זה, ר"ל עלבון הדור הוא שמתמעט והולך ואבדה חכמת חכמיו, ולפיכך הוצרכו לשמירה יתרה שאם היתה החכמה מצויה ומשופעת כמלפנים לא היו צריכים לכל זה, אכן מהעדר החכמה והתגברות הסכלות בימיך באת לכלל שאלה זו, וזהו שכיון בו ר' נתן אם תראה דור הפרו תורתך, כדרך שאירע בימי יוונים וכיוצ"ב, הרי לפניך עת מזומנת לעשות לה' גדרים ותקנות טובות לנחת רוח לפניו ית"ש. וכ"ה בלחם שמים ברכות (פ"ט). וכיו"ב כתב הגאון מהרד"ף ז"ל בחסדי דוד הנדמ"ח מכת"י לתוספתא פרה (פרק יו"ד דף קס"ד ע"ב) "דמעיקרא בהיות ישראל לבטח על אדמתם וכולם יודעים את התורה ועוסקים בה לא צריכי כל כך גזרות, אבל הן בעון כי אזלת יד וגלינו מארצנו ולא היתה יכולת להתמיד בעסק התורה כ"כ ושכיחי ע"ה, אז יש צורך למגזר טפי וכל עוד שהולך ומתרבה הגלות צריך עוד להרבות סייגים וגדרים כפי מה שמתמעטים הדורות, וכדחזינן גבי נטילת ידיים דמעיקרא גזרו לקודש ואח"כ לתרומה ולבסוף אף לחולין (עי' שבת ט"ו רע"א וחולין ק"י ע"א) וכן רבים וכו' ואומרת כנסת ישראל לפני הקב"ה ערבים עלי דודיך יותר מיינה של תורה כלומר דברי חכמי ישראל שהם דודיך אף שהם דברים בעלמא שאין בהן טעם מצד הדין ואין להן סמך בתורה, יותר מיינה של תורה דהיינו עיקר תורה שבע"פ כלומר פירושה של תורה שבכתב, לפי שגזרות הללו סיבה שלא לעבור על ד"ת נמצא שאלו הן קיום כל התורה והעמדתה וע"ש. וע"ע חת"ס (ספ"ד דפסחים) ע"ש.

ועוד עיין לגחיד"א ז"ל בפתח עינים סנהדרין (דף צ"ט) ובספרו שם הגדולים (ערך ר' אלעזר בעל ספר הרוקח) שעמד בשאלה מדוע התגלו חומרות ספר הזוה"ק רק בדורות האחרונים, ואחר שהאריך בזה סיים "ולכן סמוך לדורות שאחר אלף שנה מהחרבן נתגלה אור הזוהר להגן על הדורות ושם נזכה להתעסק בסתרי תורה בזכות זה תפרה ישע ישועת ישראל, ונתגלו החומרות והעונשין למען ישמעו ויראו כי השעה צריכה לכך מחמת תגבורת התאוה וכו' ועתה בדורות האחרונים כי גבר היצר להחטיא אנו צריכים לכל החומרות שיתגלו, השומע ישמע ואשר לא שומע יענש" ועע"ש. ואבוהון דכלהו הוא רבינו השל"ה הקדוש ז"ל (בבית חכמה) עש"ב דפח"ח והב"ד מהרח"פ ז"ל בנפש כל חי (מע' ח' אות ה') ע"ש. [ולענ"ד יש לכלול ולכווין הדברים האמורים לעיל עם ובמה שאמרו חז"ל בתרגום תהלים (ס"ח כ') עה"פ ברוך ה' יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה וזו לשונם "ברוך ה' על כל יומא ויומא טען לנא מוסיף פקודיא עלוי פקודיא

תקיפא דיהיו פרוקננא וסעידנא לעלמיין ודוק והבין. וא"ש את"ם].

ועיין להר"ב נזר הקודש ז"ל בביאורו לבראשית רבה (פ"נ סי' כ"א) שכתב דהא דאמרו חז"ל (ברכות כ' ע"ב) דהשי"ת נושא פנים לנו בעבור שאנו מדקדקים לברך בהמ"ז עד כזית ועד כביצה ע"ש, הוא הדין נמי לשאר דקדוקי מצות ע"ש, והביא דבריו מהרח"פ ז"ל בנפש כל חי (מע' נ' אות ח"י) ע"ש, וע"ע לו בספר תוכחת חיים ח"ב (דכ"ג ע"א) והב"ד בס"ד בקונטרס תוספת חיים (עמוד כ"ד) ע"ש. וגם נודע מ"ש מהרשד"ם ז"ל בתשובותיו חיו"ד (סי' קצ"ב) שראוי לאדם להכניס עצמו לסכנת נפשות כדי לקיים מילי דחסידותא ע"ש והביאו דבריו מהרח"פ ז"ל בנפש חיים (מע' ס' אות י"ד) ע"ש והרה"ח ריא"ז מרגליות ז"ל בהוספות לס"ה אשרי האיש (עמוד ב') ועיין מ"ש בדברי הרשד"ם ז"ל בשד"ח (מע' כ' סוף אות ט"ז סקי"א ד"ה ובמה) ובספר האשל (מע' ס' אות ח') ע"ש. וע"ע בפתגמא דנא בחיוב לקיים המצוות כהלכתן ובכל תנאיהן ודקדוקיהן וכו' בשו"ת הסבא קדישא, לג"ע מהרש"א אלפאנדרי ז"ל, ח"ג חאו"ח (סי' י"ב דף ס"ב ע"א) ע"ש ובשד"ח אס"ד (מע' ד' מינים סי' ג' אות י"ח) ובמשנה ברורה (סי' ל"ד ס"ג בבאה"ל ד"ה יניח) ובוימהר אברהם (מע' ח' אות נ"ו) ובשמע ישראל ח"ב בהקדמה עש"ב. וידועים דברי הר"ן ז"ל שבתשובת הריב"ש ז"ל, שהביא מרן הב"י ז"ל בב"י או"ח (סי' תר"ץ) ובשו"ת אבקת רוכל (ס"ס נ"ה), "שאפילו בעסק העולם כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק, ועאכ"ו שיש לעשות כן בדרכי התורה והמצוות שהן כבשונו של עולם וכו' ולתפוס את הספק בעניני מצות אינו ראוי בשום פנים" ע"ש, וע"ע שו"ת דבר משה תאומים חאו"ח (סי' י"ז) ושו"ת דברי מלכיאל ח"ד (סי' ס"ד ד"ה ולזה) ובח"ז הנדמ"ח מכת"י (סי' י"ג דכ"ב רע"ב) ובברכת יוסף ח"א (עמוד מ"ב) ע"ש.

ואסיים באחרון חביב הוא ניהו מו"ז הגז"ל בס"ה כף החיים (סי' קנ"ח אות כ"ה) בענין שצריך לזהר בנט"י לדבר שטיבולו במשקה ואחר שהביא דברי הרבה פוסקים שהזהירו על זה סיים ואמר "ועיין בשער הגלגולים לרבינו האריז"ל (הקדמה כ"ב) שכתב דכשמעלין את האדם במעלות כפי ערך המעלה שמעלין אותו צריך שיזדכך יותר אפילו בדקדוקי מצות כחוט השערה ובכל מדריגה ומדריגה שעולה צריך מירוק מחדש ע"ש, ועל כן יש חסידים הנזהרים ללכת אחרי דברי המחמיר אע"פ דלפום דינא הוא מותר, וטעמם מפני שבעת העליות מדקדקים כחוט השערה כנו', וכל איש כפי גבורתו, וכל אשר נשמתו זכה ביותר, תאוה נפשו לעשות חומרות וחסידות ביותר, וכל אשר אין נשמתו מתוקנת כ"כ תאוה נפשו ללכת אחרי הקולות, וסימנך בתר עניא אזלא עניותא, ובזה יוכל האדם לבחון את עצמו ודו"ק". עכת"ד ודפח"ח. וע"ע לו בספרו חיים עד העולם בהדרן למסכת חגיגה (דף ל' ע"ב) ע"ש.

והנה אחר שביארנו בס"ד מפי ספרים ומפי סופרים עוצם חיוב קיום

המצות כהלכתן ולפי כל דקדוקי סופרים, וחומר וגודל ענין ההקפדה במילי דחומרא וחסידותא, וצורך ההרחקה והזהירות מכל נדנוד איסור ואפילו בכל שהוא, א"כ כאן בנדון דידן דכו"ע לא פליגי שיש חששות רבות וצדדי איסור למרבה, הן שעצם גלוח במספרים כעין תער לא פלט ממחלוקת ולדעת רבים וכן שלמים אסור בכה"ג, ועוד רעותי"ה מובאות לה החששות מצד לא ילבש והשחתת פאת הראש וכו' וכו' וכמבואר היטב בכל ספרא דמאריה טב של מעכ"ת נ"י, וא"כ בוודאי על כל בעל נפש חיובא רמיא להשתדל בכל מאורו דלא לעייל נפשיה לאתר סכנתא ולהתרחק מכל דררא דאיסורא וכמשנ"ת בארוכה בס"ד, לטוב לו בשני עולמות.

וזה מה שרצינו להקדים ולבאר בס"ד.

ועתה אבוא בס"ד על פי סדר ספרו היקר, ובעטיו של נח"ץ יהיו הדברים בקצ"ר של קיימא.

ב. במבוא (עמוד ה').

מה שהביא כ"ת נ"י להקשות דמנין לנו דבזוג מספריים דיש לו שם לווי, דקרי ליה מספריים, דהוי כתער, וכשם דאמרינן בסוכה (דף י"ג ע"א) איזוב ולא איזוב שיש לו שם לווי, וע"ש מ"ש בזה, ובענין שם לווי.

לענ"ד יש לדון בזה, ולא מבעיא לפי מ"ש מהרי"ק ז"ל (שורש כ') דכל הך דינא דשם לוואי, כגון עפר שריפה איקרי עפר סתמא לא איקרי וכיו"ב, אינו אלא לפי סברת בית שמאי, ולא לדידן דקיילין כבית הלל ע"ש, וממילא א"ש, אלא אף לפי מ"ש מהרי"ק ז"ל גופיה (בשורש ז') דאף לדידן קייל הכי ע"ש נמי יש לעיין בהך קושיא והדברים ארוכים, ועיין במשנה למלך ה' מתנות עניים (פ"ז) שכבר עמד בסתירת דברי המהרי"ק ז"ל, ועוד לו בשו"ת מוצל מאש ח"א (סי' ז' וח') ע"ש, והגאון מקוטנא ז"ל בעל זית רענן בהגהותיו למהרי"ק ז"ל (אות ה') ג"כ עמד בזה ולא ראה למל"מ ע"ש, וע"ע בזה מ"ש בשו"ת תשב"ץ ח"ב (סי' ד') ומ"ש גאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל במחזיק ברכה יו"ד (סי' כ"ח אות כ"ב) ויעיר אוזן (מע' ש' אות כ"ג) ובאהבת דוד (דרוש ז') ובשו"ת החיד"א מכת"י (שבסוף יוסף אומץ דפוס ירושת"ו, סי' ה') ומראית העין סוכה (ל"ג ע"ב) עש"ב, ועיין למהרח"פ ז"ל בגנזי חיים (מע' ש' אות צ') ובית מאיר או"ח בתשובה בסוה"ס (דף ק"ה ע"ב) ולגאון מהרי"ש ז"ל בשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ג ס"ס קנ"ד) ושו"ת עמודי אש לירושלמי כלאים (פ"ט דף ה' סע"ב) ולגאון מאושפיצין ז"ל בשו"ת כנף רננה או"ח (סי' ט"ז) ע"ש בירור גדול בזה ועוד לו בחיו"ד (סי' ל"ה) ועיין לגאון מהרש"ם ז"ל בשו"ת ח"א (סי' מ"ד) וח"ג (סי' שע"ה) ודעת תורה או"ח (סי' קנ"ח) ויו"ד (סי' מ"א סק"ג) ובמשפט שלום (סי' רל"ב אות י"ד ודף ק"ג) ובעין הרועים (דף ק"מ ע"א אות ה') ושו"ת זכר יהוסף (ס"ס רל"ד) ושד"ח (מע' ש' אות צ"ב) ושו"ת חלקת יואב או"ח (ס"ס ל"ב דכ"ה ע"ג) ושו"ת ציון לנפש חיה (סי' קי"ב

אות ל"ו ול"ז ול"ח ופ"ד) ולרבינו שליט"א בקהלת יעקב לקוטים ח"ב (דף ע"ז סע"א). ועיין ב"י או"ח (סי' ט' ד"ה ודע) ובמק"א דנתי בס"ד גבי לולב מדקל קנרי אם יש בו משום שם לווי.

ועיין זבחים (כ"ב סע"א) "והא תנא ר' שמואל מים שאין להם שם לווי יצאו מי כיוור שיש להם שם לווי" ופרש"י לא ידענא אהיכא קאי, ובתוס' שם (ד"ה והא) כתבו "ומיהו בתורת כהנים תניא והקרב והכרעיים ירחץ במים, ולא ביין ולא במזוג. במים לרבות שאר מים יכול שאני מרבה אף מי תותין ת"ל מים, מים שאין להם שם לווי יצאו מי תותין שיש להם שם לווי" ע"כ. וכתב הגר"י פיק-ברלין ז"ל במסורת הש"ס "בתו"כ שלפנינו לא נמצא עדיין". ובמחכת"ה אכן נמצא בתו"כ שמיני (ריש פרשתא ח'). עוד מ"ש הגר"י ז"ל שם "ועיין ברא"ש רפי"ד דנגעים שהעתיק תו"כ בזה"ל מים חיים ולא מלוחים ולא פושרים ולא המכזבים וכו' ולא נמצא עדיין בתו"כ שלפנינו" ע"ש. ונמשך אחריו הגאון מהרש"ם ז"ל בתשובותיו ח"ג (סי' שע"ה) וכן הרב המגיה שליט"א בדע"ת או"ח (סי' קנ"ח דל"ג ע"ב) ע"ש ובמחכת"ה נמצאים הדברים בתו"כ מצורע (פרשתא א' פ"א ה"ד) ע"ש. וצ"ע. ואחר החיפוש מצאתי בס"ד שבהגהות מהרי"ד לתו"כ (פר' שמיני הנ"ל) וביפה עינים לזבחים שם, העירו על הגר"י ז"ל שלא ראה לתו"כ בפרשת שמיני עש"ד, אך גם הם ז"ל לא העירו על המשך דבריו שגם זה צ"ע שנמצא בתו"כ פרשת מצורע. וצ"ע.

ג. עמוד כ'.

ראיתי בהערה שהביא משו"ת בית אב חמישאי (סי' רל"ב) שעמד בהא דנחלקו ת"ק ור"א, דלת"ק אינו חייב אם עבר וליקט במלקט ורהיטני אלא דוקא בתער נאסר, והטעם כיון דאין רגילות הבנ"א לגלח בהם, ואילו ר' אליעזר מחייב במלקט ורהיטני, דס"ל דמקרי גילוח הואיל ודרך בנ"א לגלח בהם. ותמה דאיך יפלגו במידי דמציאות, ולכך תלה מחלוקת זו במה שנחלקו ת"ק ור"א גופיהו במקואות (פ"ט מ"ג) ועפ"י הסבר הרשב"א ז"ל בספר תורת הבית הארוך ע"ש. ולענ"ד יש להעיר דמלבד דיש גורסים במשנה שם ר' אלעזר ולא ר' אליעזר ע"ש, עוד בה שאף סיום הדברים דשם כל המקפיד וכו' אתאן לכו"ע וכמ"ש בתוי"ט שם ומלאכת שלמה שם ובמשנה ז', ע"ש.

והנה זה אמת דכן כתבו דאין לומר שנחלקו חכמי הש"ס במציאות וכמ"ש הריטב"א בפ"ק דנדה (דף ט' ע"א ד"ה או דילמא) "דלא נחלקו בטבע והמציאות" וע"ע לרמב"ן ז"ל (רפ"ג דחולין) ע"ש ושורש הדברים בירושלמי כלאים (פ"א ה"א) וחלה (פ"א) ועיין מ"ש הגר"י ענגיל ז"ל בגליוני הש"ס ברשימות ירושלמי זרעים (כרך ב' אות א') וביד אליהו לירושלמי חלה שם, וע"ע שו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' י"ב) ושו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק (סי' קי"ט) ודעת תורה יו"ד (סי' כ"ז סק"ה), אך מ"מ אינו

כלל מוחלט לגמרי וכמ"ש הגאון מהר"א רגולער זלה"ה בספר יד אליהו (מע' מ' אות ה', דפ"ה ע"ב) דאשכחנא מחלוקת במציאות והביא כן מהתוספות בבבא בתרא וירושלמי פסחים (פ"ב) וע"ש. ועיין בסנהדרין (ר"פ בן סורר) מחלוקת רבה ור"ח אם קטן מוליד ע"ש, וי"ל.

ואף במחלוקת הפוסקים מצאנו כזאת דהגם שרבים כתבו דא"א שיחלקו הפוסקים במציאות וכמ"ש בשו"ת בית שלמה יו"ד (סי' פ"א) דרש"י אינו חולק על הפוסקים במציאות וכ"כ שם (בסי' קנ"ד) ובוודאי לא יחלוק הרשב"א במציאות ע"ד הראב"י ע"ש, וכ"כ בשו"ת בית הלוי ח"ב (סי' ח' אות ד') "ובודאי קשה לעשות מחלוקת גדולה כזו בדבר שהחוש יכול להעיד עליו" ועוד לו שם בח"ג (סי' י"ז אות ג') כ' "וקצת קשה לעשות פלוגתא במציאות" וכן בשו"ת דברי מלכאל ח"ב (סי' יו"ד אות ב' וסי' ק"ז) כ' דקשה לומר שיחלקו הפוסקים בטבע ומציאות ע"ש, וכ"כ בשו"ת דעת הזבח, שבס"ס תקוני הזבח, בדף פ"ז ע"ב דאין לומר שרש"י ותוס' נחלקו במציאות ע"ש. אך מ"מ לעומת זה מצאנו הרבה פוסקים שכתבו איפכא, דעיין בטור חו"מ (סי' רס"ז סי"ז) דדעת רש"י דלצמר הניעור קשה משא"כ בפשתן דיפה בו הניעור והרי"ף כתב ממש איפכא ע"ש. ומצאתי בס"ד בהגהות דבר המשפט מהגאון האדר"ת ז"ל שם שכ' "הוא חידוש שנחלקו במציאות, וכה"ג בטומן משקלותיו במלח ע"ש, ועיין מש"כ בקונטרס זכור לדוד הרבה כיו"ב בס"ד עכ"ל. וכן נחלקו במציאות אם ללב יש שני חללים או שלש וכמ"ש הרשב"ץ ז"ל ביבין שמועה הל' טריפות (דף ז') ע"ש, ועיין בדעת תורה יו"ד (סי' מ' סק"א) באורך בזה ע"ש. ועיין לגחיד"א ז"ל במחזיק ברכה יו"ד (סי' מ"ח אות ט') שכתב "עיין מ"ש הפמ"ג בשפתי דעת (סק"י"א) ופלתי (סק"ה), והרואה יראה רב המקום ביניהם ופליגי במציאות", וכיו"ב כתב בברכת יוסף ח"ג (עמוד ר"ז) "ואף שזה דוחק לומר דפליגי במציאות הא מיהא מוכרחים לומר כן" וכו', וכ"ב בשד"ח אס"ד (מע' בשולי עכו"ם סוף אות ט') "ונמצא דפליגי התוס' והרשב"א במציאות" וכו'. וא"כ לא נפלא לומר הכי. וע"ע למהרד"ף ז"ל בחסדי דוד לתוספתא ביכורים פ"ב (דמ"ט ע"ב).

שו"ר בשד"ח (מע' מ' אות קס"ד) שהאריך בענין זה (וממה שהבאנו בס"ד לא הזכיר) ולפי מ"ש שם בדבר דתליא בדרך ומנהג העולם לא מקרי מחלוקת במציאות י"ל הכא נמי. ועע"ש בשד"ח (מע' ב' אות י"ב ד"ה גם מה) ודרו"ק. וי"ל בעוד דרכים ואכמ"ל. [ואגב על סמכות ומהות ספר בית אב – עיין מ"ש הגרי"צ שטערנהעלל שליט"א בהקדמתו לספר כוכבי יצחק ח"ב (עמ' ה') ע"ש].

ד. עמוד לו.

מ"ש ג"א נ"י להוכיח שדעת תרגום יונתן כר"א בן יעקב וכתב "וכן מפורש בדבריו גבי יעל שלקחה יתד הובא בפירוש מלבי"ם עה"ת עה"פ לא

ילבש" במחכת"ה אינה ראייה, דתרגום יונתן על התורה, ותרגום יונתן שעל נביאים לאו מחד רועה נפקו, ותרגום יונתן עה"ת אינו ליונתן בן עוזיאל שתרגם הנביאים וכמ"ש הגחיד"א ז"ל בקונטרס העלם דבר (אות מ"ז) ובשם הגדולים (ערך תרגום יונתן) ובמחזיק ברכה יו"ד (סי' ס"א אות ג') ובכסא רחמים לאבות דר"ן (פרק ל"ו) ע"ש וע"ע למהרצ"ח ז"ל בהגהותיו לחגיגה (דף כ"ז) ובחיבוריו ובהגהותיו בהרבה מקומות ע"ש, וכן לרד"ל ז"ל במאמר קדמות ספר הזוהר (ענף ג' אות א') ולידידי הרה"ג מהר"ם שפיעלמאן שליט"א בס"ה ציון לנפש צבי (דף ס"ב וס"ג) ע"ש. [ובעיקר דברי תרגום יונתן שיעל לקחה יתד וכו' משום דלא יהיה כלי גבר וכו' עמ"ש בתולדות אדם לגאון רבינו זלמן ז"ל מווילנא ח"ב (סוף פ"ב, די"ב ע"א) ובתורה תמימה דברים (פכ"ב אות מ"א) ועיין לגחיד"א ז"ל בדבש לפי (מע' יו"ד אות י"ב) ובהגהות פאת קדמה לספר מדבר קדמות (מע' יו"ד אות י"ב) ע"ש, וע"ע ספר חסידים (סי' ר') ותרומת הדשן (סי' קצ"ו) ומ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ז עמוד רנ"ב) ע"ש].

ה. עמוד לח, הערה 10.

מ"ש מעכ"ת נר"ו מדברי האדמו"ר ממונקאטש ז"ל באות חיים ושלום (סי' ל"ד) כנגד המביאים ראייה מהזוה"ק דלא כהאריז"ל, הנה עוד ע"ש בהשמטות (דף ת"ג) שצויין לעיין עוד בספרו דברי תורה (ח"ו סי' צ"ה וצ"ו) ע"ש ג"כ בזה. והארכת בביור ד"ז בקונטרס תוספת חיים (עמוד מ"ד ואילך) עש"ב מדברי הרבה רבותינו ז"ל שכתבו כן ע"ש, וע"ע מ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ו עמ' רל"ג) עוד בזה ע"ש. וראיתי בספר נדמ"מ (עמ' ל"ג-ל"ו) שג"כ כתב בזה ולא כתב מהיכן מקור דבריו, ועיין מגילה (דט"ו סע"א) ודו"ק. ועי' לקמן.

ו. עמוד סב בהערה.

יש תנא המסייע למעכ"ת נר"ו במ"ש דכשרש"י ז"ל פוסק הלכה, דינו כפוסק, שכ"כ הגחיד"א ז"ל בשם הגדולים (סוף ערך רש"י) ע"ש וכ"כ עוד במחזיק ברכה יו"ד (סי' י"ב אות א' ד"ה כבר) ע"ש ואכמ"ל.

ומ"ש בעמ' ס"ג מדברי רש"י במו"ק – הנה נודע דאין פירוש זה לרש"י ז"ל, ואנו זכינו כעת לפירוש רש"י האמיתי למו"ק (נדפס בירושלים ת"ו תשכ"א) ושם ליתא מידי מכל זה, וגם בפירוש המיוחס לרש"י למו"ק (שי"ל ע"י הרב זקש בירושלים תרצ"ט) ליתא לכל האמור, וכן לא מצאתי בפירוש ר"ש בן היתום למו"ק ע"ש.

ומ"ש בעמ' ס"ו בהערה 75 על רש"י למסכת נזיר – ראה מ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ז עמוד רנ"ג הערה ו' עש"ב) וע"ע הגהות מצפה איתן ערובין (ב' א') ודו"ק.

ז. עמוד סז.

מעכ"ת נר"ו הביא שם דברי הראב"ן ז"ל בספר מאמר השכל, והוסיף (בעמוד ס"ח) שכבר כתבו הפוסקים ז"ל שמרן הב"י ז"ל לא ראה ספר הראב"ן וכו' – ידידי נ"י ספר מאמר השכל אינו לראב"ן ז"ל, ולפיה"נ הוא לאחד ממקובלי ספרד, וכמ"ש בשו"ת ציון לנפש חיה (סי' צ"ו), ואכן המעיין בספר זה יוכח בדבר. ומחבר הספר הוא ר' שמואל ב"ר יהודה ז"ל וכמ"ש בסדר הדורות (בשמות המחברים די"ג ע"ג ושמות הספרים דל"א ע"ד הוצאת רנמ"ל ז"ל) וע"ע במבוא לראב"ן (סוף פ"ט) ואכמ"ל בזה.

ומ"ש מעכ"ת נר"ו שמרן ז"ל לא ראה לראב"ן, הנה לאמור א"ש, אך זה אמת שספר הראב"ן לא ראו מרן ורמ"א ז"ל וכמ"ש בספר ארץ חיים בכללים בראש הספר (כלל ד', דף ד' ע"ב) ע"ש, וכ"כ בספר אוה"ג לרי"ק ז"ל (בערך ראב"ן) ע"ש, ובזה אזלא לה הערת הרב אליה רבה ז"ל על מרן ז"ל שלא זכר לראב"ן ז"ל עיין לו (בסי' רס"ג אות ל') ע"ש. שו"ר למעכ"ת נר"ו דבעמוד תקע"ה שהביא דברי הארץ חיים, ועמ"ש לקמן בס"ד.

ח.

בשיטת הרמב"ם ומ"ש מעכ"ת נר"ו בזה – עיין לקמן מ"ש בס"ד.

ט. עמוד צה הערה 126.

לפי מ"ש שם מעכ"ת נר"ו דשם "זקן" נופל על חמשה אופנים וכו' ע"ש, הנה לפ"ז א"ש בפשיטות מ"ש בס"ד בתוספת חיים (עמ' ל"ו) ששם הבאתי דברי מהר"ר משה חזן ז"ל בהגהותיו לספר המנהגים של מהר"י טירנא ז"ל (חודש אייר אות מ"ח) שכתב "כ"ד לעומר היה מילה, ומהר"ר דוד לנצהוט היה בעל ברית והיה מגלח זקנו ביום שקודם המילה סמוך לערב" ולהאמור לא מוכח מידי דיש לפרש דמיירי בשפה העליונה ושתחת הגרון. שו"מ שכבר הרמ"א ז"ל בדרכי משה או"ח (סי' תצ"ג אות ג') הב"ד הגהות מנהגים ושם הנוסח היה "מגלח זקנו כדרכו" וכו', וצ"ל כמ"ש מעכ"ת נר"ו בעמ' קמ"ט.

י. עמוד צז הערה 130.

מ"ש שם מעכ"ת נר"ו שבקיצור של"ה הנוסח שהביא מספר יין המשומר "שהיה מגלח זקנו בתער" וכו', והביא מע"כ נ"י שבוודאי צ"ל מגלח במספריים וכו'. לענ"ד הם דברים ברורים ומצודקים, אך ראיתי לגחיד"א ז"ל בספר לב דוד (פרק ח') שכתב "כמעשה הרב רבינו יהודה החסיד, בבחור שהיה מגלח זקנו בתער שחת, ותיכף לקח נפשו שד בדמות פרה והכניסו בזפת". הרי שגם הגחיד"א ז"ל העתיק שמייירי בתער, אך נראה דנמשך אחר ספר קצור של"ה וכבר כתבנו דאין ממנו ראיה וא"כ ה"ה נמי שאין ראיה מס' לב דוד דגופא בתר רישא גריר (ודוגמא לדבר עיין בשד"ח

(מע' ה' אות ק"ב ד"ה ועיינתי) שכתב "וידוע דדברי רש"י שבריי"ף ובר"ן מאיש לוקחו, מדברי רש"י שבש"ס, וכיון דברש"י שבש"ס הוא ט"ס, א"כ גם ברש"י שבריי"ף ושבר"ן הוא ט"ס" ע"ש. וע"ע שו"ת איש מצליח ח"ב.

ודע דבהיותי בבית רב רחומאי בנש"ק ידידי הר"ר שלמה אליעזר מרגליות שליט"א, ראיתי שם ספר דברים אחדים מהגחיד"א ז"ל, שהיה שייך למר אביו הרה"ח ריא"ז מרגליות ז"ל ומצאתי שם מרגלית יקרה, והוא דעל מ"ש הגחיד"א ז"ל בדברים אחדים (דרוש א' דף ב' סע"א) "מעשה בריה"ח ז"ל שהיה עשיר אחד מספר זקנו בתער והוכיחו הרב וכו' וכמ"ש ביי"ן המשומר" נכתב בגליון מהרה"ח ריא"ז ז"ל וזל"ש "בתער. נ"ב טעות סופר, וראיתי בגוף ספר יין המשומר ושם כתוב במספריים" עכ"ל. ודון מינה נמי למ"ש בלב דוד. ודו"ק. [ואל תתמה על החפץ דהכיצד נפלה אותה ט"ס בכמה ספרים, דאשכחנא כזאת, ובוא ואראך דוגמא והוא מ"ש הגחיד"א ז"ל גופיה בשו"ת יוסף אומץ (סי' נ"ב) "ופלא איך נפל ט"ס במרדכי כת"י ובמרדכי שבדפוס וגם בקצור מרדכי שבכת"י וגם בהגהות אשרי" ע"ש (ושם מיירי באותה ט"ס) וע"ע לגחיד"א ז"ל במחזיק ברכה יו"ד (סי' נ' אות ה' ד"ה ומאי) שהביא מכנה"ג שג"כ כתב כן דאותה ט"ס נפלה בספר תמים דעים ובכלבו ע"ש. וכ"כ בשו"ת חיים ביד לגאון מהרח"פ ז"ל (סי' י"ג) ואכמ"ל בזה].

ומ"ש מעכ"ת נר"ו בעמ' צ"ח מתוס' ר"י החסיד לברכות, ז"א במחכת"ה והוא מהרב די שירלאון ז"ל ובטעות יוחסו לריה"ח, וע"ש במבוא ואכמ"ל. [ועל"ק אות מ"ש משם הגאון מ"ס המלך ז"ל בעוצם סמכות דברי ריה"ח ז"ל עש"ב. ואגב דע דדעת הגר"א ז"ל דספר חסידים חברו הר"א מגרמיזא ז"ל בעל ספר הרוקח, עיין בספר הגאון החסיד מווילנא (עמוד פ"ג הערה 14) ועשו"ת מהרי"ל (סי' נ') ובביאורי ריה"ח ז"ל עה"ת הנדמ"ח מכת"י בכמ"ק ודוק ותבין, ובמ"א כתבתי ואכמ"ל]*⁸.

יא. עמוד קד, בדעת רבינו יעקב ממרויש ז"ל בעל שו"ת מן השמים. יש להוסיף⁹ מ"ש שם בסי' נ"א "ועוד שאלתי על מעבירי תער בזקניהם, ומניחים חוט אחד מלמעלה למטה אם יש עבירה במעשיהם אם לא. והשיבו שערך כעדר העזים וגו' שכולם מתאימות ושכולה אין בהם, וגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, ומה לך אצל קלות ולואי החמורות ישמרו. ונראה שלא הותר רק לגבאים ולנדיבים הבאים ויוצאים בחצרות המלכים והשרים". חזינן דמסקנת התשובה דשרי רק גבי היוצאים לחצרות המלכים. ועע"ש (סי' ע')¹⁰ שג"כ חזר לשאול על ד"ז וזל"ש "ועוד

*8 נספח להנ"ל – ראה לקמן אות כג ואות לד.

9 ראה לעיל ח"ב פ"י אות ז (עמ' תקה).

10 ראה לעיל ח"ב שם עמ' תקו.

שניתני לשאול על המשחיתים פאת זקנם ומניחין חוט אחד על פני הפיאות, ואח"כ מעבירין המספרים על אותו החוט שהשאירו ונראה כאילו השחיתו הכל בתער, ושאלתי אם יש עבירה גדולה בדבר וצריך למחות בהם הן בנדוי הן בכל דבר שיכול למחות, או אם העבירה אינה גדולה ואין צריך לריב עמהם. והשיבו בני הטבת לשאול, ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים, והעבירה אע"פ שהיא חמורה, שנו ושלשו בה ונעשית להם כהיתר. והנח להן לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל מזידים. וע"ע שם (סי' מ"ב) ובהגהות הגרא"י הלוי בלייווייס ז"ל רבד"ק דבריסק ז"ל שם (בעמ' צ"ז) ציין לשו"ת בשמים ראש (ס"ס י"ח) ושו"ת נובי"ת יו"ד (סי' פ') ושו"ת חת"ס (סי' קנ"ד) ע"ש. ויש לי להאריך הרבה כאן בס"ד ולאפס הפנאי קצאתי וד"ב למבין, ועל"ק אות יב.

יב. עמוד קז.

מה שהביא מעכ"ת נר"ו מספר אגרת התשובה לחסיד רבינו יונה ז"ל, יש להוסיף עוד מ"ש רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (ש"ג אות ע"ח)¹¹ "ויש אזהרות שאין מקצת ההמון שומרים עקר האזהרות וכו' וכן בהשחתת הזקן שנאמר ולא תשחית את פאת זקנך, והחטאים מניחים חוט השער, ועקרי פרקי הפאות לא נדע מקומם איה, והנם בנים משחיתים בעקר הפאה" ע"ש. ועיין לעיל אות י"א. וע"ע שו"ת תשב"ץ ח"ב (סימן ק') שכתב "אודיעך מה שנ"ל במה שהיו פורצים גדר במקומינו זה וכמעט בכל אלו הארצות בענין השחתת הפאות שהם משחיתים אותם ומשיירים חוט אחד באמצע, וראיתי שהראשונים ז"ל הם אוסרים דבר זה, ואין להם טעם אחר אלא שאין אנו יודעים היכן הוא מקום הפאות שנניח שם מלא החוט ע"פ כולה וכו' וסיים ויצא לנו מזה ששיעור פאה צריך שתהא ברוחב ג' עדשות, וזכינו לאסור שיור מלא החוט יהיה שיעור ההנחה לג' פאות לכל צד לראש ולזקן אורך ט' עדשות ברוחב ג' עדשות, ולפי שאין מקום האורך ידוע צריך שנייחו מתחלת פאת הראש עד שכולת הזקן ברוחב ג' עדשות באמצע, ובזה אני מזהירם והחזרתים למוטב בזה" וע"ש. וע"ע בפירוש זה השער לשע"ת (ש"ג אות ק') ובדברי האגרת (עמ' ל"ו ול"ז) ואכמ"ל.

יג. עמוד קי הערה 158.

יש להעיר ממ"ש הש"ך יו"ד (סי' ל"ב סק"ט) "ומ"ש סמ"ק היינו הגהות סמ"ק, וכן מצינו הרבה פעמים שהפוסקים כינו להגהות סמ"ק בשם סמ"ק" עכת"ד וע"ש. וע"ע שו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ח) ומחבר"ר אור"ח (סי' נ"ח אות ד') ושם הגדולים חלק הספרים (ערך הגהות אות ל') ומ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רב"י עמ' קפ"ט) ע"ש.

(11) ראה לעיל ח"ב שם אות א' (עמ' תצט בהערה).

ומש"ש עוד בענין גלוח תחת הסנטר – עיין שו"ת מן השמים (סי' מ"ב)¹² "ועוד שאלתי על מה שאנו רגילין לפעמים להעביר תער סביבות הגרון, אם יש בו נדנוד עבירה או אם זה מותר לכתחילה. והשיבו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה הא' את מעשיך". וע"ש בהערה א' באורך.

יד. עמוד קיט וקכ.

הנה תוספות ישנים עמ"ס מכות כבר זכינו ונדפסו בירושלים תשל"ג יחד עם ספר חדושי בתרא עמ"ס מכות, ועיינתי שם בדרך (כ' ע"א), ולצערי שם בדיוק חסר בכת"י עד דף (כ' ע"ב) ע"ש בדה"ס עמ' ל"ז. ועע"ש בד"ה לאחורי מ"ש גבי פאות הראש אי שרי במספריים כעין תער וכן לגבי מלקט ורהיטני וכ' דריב"א היה נוהג שלא לגלח כל הראש אפילו במספריים ע"ש. [ואודות פסקי התוס' מי חברים עיין מ"ש בס"ד בארוכה בקובץ אור תורה (אלול תשל"ו) ובסוף ספר ציון לנפש צבי מידידי הרה"ג מהר"ם שפיעלמן שליט"א (ע"ש עמוד שע"ג ואילך) ועשו"ת חיים שאל ח"א (סי' כ"ג ד"ה איברא) וח"ב (סי' מ"א אות ב') ושו"ת זכר יהוסף (ס"ס ע"ב אות ד') ושד"ח כללי הפוסקים (סי' ט' אות ח'). וע"ע שו"ת רלב"ח (ס"ס) ע"ש ואכמ"ל].

טו. עמ' קע.

מ"ש מעכ"ת נר"ו על דברי הר"ב באר עשק ז"ל, שאין לסמוך עמ"ש, ראיתי לכתוב קצת בזה, כי הרוצים להקל סומכים על עדותו במ"ש על הרמ"ע ז"ל, ובמה שכ' לחלק בזה בין א"י לחו"ל, ומעכ"ת נר"ו הביא משו"ת דברי יוסף ושו"ת מנחת אלעזר מ"ש על פסקו.

ויש להוסיף מ"ש ג"ע החיד"א ז"ל בברכי יוסף יו"ד, בשיירי שיירים שבסוה"ס (סי' קפ"א)¹³ וזל"ש "שרי ליה מאריה לבעל באר עשק שכתב דבחול"ל עדיף לגלח הזקן עפ"י הסוד והרב דברי יוסף דחה דבריו וסברתו ומחי לה אמוחא עש"ב". וכבר נודע שהגחיד"א ז"ל לשונו לשון של זהורית ואין דרכו לכתוב בלשון קשה (וכמו שהזהיר על זה בכמ"ק בחבוריו ואכמ"ל) וכנודע, וכן כתב הרב שד"ח ז"ל (מע' ו' כלל ל"א) "וכבר ידוע קדושתו וענותו דמר יוסף צדיקא, מרן החיד"א ז"ל, לא גבה לבו ולא הלך בגדולות ונפלאות לדבר קשות על בני גילו וקל וחומר על הרבנים שקדמהו". וכ"כ ש"ב הגאון מוהרי"ח ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' מ"ד) ע"ש. וכאן כ' שרי ליה מאריה והבן. [ואגב דע שבספרו שם הגדולים לא הזכירו כלל, להר"ב באר עשק ז"ל, לא במע' ספרים ולא במע']

(12) ראה לעיל ח"ב שם אות ד' (עמ' תקה).

(13) נעתק גם לעיל ח"ג סוף טענה ומענה ה (עמ' תרמד).

גדולים ע"ש ודו"ק]. וע"ע לגחיד"א ז"ל במחזיק ברכה או"ח (סי' ל"ו אות א') ע"ש.

וע"ע שו"ת שבות יעקב ח"א (ס"ס קס"ו) והובא בפת"ש חו"מ (סי' רכ"ז אות כ"ג) ושו"ת רעק"א מהדו"ק (סי' יו"ד) ובס' מאורי אור חלק אור למועד (דקס"ח ע"ב) והובא בכה"ח יו"ד (סי' קי"ט אות נ"ח) ושו"ת יד הלוי ח"א (סי' קפ"ח) ושו"ת זכר יהוסף (סי' יו"ד וסי' כ"א אות ג' וסי' צ"ט) ושבת אחים מרבני תוניס ז"ל (דף ס' ע"א) שכולם דחו פסקי הר"ב באר עשק ז"ל בהרבה מתשובותיו עש"ב, וע"ע בזה בארחות חיים (ספינקא, סי' ער"ב אות א') וכה"ח למו"ז ז"ל (סי' קצ"ו אות ה') ושו"ת בית דוד (דף ס"א ע"ד) ועמ"ש האדמו"ר ממונקאטש ז"ל באות חיים (סי' ל"ו אות ד') ודו"ק.

ובאמת פלא הדבר דהרי הר"ב באר עשק ז"ל הוא מגדולי תלמידי הרמ"ע ז"ל, וכמ"ש הרמ"ש גירונדי ז"ל בהגהותיו לשה"ג (מע' מ' אות נ"ט דף ח') וכיצד כ' כן על הרמ"ע. וצ"ע.

טז. עמוד קעד.

מה שהביא מעכ"ת נר"ו מס' משנת חכמים שכ' דאינו מובן כיצד שרי לכבד בזקנו לפני ארון הקודש ע"ש.

הנה בקובץ אוצרות ירושלים (חלק ס"א) כ' המו"ל נ"י שבפירוש ס' חסידים (דפוס פולנאה תקמ"ב) הגירסא בס"ח "מכבד בזקני", ור"ל אעפ"י שהיה חכם יותר מזקנים אעפ"כ היה נוהג כבוד בהם והיה מכבד בזקנים שילכו לפניו לפני ארון הקודש, והוא היה הולך אחריהם ע"ש. ועוד הביא מהכנסת הגדולה או"ח (סי' ק"ג) שכ' "ושמעתי שכך הוא מנהג החכם השלם חסיד ועניו כמהר"ר אליעזר בן שושן נר"ו שבכל יום ששי אחר חצות מכבד בזקנו לפני ארון הקודש". והוא כפשט לשון ס"ח, ודברי המפרש הנ"ל דחוקים וצ"ב. וע"ע להרב פלא יועץ ז"ל בספרו יעלזו חסידים (דף ל"ד ע"ב) בזה.

יז. עמוד קפה.

על סדור יעב"ץ ז"ל שחלו בו ידים, עיין מ"ש בס"ד ביד סופר ח"א (עמ' כ"ב) וח"ב (עמ' נ"ב) ובקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ז עמוד רנ"ב בהערה) עש"ב. ובא לידי כעת ס' שלחן מלכים (מתנת ידידי מהרי"צ הנדלר שליט"א, זכרה לו אלוקים לטובה) ושם בכמ"ד העיר שאין לסמוך על סדור יעב"ץ החדש ע"ש.

ח"י. עמוד רכג.

בדעת הגרע"א ז"ל, יש להוסיף שנדפסה ממנו תשובה בד"ז בשו"ת

רעק"א מכת"י ע"ש (סי' ס"ג) ומ"ש הרב המו"ל נ"י בסוה"ס עש"ב¹⁴.

יט. עמוד רלג, בדברי הגר"ח פאלאג'י ז"ל בנדון זה.

נתתי לבי לעיין קצת בביאור דבריו בספרו צואה מחיים (אות ל"ד) אם מיירי בתער או לא, דשם כתב "ראוי לכל גזברי הבתי כנסיות דיתקשרו באחדות לבל יקראו לס"ת למי שמגלח זקנו וכו'", והנה מסיום דבריו שם "אולי יש תקוה דיתן לב לשוב" יש להוכיח שמיירי במגלח בתער. ושו"מ הכרח גמור לזה שסתם מגלח זקנו בדברי מהרח"פ ז"ל כוונתו למגלח בתער, והוא ממ"ש מהרח"פ ז"ל בשו"ת חיים ביד (סי' צ') וזל"ש "שאלה, מי שגלח זקנו בעיר טורקיא לא נהגו לגלח זקנם, ולא בא מיד הרבנים והב"ד לעשות לו שום דין, ושוב אח"כ זלזל בכבוד התורה ולומדיה והחרימו אותו, ובא לבקש מחילה על מה שזלזל ושיעשו לו התרה, ויש מעכבים שלא להתירו עד שיקבל עליו שלא יגלח זקנו שהוא איסור תורה, ויש חולקים בדבר דאם אנחנו לא נתיר לו החרם לא יקבל עליו זה [שלא יגלח זקנו] ויש חשש שיפרוק עול התורה לגמרי", עכת"ד השאלה, והשיב הגאון מהרח"פ ז"ל "תשובה, ברי לי ששתי הכתות נתכוונו לשם שמים, ולכן אני אעשה פשר דבר, דבתחלה יתרו בו פעם אחת ושניה ושלישית בשלשה ימים שאין מתירים לו החרם עד שיקבל שלא לגלח זקנו, ואם שמע מוטב, ואם לאו שרואים כי יפקר טפי, מוטב שיעבור על איסור זה ולא יצא חוץ מן השורה לעבור על תרי"ג מצות" וכו' עכת"ד וע"ש. הרי מבואר באר היטב דסתם מגלח זקנו שבלשון מהרח"פ ז"ל היינו מגלח זקנו בתער ודו"ק, וזה כמ"ש במכתבי הראשון אל מעכ"ת נר"ו.

ושם במכתבי הראשון הבאתי בס"ד דברי מהרח"פ ז"ל בכמ"ד בזה, ועתה ראיתי, לגאון משאלוניקי מהר"א הכהן ז"ל בספרו טהרת המים, חלק שיורי טהרה (מע' ר' אות מ"ז) שכתב "כ' הרב מגלה עמוקות סדר קדושים, והביא דבריו הרב ויוסף אברהם סדר ויקרא (די"ג ע"א) וזל"ש "כל מי שיש לו בלורית וכל מי שמגלח זקנו ולובש בגדי גוים אסור לקרותו לס"ת שנאמר ולרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי וגו' ועם מנאפים חלקך, ואע"פ שאינו נואף ממש ע"כ. ואין הספר מצוי אצלי לדעת אם כוונתו שיש בו הנך תלת ביחד, דמוחזק לאינשי דהוא גוי המואס בחוקי תורת ישראל ואז הוא דאסור לקרותו דבתלת הוי חזקה, או דילמא או זה או זה קאמר, וכעת מסתברא למימר דאפילו בחדא מהן קאמר, דסוף סוף נראה לכל בעת ההיא דהוא מואס בתורת משה, ובפרט במי שמשחית זקנו בתער דעובר על חמשה לאוין שבתורה, ואסור להסביר לו פנים כל שכן שיעלה לקרות בתורה ולומר לו חזק, ואסור להסתכל בפני אדם רשע דהמסתכל בו עיניו

14) הובא ונתבאר גם לעיל ח"ב פ"א אות ג הערה 37 (עמ' שסד); שם פי"ב סוף אות ב (עמ' תקיט).

כהות רח"ל, וכתוב שאת פני רשע לא טוב, וחיובא רמיא על גדולי העיר לעשות להם בזיונות כאלו וכיו"ב עד שישובו אל השי"ת, ומינה דאין נענשים עליהם ח"ו בעוד שאינן שבים, דכיון שהקב"ה רואה שהם מביישים אותם בכמה ענייני בזיונות כדי שישובו ולא שב הוא רשע בעונו ימות ב"מ, ואמרו באבות (פ"א) הרחק משכנ רע ואל תתחבר לרשע, וא"כ איך נתחבר עמו להשלים השבעה עולים לס"ת, ויכריח אותנו לענות ברכו, וש"צ כשהוא רשע פסול להיות ש"צ וכו' ", עכת"ד, וציין למ"ש במע' ס' אות ס"ו, ושם הרב המגיה ז"ל הביא דברי מהרח"פ ז"ל בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קע"ה) שכ' "דמי שמגלח זקנו שאין לקרותו לס"ת שכ' בספר ראשית בכורים (דכ"ז ע"ב) היינו להוראת שעה", וכתב עליו ה"ה ז"ל "ומהרח"פ ז"ל הולך לשיטתו שם בלב חיים, דכתב בריש דבריו "נראה ודאי דרשע עובר עבירות שאינו בחלול שבת דמותר לקרותו ועולה למנין שבעה וכו' אלא שאם באנו לקונסו ושלא להסביר לו פנים כדי שיחזור מותר" ע"ש, ואני מאד תמיהא לי מילתא טובא, ועוד דנראה דמהרח"פ ז"ל סותר דברי עצמו למ"ש בשו"ת חיים ושלום ח"א (דף ל"ה ע"א) ששם כתב "ואם באנו לדון אותו לרשע זה העובר עבירה ביד רמה והחרימו אותו ולא ציית דינא דודאי דאין לקרותו לס"ת וז"ב", הרי הוא ז"ל מכריז ואומר דאם עשה ביד רמה דאין להעלותו לס"ת, ואין לך עושה ביד רמה כמו המגלח זקנו דעובר בחמשה לאוין בכל פעם וכו', ולמודעי אני צריך שהרב הגדול בעל טהרת המים נר"ו אמר אלי דאף דיש פוסקים דסברי דמומר וכן עובר עבירה דמותר לעלות לס"ת, אפשר דהם יודו דבמגלח דאין להעלותו, דבשלמא עובר עבירה שאינו ניכר ונראה בעת שהוא עולה לס"ת גוף העבירה שעשה, אבל מגלח זקנו איך יעלה קר"ח מגולח ועומד לפני הס"ת, הא ודאי דהוא בזיון לתורתנו הקדושה עכ"ד ודפח"ח. ודברי הרב מגלה עמוקות נעלמו ממהרח"פ ז"ל, ובוודאי אם היה עולה בזכרונו דברי הר"ב מגלה עמוקות היה מהרח"פ ז"ל מסכים למ"ש הרב טהרת המים" עכת"ד הרב המגיה ז"ל שם. וע"ע שו"ת לבושי מרדכי מהדורה תליתאה חאו"ח סי' י"ב.

ואודות ש"צ שמגלח זקנו¹⁵ עיין למהרח"פ ז"ל בספר החפץ חיים (סי' נ"ה אות י"ב) שכ' משם הר"ב כבוד חכמים דאפילו המגלח בסם אינו ראוי להיות ש"צ דאינו בשלמות דיקנא וכ"ש בתער דעובר על אסור תורה דודאי פסול לש"צ ועיין מנחת אהרן (כלל י"ב ס"כ) ועוד ע"ש באות (א' ד' ו' יו"ד ח"י ל"ז ט"ל פ"ה). וע"ע בזה בשו"ת שואל ונשאל ח"א חאו"ח (סי' י"ט) בש"צ המגלח במספרים כעין תער ע"ש.

ועיין עוד למהרח"פ ז"ל בגנזי חיים קונטרס תשובה מחיים (סי' ז') תשובתו של המגלח פיאות הזקן ע"ש ורמז לספריו נפש חיים ותוכחת חיים, ואינם תח"י לראות נועם שיח שפתי קדשו, ובוודאי שם האריך בדברים

(15) ראה לעיל ח"ב פ"ח אות א.

היוצאים מלב טהור בזה. ועע"ש (דקנ"ו ע"א) ע"ש.

וכ' מהרח"פ ז"ל בספרו רוח חיים או"ח (סי' ר"ס ססק"ב) שכ' "ורבים נותנים שערות זקנם הנתלשים בתוך הספר, ולא נכון הדבר אלא ישליכם למקום מוצנע" ע"ש וכמדומה שגם בס' יעלזו חסידים הזהיר ע"ז, ועי' לש"ב הגרי"ח ז"ל בשו"ת תורה לשמה (סי' ש"ו)¹⁶. ועי' בריש דברינו בס"ד מה שהבאתי עוד ממהרח"פ ז"ל בענין גידול הזקן מספרו עיני כל חי. וע"ע לו בחקקי לב חיו"ד (סי' מ"ב דנ"ז ע"ד) שמסתמך ואזיל ע"ד מהרד"ף ז"ל במכתם לדוד. ואכמ"ל יותר.

כ. עמוד רלוז, בדברי הגה"ק הר"ב צמח צדק זלה"ה.

הנה ראיתי לגר"י ידיד ז"ל בשו"ת שארית יוסף ח"ב חיו"ד (סי' ח') שהאריך מאד לחלוק עד"ק של הגה"ק צמח צדק ז"ל ויצא לישע מרן ז"ל ואידי דטריד הגהמ"ח ז"ל בזה דבר בארוכה ע"ד הצ"צ ז"ל, אך לענ"ד יש בהרבה מקומות לעמוד עד"ק בתשובתו שם בשארית יוסף, ולקוצר הזמן אומר כעת, שמעיקרי דבריו שם דמה שכתב הצ"צ ז"ל שיש במגלה כעין תער איסור מצד לא ילבש, דז"א ולא מצינו ד"ז בפוסקים וכו' וכו' עשד"ק (עמוד פ"ב-פ"ה ועוד), ובמחכת"ה כדברי הצ"צ ז"ל כתבו הרבה מגדולי הפוסקים וכמבואר בספרא דמאריה טב שליט"א, וא"צ לכפול הדברים¹⁷. וגם מ"ש הגר"י ידיד ז"ל להוכיח שהרבה פוסקים ס"ל כמרן ז"ל שבמספריים כעין תער שרי ודלא כחולקים עשד"ק באריכות, ג"ז צ"ב דהלא רבו גם רבו האוסרים וכמו שנתבאר על פני כל ספרו דמר שליט"א וע"ע¹⁷. ולפה"נ לא ידע הגרי"ד ז"ל ממה שהביא כ"ת נ"י (בעמוד רל"ז) על עוצם גדולת הצ"צ, ואף יש לתמוה דהלא הגרי"ד ז"ל גופיה בשו"ת ימי יוסף בתרא חיו"ד (סי' ח') כ' דלא כפסק מרן ז"ל והרבה מדבריו וכלליו שם שייכים נמי לנ"ד וכמו שיראה הרואה ואין להאריך יותר. וע"ש בסוף דבריו (בשארית יוסף) מ"ש והבאתים בס"ד בריש דברינו ע"ש.

כא. עמוד רנח בדברי ש"ב הגאון מהרי"ח ז"ל, בעל בן איש חי.

אודיעו כי במהדורה הראשונה של שו"ת רב פעלים ח"ד בקונטרס סוד ישירים (סי' ה') נדפסה תשובה בנוגע לגלוח שער ביה"ע, ומוהרי"ח ז"ל בתוך תשובתו הביא דברי רבינו האריז"ל בשעה"מ (פר' קדושים) שאין אף לתלוש שערות זקנו והוסיף דהיינו דוקא כשתולש או עוקר השיער לגמרי אבל בחותך אין לחוש ע"ש. ונשמטה תשובה זו משאר מהדורות, שמעתי שהטעם כי ברור הוא שאינה ממוהרי"ח ז"ל דא"א שהוא יכתוב היפך דברי רבינו האריז"ל כי כבר נודע עוצם עוזו תורתו בנגלה ובנסתר (וכמ"ש

(16) ראה לעיל ח"ב פ"ב נספח ב בארוכה (עמ' תקכג ואילך).

(17) כ"כ גם לעיל ח"ג טענה ומענה א הערה 85 (עמ' תקצד).

בשׁו"ת מילי דעזרא (סי' יו"ד) שאין בדורנו כמוהרי"ח ז"ל בעל בן א"ח בקי בקבלה ותורת האר"י ז"ל כמוהו ע"ש) (ולפיכך השמיטוה במהדורות החדשות. ולענ"ד אף שאיני כדאי, אין בזה טעם מספיק לפקפק בתשובה זו שיצאה מתח"ק דמוהרי"ח ז"ל, ויתכן שהוא הבין אחרת בדברי האריז"ל ובפרט שלשונו שם ושמושי הלשון (כמו שכתב "שכ"כ האריז"ל בשער טעמי המצוות" והוא יחיד בלשון זו ואכמ"ל) מראים שהוא למוהרי"ח ז"ל. וההכרח לדבריהם אינו מוחלט ולדוגמא ראה מ"ש הרה"ג הרנ"ך ז"ל בס' מעשה נסים הנד"מ (עמ' קט"ו ערך בניהו, ד"ה אמנם) ותבין, וע"ש מ"ש בס"ד. וכן כיו"ב במ"ש מוהרי"ח ז"ל בשו"ת תורה לשמה (סי' עז"ר) וזה דלא כהאריז"ל עי' ברכי יוסף יו"ד (סי' רצ"ב) וכן מ"ש בשו"ת רב פעלים בענין הלל ואכמ"ל*¹⁷.

וע"ע למוהרי"ח ז"ל גבי גידול הזקן ופאות הראש בספרו בן איש חיל ח"א בדרושים לשבת זכור (דף כ"ג ע"ג) ע"ש, ועוד שם (דף כ"ז ע"א וע"ב ודף ל' ע"א) ע"ש. וכן בבניהו על תק"ז ח"ב (דפ"ה ע"א) וכמדומני שגם בכיאוורו לאבות דבר בזה.

[הוספה לאחר זמן:]

ועיין לדו"ז מוהרי"ח ז"ל בעל בן איש חי ושא"ס, בספרו שיצא לאור מכת"ק זה עתה ממשי והוא ס' אורח לחיים על הגש"פ שכתב שם (עמוד ר"מ) להסביר מדוע נהגו שלא להסתפר בימי העומר וכתב בתוך דבריו הק' "ולפי זה גם שערות הראש צריכין גלוח כי הם ממותרי הגוף, כמו הערלה שצריכה קצוץ מפני שהיא מותרי הגוף, כן האדם נברא בשערות הראש כדי שאח"כ יתוקן ע"י אדם שיוסרו השערות ע"י גלוח בידי אדם, אבל שערות הזקן שנתנם הקב"ה באדם אחרי היותו שלם בדעתו אינם נחשבים למותרות הגוף שצריך להסירם ע"י אדם, דשערות הזקן נתנם הקב"ה באדם בשביל הידור, כמ"ש הדרת פנים זקן", עכ"ל¹⁸.

כב. עמוד רס"א בדברי רבינו החפץ חיים זלה"ה.

שמעתי מר"מ ליברמן שליט"א מפינסק שהוא למד בישיבת החפץ חיים בראדין בערך בשנת תרפ"ח, ואמר שהיה זמן שדבר החפץ חיים

*17) אבל בספרו "שו"ת תורה לשמה" סי' רטו, כתב הגאון מוהרי"ח זצ"ל, בעל "בן איש חי", בעצמו: "כללות זקן עליון הוא כתחתון וכמ"ש מרן [האר"י ז"ל]. ולכן ראוי שגם בזקן התחתון של אדם התחתון לא תגע בו יד להעביר השער לא במספרים ולא בסם. אם השערות של זקן התחתון ארוכים הרבה וקשה עליו. אפשר לקוץ מן האורך שלהם. משא"כ בזקן העליון דבכל אופן אסור לא תגע בו יד".

בארוכה ע"ד הנדפס בשו"ת רב פעלים ח"ד הנז' – ראה לקמן "הוספה ה" בתשובת הג"ר יעקב משה הלל שליט"א שהאריך לחלוק עמ"ש הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א כאן, ע"ש.

18) ראה לעיל ח"ב פיי"ט ("הדרת פנים – זקן").

זלה"ה אודות גידול הזקן ופעם אחת אחז בזקנו ואמר "איני אומר לגדל זקן כשלי, מ"מ אף שאין אחד חשוד אצלי שמגלח בדרך איסור חלילה, אבל מדוע להביא עצמו לידי חשד שמגלח בדרך איסור"¹⁹. וזה היה שלא כדרכו ז"ל שעפ"ר דבר בעניני לימוד תורה ושמירת הפה וב"א לחברו ועוד שמעתי ממנו בזה, ואין להאריך כעת.

כג. נספח להנ"ל אות י'.

במכתבי הקודם אל מעכ"ת נ"י הבאתי דברי הגחיד"א ז"ל שגרס בדברי יין המשומר שגילח זקנו בתער וכו', ע"ש באות י' מה שהעירונו בזה, ועתה יצא לאור מחדש ספר לחם מן השמים מנכרו הרמ"א ז"ל ובסופו צורפו דרשות מהגחיד"א ז"ל גופיה, ומצאתי שם בס"ד בח"ב בדרשה לשבת תשובה (דף ע"ח רע"א) שכתב "א"נ אפשר לרמוז במ"ש בספר יין המשומר דהוה עובדא בימי רבינו יהודה החסיד ז"ל שהי' עשיר אחד מגלח זקנו בתער והרב ז"ל הי' מוכיחו שבכל פעם הוא עובר בחמשה לאוין וחייב חמשה מלקיות, ואם כה יעשה פעמיים בשבוע חייב עשרה מלקיות ובשנה בערך חמש מאות מלקיות, ואם עושה בפרהסיא הוא עון חילול ה' החמור" וכו' ע"ש ודוק בגירסתו וצ"ע, ואכמ"ל כעת. [ע"ע לקמן אות לד].

כד. ח"ב פ"א ("מכונות גילוח"):

[ראה לקמן "הוספה ד", דיון ו, אות ג].

כה. שם.

כתב הגאון מהרמ"ך ז"ל בספרו ברית כהונה חיו"ד (מע' ז אות ט') "בימינו אלה הובאו כלים הנקראים בשם מכונות, ואינם זוגיות כמספרים שהוא זוגי אלא הם נפרדים (ובערבית נקרא ראזוא'ר) ודינם כדין תער ממש, ויש הטועים שחושבים דשם מכונה אחד הוא ואין מבדילים בין מכונה זוגיית למכונה נפרדת, וראוי לדרשנים להעיר לבב הצבור על זה, כי המכונות שאינם זוגיות כמספרים שהוא זוגי דינם כתער ממש ואיסורם מה"ת, ואין ללכת אחר השם אלא אחר הפעולה, ואם הפעולה פעולת תער הרי דין תער יש לה" עכ"ד ז"ל. (ולדבריו אלו העירני ח"א נ"י).

כו. שם אות ג'.

בספר שלחן מלכים (דף רפ"ו סע"א) כתב "ובתשובות זרע יצחק (סי' י"ב) דן במי שגילח פאות הראש במספרים כעין תער שסבר שמותר לעשות כן, ונודע לו שהוא איסור, ומבקש תשובה, והשיב דאומר מותר שונג הוי (כט"ז יו"ד סי' צ"ט סק"ט) וצריך לקבל תשובה כעושה איסור בשונג, והקל קצת בתשובתו יען דלהרמב"ם אין איסור אלא בתער עש"ד, הרי דשגגת

(19) ראה לעיל שם פ"ו ("חשד ומראית עין").

עשה בעי כפרה", עכ"ל השלחן מלכים. [ואין הספר הנ"ל תחת ידי לראות מ"ש, ואולי דן שם גם גבי גילוח הזקן, וגם מ"ש דאמר מותר שוגג הוא, אינו פשוט כלל, ועיין מ"ש בזה הגאון אור העולם מוהר"ח וואלאז'ין זלה"ה בתשובתו שנדפסה בסוף שו"ת בית הלוי ח"ג (סי' ג') ע"ש עיזו תורתו וע"ע שו"ת חיים שאל ח"א (סי' מ"ח) ושו"ת מהר"י אסאד ח"ג (ס"ס רס"ט) ותורת חכם לגר"י ידיד ז"ל (סי' כ' דמ"ב ע"ג ואילך) ואכמ"ל כאן, וסיום דברי הרב שלח"מ צ"ב].

ועוד בהך מילתא עיין להגאון נר מערבי מופת דורו (כלשון דו"ז הגר"ח ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח ס"ס כ"ב) מוהר"ר יצחק בן וואליד ז"ל בשו"ת ויאמר יצחק ח"א (חיו"ד סי' נ' דף ל"ז ע"ב) שכתב "ועל מה שמגלחים הפאות במספרים כעין תער, חלילה להתיר בזה, ומעולם לא שמענו ולא ראינו עושים כזה אלא שמניחים המסרק על הפאה וגוזזים במספרים, ודבר זה א"א להעשות כעין תער, וכמ"ש הכנסת הגדולה יו"ד (סי' קפ"א הגב"י אות ח') וכתב בספר הזכרונות ראיתי מי שנוהג שלא להסתפר אלא ע"ג מסרק של ספרים, שבזה אין המספרים נוגעים בבשר כלל ובדרך זה ירא שמים יוצא ידי הספיקות כולם". ועע"ש מ"ש אודות גילוח השפה העליונה בתער²⁰ וכן בגילוח תחת הגרון²¹, ע"ש.

כז. שם.

ראה לקמן אות לג.

כח. שם פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא").

כתב הגאון מוהר"ר יצחק מולכו ז"ל (אחיו של הר"ב שלחן גבוה על שו"ע) מעי"ת שאלוניקי בספרו הנפלא ארחות יושר (פרק עשירי, עמוד קי"ג בנדמ"ח) וזל"ש "וכבואם לגלח את שער ראשם יכווננו את ליבם לקיים מצות פיאת הראש, ובכל פעם שהוא מגלח ומניחה הוא מקיים מצוה. והשי"ת במשפט יבוא עם אותם אנשים המשחיתים פאת ראשם ואינם מניחים אלא שלוש או חמש שערות, ונראה להם פאת הראש כמשא כבד. ואנשים אלה לא קיימו מצות פאה מעולם לדעת כל הפוסקים.

"ומקצתם מקצצים קוצי הזקן שיהיה זקנם שוה וישר ולא יצאו השערות לכאן ולכאן כמו שמשווה האומן את מכבד הבית הנקרא מטאטא, ועליהם נאמר "וטאטאטיה במטאטא השמד", והוא עוון שאין לו הנאת ממון ולא תאוה אלא רעות רוח, מואסים במה שאמר הכתוב: "ואבדיל אתכם מן העמים"²² וכן "וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה"²³, ועושים

(20) ראה לעיל שם פי"א ("גילוח השפם").

(21) ראה לעיל שם פי"י ("העברת הזקן שלא במקום הפאות").

(22) ראה לעיל שם פ"ד ("חקות גויים").

(23) ראה לעיל שם פי"ט.

היפך כוונת הבורא. ובפרט בערי אירופה וכיו"ב שמספרים זקנם בתער, ומתחילה היו מגלחים במספרים כעין תער, ועכשיו רבו כמו רבו הפרוצים, שרבה להם ההוצאה לגלח במספריים כעין תער שצריך להתעכב שעה אחת או יותר ומגלחים עצמם בתער, והעבירו תער על כל בשרם, ונעשה להם כהיתר, וביניהם הבאים אחריהם נדמה להם שמותר לגלח הזקן בתער, דכיון שאדם עבר עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר.

"וכמה הפליגו חכמי המוסר בעונש המשחית פאת זקנו שמנדין אותו, ואת נשמתו יוציאו ממנו מלאכי חבלה הדומים לפרות, וסימן לדבר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית – ראשי תיבות פרות"²⁴.

"ושמעתי טעם רעוע לזה שמספרים זקנם והוא מפני שתופסים סכנה במלכותם מי שאינו מגלח פאת זקנו. ופיהם דבר שווא, דאם כן כשהם במלכות תורקיה למה הם מספרים זקנם, ואם תאמר שדעתם לחזור, לכשיחזרו לעירם ויהא להם סכנה אז יגלחו זקנם לפי דעתם, ולא יעבור בכמה לאוין בכל פעם שמתגלח.

"ובשנה זאת שבאו הרבה אנשים מעיר לארסו יע"א לקבוע דירתם במחננו הקדוש (בע"ת שאלוניקי) והיו בהם אנשים שמקצצים קוצי זקנם שיהא זקנם שווה ולא יצאו השערות לכאן ולכאן ומגלחים פניהם ותחת גרונם ואם אין אומר להם יבואו לאיסור תורה, וכן הרבה סוחרים שהולכים ושבים לשאר ארצות והיו תופסים מנהג הרע הזה, ונגררים אנשים הרבה אחריהם, ואזרתי כגבר חלצי לגזור עליהם ועל ספרי ישראל שלא יעשה כזאת בישראל, ושבח לשם ית' ששמעו לקולי, שישראל קדושים הם, וכל העם בשגגה, זולת קצת עשירי עם שרוחם זחה עליהם ועדיין לא שמעו אלי, ואם איישר חילי אשבר מתלעותיהם.

[א"ה עיין בספר הזכרונות (זכרון ו') ובסופו כתב וז"ל "כל שכן כי מן הדין אין דרך לנטות ימין ושמאל כאשר כתבנו, ואפילו תחת הגרון כבר העיר רבינו יונה (באגרת התשובה) שכל גלוח צרפת לא היו מעבירין בו תער וכ"כ סמ"ק שאסר ר"ת ע"ש" עכ"ל יעו"ש]²⁵.

"והירא את דבר ה' לא יעביר תער על כל בשרו ואזי אני קורא בו: "ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו"²⁶. ולא יגלח כלל לא בתער ולא במספרים לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום כלל ועיקר זולת השיער שעל השפה המעכב את האכילה. ובפאה יניח כל רוחב הצדדים שהוא כל השיער שיש מן האוזן עד שליש המצח שהוא מקום החלק שיש בראש משני צידי המצח ומפסיק בנתיים, ושיעור גובה מלמעלה מעל יותר יותר מגובה האוזן". עכ"ל של הר"ב ארחות יושר ודפח"ח.

(24) ראה לעיל שם פי"ג ("עונשים").

(25) ראה לעיל שם פי"י.

(26) ראה לעיל שם פי"ט.

(ולזה העירני ח"א נ"י).

כט. שם פי"ג ("עונשים").

ראיתי לאחד קדוש מדבר מוהר"ר שלמה אל-עמי ז"ל – ממגורשי ספרד – באגרת המוסר שלו, שאחר שהאריך בתוכחת מוסר על מה ולמה באה אלינו הרעה הזאת שגורשנו מספרד, כתב "דע והאמן כי מידינו היתה זאת אלינו, ברוב עונינו נגלו שולינו נחמסו עקיבנו, כי צדיק ה' וישר אל דינו, לא מלבו ענה ויגה לבנו, עונותינו הטו אלה וחסאינו מנעו הטוב ממנו, כי לא קצרה יד ה' מהושיענו, ובמדת המשפט הביא עלינו את המהומה הזאת והחרדה, מדה כנגד מדה, תחת היותנו לבושים מלבושיהם, הלבישנו בגדים שונים להיות ניכרים בחרפה ובוז, וכל העם רואים, ותחת השחתות פאות ראשינו וזקנינו, נגזר עלינו לגדל שער זקנינו וראשינו כאבלים" וכו', ע"ש (דף יו"ד ע"ב), וכן עוד שם (דף י"ג ע"א) כתב מהר"ש אל-עמי ז"ל "בעבר האחד היהודים האומללים נתונים לעם אחר הרוגים גרושים ושלולים, ובעבר האחד סמוך לו בני העורים והחרשים אוכלים בשמחה לחמם מחללים בחלילים ומתהוללים, לובשי מלבושי עכומ"ז מוקפי ראש מגולחי זקן, מכת אויב אכזרי הכה אותנו ולא חלנו כלנו ולא לקחנו מוסר ולא נכנענו וכו'", ע"ש.

מבואר יוצא שאחת הסיבות לגלות ולגרוש ספרד המר והנמהר (עיי"ש מהר"י אברבנאל ז"ל בהקדמתו לספר מלכים ובכמ"ק) היתה על השחתת פאות הראש והזקן. וד"ל.

[אגב רבינו החיד"א ז"ל בשם הגדולים כותב ע"ס אגרת המוסר "דברים נחמדים מזוקקים שבעתים", ע"ש].

ל. שם פי"ד ("מסירות נפש").

עין שו"ת אמרי נועם ח"ב (סי' ט"ז) מהגה"ק מדזיקוב ז"ל, שנשאל "בעסק הגזירה רח"ל שלא ישא אשה עד שילביש את עצמו במלבושי נכרי ולגלח הזקן, אם מותר עפ"י התורה", יע"ש מה שהאריך לפלפל אם היתה הגזרה שיהרג באם לא יעבור על הנ"ל, אם היה צריך למסור נפשו על זה, ומסיק (בד"ה ומעתה) דתליא במחלוקת רש"י ושטה מקובצת, וכתב "ומעתה בנ"ד שהמלכות גזרה שיגלח זקנו וילביש עצמו במלבוש נכרי ובאם לאו יהרג, הוא באמת קום ועשה שצריך לעשות את העבירה בידים, רק שבידם לכופו ולגלח זקינו בעל כרחו, א"כ הדבר תלוי בשני הטעמים וכמ"ש דלרש"י ז"ל אסור כי הוא בקום ועשה, ולשטמ"ק כיון שבידם לכופו ולגלחו בעל כרחו, גם הוא עצמו מותר לו לעבור ואל יהרג" וכו', ושם בסוף דבריו (דכ"ח ע"ב ד"ה תשובה) כתב "וכי אנו חוששין מחמת לאו דלא תקיפו, הלא יכול ע"י סמים, אלא עיקר החשש שלא ילך בדרך עכו"ם שיש

צניעות בדבר וזה אסור אף ע"י סמים²⁷, וע"ז בידם לכוף וכו' ע"ש. צא ולמד חומר הענין ודו"ק.

לא. שם פי"ז ("מניעות מצד פרנסה").

כתב מהר"א פאלאג'י ז"ל בספר פדה את אברהם (מע' ל' אות ה') "לא תשחית את פאת זקנך, דכתב הש"ע דדבר המעכב את האכילה בשפתיו מותר לגלח, ורע בליעל מגלח זקנו בטענה כי לבחור נותנין לו שיעור פרנסתו כדי שילמד ואם יש לו זקן ממעטים לו, וא"כ הוי לי' דבר המעכב את האכילה, וזה נרמז בתהלים (מזמור נ') מה לך לספר חוקי לשון תספורת, בטענה ותשא בריתי עלי פיך דהוא דבר המעכב את האכילה, וזה מורה פנים בתורה שלא כהלכה". עכ"ד²⁸. [ועע"ש באות ז' שכתב דאין מקום פטור ללויים המגלחים זקנם בטענה דמהרה יבנה המקדש ויעבירו תער על כל בשרם ע"ש מדוע אכן אין זו טענה, ויש להוסיף דנודע די"א דהלויים לא העבירו תער על זקנם ועמ"ש בזה הגחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ה) ע"ש²⁹. שו"מ באריכות בזה בשו"ת קול מבשר ח"א (סי' ל"ח) ע"ש. ובפרט צ"ע אי לכשיבנה המקדש במהרה כיר"א יצטרכו הלויים לגלח כל בשרם, ועיין מ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות נגעים (פי"ד מ"ד) וספר החינוך (מצוה שע"ז) ומדרש הגדול במדבר (ח' ז') ואכמ"ל].

ועיין לגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו הכתוב לחיים על תהילים (פרק נ') מ"ש עוד בביאור הפסוק מה לך לספר חקי, ע"ש.

לב. שם פי"ח אות א (שליח ציבור).

כתב הגאון מהר"ח פאלאג'י ז"ל בספר תנופה חיים, על תנ"ך, עזרא (פרק ג' אות ד' דף רע"ח ע"ד) "ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה'. איתא בחולין (דף כ"ד ע"ב) שנו רבותינו נתמלא זקנו ראוי להיות ש"צ ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו, ומאימתי כשר לעבודה משיביא שתי שערות, רבי אומר עד שיהיה מבין עשרים שנה, דכתיב ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה, ואידך לנצח שאני, ע"כ.

וראיתי להרב כבוד חכמים שם דכתב דשליח צבור המגלח זקנו אפילו בסם אינו ראוי להיות ש"צ דאינו בשלימות דיקנא, וק"ו כשהוא בתער דעובר על איסור תורה דוודאי פסול לש"צ ועיין בספר מנחת אהרן (כלל י"ב סי' כ').

ותלי"ת דבעירנו אזמיר יע"א בכל בתי הכנסיות השלוחי צבור הם רבנן דפקיע שמיהו ויראים את ה' דלא פשטי ידייהו בדקנייהו כלל, אך לבי

27 ראה לעיל שם פ"ט ("סם") אות ג; שם פ"ד.

28 ראה לעיל בפתיחת החיבור במכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א בסופו (עמ' 31).

29 ראה לעיל ח"א ערך "תרומת הדשן" הערה 196 (עמ' קכט).

נוקפי על הבתים והחצרות דמתפללים שם ערבית ומנחה ולפעמים גם תפלת שחרית דמתאספים השכנים לשם, וקם להיות ש"צ מי שמגלח זקנו בשביל שקולו יותר טוב, והלואי שלא יקום כי לא בחר ה' בזה, ובפרט כשימצא אחר דיכול להוציא הרבים י"ח והוא פשוט" עכ"ד ז"ל, ע"ש.

[ועל העיר אזמיר אז, ראה מ"ש מהר"ח פאלאג'י ז"ל בכף החיים (סי' כ' אות ו') "כאן באזמיר נמצאו כמה ישיבות גדולות ובתוכם ישבו רבנן דפקיע שמיהו ואין לך מבוא שלא ימצא בו ישיבה גדולה ושמה ישבו רבנן סבוראי בעומקא של הלכה". וע"ע שם (סי' ב' אות א' וסי' י"א אות ל"א וסי' כ"ט אות ד' וה'), ע"ש. ועשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ב סי' קנ"ב) "ושאלתי לכמה חכמים מופלגים מאזמיר והוא עיר מלאה חכמים וסופרים", ודו"ק].

לג.

איברא דהא אמינא לברורי, במ"ש מעכ"ת נ"י בספרו (ח"ב פ"א אות ג' ובח"ג טענה ומענה א' אות א') ובעוד כמ"ק, דהמגלח עצמו במספרים כעין תער (למ"ד דמותר וכפסק מרן ז"ל) מעייל עצמו לספק איסור תורה בהיות שגילוח פיאות הראש אסור במספרים כעין תער לרוב הפוסקים (וכ"כ בשו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ח ועמ"ש בברכי יוסף סי' קפ"א ואכמ"ל כעת) ורוב המגלחים זקנם מגלחים גם במקום פיאות הראש, ע"ש.

ולכאורה יכול הטוען לטעון דהרי מרן ז"ל פסק בשו"ע יו"ד (סי' קפ"א) וזל"ש "פיאות הראש הם שתיים וכו' ואינו חייב אלא בתער, ויש אוסרים במספרים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם". ולפי כללי ההלכה המסורים בידנו כל שכתב בשו"ע סתם וי"א הלכה כסתם, וכידוע ומפורסם לכל, ועמ"ש בזה בשד"ח כללי הפוסקים (סי' י"ג) ובארץ חיים לגר"ח סתהון ז"ל בכללים שבראש הספר (כלל כ') עש"ב, ואכמ"ל בזה, ולפ"ז בנדון דידן שסתם מרן ז"ל כשיטת הרמב"ם ודעימיה ז"ל שאף בפיאות הראש לא נאסר אלא הגילוח בתער וכנ"ל, א"כ מאן דעביד הא (דסומך על מרן ז"ל בגילוח פאות הזקן במספרים כעין תער) עביד נמי הא (לסמוך ע"ד סתם מרן ז"ל גבי גילוח פיאות הראש במספרים כעין תער). כך לכאורה יכול הטוען לטעון.

מיהו נלע"ד דכמה תשובות בדבר, ולא מבעיא לפי מ"ש הרבה אחרונים ז"ל דאף שסתם מרן ז"ל להתיר ואח"כ כ' יש אוסרים חושש הוא לסברת האוסרים לכתחלה וכמ"ש מו"ז הגז"ל בכף החיים סי' י"ג אות ז' משם הרבה פוסקים ע"ש, ועיין לגאון מהרח"ך ז"ל בשמחת כהן ח"ה (עמוד תמ"ו סוף אות ז') דרוב הפוסקים הסכימו כן, וע"ע לו שם (עמוד מ"ה ועמוד נ' ועמוד ע"ט ועמוד ת"א) ועוד, ועיין למהרמ"ך ז"ל בזה בשו"ת שואל ונשאל ח"ב (חאו"ח סי' כ"ט וחיו"ד סי' נ"ד) ובספרו הלכה למשה (מע' ס' אות ב') וצ"ע במ"ש בשואל ונשאל ח"ג חאו"ח (סי' כ"ה)

ע"ש ואכמ"ל בזה ונתבאר במק"א.

מיהו אף לחולקים דדעתם דלעולם הלכה כסתם מ"מ י"ל דכאן יודו דהלכה כ"א שגילוח פאות הראש אף במספרים כעין תער אסור, דהנה עיין בשו"ע או"ח (סי' רי"ט ס"ט) שמרן ז"ל הביא בסתם דעת הריב"ש ז"ל דברכת הגומל חייבים לאו דוקא הני ארבעה, חולים וכו', וכו', אלא אף כל מי שאירע לו נס כגון שנפל עליו כותל וכו', ואח"כ כתב מרן ז"ל "וי"א שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות", ע"ש. ונחלקו האחרונים ז"ל איך דעת מרן ז"ל, דהגר"י עייאש ז"ל בשו"ת בית יהודה ח"א (סי' ו') ס"ל דדעת מרן ז"ל כסברת הריב"ש ז"ל דכתבה בסתם, ואילו ג"ע החיד"א ז"ל בכרכי יוסף שם (אות ח') כתב ע"ד וז"ל "ולא ידעתי מה יושיענו שהביא מרן ז"ל סברת הריב"ש בסתם, אחר דפירש וסיים וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות" ע"ש, וכן פסק עוד בספרו מחזיק ברכה (שם אות ו') ובספרו לדוד אמת (סי' כ"ג אות ו') ואחר הכרעת הגחיד"א נמשכו הרבה אחרונים ז"ל וכמבואר בכף החיים למוז"ה ז"ל (שם אות נ"ב) ע"ש, חזינן דאף דקיי"ל כסתם היינו דוקא היכא דלא גילה מרן ז"ל היכן דעתו נוטה, אבל כשיש גילוי איך ס"ל למרן ז"ל לא נקטינן כסתם, וא"כ הוא הדין נמי בנדון דידן, דאה"נ מרן סתם כהרמב"ם ז"ל דאין חייב בגילוח פאות הראש אלא דוקא בתער, מ"מ הרי אח"כ כ' וי"א דאסור אף במספרים כעין תער ויש לחוש לדבריהם, הרי וגילה דעתו דעת עליון דס"ל כ"א, וכמבואר לעיל מדברי הגחיד"א ז"ל. [ונודע דעת הרבה אחרונים ז"ל דלדין קבלנו הוראות הגחיד"א ז"ל כהוראות מרן ז"ל וכמ"ש ש"ב הגרע"א סומך ז"ל בספר זבחי צדק משם רבו הוא זקני הגר"מ חיים זלה"ה (עיי"ש בח"ב בשו"ת עמוד מ"ב ועמ' פ"ט, ושם בסי' ק"י אות קנ"ח) וע"ע מ"ש דו"ז הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה בעל בן איש חי, בספרו ארח חיים על הגש"פ (עמוד רי"ח אות א') ודוק, וע"ע מ"ש בזה הגאון מהרמ"ז ז"ל בשו"ת וידבר משה (דט"ו סע"ד, ודט"ז רע"ב) ובשו"ת ויען משה (ד"א סע"א וד"ד סע"ב וד"ו ע"ד אות מ"ח וסי' פ"א וסי' פ"ד וע"ש סי' ע') וראה עוד מ"ש בזה בס"ד במכתבי שבס"ס ציון לנפש צבי מדידי הרה"ג מהר"מ שפיעלמאן שליט"א דף שע"ה ואכמ"ל]. ועיין עוד לגחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סי' ס"ו) ובשד"ח בכללי הפוסקים (סי' י"ג אות י"ג וי"ז) ודו"ק.

עוד יש להוסיף דהכא כו"ע יודו שאסור לגלח פאת הראש אף במספרים כעין תער ושכן גם דעת מרן השו"ע ז"ל והוא עפ"י הידוע לנו דאף דקיי"ל סתם וי"א הלכה כסתם מ"מ היכא דדעת הי"א היא דעת רוב הפוסקים קיי"ל כ"א וכמ"ש ביד מלאכי כללי השו"ע (סוף אות י"ז) ובשד"ח (שם אות יו"ד) עש"ב וא"כ כאן שכבר כתבנו שדעת רוב הפוסקים דגילוח פאות הראש אסור אף במספרים כעין תער, וכ"כ מר"נ בספרו בהרבה מקומות ע"ש, מבואר יוצא דאף דעת מרן ז"ל דקיי"ל כ"א ולא

כסתם. ודו"ק. [ועיין לגחיד"א ז"ל בברכי יוסף חו"מ (סי' י"ב אות ו') דפסק להחמיר כתוס' ולא כסברת הרמב"ם, שפסק בשו"ע כוותיה, משום דרוב הפוסקים ס"ל כתוס' ע"ש, חזינן דס"ל דיש לפסוק כרוה"פ להחמיר באיסורי תורה אף נגד מ"ש בשו"ע ע"ש, ויש בזה אריכות וע"ש בספר פנים במשפט (אות ד') ובחק"ל בכמ"ד ואכמ"ל].

מסקנה דמילתא לענ"ד דהכא אין לסמוך על סברת הרמב"ם ז"ל דהביאה מרן ז"ל בסתם וכמשנ"ת מכמה טעמי תריצי בעז"ה.

ותלי"ת מצאתי לגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"א חיו"ד (סי' צ"ז) שעמד ממש בדין זה אי קיי"ל כסתם או כ"א ואסור אף במספרים כעין תער, והביא דברי הגחיד"א ז"ל בברכי יוסף או"ח (סי' רי"ט) הנ"ל שנחלק עם הגר"י עייאש ז"ל בכיו"ב וסיים להלכה "דאם ראינו עושים כסתם מרן אין מקום להכריז להם שלא יעשו כן וכן אין להעניש מי שעושה כסתם מרן ז"ל, אך יש להודיע ברבים דיש חששא בזה ושראוי להחמיר, וכן ראוי לכל אדם להחמיר לעצמו, ובמקום שאין כח ב"ד יפה ועל פי רוב אין דבריהם נשמעים י"ל דבכה"ג יש להעלים עין דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים וצע"ע בזה". ואף שאיני כדאי מ"מ לענ"ד נראה עיקר דיש למונעם ולהכריז שאסור משום דהכא דעת מרן ז"ל דדעת הי"א דאסור אף במספרים כעין תער וכמבואר מכל הטעמים שכתבנו לעיל, וכן מבואר בספרו דמר נ"י (שם). [ומ"ש דמוטב שיהיו שוגגין וכו' יל"ע בזה לפי המבואר בשו"ע סי' תר"ח ס"ב ובכה"ח שם. וע"ע לגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"א חאהע"ז (סי' ע') ובח"ב (חאו"ח סי' מ"ט וחיו"ד סי' קי"ד וחאהע"ז סי' ס"ז) מש"ש בענין סתם וי"א ומרן סיים דיש לחוש לי"א ע"ש ואכמ"ל יותר].

קנצי למילין, דיפה סיים מר נ"י ספרו היקר בדברי קהלת סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור. וע"ש בתרגום ודוק היטב.

הוספות להערות הנ"ל שלח הגאון רבי יעקב חיים סופר לקראת הו"ל ד"קונטרס המילואים" לספר הנוכחי בשנת תשל"ט, אך הגיעו לידי באיחור זמן, ולא נכנסו בהקונטרס, וע"כ הנני מפרסם החומר החשוב לקראת מהדורה השלישית*:

(* שוב הדפיס הגאון הנ"ל הערותיו הנ"ל בספרו "כנסת יעקב" וכתב ב"פתיחה": "אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: קונטרס זה אשר נקרא בשם הדרת פנים הוא מכתב הערותי אשר נדפס בספר החשוב הדרת פנים זקן אשר כל כולו עוסק בענין גודל החיוב לגדל זקן והמקבץ בתוכו כל דברי רבותינו גאוני הדורות חלקם בחיים בענין זה ונדפס בניו יארק שנת תשל"ח, וראיתי לצרפו כאן יחד עם שאר קונטרסי הערותי ואקוה שיהיו הדברים לרצון לפני אדון כל אמן".

בס"ד יום ה' כ"ד שבט תשל"ט. ירושלים ת"ו
 כבוד מעלת ידידי הרה"ח חו"ב . . .
 כמו"ה משה ווינער שליט"א

אחדשה"ט וש"ת בידידות, אתמול קבלתי ספרו הפ"ז שי"ל
 במהדורה שני', ויישר כוחו. עצם ההוצאה שני' של הספר מעידה כי דברי
 מעכ"ת נ"י עשו רושם, והציבור מתעניין בהך מילתא, ואשריו שזכה להיות
 ממזכי הרבים בזה.

עוד הנני מודה לו על שהדפיס הערותי (בחלקם) וההגהה מדויקת
 ויישר כוחו.

הואיל וראיתי בפתח דבר של ההוצאה השני' שמעכ"ת נ"י עומד
 להוציא – בפני עצמו – קונטרס מילואים וכו', ראיתי לנכון לשלוח לך עוד
 כמה דברים שמצאתי בס"ד בהך ענינא ואקווה שיהיו לרצון, ותמצא להם
 מקום בקונטרס המילואים הנ"ל, ותשו"ח לו מעתה . . .

מזמן רציתי לשלוח לו המובא לקמן, אלא שהייתי טרוד מאוד מחמת
 שבעזה"י נתמנתי לראש ישיבה כאן ולא הייתי מופנה כל עיקר, ועתה ראיתי
 שא"א להמתין כלל ולפיכך כתבתי לו במהרה מהמצויין אצלי, וידע עוד
 שבספר זכרון למשה שהו"ל ר' יוסף שוורץ ז"ל הי"ד, למלאות מאה שנים
 לפטירת הגאון חת"ס זלה"ה מצאתי שם (בדף נ"א) במכתב דאותם אנשים
 דלא מעלי עוד ידיעה על תגלחת הזקן, וחשובה היא לענ"ד, לכמה ענינים,
 אלא שבהיות שהמכתב כתוב חציו באידיש ואני אינני מבין שפה זאת לא
 העתקתי הדברים במכתבי כלקמן, ועל חכמת משה נ"י סמכתי שיבין
 מדעתו מה צריך לעשות, ומראה מקום אני לך ע"ש.

ובזה הנני ידידו הדוש"ת מברכו בבה"ת

ובכל מילי דמיטב להעית"ש

מצפה לתשובתו הרמתה

יעקב חיים סופר

לד. עמ' צ"ה ואילך. [רבינו יהודה החסיד"].

מצאתי בס"ד מרגניתא טבא בהך ענינא, היוצאת מפי חסידא קדישא
 חד מן קאמיא רבי יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן תתס"ד, דפוס
 ברלין) ואלו דבריו:

"בתחילה היו נכנסים לבית המרחץ להזיע בשבת, וכשראו שהיו
 מחללין שבת גזרו על הזיעה. [עיין שבת דף מ' סע"א]. הרי כל דבר שמותר
 ובאין ממנו לידי איסור יש לנו לגזור על המותר כדי שלא יבואו לעשות
 האיסור, וכגון במדינה שרגילין לגלח הזקן במספריים ומקצתן עושין כעין
 תער ומקצתן מגלחין בתער, יש לגזור שלא יעשו במספריים כדי שלא

יחטאו" עכת"ד ז"ל.

ומדברי קדשו ז"ל נמצינו למדים כמה הלכות גדולות והן:

(א) כל דבר שכלפי עצמו מותר הוא, אלא שיש חשש שמחמתו יבוא לידי מכשול עוון יש לאוסרו, ועיין מ"ש בס"ד במכתבי הנדפס בספרו דמר נ"י [לעיל אות א'] ובקונטרסי אות יעקב שבס"ס סדר היום הנדמ"ח (עמוד רצ"ו) ע"ש ודו"ק.

(ב) מדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל יוצא דס"ל דאסור ממש לגלח במספריים כעין תער, ולא עוד אלא שאף במספריים דאינן כעין תער נמי אסור, שהרי בריש דבריו כתב דהיו רגילין לגלח בג' אופנים והם א': מספריים. ב': כעין תער. ג': תער. ומוכח דמספריים היינו מספריים דאינן כתער, דאלת"ה אלא מ"ש רבינו יהודה החסיד ז"ל מספריים כוונתו למספריים כעין תער, א"כ היינו כעין תער דנקט בהמשך דבריו, ומהו מספריים ומהו כעין תער, אלא וודאי כדאמרן, דמ"ש מספריים רצונו לומר מספריים דלא הוו כעין תער, ודוק בזה, ואעפ"כ סיים בסוף דבריו דיש לאסור במספריים, עיין בלשונו ז"ל, וא"כ ק"ו למספרים כעין תער דס"ל לריה"ח ז"ל דאסורות.

ולפי זה הנה לא מבעיא לאותם הפוסקים (הביאם מר נ"י בכמה מקומות בספרו) דדין מכונות גילוח הוי כתער (או עכ"פ כעין תער) שפשיטא דיש לאסרם אלא אף למי שרצה להתיר הרי לדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל יש לאסור אותן, ומהטעם שכתב ודו"ק.

(ג) מדבריו ז"ל למדנו דסבירא ל' דאף מספריים דלא הוו כעין תער יש לאסור וכמפורש בדבריו, וכן הוא בספר הגן משם רבינו יהודה החסיד ז"ל דאף מספריים גרידא אסורות (וכמובא בספרו דף צ"ה ע"ש). ובזה א"ש הערת ותמיהת הגאון האדמו"ר ממונקאטש ז"ל בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סימן מ"ח) על דברי רבינו יהודה החסיד ז"ל דאסור הגילוח אף במספריים דמה טעמו ע"ש [ועמ"ש מר נ"י בספרו עמוד צ"ז] דלפי מ"ש כאן מובן דטעמו דרבינו יהודה החסיד ז"ל משום סייג וחשש וכמבואר בדבריו באר היטב ודו"ק.

(ד) עוד יש ללמוד מדבריו ז"ל לגבי המעשה המובא בשמו בספר קצור של"ה באותו עשיר שגילח בתער וכו' (עיין בספרו דמר נ"י עמוד צ"ז), ועיין בהערותי לזה [לעיל] אות יו"ד [ולעיל] אות כג, ויש להוסיף על מה שכתבנו שם שבספר ראשון לציון לרבינו האור החיים הק' ז"ל יו"ד (סימן רמ"ו) מובא המעשה בסתם עשיר שגילח ולא ככתוב בקצור של"ה שגילח בתער ע"ש), ולהאמור נטיית הדברים מראה דהנוסח הנכון שהעשיר לא גילח בתער, לשיטת רבינו יהודה החסיד ז"ל הכא דאף במספריים שאינן כעין תער אסור וכדלעיל ודו"ק. וי"ל. ועיין במ"ש מעכ"ת נר"ו (עמוד צ"ה הערה 126) וממ"ש כאן רבינו יהודה החסיד ז"ל יש ללמוד לשם ע"ש

ותבין.

לה. עמוד רל"ג [רבי חיים פאלאג'י"]

בדברי גאון עוזינו הג"ר חיים פאלאג'י ז"ל אודות חיוב גידול הזקן ואיסור השחתתו עמ"ש במכתבי הקודמים בס"ד [לעיל אות יט, לא, לב ולעיל עמוד רלה הערה 395; ועוד], ועתה בא לידי ספרו היקר תוכחת חיים וראיתי לו ז"ל בפרשת כי תשא (עמוד רב"י דפו"ח) שכתב "על כל דבר פשע וחטאה יבוא הרעש (ר"ל רעידת אדמה) ובכלל החטאים שגורמים רעשים בעולם הם פיאות שבת ועריות, כי על ידי השחתת הפיאות כדכתיב לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית פאת זקנך שהם חטאים הנעשים בשער ראשו, גורם החטא, ומאותיות שע"ר נהפך להיות רע"ש" וכו'. ובמפתח (שם עמ' ער"ב) כתב מהרח"פ ז"ל "גדול עונו מנשוא המשחית פאת הראש או הזקן" ע"ש.

עוד בספרו תוכחת חיים (פר' בחקתי, עמ' צ"ב) כתב מהרח"פ ז"ל "נקטינן מכל האמור דהאדם הוא הגורם להביא עצמו לידי עניות וכו' ולפעמים בהיפקרא ניחא להו לפרוק עול תורה ועול מצוות, נצמדים לבעל פעור לעשות מה שלבם חפץ, ובפרט שעוברים על לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית פאת זקנך, הנה אמרו ז"ל כי המגלח פאת הראש והזקן בא בגלגול בהמה בפרות, כי כן רמוז בר"ת פאת ראשיכם ולא תשחית הם אותיות פרות.

ובספר לחמי תודה (דנ"ב ע"ד) כתב "עוד יש לעורר לב העם בענין גילוח בתער שנפרץ בעונותינו הרבים עד שנעשה ממש כהיתר, ובהיות כן אין זה חידוש בעיני מה שמצטערים העולם לעת הזאת על מיעוט השפע, דהלא ידוע שעיקר כח השפע והברכה הוא ע"י י"ג מידות והם י"ג תיקוני דיקנא, וכמ"ש כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן, זקן אהרן שיורד על פי מדותיו, ועכשיו ממש רוב העולם רגילים להשחית זקנם בתער ובזה מתישים כח השפע של י"ג מידות, ולא עוד אלא שבימים הראשונים היו מניחים לגלח מערב שבת לערב שבת או מערב יום טוב לכבוד שבת ויום טוב, ועכשיו מניחים עצמן לגלח בכל יום, ואין מניחין השפעת י"ג מידות ללון אפילו לינה אחת, ויש לפרש בזה מ"ש רז"ל (שבת קנ"א ע"ב) על מה שכתוב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם, אלו בני אדם שעושין כל ימיהם כחגים ע"ש ורצונם לומר שעוברין על גילוח בתער כל ימיהם ע"י שעושים כל ימיהם כחגים, ומגלחים בכל יום לכבוד יו"ט, ורמז לזה פרש חגיכם, עם ח' אותיות והכולל עולה כמנין תער, ועוברין בכל יום על גילוח". עכת"ד.

והוסיף רבינו מהרח"פ ז"ל "וזהו הטעם שמצינו שבי"ג מידות יש כל אותיות א"ב חוץ מאות גימ"ל ואות זיי"ן, ובא לרמוז ג"ז, נוטריקון גילוח זקן, כי ע"י שחוטאים בגילוח הזקן שהוא השפעת השפע והברכה מי"ג מידות הם פוגמים בהם ומתמעט השפע והברכה, והרי הוא מבואר בזה

ח"ג (קלג ע"ב) "דא דדיקנא דאקרי פאת הזקן ולא בעי בר נש לחבלא האי סטרא משום האי חסד דלגו דעתיק יומין וכו' ופאת זקנם לא יגלחו, מ"ט בגין דלא לחבלא אורחוי דחסד" ע"ש. הרי לך דמכל הצדדים מביא את עצמו לידי עניות רחמנא ליצלן".

ועוד שם בתוכחת חיים (פרשת טהרה, עמוד נ"ה) הזהיר מהרח"פ ז"ל על המתלוצצים והמבזים ודרכם הייתה לתפוש בני אדם ולגלח חצי זקנם שהוא עון פלילי מר ונמהר ועוברים גם על איסור ולא תשחית פאת זקנך, והיא גרמא בנויקין שיפסיד האדם עושרו וממונו והוא בדוק ומנוסה עש"ד.

לו. עמוד תרי"ד ואילך [טענה ומענה ג": גירסת האגדתא בענין גילוח דערב ראש השנה].

בהך מילתא כתבתי בס"ד בתוספת חיים שבס"ס צוואה מחיים (אות מ"ט) ע"ש, ועוד כ' בס"ד במק"א ואכמ"ל. וכאן רק אעורר שמצאתי בס"ד לרבינו אליעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח בספרו מעשה רוקח (הנדפס בסאניק תער"ב) סי' קל"ב שגרס כך "בירושלמי פ"ק דר"ה גרסינן בנוהג שבעולם אדם יש לו דין לובש בגדים שחורים ומגדל זקנו וכו' אבל ישראל אין עושין כן שהם מובטחים בהקב"ה שימחול עונותיהם ולובשים לבנים ומגלחים וחותרין צפרנים ואוכלים ושותין שהקב"ה מוציא דיננו לכף זכות וקורע גזר דיננו". ומלבד דיש לפרש ומגלחים וחותרין דקאי רק אציפורנים (אלא שאינו מוכרח ויש לדחות) יש לומר עוד דקאי אגילוח דראש ולא קאי אזקן אף שברישא נקט ומגדל זקנו הלא בסיפא לא נקט מידי ויש מקום לפרש אראש וי"ל. ועיין שבלי הלקט השלם (סי' רפ"ד).

מיהו בספר חכמת הנפש ואף הוא מרבינו אליעזר ז"ל בעל הרוקח (וכמ"ש הגר"ח סתהון ז"ל בהסכמתו לספר ע"ש) מצאתי (דף כ"ג סע"ב) שכתב "טלה כשם שגוזזין אותו כל שנה ושנה ומגדל שער, כך שער ראשו וזקנו של אדם מגלחין ומגדלין" ע"ש. אלא שיש לפרשו עפ"י מ"ש מר נ"י בספרו (עמוד צ"ט הערה 126 ועיין במכתבי [לעיל] אות ט' ע"ש).

לז. עמוד שנח ואילך ("מכונות גילוח") ועמוד תקכז ("עונשים").

בספר ברית שלום מהגר"ר שלום כהן ז"ל (אביו של הגאון מהרמ"ך ז"ל) דף ד' ע"א וע"ב כותב "עונש השחתת הזקן רע ומר וכבר נודע המעשה שאירע בימי רבינו יהודה החסיד ז"ל, וכן בימינו אלה היו שלשה בני אדם מגלחים זקנם בתער והודיעום בחלום דאם לא ישובו מדרכם ימותו מיתה משונה רח"ל, ומני אז נשמרו, אך אחר זמן שנים מהם חזרו לסורם ומתו בידי גויים במיתה משונה רח"ל, והשלישי שהי' נזהר עד יום מותו לא ניזוק כלל". ושם באות ט' כתב "בזמן הזה שהמציאו כלי מכונה (הנקרא מאשינה) לגלח בו הראש, רבים טועים לגלח בו גם הפאות בחשבם שאינו מגלח כל השער כתער אלא משאיר קצת כמו במספריים, ולענ"ד נראה

דצריכים להניח מקום הפאות בלי תגלחת כלל או לפחות שיהיו מקום הפאות גבוהים יותר משאר שערות הראש" עכ"ל. וע"ש.

וראיתי כעת למר בריה הגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"ג (סי' תי"ב) שנשאל אם מותר לגלח הזקן במספרים כעין תער והשיב בקצרה דלדינא מרן ז"ל מתיר במספריים כעין תער ולרבים יש להורות כן, ולפ"ז במכונת אלקטריק אם עושה בשני הזוגים בבת אחת וכמו השמוש במספרים יש להעלים עין מהעושים כן, ואם מרוב המהירות רק זוג אחד משני הזוגים פועל ומגלח לבדו הא ודאי דזה תער גמור ואסור מדינא בפשיטות וכו', אך בענין גילוח פאות הראש הדבר ברור שאין להורות היתר במספרים כעין תער שהרי מרן ז"ל ביו"ד (סי' קפ"א ס"ב) סתם להיתר וכתב אח"כ ויש אוסרין ומסיים ויש לחוש לדבריהם, ומי הוא זה ואי זהו אשר יש לו יכולת לבוא אחר הכרעת מרן ז"ל שחשש לדעת האוסרים, אך אין צריך להיות הבדל בין שערות הראש לשערות הפאות ומ"ש מרן לחוש וכו' רק שלא יהי' כעין תער אבל שיהי' הבדל לא מצינו כעת בשום ספר" עכת"ד ז"ל.

ויש לעורר הרבה עד"ק, ובקצרה אומר דיש לתמוה על מ"ש בריש דבריו בענין מספרים כעין תער דצ"ע דלא ראה לכל האמור בהך מילתא מגדולי האחרונים ז"ל מהרד"ף ודעימי' דאסרו לן לגלח במספרים כעין תער על אף מ"ש מרן ז"ל, וכמו שהביאם מר נ"י בספרו בכמה מקומות, ובפרט בטענה ומענה א'.

ותו דצ"ע מ"ש מהרמ"ך ז"ל בענין גילוח פאות הראש דלכאורה סותר דברי עצמו למה שכתב במקום אחר בספרו שואל ונשאל, דהכא כתב בפשיטות ובהחלטיות דהדבר ברור שאין להורות היתר בגילוח פאות הראש במספרים כעין תער דאחר דמרן ז"ל כתב דיש לחוש לאוסרים מיהו זה ואיזהו שיכול לבוא ולהתיר אחר הכרעת מרן ז"ל כאוסרים, וכנ"ל בדב"ק, ואילו בשואל ונשאל ח"א (חיו"ד סימן צ"ז, ועמ"ש בס"ד במכתבי אות ל"ג ע"ש) כתב דאם ראינו אנשים דנהגו כסתם מרן ז"ל דשרי לגלח פאות הראש במספרים כעין תער אין מקום להכריז ולומר להם שלא יעשו כן, אלא יש להודיע ברבים דיש חשש בזה ושראוי להחמיר, וכן כל אדם ראוי לו להחמיר לעצמו, ובמקום שאין כח ב"ד יפה ועפ"ר אין דבריהם נשמעים יש להם להעלים עין דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים עש"ד. והדברים לכאורה סותרים זל"ז וצ"ע וי"ל. ועיין מ"ש בס"ד במכתבי (שם אות ל"ג).

ועוד צ"ע על מ"ש בשואל ונשאל (בח"א וח"ג הנ"ל) דאין קפידא במה שמתגלח בתגלחת אחת שווה לראש ולפאות ושלא נמצא בשום ספר שצריך שיובדלו שערות הראש משער הפיאה עש"ד, וצ"ע שהרי מר אביו הגאון מהרש"ך ז"ל בספרו ברית שלום כ' בהדיא דצריך שיהי' הבדל בין שער הראש לשער הפיאה וכמבואר בהדיא בדבריו שהבאנו לעיל בס"ד, וכל

תתקא

הוספות (ב)

זה צ"ע.

וע"ע בשואל ונשאל (ח"ג סי' שכ"ט) מה שכתב בענין מי שיש לו
אבעבועות בפניו והרופא אומר שצריך לגלח בתער אם מותר ע"ש [א.ה.
ע"ע במקורות המצויינים לעיל עמ' תכט בהערה].

* * *

קנצי למילין, דיפה סיים מר נ"י ספרו היקר בדברי קהלת סוף דבר
הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור. וע"ש בתרגום ודוק היטב.

הוספה ג

תשובה להלכה בענין העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח*

נתן געשמעטנער

אבד"ק קרית אגודת ישראל
 ור"מ מתיבתא "פנים מאירות"
 בני-ברק
 מח"ס נתן פריו ע"מ מכות, שו"ת להורות נתן,
 מאורות נתן, ונתן לכהן, ועוד.
 בס"ד. ח"י מרחשון תשל"ח לפ"ק.

שלו' וישע רב למע"כ הרה"ג מוה"ר משה ווינער יחי'
 בעיר נורטה וודמיר, ניו יורק יצ"ו.

אחד"ש כמשפט, ע"ד דבדק לן מע"כ נ"י בענין גילוח הזקן ע"י
 מכוונה, הנה מכתביו הגיעני בזמנו אולם לרגל היותי עמוס הטרדות לא
 באתי לידי מדת השבה ואחר עד עתה, ואתו הסליחה.

(א) בש"ס מכות (כא). ת"ר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו
 במספרים יהא חייב ת"ל לא תשחית, אי לא תשחית יכול אם לקטו במלקט
 ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גילוח שיש בו השחתה הוי
 אומר זה תער. פירש הריב"ן, גילוח שיש בו השחתה "דרך לגלח בו
 ומשחית והיינו תער, אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו, ומספרים
 מגלחים ואין משחיתים". ומבואר¹ דלא מקרי גילוח אלא אם מגלח בכלי
 שדרך לגלח בו, ואף אם חותך את השערות בדרך גזיזה ולא בדרך תלישה
 ועקירה מן השורש, מ"מ כיון שהחיתוך נעשה בכלי שאין דרכו בכך אין זה
 גילוח שאסרה תורה, דהרי ברש"י קידושין (לה:) פירש "מלקט פליינ"א של
 מצחצחי חרבות שמחליקין במ את תיק הסיף, רהיטני פליינ"א של עושי
 תריסין", וביתר ביאור כתב רש"י שבת (צז.) "לפי שאי אפשר להחליק רה"ר
 מגבשושית כאילו נלקטו במלקט ורהיטני פליינ"א בלע"ז, והן בשני גווני
 כלים של עץ, וברזל חד נעוץ בתוכו, ובהן משהו פני רוחב הקרש
 ומחליקה". וכע"ז ברש"י שבת (מח:) ד"ה איזמל של רהיטני עיי"ש.

(* איזה הערות בדבריו – ראה לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה
 וכו'" במכתבו השני של הגאב"ד קאשוי (שליט"א) והגר"ש הלוי ואזנר שליט"א. ועייג"כ לעיל
 במילואים והשמטות לח"ב פ"א בסופו (במכ' הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א).

(1 לתועלת המעיינים, ציינתי איזה מקומות בהחיבור הנוכחי המדברים אודות הנזכר
 בתשובתו. – מ. וו.

בהבא לקמן (עד סוף אות ג) – ראה בארוכה לעיל ב"מבוא" אות ה.

ומבואר דמלקט ורהיטני הן כעין סכינים חדים הקבועים בעץ, ובו משתמשים הנגרים גם כיום להחלקת קרשים. והנה הם כמו תער ממש, ומ"מ אינו חייב כיון דכלי כזה אין דרכו לגלח בו. ואף רבי אליעזר דמחייב בלקטו במלקט ורהיטני בש"ס מכות שם, הנה פירש הריב"ן שם ד"ה גילוח עבדי "כלומר גילוח מקרי דרך לגלח בהן", הרי דבעינן שהכלי יהא דרכו בכך לגלח.

ב) אולם הרמב"ם בפיהמ"ש מכות (כ.) כתב "וריהיטני כלי ברזל משרש השער ותולש אותו מעיקרו, ומלקט כעין מלקחיים". ומבואר דהפטור דמלקט ורהיטני הוא מטעם שהם תולשים ואינן גוזזים. וכן מבואר במאירי קידושין (לה:): "ואם לקטו במלקט ורהיטני וכיו"ב מכלים שמלקטין בהם את השער דרך ליקוט ועוקרין אותו משורש פטור שאין גילוח". ולפ"ז אף כשגילח בכלי שאינו מיוחד לגילוח אלא שעושה מעשה גילוח וכעין כלי שמחליקין בו את הקרש חייב. ועיין רש"י יבמות (מג.). ד"ה למלקט "מלקחיים שקורין טנל"ש", וזה כפירוש הרמב"ם והמאירי, ולא כפירושו בקידושין ושבת הנ"ל וצ"ע. ועיין נמוק"י מכות (כ.) וז"ל "מלקט כלי הספרים שמלקטין בו השערות הדקות ורהיטני הוא דוגמתו ועל שם שהוא רץ בגלוחו וקל נקרא כך", ומשמע שמפרש מלקט כרמב"ם ומאירי. ובתוס' ישנים למכות (כ:): הנדמ"ח כתב וז"ל, ולדינא נראה דפאת הראש במספרים שרי ובתער אסור, וכ"ש דאסור במלקט וברהיטני, דכיון דאסור הקפה הויא במשנה צדעיו לפדחתו, דבר פשוט הוא שמלקט ורהיטני משווים יותר מתער עכ"ל. וכע"ז כתב הריטב"א מכות (כא.). עיי"ש. הרי דמפרש ג"כ מלקט ורהיטני כרמב"ם ומאירי, דאילו לפירוש רש"י מלקט ורהיטני אינו משוה צדעיו יותר מתער שהרי אינו ברזל חד כמו תער. אבל לפירוש הרמב"ם והמאירי ניחא, דמלקט ורהיטני שלוקט ועוקר השער מן השורש, משוה צדעיו יותר מן התער כי התער עוקר רק בדרך חיתוך מן הצד. ויעויין בגליון הש"ס לזקני הגרע"א ז"ל במס' שבועות (ב:), שהקשה דלמאי דפסקינן בשו"ע יו"ד (סי' קפ"א ס"ב) דראוי לחוש להאוסרים בהקפת הראש במספרים, הכי נמי יש לאסור במלקט, וא"כ יהיה אסור לסרוק פאות הראש עיי"ש, והנה כדבריו מבואר בתוס' ישנים הנ"ל דבפאות הראש אסור גם במלקט ורהיטני. וגם חזינן דפשיטא להגרע"א דמלקט היינו תולש שערות, וחיודוש שלא הביא מרש"י קידושין (לה:): הנ"ל. ועיין בתשו' חת"ס (יו"ד סי' ק"מ, קמ"א) מש"כ להגרע"א בזה. ועיין בתשו' רע"א מכת"י (סי' ס"ג) ובמה שכתבתי בקונטרס אחרון שם ואכמ"ל.

ג) ונראה פשוט דלדעת הראשונים הנ"ל דמלקט ורהיטני היינו שתולש ועוקר את השער, א"כ כשמגלח פאת זקנו בברזל חד שמחליקין בו את הקרש – שהוא מלקט ורהיטני לדעת רש"י – ודאי דחייב, דלדידהו לא בעינן שיגלח דוקא בכלי שדרך לגלח בו, ורק הריב"ן חידש כן, ונראה דטעמו של הריב"ן משום דמפרש כרשיז"ל דמלקט ורהיטני היינו ברזל חד

שמחליקין בו קרש, וא"כ צריך טעם דמה בינו לבין תער, ועכצ"ל דכיון דאין דרך לגלח בו פטור, אבל לשאר הראשונים דמפרשי דמלקט ורהיטני היינו שתולש ועוקר, אין שום הכרח לומר דבעינן דוקא שיגלח בכלי שדרכו בכך, דבכל גוונא שגילח בברזל חד דרך גזיזה ולא בדרך תלישה הרי זהו תער דאיסורא. וראיתי ביראים החדש (סי' שכ"ה) שכתב "הא כיצד גילוח שיש בו השחתה ואיזה הוא אומר זה תער, ומצינו גילוח בתער שנאמר (ישעיה ז' כ') יגלח ה' בתער השכירה". וכן הביא הסמ"ג (לאוין נ"ח) פסוק זה. וכתב המהרש"ל בביאוריו על הסמ"ג שם, דאי לאו דמצינו קרא בהדיא דבתער מקרי גילוח ואעפ"כ תער הוא גילוח, א"כ גם מלקט הוא אמינא מקרי גילוח דמאי שנא, דלא מצינו דזה נקרא גילוח יותר מזה, ולכן כתב הסמ"ג דתער מצינו שהוא גילוח בהדיא וא"כ אין ללמוד מלקט ממנו עכ"ד. ולא תקשי מכאן על הראשונים דסברי דאם מגלח בברזל חד שמחליקין בו קרש דמחייב, דלדידהו כל ברזל חד החותך את השער הוי בכלל תער דקרא, ולא אימעט אלא כשתולש את השער דאין לו שום דמיון לגילוח בתער שהוא בדרך גזיזה ולא בדרך תלישה. וזכר לדבר הא דאמרו בש"ס בכורות (כה.) תולש לאו היינו גוזז עיי"ש.

ד) אולם הא דחייב בגילח בברזל חד, היינו רק בגילוח שיש בו השחתה דומיא דתער, אבל גילוח שאין בו השחתה ה"ז פטור וכמבואר בש"ס מכות (כא.) הנ"ל. ויש לבאר גדר השחתה הבאה ע"י גילוח מה היא². והנה בפירוש הריב"ן מכות (כא.) כתב "ומספרים אינם משחיתין שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער". ונראה כונתו כמש"כ תוס' נזיר (מ: ד"ה דתניא "ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו". וכ"כ בפירוש הרא"ש שם "ובמספרים לא מקרי השחתה דאין השער ניטל מעיקרו". וברש"י נזיר (מ.) ד"ה אלא כעין תער כתב "כל המעבירין שמעבירין סמוך לעיקרן", כלומר שאינו מעביר גם את עיקרן אלא סמוך לעיקרן ולכן נקרא כעין תער, דכשמעביר גם את עיקרן הו"ל תער. ועיין ש"ך יו"ד (סי' קפ"א סק"ב) אהא דכתב המחבר ויש אוסרים בפאות הראש במספרים כעין תער וז"ל, שגוזז במספרים סמוך לבשר כעין תער עכ"ל. ור"ל שמשאיר את השורש. ובפרישה שם (סק"ג)³ כתב "מספריים כעין תער ר"ל לספור כל השער עד שיהיה חלק כאילו ספר בתער", ומ"מ אינו תער ממש דבתער עוקר גם את השורש ובמספרים נשאר השורש אלא שחותך מה שיוצא מן הבשר. ומבואר מכל זה דכל שאין השער ניטל מעיקרו ושורשו לא הוי בגדר השחתה ואף שחתך סמוך לבשר.

ה) וברמ"א יו"ד (סי' קפ"א ס"י) אחר שכתב המחבר שם דאינו חייב בהשחתת זקן אלא בתער אבל במספרים כעין תער מותר, כתב וז"ל, ומ"מ

(2) בהבא לקמן (עד סוף אות ה) – ראה ב"מבוא" אות א-ב.

(3) ראה ב"מבוא" סוף הערה 18.

נזהרים כשמתפרין במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרות ולא בתחתון פן יעשה הכל עם החלק התחתון והוי כתער עכ"ל. ומקורו בתרומת הדשן (ח"א סי' רצ"ה) שהביא כן בשם גליון תוס'. וכן הוא בריטב"א מכות (כא.) ובתוס' שאנץ שם (כ:). ובתה"ד שם ביאר יותר, דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון, אלא כשהוא חדוד מאוד, אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון עיי"ש. וכונתם דכשהתחתון הוא חד וחריף חיישינן שהתחתון בלבד יחתוך את השער מעיקרו כמו תער, אבל כשחתך רק ע"י דיבוק העליון אי אפשר שיחתוך גם את השורש. וראיתי בתשו' זקני החת"ס ז"ל (יו"ד סי' קל"ט) שביאר בדעת גליון תוס' המובא בתה"ד הנ"ל, דסבירא להו לאסור גם בזקן במספרים כעין תער, ומשום דסבירא להו דבראש אסור מספרים כעין תער וכמו שהוכיח תוס' שבועות (ב:), וא"כ הוא הדין בזקן אסור מספרים כעין תער דאתקש ראש לזקן וזקן לראש עיי"ש. אולם החת"ס ז"ל עדיין לא היה לפניו ס' תוס' שאנץ על מס' מכות (כ:). אשר שם מבוואר להיפוך וז"ל, וכן הלכה דפאת הראש חייבין עליהן אפילו במספרים כעין תער, אבל פאת הזקן אינו חייב עליהם אלא בתער דוקא כדדריש בגמרא איזהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער, מיהו מספרים שלנו יש לחוש מפני שהזוג של מטה משחית כתער ואמר ר' יעקב מגינזן שהיה אומר לספר הזהר שלא תנוד זוג של מטה עכ"ל. וזהו מקור גליון תוס' שבתה"ד. הרי בהדיא דמחלק בין פאת הראש לפאת זקן וסובר דבזקן אינו חייב אלא בתער ממש, ומ"מ הזהיר על זוג של מטה של מספרים, דאם הוא חותך באותו של מטה בלבד – והיינו כשהוא חד ביותר וכמש"כ התה"ד הנ"ל – הרי זהו תער ממש, דבקרוא לא כתיב תער – וכמש"כ החת"ס (או"ח סי' קנ"ד) – אלא כל דהוי גילוח שיש בו השחתה חייב, והנה כשחתך בזוג התחתון את שורש השער הו"ל גילוח שיש בו השחתה וחייב, ואף אם לאו שמיה תער אלא מספרים לית לן בה דכל ברזל מחודד החותך את השערות כתער חייב וכמו שנתבאר³. שו"ר בס' שאול שאל (סי' ק') שתמה על החת"ס בזה אבל לא הביא מתוס' שאנץ הנ"ל עיי"ש.

(ו) והנה⁴ בתוס' נזיר (מ.). ד"ה ובתער כתבו, דכעין תער היינו "שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו". וכ"כ שם (לט.). ד"ה נזיר, ושם (לט:). ד"ה ת"ר וד"ה כל שהוא עיי"ש. וראיתי בס' שאול שאל (סי' ק"ז) שתמה על התוס', דא"כ אמאי כתבו בשו"ע יו"ד (סי' קפ"א ס"י) דבזקן מותר לגלח במספרים כעין תער, והלא כיון דגם בכעין תער עוקר את השער ומשחיתו מעיקרו א"כ הו"ל השחתה וליחייב, דהא בזקן לא כתיב תער דוקא, ומסיק דבאמת לתוס' אם גזו במספרים כעין תער דהיינו שהשחיר שרשי השערות פטור בזקן

³* ראה ב"מבוא" הערה 22.

(4) בהבא לקמן ראה ב"מבוא" הערה 18.

עיי"ש. ולענ"ד ברור ופשוט דהיכי דמגלח זקנו במספרים באופן שהוא משחית עיקרו ושרשו של השער גם תוס' מודים דחייב, וכאשר כן מפורש בדברי התוס' בנוזיר (מ: ד"ה דתניא "יכול אפילו במספרים יהא חייב ת"ל ולא תשחית וגו' ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו". הרי דההיתר במספרים אינו אלא משום שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו, אבל כשנוטל מעיקרו ושרשו גם במספרים חייב, דבתורה לא כתיב תער אלא כל שיש גילוח והשחתה חייב. ומהאי טעמא כתב התה"ד בשם גליון תוס' הנ"ל שיש לזוהר שלא לגלח בזוג התחתון של המספרים, דכשחותך בזוג התחתון בלבד את השער וגוזזו מעיקרו ושרשו הו"ל תער ממש, ולא חלק על זה אדם מעולם. וראה בס' בית הלל ליו"ד (ס"י קפ"א סק"ב)⁵ שכתב "מה שנוהגין באשכנז לספור במספרים בשני ראשי המספרים ועוקרין כל השערות ואין נראה שום שער כמו בתער, זה ודאי איסור גמור הוא". הרי דכשחותך במספרים כמו בתער ה"ז אסור דזהו תער. ולא התיירו בש"ס במספרים אלא כשגוזז כדרכו דהיינו שגוזז בשני זוגים דאז אי אפשר שיגוזז את השער מעיקרו. ועיי"ן שו"ת נודע ביהודא (תנינא יו"ד סי' פ"א) שאם מעביר אבן חדה על זקנו אסור דהוי גילוח שיש בו השחתה עיי"ש.

ז) ומה שפירשו התוס' בנוזיר (מ.) דכעין תער שאמרו התם היינו שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו, לא קשיא מידי⁶, דהנה גדר תער היינו שיש בו גילוח ויש בו השחתה, וכל שאין בו אלא גילוח בלבד או השחתה בלבד קרי כעין תער, משום שדומה לתער בחד מילי – ולכן בסוגיא דנזיר שם (מ.) שאמרו דבנזיר חייב בכל המעבירין ובלבד שיהיה כעין תער – ואפילו אם תלש, או אפילו אם העבירו בסם לדעת הלחם משנה (פ"ה מנזירות הי"ב) – שפיר פירשו התוס' דכעין תער שאמרו התם היינו שעוקר השער מעיקרו,

דאל"כ אמאי ייקרא כעין תער, הלא בכל המעבירין גילוח ליכא, ואם גם לא בעינן שיעקור משרשו א"כ גם השחתה ליכא, וא"כ מה דמיון לו לתער אין בו לא גילוח ולא השחתה, ולכן הוכרחו לפרש דכעין תער שאמרו התם היינו שעוקרו מן השורש דנמצא שהוא דומה לתער במה שעוקרו מן השורש (ולא כרש"י ותוס' שם שפירשו דכעין תער דהתם היינו שהוא סמוך לבשר עיי"ש). אבל כשמתגלח במספרים ועוקר את השער מעיקרו, אין זה כעין תער אלא תער ממש דהרי איכא גילוח וגם השחתה ומה בינו לבין תער. ורק בכל מעבירין דנזיר כתבו התוס' דכעין תער היינו שעוקרו מן השורש, דכיון דהתם ליכא גילוח א"כ בהכרח צריך שעכ"פ שיעקור מן השורש דאל"כ לא יתכן לקרותו כעין תער כיון דליכא לא גילוח ולא השחתה. ובזה א"ש גם מה שכתבו תוס' בנוזיר (מא: ד"ה השתא, דהקפת הראש אסור אף בלא תער ומה שאמרו בתוספתא דאינו חייב עד שיקפנו

5) ראה ב"מבוא" אות א הערה 10.

6) יש להוסיף את המבואר כאן לשאר התירוצים הנ"ל ב"מבוא" הערה 18.

בתער היינו כעין תער, וסיימו דצריך לזוהר שלא ליטול פאת הראש אפילו במספרים דשפיר איקרי כעין תער, וכן נהגו העולם כשמגלחין התנוקות לשייר בצעדיהן הרבה שערות עכ"ד. ולכאורה תקשי, דלפי מה שפירשו לעיל (מ.) דכעין תער היינו שעוקר השערות משורשו, וזה שנאסר בפאת הראש, נמצא דפאת הזקן דלא אסרו בכעין תער מותר גם כשעוקר עיקרי השער, וזה לא יתכן דהרי זה תער ממש – וכמו שהקשה בס' שאול שאל שם. ברם לדרכנו א"ש, דמש"כ תוס' (מא:): דבפאת הראש אסור מספרים כעין תער, התם כונתם אף כשאינו עוקר לגמרי השערות אלא שגוזז סמוך לבשרו, ומ"מ קרי שפיר כעין תער דכיון דהתם מיירי במספרים א"כ איכא גילוח וממילא דומה לתער במה שיש בו גילוח ואע"ג שאינו משחית מעיקרו, ולכן סיימו "אפילו במספרים שפיר איקרו כעין תער", וכונתם דאע"ג דכשחותך במספרים הרי בסתמא דמילתא אינו עוקר את השערות וכמו שאמרו בגמרא דבזקן מותר במספרים, מ"מ איקרי שפיר כעין תער, כיון דדומה לתער בחד מילי, שיש בו גילוח. דאע"ג דלעיל (מ.) כתבו דכעין תער היינו שעוקר עיקרי השער, הנה התם שאני שמיירי בכל המעבירין דליכא גילוח, אבל הכא דמיירי במספרים נקרא כעין תער גם כשלא עקר השער מעיקרו. וכן נהגו להשאיר בתנוקות שערות הרבה ר"ל גדולות, כיון דבמספרים אסור בפאת הראש כשהוא סמוך לבשר ואף שאינו עוקרו. [ובהיותי בזה הראוני בס' אנצ' תלמודית (ערך השחתת זקן עמוד קכ"ו) שכתב "ואפילו מספרים כעין תער שעוקר השער ומשחית מעיקרו מותר", וציין מקורו לתוס' נזיר (מ.) הנ"ל. והוא מכשול לפני הרואים להתיר מספרים שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו, שהרי זהו תער ממש ואסור מן התורה. וסותר דברי עצמו שכתב בהתחלת אותו דיבור, שמספרים אינם משחיתים ואינם חותכים את השער מעיקרו לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור עיי"ש. ודברי התוס' בניזיר כבר נתבארו לעיל].

(ח) ועדיין צריך לברר⁷ מש"כ הרמב"ם (ה' פרה אדומה פ"א ה"ד) וצריך שישאר מן המאדים כדי שינטל בזוג שכל שערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה עכ"ל. וראיתי בס' ברכת ראש עמ"ס נזיר (מ.) שכתב, דמלשון הרמב"ם "שכל שערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה" משמע שכל שהוא פחות מכדי ניטלת הזוג מקרי השחתה כבתער עיי"ש. ולע"ד לא יתכן לומר כן, שהרי כתב הרמב"ם (פי"ב מעכו"ם ה"ז) שהמגלח זקנו במספרים פטור עיי"ש, ואם נימא שאם לא נשאר כדי ניטלת הזוג הוי השחתה, א"כ איך שרי להתגלח במספרים, הלא המספרים מגלח כל מה שאפשר ליטול ע"י הזוג ולא נשאר אלא מה שאינו ניטל ע"י הזוג. וע"כ פשוט דמה שכתב הרמב"ם שם דבפחות מכדי ניטלת הזוג הרי היא כאילו אינה, היינו רק לענין הכשר שערות דפרה אדומה ואכמ"ל. ושוב ראיתי

7) בהבא לקמן ראה הנסמן ב"מבוא" הערה 36.

שכ"כ בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' פ') דהרמב"ם לאו כללא כ"ל לכל מילי כאילו אין דין שער אלא בכדי נטילת הזוג ורק לענינו כתב כן עיי"ש. וחידוש שלא הביא להוכיח כן ממה שכתב הרמב"ם בהדיא דהמגלח זקנו במספרים פטור וכמפורש בגמרא, הרי דאף כשלא נשאר כדי נטילת הזוג אין זה השחתה, וכמו שכתבנו.

ט) וראיתי בתשו' חתם סופר (או"ח סי' קנ"ד)⁸ שדן במה שהעיר הרב השואל בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' פ'), שאם גזו שערותיו עד כדי נטילת הזוג או קריצת צפורן, יהא מותר לגזו את השערות הנותרים בתער, משום שכיון שכבר נגזזו שערותיו בכדי נטילת זוג הוי להו כמאן דליתא וליכא השחתה, וכתב ע"ז החת"ס "אי אין קבלה על השיעור א"כ הסברא נוטה דחייב עליו, דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית, וחז"ל אמרו אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים, וא"כ ממה נפשך אי נימא דשערות הנשארים אחר גילוח הזוג הוי כמאן דליתא, הרי השחית והיינו בתער ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש שהרי גילוח והשחית, אע"כ צריך לומר מה שנשאר אחר כך שם שער עליו והוי גלוח בלי השחתה א"כ המשחית אחריו חייב" עכ"ל. ולכאורה משמע מדבריו ז"ל דיש מקום לומר שאם גזו השערות ולא השאיר כדי נטילת הזוג דהוי בגדר השחתה ואסור מן התורה דהוי תער ממש. ברם⁸ באמת נראה פשוט דהחת"ס ז"ל לא כתב כן אלא דרך אם תמצי לומר לדחות את סברת הרב השואל בנו"ב שם, דלשיטתו שמותר לגלח בתער אחר שהתגלח במספרים עד כדי נטילת הזוג, א"כ כשלא השאיר בכדי נטילת הזוג יתחייב משום השחתה, דממנ"פ אם נחשב כמאן דליתא א"כ הו"ל השחתה אבל לדינא ודאי דאי אפשר לומר כן, דהרי מבואר בכמה ראשונים דכל שלא השחית את השער מעיקרו ושורשו לא הוי השחתה, וכמו שהבאנו לעיל (אות ד') מפירוש הריב"ן מכות (כא.) ותוס' ורא"ש ורש"י נזיר (מ.) דכל שאין השער ניטל מעיקרו לא הוי השחתה. ועיין עוד בנמוקי יוסף מכות (כ.) וז"ל, במספרים מותר דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השער עכ"ל. הרי דבניכר השער ליכא השחתה. ולא מצינו מפורש לשום אחד מן הראשונים שיחלוק עליהם. וע"כ משום דסבירא להו, דהא דאמרו בנדה (נב:) שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום כדי לכוף ראשן לעיקרן וכו' – אשר על סוגיא זו מוסבים דברי החת"ס שם – לא נאמר לענין שיעור השחתת הזקן, דפשיטא להו דהשחתה לא הוי אלא כשנטל השער מעיקרו. ואף למאי שכתב החת"ס שם דהסמ"ג סובר דהך משנה דנדה הנ"ל מיירי גם לענין גילוח בתער עיי"ש, מ"מ לא עלתה על הדעת שנחוש לזה לדינא ונימא דהשחתה הוי כל שלא שייר כדי נטילת הזוג, שהרי בראשונים הנ"ל מפורש דבענין שינטל עיקר השער, ואף בסמ"ג לא נאמר כן בהדיא אלא

(8) בהבא לקמן ראה בארוכה ב"מבוא" הערות 12, 25, 29, 35.

שהחת"ס רצה למצוא מקור לדבריו שכתב דשיעור גילוח הפאה הוא שתי שערות, וכתב החת"ס דממשנה נדה הנ"ל יש כעין ראייה להסמ"ג, אבל לדינא פשוט שאין לזוז מכל הראשונים שכתבו דהשחתה הוי רק כשנוטל עיקר השער, ואף החת"ס שם כתב דהסמ"ג יחיד הוא. וראיתי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' קי"ג) שכתב לחוש על מכונות הגילוח עפ"י דברי החת"ס הנ"ל עיי"ש.

(י) אולם⁹ למאי שכתב הנמוק"י במכות (כ.) הנ"ל דבמספרים מותר "דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השער", משמע דכל שאינו ניכר השער הו"ל בגדר השחתה. וא"כ במכונת גילוח שגוזז את השער לגמרי עד שאין השער ניכר הו"ל גילוח בתער דאסור. ואפשר דמש"כ הריב"ן מכות (כא.) "ומספרים אינם משחיתין שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער", דהכונה שהעיקר נשאר אלא שחותך את השער אצל העיקר. וא"כ במכונת הגילוח אף אם העיקר נשאר מ"מ כל שנוטל את השער שממעל לעיקר אסור. ועכ"פ ברור דלדעת הנמוק"י צריך שיהא ניכר שם השער. ועל פי זה יש מקום לבאר מש"כ בס' לקוטי הלכות לבעל חפץ חיים ז"ל (מכות כא.) בעין משפט (אות ז')¹⁰ וז"ל, המאשינקע החדשה שמספרין בהם (היינו מה שקורין אָל וכ"ש חצי אָל) שמגלחין כתער ממש ותולש השער לגמרי ולא נשאר מאומה, המספר בהם את זקנו לכאורה עובר על מה שכתוב ופאת זקנם לא יגלחו, ושומר נפשו ירחק מזה מאוד עכ"ל. ונראה שכוונתו למכונת הגילוח שמשתמשין בה גם היום לגילוח הראש. (ואם סכינו גוזז עד דקה יש לו מספר נול ודקה מן הדקה מספרו חצי נול). ולכאורה אמאי ייחשב כתער, הלא אף כשגוזז דקה מן הדקה עכ"פ ישנו ברזל המפסיק בין הסכין ובין השערות אלא שהשערות נכנסים דרך הסדקים והסכין שמלמעלה גוזזם, וא"כ ודאי שאינו עוקרם משורשם ואמאי הוי כתער. ונראה שהבין בדעת הריב"ן במכות שם – שהועתק בס' לקוטי הלכות שם – דמש"כ שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער, דכונתו שאם חותך השיער מעל העיקר הו"ל תער, ואע"פ שהעיקר עצמו נשאר מ"מ כיון שתולש כל השער לגמרי מה שממעל לעיקר ויוצא חוץ לגומא הו"ל תער. וכמו כן לדעת הנמוק"י שכתב שצריך שיהא ניכר שם השער, אפשר כונתו דלא סגי אם ניכר שורש השער בתוך הגומא אלא שיהא ניכר מה שיוצא חוץ לגומא, וא"כ כשגוזז עד הבשר ממש ואינו יוצא לחוץ כלל ה"ז תער. האמנם לא אכחד דכנראה בהני מכונות גילוח המיוחדות לגילוח הראש נשאר שער כל שהוא למעלה מן הגומא – ואפשר שהמכונה שלפני החפץ חיים ז"ל היתה עשויה שגזז השער לגמרי וכמש"כ "ותולש השער לגמרי ולא נשאר מאומה" – מ"מ במכונות גילוח שהמציאו בשנים האחרונות המיוחדות לגילוח הזקן, אם הם

(9) בהבא לקמן ראה ב"מבוא" אות ב (ושם הערה 19).

(10) בהבא לקמן ראה לעיל ח"ב פ"א אות א בהמובא משיטת מרן החפץ חיים.

מחליקים את העור עד שלא נשאר שער ממעל לגומת השערות, הנה לדעת הנמוק"י והריב"ן הנ"ל יש חשש גדול של איסור דאורייתא, דכיון דלהנמוק"י צריך שיהא השער ניכר, קרוב לומר דבעינן שיהא ניכר מחוץ לגומא, וכן לדעת הריב"ן יתכן שכוונתו שאם גוזז ממעל לעיקר הו"ל תער. וכבר הבאנו מס' בית הלל ליו"ד (סי' קפ"א) שמה שנוהגין לספור בשני ראשי המספרים ועוקרין כל השערות ואינו נראה שום שער כמו בתער ודאי איסור גמור הוא עיי"ש, ונראה דהני מכוונות גילוח לא עדיפי מראשי המספרים, דלא מסתבר לומר שנהגו לגלח בראשי מספרים באופן שעקרו את השער מתוך הגומא כי רחוק מאוד לעשות כן בכל הזקן, ובפשוט משמע שגלחו כל מה שהיה מעל לגומא, ואסרו.

(יא) ועיי"ן¹¹ ש"ס הוריות (יב.) כמין שני טיפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקנו וכשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקנו, ופירש בתוס' הרא"ש שם "וכשהוא מספר את זקנו עולות ויושבות בעיקרי זקנו ונדבקין בבשר שאין שם שער". ומשמע שסיפר זקנו עד הבשר ממש ולא נשאר כלום מן השער חוץ לגומא, דאם נשאר קצת שער לא היה צריך להדבק בבשר דוקא. ונראה דהרא"ש לשיטתו שכתב בנזיר (מ:) דהשחתה הוי רק כשהשער ניטל מעיקרו עיי"ש, וא"כ כל שנשאר שער בגומא לא הוי השחתה, וא"כ היה אהרן יכול להסתפר עד שהגיע לבשר. וראיתי בס' שדה חמד (כללים מע' ג' אות ע"ה) שהביא משו"ת שמש צדקה (יו"ד סי' ס"א), שרצה להוכיח דבזקן מותר במספרים כעין תער מהא דהוריות הנ"ל שאהרן היה מספר זקנו, ובעל שדה חמד תמה עליו דמה שהבין בכוונת הש"ס הוא היפוך משמעות הלשון, ועוד דרש"י פירש שמספר היינו שהיה מדבר עיי"ש. ברם מתוס' הרא"ש הנ"ל מוכח בהדיא שמפרש שספר זקנו עד בשרו. אלא דלכאורה יש לדחות דשמא ספר זקנו שלא במקום פאות הזקן, אבל במקום הפאות לא היה מספר אך נראה דזה אינו, דא"כ אמאי עלו שני הטיפין לעיקרי זקנו דהיינו על בשרו, הלא הטיפין היו יכולין להיות על שאר חלקי הזקן שלא ספרן, כי הזקן הוא עיקר מקום המרגליות וכדכתיב בקרא שהביאו בגמרא שם כשמין הטוב וגו' יורד על הזקן זקן אהרן. ואכמ"ל.

(יב) וזאת התורה העולה לענ"ד¹² – א) מכוונת גילוח המעביר את השער מעיקרן ושרשן, אסור מן התורה להתגלח בה לכולי עלמא, כי הוא תער ממש והוא גילוח שיש בו השחתה. (ב) היכי שמשאיר את השער שבתוך הגומא אבל אין שער יוצא מחוץ לגומא ועורו נעשה חלק לגמרי, הנה לדעת התוס' והרא"ש בנזיר (מ:) נראה שאין בזה חיוב כי אין זו השחתה הואיל

(11) בהבא לקמן ראה בארוכה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד הערה 188 מה שי"ל ע"ז.

(12) יש להוסיף את המבואר כאן לשאר הדעות המובאות לעיל ח"ב פ"א: "מכוונת

גילוח".

ולא ניטל השער מעיקרו ושרשו. וכן נראה בדעת הפרישה יו"ד (סי' קפ"א סק"ג) שכתב "מספרים כעין תער ר"ל לספור כל השער עד שיהיה חלק כאילו ספר בתער", הרי דאע"ג שעורו נעשה חלק מ"מ כיון שלא ניטל השער מעיקרו הוי רק כעין תער. אולם לדעת הנמוק"י מכות (כא) דבעינן שיהא השער ניכר, נראה שאם חתך את השער עד הבשר ולא נמצא שום שער חוץ לגומא ה"ז השחתה וחייב. וכן נוטה לפרש בדעת הריב"ן שם. וכן הוא דעת הבית הלל והחפץ חיים ז"ל. וכיון שהדבר נוגע לאיסור דאורייתא ודאי שחייבין להחמיר כדעתם ובפרט כי המכונות המגלחין את השער עד שנעשה בשרו חלק, מאן יימר שאינן מגלחין לפעמים גם את עיקרי השערות, ולדעת הסמ"ג המובא בב"י יורה דעה (סי' קפ"א) גם כשמגלח ב' שערות מפיאות הזקן עובר¹³, ושמא כשלוחץ את המכונה על הבשר או שמותח בשרו בשעת הגילוח יתרמי בקל שיחתוך גם את העיקר, דאז אסור לכל הדעות¹⁴. ומכיון שמתגלח בכל יום בחמש פאת זקנו, מי יכול להתקרב לאיסור דאורייתא עד קצה הגבול, ופשיטא דאסור להתגלח בכלי זה. ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ט) כתב דחכמי פראג הראשונים הנהיגו שלא יסתפרו היהודים במספרים אלא בסם, מחשש שיספר בזוג התחתון בלבד שאסור כתער עיי"ש – וכבר העיר בזה בשו"ת מנחת יצחק הנ"ל – ומכש"כ שאין להסתפר במכונת גילוח הנ"ל. ג) אולם מכונת גילוח שברור שמשאיר קצת שער מבחוץ והשער ניכר, זה הוי מספרים כעין תער דמותר בזקן לדינא דשו"ע יו"ד (סי' קפ"א סעיף י')¹⁵. וגם בזה האריכו האחרונים ז"ל ויש שכתבו לאסור¹⁶ – עיין תשו' צמח צדק מליובאוויטש ז"ל (יור"ד סי' צ"ג) שהוכיח לאסור, ועיין מה שהביא בס' דרכי תשובה (יו"ד סי' קפ"א סקי"ז) – ולכן ראוי לכל ירא שמים שלא להתגלח במכונה אף אם היא ודאי רק כעין תער. והשי"ת יצילנו משגיאות ויראנו בתורתו נפלאות.

ובעיקר הדבר בודאי טוב עשה בעמיו שיצא לעורר על גידול הזקן כדת, ויברכהו השי"ת בהצלחה בכל אשר יפנה.

חותם בברכת התורה וכט"ס

נתן געשטעטנער

(13) ראה לעיל ח"ב שם הערה 2 והערה 27.

(14) ראה לעיל ח"ב שם בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב.

(15) ראה בארוכה לעיל ח"ג: טענה ומענה א ("הכרעת ההלכה בנדו"ד") ושם אות ו.

(16) ראה בארוכה לעיל ח"ב פ"ב ("לא תשחית את פאת זקנך אף בלא תער"), וש"ג.

הוספה ד

השמטות לח"ב ספ"א : "דיונים נוספים בדין מכונות גילוח"
(עמ' שעג ואילך)

דיון ו. אם יש מקום להקל ממעם דהמכונות הוי בגדר "כתישה"
"ומחינה", ולא "גילוח":

א.*

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ

זכרון מאיר, בני-ברק

מח"ס שו"ת שבט הלוי, וש"ס

... ואין להתעקש שהוא בגדר כתוש ולא בגדר חתוך, כאשר עלה בדעת איזה בני תורה אשר רמזו כב' במכ' הנ"ל דכל המודלס שראינו ונפוצים בעולם חותכים ע"י מהירות התנועה של הסכין בפגישתו עם שכנגדו וע"י יסוד זה נבנה כל מציאות הזה וא"א לחלוק על מה שבהיר כשמש. ואפילו ימצא מיעוט מציאות אחרת אשר לא ראינו, מי יכניס עצמו לזה, וקורא אני ע"ז מש"כ בחתם סופר שם בסו"ד דהיום יתירו זה וימשך שיתירו גם את האסור מדאורייתא גם לפי דבריהם. ומכ"ש דלפי ענ"ד כל התפיסה הזאת של מעשה כתוש היא תפיסה מוטעת במציאות הדברים [וע"ע פסחים ל"ז ע"א : יאמרו וכו']¹ . . .²

ב

רפאל בלום

ראב"ד ור"מ דק"ק קאשוי יע"א

אווירונגטאן, ניו יארק יע"א

... (א) הנה כת"ה כתב במכתבו שיש שרוצים לחפש זכות להמשתמשים במכונה זו, כי אין נעשה ע"י הסכינים בדרך גילוח, רק טחינה וכתישה, והוי רק השחתה בלא גילוח, כמו מלקט ורהיטני – את"ד. הנה חקרנו כאן אצל שלשה פעקטאר"י (פאבריקע"ן) גדולים, וא' מהם סמוך

(* לתועלת המעינים, ציינתי איזה מ"מ והערות על החומר דלהלן – מ. ו.

(1) עייג"כ לעיל ח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא") אות א-ב.

(2) לשון תשובתו בשלימותה נדפסה לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" למכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד".

ונראה לגבולנו, וכולם בפה אחד שחקו וצחקו על זה, ואמרו בפה מלא שהגילוח נעשה ע"י הסכינים שעובדי' במהירות נפלאה והשערות נחתכים על-ידי הסכינים, ואח"כ כשכבר ניטל אז יש שם מה שטוחן השערות, כדי בקל לנקותם אח"כ. ושלא א' מהם הפנים והם ששה סכינים קטנים העובדים לגלח השערות ואי"ה אשלחנו לידי כת"ה. על כן הדבר ברור כמו שכתבתי בתשובתי שהוא תער ממש, כיון שמגלח עד עקרו, ולא הוי כעין תער, רק תער, כמ"ש הגר"ש ז"ל בנוב"י ומרן החת"ס, כאשר כתבתי שם, וכן כל קדושים עמהם בסברא זו...³

[הוספה לאח"ז]:

ובמה שיצאו איזה אנשים לערער בענין השעוע"ר – עלעקטע"ר שערמאשי"ן, כי מד' תרומת הדשן (סי' רצ"ה) מוכח דאינו אסור רק כשהתחתון חדוד, וממילא לא הוי כתער במאשי"ן הזה. – הנה זה לשון התה"ד שם: "כתב בגליון תוס' ריש מס' שבועות וז"ל יש נזהרין כשמספרים במספרים שאין עושין בתחתון כלום אלא בעליון, כי חוששין שאם יעשו כלום בתחתון שמא אירע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער עכ"ל. והנה קשה מאוד להיות נזהר בדבר זה. אמנם נראה דנכון ליזהר שלא יספר פאת הזקן במספרים שהוא חדוד מאוד, דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון אלא כשהוא חדוד מאד. אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון", עכלה"ק של התה"ד. הנה דבר זה נמצא גם בריטב"א מכות (כ' ע"ב ד"ה ת"ר): ועוד אמרו בתוספות, כי גם במספרים יש ליזהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער, ואמרו כי הרב רבינו יעקב מקוצי הי' אומר להספר הזהר שלא תנוד זוג של מטה, עכלה"ק. הנה ביאור ענין זה⁴ עי' רמב"ן ז"ל מו"ק (י"ז ע"ב) שכ' שם באורך דתער הוא המשחית לגמרי, ובלשון תורה הוא תער ובל' תרגום "מספר" ל' יחיד שהוא כסכין, ובל' רבים מספרים הוא זוג שיש לו שני זוגין וזה אינו משחית לגמרי, והמתגלח ורוצה להשאיר קצת שער אז אין דרכו בתער רק בזוג ע"ש באורך דבריו שם ונחלק על רבי' האי גאון ז"ל ואכ"מ⁵. עכ"פ זה ברור דמספרים על ידי שיש לו שני זוגין א"א לו לגלח ולהשחית לגמרי, לא כן באם הוא ביחידות כסכין אז ע"י חדודו משחית לגמרי. ועל כן הזהירו תוס' וה"ר יעקב מקוצי ז"ל שאם ינוד רק התחתון ולא העליון א"כ כל הגילוח נעשה בצד התחתון והוי כסכין יחידי דהוי תער ממש. – ובא התה"ד לבאר דחשש זה שייך אם התחתון חדוד לא כן אם אינו חדוד אז

(3) לשון תשובתו בשלימותה נדפסה לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד".

(4) בירור וביאור שיטת תה"ד כו' – ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "תרומת הדשן" (עמ' קכח ואילך).

(5) ונת' בתשובתו הקודמת (אות ה) – נדפסה לעיל ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה כו'.

ž š š 3 • # ož © 2 J M ± ž T M c šš • ž ž * 2 S ' c - [ž j • š ± š • T M c
(2 3 § " ž š ± ž © ° ž
. | 2 3 § " ž š ± ž © ° ž
c 2 ž © š c M ž š š c • T M ± c ž ± ž T M | š 2 ž T M c š

ואיך אפשר להתיר לכתחלה.

ובאמת אני משתומם שעות איך החי יכול להכחיש את החי⁸, דברי רבותינו ראשונים ואחרונים בזה . . .

ג

יעקב חיים סופר

רחוב רבינו גרשום 26

ירושלים ת"ו

בס"ד. ח"י סיון תשל"ח. ירות"ו

לכבוד מעלת ידידי הרב החו"ב וכו' כמוהר"ר
משה ווינער שליט"א מח"ס הנפלא במינו
הדרת פנים – זקן.

שלו' וברכה וכת"ס באהבה,

. . . אודות שאלתו במה שטענו קצת שהגילוח במכונות החדשות לא
הוי בגדר גילוח והשחתה דאסרה תורה, אלא הוי בגדר "כתישה" ולפיכך
י"ל דשרי וכו' וכו' – והנה אף שאני איני כדאי מכל מקום לענ"ד נראה דאין
כאן אלא שינוי השם גרידא ותו לא, והמוחש לא יוכחש, ומכל גדולי
רבותינו שאסרו למכונות הנ"ל סתירה יוצאת לסברה מחודשת זו, ויש
לתמוה על הרוצה לסמוך על חילוקים כל דהו באיסורי תורה, צא וראה מ"ש
הגאון מהרש"ם ז"ל בתשובותיו ח"ה (סי' מ"ד סד"ה ואולם) "ובכל זאת
מסתפינא להקל מסברה באיסור תורה, וכבר כתב הר"ן ז"ל בתשובותיו דאין
לסמוך על סברות באיסורי תורה", ע"ש, והדברים ק"ו ומה אם שר התורה
ועמוד ההוראה הגאון האדיר מהרש"ם זלה"ה שסברתו תורה היא, לא רצה
לסמוך ע"ז באיסורי תורה מה נענה אנן והכיצד יתכן לסמוך על סברה
כחו"ט השער"ה, ועיין לגאון מופה"ד מהרש"א אלפנדרי ז"ל בפסק
השמיטה בשו"ת הסבא קדישא ח"א (חיו"ד סי' כ"ב דע"א ע"א) שכתב
"ומה מאד יש להפליא על דבריו אלו דסמך על דעתו, דאפילו הראשונים
אשר לבם פתוח כפתחו של אולם ונהרין להו שבילי דכולי תלמודא וכל
דברי הגאונים כמאן דמונחי בכסתייהו וכל רז לא אניס להו וקיימו מה
שאמרו ז"ל אדם כי ימות באהל, חשו לדברי מי שקדמם ולא סמכו על דעתם
הרמה, כ"ש אנן יתמי דיתמי שנסתמו מעיינות החכמה, ושר של שכחה
מצוי, ולית לן כאצבעתא בקירא בסברא שנסמוך על דעתינו", ע"ש, וראה
מ"ש הגאון מהריא"ז ענזיל ז"ל, תלמידו המובהק של רבינו הגאון בעל
קצות החושן, בתשובותיו (סי' צ"ד דפ"ד סע"ב) "וכלל זה יהיה מסור בידך

(8) ראה ברכות כז, ב.

שאינן אנו רשאים לחדש דין והלכה מסברתינו הענייה והדלה, כי אם לפרש את דברי הפוסקים הקודמים לנו וכמו שאמר התנא האלוקי לריב"ב אם לקיים דברי חכמים וכו' חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים (עיין נגעים פ"ז ופ"א) איברא אנן יתמי דיתמי חלילה לנו להרים ראש ולפצות פה נגד פסקי רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים, והדבר הקשה לנו נתלה בחסרון דעתינו וקוצר השגתינו שהוא האמת". וכתב הג"ר יהודה עייאש ז"ל בשו"ת בית יהודה ח"א (תא"ח סי' ה' ד"ה ואחרי) "ומנין לנו להמציא דין חדש מדעתנו בלא סברה וראיה", והגאון מסולאב ז"ל בשו"ת שם אריה ח"א בתשובות שבסוה"ס (ס"ס י"ג ד"ה כעת) כתב ע"ד הג"ר יונתן ז"ל בכרית ופלתי וע"ד הגאון שואל ומשיב ז"ל, וזל"ש, "ואין בכח האחרונים לחדש דבר כזה ולהכשיר מסברה בלא ראיה מן הראשונים" ע"ש, וע"ע לו בספרו ערוגות הבושם (דף קס"ז ע"ג). ורבינו החתם סופר ז"ל בחידושו לכתובות (דף ב' ע"א) כתב עד"ק של הגאון ישוע"י ז"ל "ולא נהירא לחדש מה שלא שיערו אבותינו הראשונים ז"ל", ועמ"ש בשו"ת הגרא"ל צינץ ז"ל חאה"ע (סי' כ"ב דף מ"ד ע"ג), "ואם נפרש כן, זו קשה מן הראשונה ששום פוסק לא חלק בכך, ואין לבדות חדשות נגד משמעות כל הפוסקים והמפרשים ז"ל". וע"ע לו ז"ל בשו"ת משיבת נפש מהדו"ת (ר"ס ב') שכתב "קשה לחדש מילתא דלא רמיזא בש"ס כלל", וכבר כתב כן בתרומת הדשן (ס"ס ט"ז) דקשה מאוד לבדות חילוקים מן הדעת שאינם רמוזים בש"ס ובפסקי הגאונים ז"ל, והביאו מרן הב"י ז"ל באו"ח (ס"ס ק"ג) ע"ש, ועיין לש"ב הגרע"א סומך ז"ל בס"ה זבחי צדק ח"ב (עמוד פ"ד) שכתב "אין אנחנו יכולים להמציא חילוק מדעתנו אם לא שיש לזה גילוי מדברי הפוסקים" ע"ש. וכ"כ הגאון בעל אוה"ח הק' ז"ל בספר פרי תואר (סי' צ"ח סק"ה) "ואין לנו לסמוך על דעתנו נגד הראשונים במילתא דסברא זולת בראיה והוכחה ברורה, כי בערך הסברה סברתם גדולה ונקראת סברה משא"כ דעתנו" וע"ש, ועיין לגאון מהרש"ק ז"ל בשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק (סי' קט"ז דמ"ו ע"ב) שכתב "אך מה כוחנו ומה גבורתנו לחלוק על משמעות הפוסקים דמשמע להיפך", ועיין בישועות יעקב חאה"ע (סי' כ"א), דכ"ז ע"א ד"ה והוא) בדברי הגאון נכד המחבר ז"ל שכתב "חלילה לפרש פירוש חדש אשר לא שיערו רבותינו ז"ל להקל, כנגד דעת כל הפוסקים דאסרו גם בכה"ג", ובשדי חמד אספ"ד (מע' ה' אות ט"ו ד"ה וכתב) כתב "סברה שלא נמצאת בפוסקים קשה לחדש מדעתנו", ועיין לגחיד"א ז"ל בעין זוכר (מע' א' אות ט"ז) שהביא משם הגאון מהר"י הלוי ז"ל בתשובותיו (סי' ס"ב) שאין להוציא דין מסברה רק צריך לבקש סמך לזה מהגמרא או מהפוסקים ע"ש, והגאון מהרש"ם ז"ל בספר עין הרועים (דצ"ח ע"ב אות ב') הביא כן מירושלמי ערוך פסחים (פ"ו ה"א) כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה, ופירש בקרבן העדה שאין לו ראיה או קבלה מידו ע"ש, וע"ע לו בתשובותיו ח"א (סי' רט"ו) שכתב "וגם בלא ראיה אין בידנו

לחדש מה שלא נאמר בש"ס ובפוסקים ראשונים, ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ה (סי' ז' ד"ה והנה) כ' "וחלילה לנו לחדש דבר שלא נזכר בפוסקים הראשונים" ע"ש, וע"ע בשו"ת רלב"ח (ס"ס ל"ז) ולתלמידו בשו"ת רשד"ם חאה"ע (סי' קכ"ח ד"ה והנה על) ולגרי"ש נתנזון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"ב (סי' כ"ט ד"ד ע"ד) ותהלה לדוד ח"ב הל' שחיטה (סי' ב', ד"ג ע"א) ועוד.

ובס"ד הארכתי מעט להראות שחלילה להכריע ולפסוק במילי ואיסורי דאורייתא מכח סברה גרידא בלא שום ראייה מהימנא, והדברים ק"ו ומה אם רבותינו הנ"ל זיע"א שהיו גאוני עולם ומצוקי ארץ וסקרו בסקירה אחת את כל התורה ושלטו בכל מקצועות התורה וכל רז לא אניס להו בכל מכמני התורה, וממש כל קריה לא שגבה מהם, ואעפ"כ הם הם הזהירו על כך שאין לסמוך באיסורי תורה על סברה גרידא וכנ"ל, איך נבוא אנן דרא בתרא ונעשה מעשה ונסמוך על כח סברה דקה ואשר אינה מוכרחת כלל באיסורי תורה חמור ותמידי, אתמהא.

מה גם שבעצם הסברה המחודשת (כתישה) הזאת יש לפקפק טובא, דמידי תער כתיב באורייתא, ואנן לא אזלינן אלא בתר עצם הענין וכל שיש בו השחתה אסור, וכמבואר היטב בדברי גאוני בתראי ז"ל ועמ"ש מהר"ש בר בריה דהנוב"י ז"ל בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חיו"ד (סי' פ"א) ועמ"ש בברכי יוסף יו"ד (סי' קפ"א אות ז') משם הרב"ה ז"ל ע"ש, וכמבואר דבר זה היטב בספרו דמר נ"י בהרבה מקומות, ואם אותם חכמים נ"י היו מעיינים בעינא פקחא, אליבא דאמת, בספרו דמר נ"י היו רואים שאין לסברה החדשה הנ"ל שום ביסוס, ואנן לא אזלינן בתר שמא (גילוח או "כתישה" לדעתם) אלא בתר טעמא אזלינן וכל שיש בו גילוח והשחתה אסור, ומדברי כל אותם הגדולים שאסרו מכוונות גילוח דזמנינו תשובה יוצאת לסברה מחודשת דלעיל, וכבר ראיתי במכתבו דמעכ"ת נר"ו את תשובת הגאון המפורסם מהרש"ה ואזנר שליט"א בעל שבט הלוי⁹, שכבר ביטל את המעוררין ומחי לה אמוחא אהך דעתא, וכמבואר היטב בדבריו, ע"ש דברים המצודקים בטוטו"ד נאמרים . . .¹⁰.

ואחתום בברכה שיזכהו השי"ת להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים בכל מילי דמיטב כעתירת ידידו הדורש"ת באה"ר

יעקב חיים סופר

(9) נדפסה לעיל אות א.

(10) שאר הערותיו היקרות – ראה לעיל "הוספה ב".

דיון ז. אם יש מקום להקל במכוננת גלוח אם הסכין עשוי מ"פלסטיק":

א.

יצחק יעקב ווייס

רב ואב"ד

לכל מהקלות האשכנזים

מח"ס שו"ת "מנחת יצחק"

עיה"ק ירושלים תוכב"א

בס"ד, ירושלים עה"ק ת"ו יום ה' בשלח תשמ"א לפ"ק.

כתבתי לשואל א', ע"ד המבואר בספרי מנחת יצחק ח"ד וח"ז דיש בגילוח זקן במכוננת חשמליות משום גילוח בתער, וכי כן ס"ל לגדולי הפוסקים, וכעת נודע מפי מומחים שכיום אפשר לעשות מכוננת גילוח שהסכין עשוי לא מברזל אלא סכין מפלסטיק, ונתעוררו כמה אברכים ת"ח לברר הדבר, אם סכין עשוי מפלסטיק נחשב כתער שאסרה תורה, עכ"ת השאלה.

הנה פשיטא דאסור, וכמפורש יוצא מפי הנובי"ת (יו"ד סי' פ"א)¹¹, ע"ד שחולקים אויר"ם פאגמענט"י שהוא דומה לאבן ומעבירים ע"ג השער בנחת, משמע שחותכים האבן על פאת הזקן, וחותכים השער עם האבן שיש לו חדודים חדודים התופסים השערות וחותכים אותם, וכן ראיתי אצל כמה נכרים שמגלחים עצמם בדרך זה עם אבן שקורין פימסנשטיין, זה ודאי הוא איסור גמור והוא ממש כעין תער וכו' ומאי הפרש יש אם חתוך השערות הוא בתער של ברזל או בשל אבן, סוף סוף חתוך השער סמוך לעיקרן ובדאו' לא נאמר שער של ברזל וגו' גילוח שיש בו השחתה מקרי והוא מעשה תער ואסור מדאו' וכו' עכ"ל, וא"כ זה ממש נד"ד דאין חילוק בין ברזל או שאר מין שעושה מעשה ברזל דאסור.

אף אמנם הזכיר במכתבו שמתשו' חיים שאל (ח"א סי' נ"ב)¹² נראה לכאורה דמותר להתגלח באבן זו דל"ה דרך גילוח עכ"ד, הנה לדעתי אין פלוגתא לדינא בין הנובי"י להחיים שאל אלא במציאות, דז"ל: הגם דסם אינו משיר השער מיד ובאבן הנזכר תכף "משרת" השער ואיכא השחתה מ"מ אינו דרך גלוח ושרי עכ"ל. הנה מוכח להדיא דמיירי באיזה מין אבן "דמשרת" השער תכף, היינו לא מחמת חיתוך רק בנגיעתו על השער משרת את השער, משא"כ היכא דאין משרת השער אלא ע"י חיתוך הוי כמו בתער ממש ואסור וז"פ.

יצחק יעקב ווייס¹³

(11) ראה לעיל ח"א ערך "נודע ביהודה" אות ג-ד (ע' קצג-קצד) והנסמן שם.

(12) ראה לעיל ח"א ערך "חיד"א" (ע' קצה ואילך).

(13) התשובה נדפסה בספרו שו"ת מנחת יצחק ח"ח סע"א.

ב.

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ

זכרון מאיר, בני ברק

מח"ס שו"ת שבט הלוי, וש"ס

יום ב' אדר"ב תשמ"א לפ"ק

. . . יקרתו קבלתי ואשר הציע בשמו ובשם הת"ח חביריו הי"ו, היות כי בארתי בעניי בשבט הלוי ח"ד סי' צ"ו שהשמוש במכונת גלוח יש בו איסור דאורייתא דתער, והבאתי כן גם בשם מרן החזון איש זי"ע, ונתעוררתם להיות בזמן האחרון נודע מפי מומחים שאפשר לעשות סכין שיהא עשוי ממין אחר לא מברזל אלא מפלסטיק חזק וחד וניתן לעשות הסכינים שבמכונת הנ"ל ג"כ מפלסטיק, ונסתפקתם אם איסור ההשחתה דוקא בברזל או גם במין אחר, והספק אם הוא דרך גלוח, ותלייתם ספק זה במחלוקת האחרונים דהנה הגאון מהר"ש בתשובת נוב"ת יו"ד סי' פ"ח כתב שגם אבן אסור ואין לחלק בין אבן לברזל, והגאון חיד"א בתשובת חיים שאל ח"א סי' נ"ב דעתו שאבן לא נחשב דרך גלוח ופשוט לו שמותר, ולפי דעתכם לכאורה ספיקתכם בענין סכיני פלסטיק תולה בזה, ויש לעיין כמאן קיי"ל, וצ"ע בעיניכם הלכה למעשה.

אשיב בקציר הנה שני גדולים הנ"ל נתלו בלשון הבית הלל יו"ד סי' קפ"א¹⁴ שכ' יש איזה אבן שמפספסים במקום הזקן והוא משיר השער נ"ל שהוא איסור גמור ודומה למה דאיתא בנוזיר מ' ע"א ותגלחתן מצוה פשיטא מ"ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל, ושני הגדולים ראו ותמהו דהא זה ראי' לסתור דכה"ג לא נקרא תגלחת רק בתער יע"ש בדבריהם.

ובעניותי ראיתי הב"ה פשוטה דאי ס"ד דדוקא מתכת נקרא תער אבל לא אבן מחודד שחותך מעיקרו כשער, א"כ הו"ל להגמ' להגי' רבותא גדולה דאפילו חתך השערות באבן דאיכא למעשה גם גלוח וגם השחתה ואעפ"כ לא נקרא תער ומ"מ ס"ד דמהני קמ"ל, ומדלא קאמר כן א"כ מוכח דאם באמת מגלח וגם משחית עד עיקרו באמת הוא תער דאורייתא, ובאמת גם הגאון החיד"א לא התיר באבן רק דרך פספס ר"ל שגרר האבן על השערות ומשחיתם וכיון דאינו חותך ממש אינו נקרא גלוח, אבל באבן חדוד ממש לא אמר, ומש"כ שם ובאבן הנזכר תכף משרת שער ואיכא השחתה, היינו השחתה אבל לא גלוח, ור"ל לאפוקי מהסם שבא גם ההשחתה רק לאחר זמן, וקרוב לשמוע דמסרך האיסור דאורייתא אם האבן מחודד דמגלח ומשחית עבור זה אוסר הבית הלל פספוס באבן מחשש

(14) ראה לעיל ח"א ערך "בית הלל" (ע' קסז) והנסמן שם.

שיבא לידי גלוח ממש.

ואמנם מה שיש לדמות לנושא דידן הוא מחלוקת הראשונים בענין מלקט ורהיטני¹⁵ דפטור במכות כ"א דלדעת הריב"ן ושאר ראשונים רהיטני הוא כלי אומנות שמגלח כמו תער והפטור משום שאין דרך גלוח בכך, ולדעת הר"ן רהיטני כעין המלקט צבת המלקט שערות שלא כדרך גלוח. אבל בכלי אומנות הנ"ל אשר באמת מגלח ומשחית יתכן שחייב, אע"פ שהגלוח אינו כדרכו, אבל באמת דא טעותא דגם להריב"ן ודעימי' הפטור משום שאינו דרך גלוח, אבל כל שהוא דרך גלוח מה לי באבן בעץ או במתכת פשיטא דאסור, ע"כ לא מצאתי מקום להקל בשאלתו, והדברים פשוטים . . .¹⁶

15) בארוכה מזה – לעיל ב"מבוא" אות ה (ע' יט-כב).
16) התשובה נדפסה בספרו שו"ת שבט הלוי ח"ה סק"א.

תתקכא

הוספה ה

בירור שיטת מרן הגאון רבי יעקב חיים מבאגדאד

בעל "בן איש חי"

בענין חתיכת ותלישת שער הזקן

כולל:

• בירור היחס להתשובה הנדפסת בספר שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' ה')

[אין תשובה זו ממרן ה"בן איש חי" ובטעות נדפסה בספרו];

• יחוסו של הסי' שו"ת תורה לשמה";

• ביאור שיטת מרן האריז"ל בנדון; ועוד

מאת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א

יעקב משה הלל

ני"ן להרה"ג ראב"ד דבאגדאד

כמוהר"ר אברהם משה הלל זצ"ל

ראש ישיבת חברת אהבת שלום

פה ירושלים ת"ו

שאלה: נפוצה הידיעה שעל פי סתרי תורה ובפרט לפי כתבי הקודש של האר"י ז"ל איסור חמור הוא לקצץ או לעקור שערות הזקן. אמנם שמעתי באומרים לי כי גאון המקובלים בדור האחרון הרב יוסף חיים זיע"א התיר עפ"י הסוד לקצץ שערות הזקן והביא משם האר"י ז"ל שדוקא לעקור שער משורשו אסור. ונפשי בשאלתי אי' מקום כבודן של דברים אלו של הרב יוסף חיים ז"ל ואם ראוי לסמוך עליהם נגד רוב מנין ובנין הפוסקים שהביאו דעת האר"י ז"ל לאסור גם קיצוץ שערות הזקן במספריים, ושכמ"ה.

תשובה: לעשות רצונך חפצתי ולכן באתי היום על הע"יין לראות בגנים וללקוט שושנים מספרן של צדיקים והיד כותבת כל העולה מן המדב"ר ומה' אשאל עזר וסיוע לכוין אל האמת ולא אכשל בדבר הלכה אכ"ר.

בירור שיטת האריז"ל בענין איסור גילוח ותלישת שער הזקן

(א) *ואענה על ראשון ראשון כי בודאי דראוי ונכון לכל ירא וחרד לדבר ה' להזהר ולהשמר מלהיות ח"ו מכת המספר"י כבוד"ד א"ל המקצצים בנטיעות הקדושים צינורות השפע המושפעים ממרומים ומקבילים ומעוררים לי"ג מדות של רחמים של בורא עולמים וכמ"ש מוהר"ח ז"ל

(* חלוקת התשובה לסעיפים ה"ה ע"י מ. וו.)

בשער המצות (פר' קדושים ד' כ"ד ע"א) וז"ל: וענין פאות הזקן הנה גם הם צינורות של שפע וכו' והי' מורי [האר"י] ז"ל נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום מן הזקן אפילו למטה תחת הזקן באותם שערות קטנים החופפים על הגרון ממש, אבל השער שבשפה העליונה המעכב את האכילה הי' קוצצו במספריים, ולא עוד אלא שהי' אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו כי הם צינורות של שפע ולכן צריך האדם ליזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה שלא יעקור ויתלוש איזה שיער וכו' עכ"ל. וגם מסר יחוד וכוונה למנוע האדם מלהושיט ידו בזקנו וז"ל: גם הי' אומר מורי ז"ל שבכל פעם שהאדם מזרו ומעמיד על עצמו שלא ליגע בזקנו לטעם הנז' יכוין כונה הנז' שבזקן הנז' נרמז שם אל שד"י וכו' עכ"ל. וחזר ושנה רבינו ז"ל אזהרה זו גם בשער רוח הקודש (ד' י"ב ע"א) וז"ל: גם צריך להזהר שלא לעקור שום שער מן הזקן אפילו דרך עסק ושיכוין כי זק"ן זק"ן הם בגי' שד"י עכ"ל.

ודברי האר"י ז"ל הנז' פסקם להלכה מו"ר הגדול הרש"ש זיע"א בסידורו הקדוש כתי' בהנהגות לערב שבת קודש וז"ל: ויכוין לקיים מצות לא תשחית את פאת זקניך בכל פאה מה' פאות של הזקן ולא יחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים לא למעלה ולא למטה ואפילו אותם שתחת הזקן החופפים על הגרון ולא בשום מקום כלל ועיקר. ולא עוד אלא שצריך ליזהר שלא ליגע בשערות זקנו שלא יתלוש איזה שיער כי הם צינורות השפע חוץ משער שעל השפה המעכב את האכילה שיש לחתכו במספריים עכ"ל.

וכבר הביאו לדברי האר"י ז"ל אלו הנז' כמה וכמה רבנותא מכת הפוסקים ומכת המקובלים [ונביא מקצת מדבריהם לפנינו אי"ה] ומזה התפשטה השמועה שהזכיר מעלת השואל שדבר ידוע ומפורסם הוא שלדעת האר"י ז"ל אסור הן לקצץ שערות הזקן ע"י מספריים והן לעקור שערות משורשן וכמובא להדיא למעלה וכמו שפסק מרן הרש"ש זיע"א וזה דבר פשוט וברור כביעתא בכוחא וכשמלה הפרוסה ואינו צריך עוד לפנים.

בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו שו"ת רב פעלים

ב) ומה ששאלת אודות השמועה שכבר התירו פרושים את הדבר ה"ה מרן הרי"ח טוב ז"ל מודע לבינה שכן נמצא כתוב בספרו שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' ה') ולהיות שבהוצאה החדשה של הספר הנז' השמיטו התשובה הנז' ושמו אחרת במקומה לכן נעלם מכם איזהו מקומן של דברים וכמ"ש לפנינו אי"ה. ולהיות שהדפוסים הראשונים של ס' רב פעלים אינם נמצא תחת ידי כל אחד לכן אעתיק לשון התשובה שם וז"ל: שאלה: אדם שרצה לחתוך שער בית הערוה במספריים שישאר ממנו עובי אצבע [א"ה צ"ל דאיירי במקום שנהגו גם האנשים לגלח שער בית הערוה דאל"כ אסור

כמבואר בשו"ע יו"ד סי' קפ"א עי"ש] מפני שקשה עליו אורך השער בימי חום האם יש בזה חשש עפ"י הסוד או לא יורה ושכמ"ח. תשובה: מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות בפרשת קדושים שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום [זקנו] כן הגירסא בש' המצות] כי הם צינורות השפע ולכן צריך האדם ליזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא לעקור ויתלוש איזה שער עכ"ד. נמצא מפורש להדיא שאין להקפיד אלא בתולש או עוקר השער שבה נתבטל הרמז שרומז באותו שער אבל אם נשאר עיקרו של השער במקומו ורק הוא חותך מאורך שלו לא נעקר הרמז הנרמז מן השמים באותו שער ועל המדה אין לחוש וזה ברור והשי"ת יאר עינינו באור תורתו אכי"ר עכ"ל שם.

התשובה הנזכרת איננה ממרן ה"בן איש חי"

ג) ואמינא ולא מסתפינא כי אותן המקצצים שערות זקנם על סמך הכתוב בתשובה הנז' מס' רב פעלים סומכים הם על קנה רצון, כי תשובה הנז' איננה ממרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל ולא איהו דחתים עלה ובטעות נדפסה בספרו, שכן גדולי חו"ר בבל, מתלמידיו ותלמידי תלמידיו של מרן הרי"ח ז"ל ובראשם הרה"ג המקובל כמהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל (בעמח"ס מעשה נסים הנד"מ) העידו על כך כי כן מקובל בידם, ולכן בעת שנתעוררו להוציא לאור מחדש ס' רב פעלים ציוו ודרשו בכל תוקף מהמטפלים בדבר ההדפסה להשמיט התשובה הנז' מתוך ס' רב פעלים וכן עשו, וגופא דעובדא הכי הוה שמעתי מפי המוציאים לאור בעצמן. וידוע שחלק ד' מס' רב פעלים לא נדפס ע"י המחבר בחייו רק ע"י באי כחו ותלמידו לאחר שנלב"ע ודין גרמה שנפל בה טעות זה. וכבר נתעורר מעין זה הרה"ג כמורר"י נסים רחמים הי"ו בס' יין הטוב (או"ח סי' י"א ד' נ"א ע"ב בהנד"מ) לגבי הס' עוד יוסף חי, שהקשה שם הרב יין הטוב על דברי מרן הרי"ח ז"ל שהם מנגדים לדברי הזוה"ק והפוסקים וגם הפך דברי עצמו בס' בן איש חי וסיים וז"ל: ומכאן נמי ראי' למ"ש במ"א דכפי הנראה שחיבורי מרן מוהרי"ח שנדפסו אחריו חלו בהם ידים וגם הספר עוד יוסף חי הנ"ל בכלל שבאמצע הדפסתו נפטר הגהמ"ח כידוע ובודאי איזה תלמיד הוסיף דברים אלו מדעתו בשעת ההדפסה ואין לסמוך עליהם עכ"ל. והאמת אגיד שבמ"א הארכתי ביישוב כוונתו של מרן הרי"ח טו"ב ז"ל שם בספרו עוד יוסף חי ולענ"ד שאין מן הצורך לתלות דבריו בזולתו כי בס"ד נתיישבו התמיהות על נכון ולפחות יספיקו לשעת הדחק, אבל בכגון האי נדון דידן אין מקום להסתפק בדבר כמו שנוכח בע"ה לפנינו. ובפרט לאור עדותו של הגאון כמהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל, שהי' מקובל בידו בבירור שמרן הרי"ח לאו ז"ל מור איהו דחתים עלה דתשובה הנז'. ופעם אחת תחת אחת השיחיים"ם עם הרה"ג כמורר"י נסים רחמים [הי"ו] זכורני שהראה לי ס' רב פעלים ח"ד שלו שציין בגיליון על כמה מהתשובות שנראים לו שאינם ממרן הרי"ח טוב ז"ל ואמר לי שחשש פן בעת שליחות הכתיבות מבגדאד

לא"י נתערבבו ביניהם גם תשובות של אחרים שנשלחו לו, או שהיו נמצאים תחת ידו. ולענ"ד שעלינו להשמר לא להטיל ספקות ח"ו על סמכות ואמינות הספרים הנז', אמנם מ"מ בכגון דא שרעותא קמן מפני שהדברים הכתובים הם קשים להולמם ומנגדים לדבריו בדוכתי אחריני וכמ"ש אי"ה לפנינו וגם גדולי תלמידיו העידו שאינם שלו וגם עשו מעשה להשמיטם מספרי הרב פעלים, מעתה אין לנו לחוש בדבר יותר ואדרבא מכבודו של המחבר ז"ל הוא להשמיטם ולי' גופא ניחא לי' שתתברר מקחו של צדיק.

בירור דעת האריז"ל באיסור גילוח הזקן אף באינו עוקר השער מהשורש

(ד) ולאודות טענותינו על גוף התשובה הנז' אען ואומר כי פליאה נשגבה היא בעיני איך המחבר תשובה הנז' הביא רק אזהרת רבינו האר"י ז"ל בענין תלישת שער הזקן משורשם וקפץ ודילג דברי הרב ז"ל שמקמי ב' שורות הזהיר גם על קיצוץ וחיתוך שערות הזקן, וממילא נמשך לדייק מתוך דברי הרב ז"ל שאין קפידא אלא בעקירת שער מהשורש שאז נתבטל הרמז הרמוז באותה שער משא"כ בסיפור וחתיכת השער ע"י מספריים שנשאר השורש קיים. שהרי דברים אלו דחויים מעיקר"ן ואין להם שור"ש ויסוד כלל מאחר שדברי רבינו האר"י ז"ל שם בשער המצות קרי בחיל בתר איפכא שמתחילה הזהיר על חיתוך השערות במספריים ושוב על עקירתן מהשורש דמוכח דתרי מילי נינהו ותרווייהו אסירי כמפורש בלשונות רבינו ז"ל שהעתקנו לעיל. וכן בש' טעמי המצות הביא שני האזהרות ולא הביאם שם תכופים זל"ז אלא סמוכים ונראים דמוכח טפי ששני איסורים הם. וכן מרן הרש"ש זיע"א בסידורו הקדוש הביא שני האזהרות ואסר החיתוך במספריים וגם העקירה מהשורש. וידוע שבכל כיוצא בזה אנו סומכים סמיכה מוחלטת על הבנתו וגירסתו של מהורש"ש ז"ל ובתר דידי' גריינן ביישוב והבנת כל דבר קשה בכתבי האר"י ז"ל [ע"י באורך מ"ש בסה"ק אהבת שלום] ויתר על כן יש להוכיח ממ"ש מוהרש"ו ז"ל במפתחות שער המצות [וכידוע שסידרם מוהר"ר שמואל וויטל ז"ל בעצמו וכמפורש בהקדמתו שלפני המפתחות ודלא כמ"ש מרן הרי"ח טוב ז"ל ברב פעלים (ח"ב בסוד ישרים סי' ט')] שהזכיר שם דוקא אזהרת חתיכת שער הזקן וז"ל: סוד חומר פאות הזקן ושלא יחתוך כלל בשום מקום אלא בשפה העליונה המעכב האכילה יחתוך במספריים עכ"ל. ואפשר דכלל אזהרת העקירה בכלל מ"ש סוד חומר פאת הזקן, הרי קמן מ"מ גם איסור חתיכת הזקן במספריים ולא רק איסור התלישה וכמו שנקט הכותב שם ברב פעלים. וכן מוהר"י ז"ל בנגיד ומצוה הזהיר על ב' האזהרות הנזכרות. וכ"ה בספרו לחם מן השמים וכן בספרו זר זהב כת"י הגהות על השו"ע וכ"ה בסידור חסד לאברהם וכן הוא בהרבה רבני האחרונים ז"ל שהביאו דברי האר"י ז"ל והזכירו הן איסור חתיכת וקציצת שערות הזקן והן איסור תלישתן וא"כ איך אפשר לדייק מדברי הרב ז"ל שדוקא לעקור מהשורש אסור אבל לחתוך במספריים מותר. ואם נאמר שבס' שלמד בו כותב התשובה הנז' קרא דב"ר

השמיט"ה, מ"מ נתעלם ממנו כל דברי הרבנים שהזכרנו לעיל שכן כתבו להדיא ששני אזהרות יש ואיך יתכן להשיב תשובה להלכה ולמעשה בלי החיפוש בספרים, וסומך על דיוק שאינו כלל להפך האמת ולסתור הידוע ומאומת וברור ופשוט לרבים וגם שלמים ועל הכל צריכים הדברים עיון גדול.

בירור דעת האריז"ל דפשיטא לי' טפי לאסור חיתוך וסיפור שערות הזקן במספריים מלאסור תלישת שער מהשורש

(ה) וכד דייקת שפיר בלשון רבינו ז"ל תמצא דאדרבא דפשיטא לי' טפי לאסור חיתוך וסיפור שערות הזקן במספריים מלאסור עקירת שער מהשורש, מדהוי עקירה מסתמא דוקא באופן ארעי בכגון שהושיט ידו בזקנו לחכך בה וכדומה, ואעפ"י שכתב בש' המצות שם וז"ל איסור גדול הוא לעקור וכו' ולכן צריך האדם לזוהר שלא ישים ידו בזקנו וכו' מ"מ עיקר כוונתו להזהיר על הנגיעה אטו העקירה וכמו שדקדק לכתוב מוהרש"ש זיע"א בסידורו וז"ל: ולא עוד אלא שצריך לזוהר שלא ליגע בשערות זקנו שלא יתלוש איזה שער, והתחכם מוהרש"ש זיע"א לשנות סדר דברי הרב ז"ל מטעם הנז' דבסתמא אין אדם עוקר שער מזקנו אלא באקראי דרך עסק בעלמא וכלשון הרב ז"ל בעצמו בשער רוה"ק הנז' שכתב וז"ל: גם צריך להזהר שלא לעקור שום שער מן הזקן אפילו דרך עסק וכו' עכ"ל. ולכן כתב הרב ז"ל בשער המצות הנז': ולא עוד אלא וכו', שמורה שבא לומר דבר חידוש עוד יותר דהיינו דלא מבעייתא בקובע עצמו לקצץ שער זקנו כגון במספריים דאסור מצד עצמו וגם מצד דמכ"ש שיש לחוש שמא יתלוש, אלא אפילו לנגוע בזקנו נגיעה בעלמא באקראי ובדרך עסק כגון לחכך וכדומה אסור שמא יבוא לעקור איזה שער.

ולעולם אפשר דאין הבדל בחומר האיסור בין עקירת שער מהשורש לקיצוץ אורך השערות במספריים לפי סודן של דברים מאחר דרמז הזקן לי"ג תיקונין עילאין הוא תלוי באורך השערות של תיקון א' על השני או אופן סיבובן סביב הפנים והפה או היותן שערות קצרות מובלעין פנים ואחור בין שערות ארוכות או שערות שווין באורכן וכו' וא"כ כל שנוגע ומשנה בצורת הזקן על ידי קיצוץ אורך איזה שערות משנה בסוד ציור דמות הדיקנא קדישא, וא"כ מה לי עוקר מה לי מקצץ סוף כל סוף מכתת כתותי שיעורי' ולא נפיק בי' ידי חובת דיקנא. וכן יאות לן לפרש בכונת האר"י ז"ל מאחר שלא חילק בהכי ואסר להדיא הן העקירה מהשורש והן קיצוץ האורך ולא שמענו לשום פוסק מפורסם מכל אופן שהביאו דעת האר"י ז"ל שחילקו בזה. וראיתי בספר עמודי ארזים שדקדק מכפל הלשון של הרב ז"ל שכתב לעקור או לתלוש דלעקור היינו בלי הסרת השורש ולתלוש היינו עם הסרת השורש ואפשר שכן הוא אלא דבסידור מוהרש"ש זיע"א לא דקדק להעתיק כפל הלשון, אמנם אין זה ראי' שלא יודה לן מוהרש"ש זיע"א כי ס"ל דפשוט הוא מדאסר הרב ז"ל גם הקיצוץ וגם העקירה א"כ באזהרות

אלו כבר כלול החילוק שבין הסרה עם השורש להסרה בלי השורש וסוף סוף תרוייהו אסירי וכנז', ומאי נפקא מינה אם עושה כן בידו או ע"י מספריים. ומכל מקום דבר ברור הוא שבענייני הסוד אין לנו רשות לסבור סברות מדעתינו ולחלק חילוקים שאינם מפורשות ולפסוק דינים מפסקי הרא"ש וא"כ מאחר שהאר"י לא גילה לנו שיש חילוק בחומר האיסור בין עוקר למקצץ אין לנו לחדש חילוקין מדעתינו וסברותינו. [ראה לעיל בספר זה ח"ב פי"ב עמ' תקטו ואילך].

ו) וכן מ"ש עוד הכותב בתשובה הנז' ברב פעלים וז"ל: אבל אם נשאר עיקרו של השער במקומו ורק הוא חותך מאורך שלו לא נעקר הרמז וכו' ועל המידה אין להקפיד עכ"ל. מלבד דהסברא הישרה מכחשת זו וכמ"ש לעיל שמבלבל סדר עמידת התיקונים כל א' במקומו וכפי בחינתו וצורתו, עוד מצאנו לרבינו האר"י ז"ל בשעריו המצויינים וכן בזה"ק דסוד הדיקנא קדישא הוא עד טיבורא, ואיכא טובא כבשי דרחמנא בסוד ענין התפשטות זו כנודע ליודעי ח"ן שהמזלין נוזלין מן הלבנון סוד לובן העליון להמשיך השפע עד רישא דז"א וכן לחפייא על או"א דטמירין תחת דיקנא מצד הפנים, ועוד עניינים אחרים נשגבים שאין כאן המקום לפרטן. שמתוכן מוכח שיש קפידה באורך הזקן והתפשטותו לכל הפחות כפי האורך שחננו ה' (וידוע שפעמים נזכר בכתבי האר"י ז"ל שהדיקנא עד טיבורא דגופא ופעמים נז' שהוא עד טיבורא דליבא ואכ"מ לבאר דברים אלו כאן). ואם מקצר במקום שאמרו להאריך שממילא נמצא שכאילו האריך את הקצר שהתפשטות השערות הקצרות דבחי' תיקון לאלפים המובלעים בין השערות שנתקצרו של תרין מזלין נוצר ונקה עכשיו ישתוו התפשטות שלשתן כאחד בשוה ונתבטלו כל הרמזים שיש בהם מצד התפשטותן הטבעי שהוא בדוגמה העליונה. ומפורש איתא בזה"ק (ח"ג באד"ר ד' קל"א ע"א) וז"ל: תיקונין תליסר אלין אשתכחו בדיקנא ובשלימות דיקנא בתיקונין אתקרי בר נש נאמן דכל דחמי דיקני' תלי בי' מהמנותא עכ"ל. הרי להדיא דדוקא בשלימות דיקנא בתיקונין שלא שלח בו יד לשנות מאומה מסדר העליון איקרי ב"ג נאמן. ועיי' להאחרונים ז"ל שלמדו מזה שלא למנות ש"ץ שאינו בשלמות דיקנא ואפילו אינו מגלח בתער מפני שהוא כבעל מום ולא ירצה (מנחת אהרן כלל י"ב אות כ') משם הרב כבוד חכמים). הרי מבואר מכל זה שאכן יש קפידא באורך השערות ואפילו המשנה באורכן מבטל הרמז אל י"ג תיקוני דיקנא עילאין ולא כמ"ש הכותב שם ברב פעלים שדוקא עוקר מבטל הרמז ושעל המדה אין להקפיד והדברים ברורים ולא הי' מן הצורך כלל להאריך בכל זה מרוב פשיטות ובהירות הדברים לולי שהוכרחנו לכך כדי להחזיר למישור השיבושים בתשובה הנז' בס' רב פעלים.

ז) ועוד ראי' גדולה שאין עלי' תשובה גם למתעקש ביותר דעל מה ולמה הוצרך הרב ז"ל להתיר קיצוץ שערות השפם המעכבים האכילה ע"י

המספריים, והלא כפי הכותב ברב פעלים הנז' בכל מקום הזקן מותר לחתוך מאורך השערות, ומה חידש בזה בעניין השפם, וזה ברור בס"ד.

לימוד זכות על התשובה הנז' דלא כיוון להתיר גילוח זקן של מעלה

(ח) והתבוננתי מעט למצוא איזה לימוד זכות להדברים שנאמרו שם בתשובה הנז' וחשבתי דאפשר שהבין הכותב ההוא כי עפ"י סודן של דברים חמור טפי זקן העליון מזקן תחתון ולכן הי' פשיטא לו שדוקא בזקן העליון החמיר הרב ז"ל כל כך בכדי לאסור אפילו החיתוך במספריים משא"כ זקן התחתון דלא קפדינן אלא שתשאר ממנה שורש ורמז וסגי כל שהשאר אחרי הקיצוץ כדי עובי אצבע. ולכן דילג הכותב הנז' אזהרת הרב ז"ל בענין חיתוך וקיצוץ השערות על ידי מספריים להיות שנשאל בענין זקן התחתון דוקא והבין דשם לא שייך לאסור כולי האי. גם אפשר כפי מה שהערנו לעיל בהעתקת לשון התשובה שהשמיט תי' אחת מנוסחת שה"מ דהיינו שבאזהרת הרב על העקירה מן השורש גרס וז"ל שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום וכו' ולא גרס בכל מקום זקנו. דכפי זה אפשר שנוסחה זו המוטעית גרמה לו להבין כי אזהרת התלישה מיירי בכל מקום שבגוף. ושלכן חילק הרב ז"ל האזהרות כי אזהרת הקיצוץ אינו אלא בזקן עצמו ולא בכל הגוף וכנז' ולכן לא הוצרך להעתיק האזהרה שעל הזקן כי לא מזה איירי.

ומכל מקום כפי שני הדרכים הנז' שכתבנו להמליץ בעד הכותב הנז' מובן מעתה שמעולם לא עלתה על דעתו להתיר חתיכת השערות של הזקן העליון ג"כ עד כעובי אצבע ולא כתב כן אלא לגבי שערות דזקן התחתון דבהו איירי. ולענ"ד לעומת חומר הקושיות ששאלנו מוכרח שכל מעיין ישר יודה לדברים אלו שכתבנו ביישוב כוונת הכותב הנז', ואותם הת"ח הסומכים על תשובה זו להתיר לעצמן קיצוץ זקנם, ושמחים בצאתם וששים בעבודתם שאינם עוברים על דברי קבלת האר"י ז"ל בזה, לא עיינו היטב, וסמכו על הנראה מתוך ההשקפה הראשונה, ולא כן דרכה של תורה.

(ט) וכל זה כתבתי הנ"ל ביישוב דעת הרב הכותב הנז', אמנם לי נראה שאין לחלק בהכי דמצאנו לרבינו ז"ל בשעריו המצויינים שהשוה סוד זקן תחתון לזקן עליון בעניין הי"ג תיקונים, וא"כ מהיכא תיתי לחלק שבי"ג עליונים אין לנגוע לקצץ ולעקור ובי"ג תחתונים מיהא מותר מ"מ לקצץ, וז"ל הרב ז"ל בש' המצות (פר' קדושים ד' כ"ד סוע"ב): דע כי כמו שלמעלה יש י"ג תקוני דיקנא עילאין וכו' הנק' זקן עליון כן יש זקן תחתון למטה ביסוד כנודע וגם בו כללות י"ג תקונים ואל זה הסוד הנפלא רמזו רז"ל במ"ש גדולה מילה שנכרתין עלי' י"ג בריתות וכו' וכו' יעו"ש באורך.

שוב מצאתי להרנ"ש ז"ל בס' יין המשומר (ד' נ' ע"ב) שכ"כ להדיא בשם האר"י ז"ל דאסור לחתוך השערות בכל מקום הגוף וז"ל: עוד כתב [האר"י ז"ל] גם שערות האדם בין של הראש בין של הזרועות והגוף הם

מורים על דברים רבים וכפי גוונם או נטייתם למעלה או למטה וכפי אורכם וכיוצא, ולכן אין טוב לספר השערות משום מקום אלא טוב להניח אותם לגדל מלבד שערות הראש שצריך לגלח אותם בתער בכל ערב שבת עכ"ל. ואעפ"י שלא ידענו אי' מקום כבוד לשון הנז' בכתבי הרב ז"ל מ"מ ודאי נאמן עלינו מהרנ"ש ז"ל בזה שמצא כתוב כך באיזה ס' שאינו נמצא תח"י כהיום. ומה גם דרך הסברה נותנת שאין שום דבר קטן או גדול שבצלם דמות תבניתו של האדם שאינו לצורך ואינו בבחי' צלם אלקים ובדוגמת העליונים וזה מבואר בס"ד. הרי קמן מ"מ כדברינו בס"ד שאין להקל בקיצוץ שערות זקן התחתון ואין לחלק ולהקל בהם יותר משערות זקן העליון ולא כדברי הכותב הנז'.

(י) העולה מן המדב"ר לאור כל הנז' ג' כללים: א. שברור בדעת האר"י ז"ל דאסור לנגוע בזקנו הן לספרה ע"י מספריים והן לעקרה מהשורש. ב. התשובה הנז' ברב פעלים כולה מקשה א' באין מבין וסותר לדברי האר"י ז"ל, וגדולי רבני בבל העידו שאינו מהרב הרי"ח טוב ז"ל. ג. גם לאחר מה שציידנו ביישוב כוונת הכותב הנז' נתברר לנו שלא כיון להתיר סיפור זקן העליון כלל, רק זקן התחתון, ואנו בעניותין חלוקים עליו גם בזה.

בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו "תורה לשמה"

(יא) והשתא הכא אורו עינינו ביציאה לאור של ס' תורה לשמה של מרן הקדוש הרי"ח טוב זלה"ה ובעוברי בין בתריו מצאתי לו שם (בחיו"ד סי' רט"ו) שעמד בדין על אותה השאלה הנז' ברב פעלים שם וכשקראתי דבריו דשם שמחתי כעל כל הון כי אכן כוננו לדעת עליון ומעולם לא עלתה על דעת יוסף צדיקא צדיק דמעיקרא להתיר חיתוך שערות זקן העליון, ולמפרע נאמר דאפריון אמטייה להגאון מהר"ן כצ'ורי זלה"ה שעמד איתן ותקיף בדעתו עד שהושמט התשובה הנז' מספרי הרב פעלים שנדפסו מחדש בירושלים ת"ו.

וזה לשון השאלה והתשובה בס' תורה לשמה הנז', שאלה: במקום שנהגו להעביר גם האנשים שער זקן התחתון דמצינו בשו"ע (יו"ד סי' קפ"ב) דשרי לכתחילה להעביר ואין בזה משום לא ילבש גבר, אם יש בזה צד חומר לאדם חשוב, ע"כ לשון השאלה. ובתשובתו שם הביא תחילה מגמ' יבמות (ד' ק"ג ע"א) ורש"י שם, ושם (ד' מ"ח ע"א) בתוס', דמ"ש גבי מפיבושת שלא עשה רגליו ר"ל לא הסיר שער בית הערוה. ושוב כתב דמ"מ ע"פ הסוד אין להסיר שער זקן התחתון והביא רא' מדברי האר"י ז"ל שהזכרנו למעלה מש' המצות פר' קדושים שכתב דגם בזקן התחתון שייך סוד י"ג תקונים וסיים וז"ל: ומדברים הנז' נשמע כי כללות זקן עליון הוא כתחתון וכו' ולכן ראוי שגם בזקן התחתון של אדם התחתון לא תגע בו יד להעביר השער לא במספריים ולא בסם והמשכיל יבין מדעתו כי א"א

להרחיב הדברים יותר. אך ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון כי רב המרחק ביניהם כי בתחתון הוא כללות שבעליון ושם בעליון השערות הם הצינורות של השפע ולכן אסור לתלוש בידו אפילו שער א' אבל הכא אין קפידא אם ע"י חיכוך נעקר שערות וכו' ורק להעביר את הזקן התחתון ולהסירו לגמרי על זה הוא דקפדינן מפני שיש בו רמז למעלה וכו' ומיהו דע דאם השערות של זקן התחתון ארוכים הרבה וקשה עליו וכו' אפשר לקוץ מן האורך שלהם ולקצרים מאחר דאינו מסירים לגמרי משא"כ בזקן העליון דבכל אופן אסור לא תגע בו יד עכ"ל.

הרי קמן להדיא שדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל דבזקן העליון אסור בכל אופן וכדכתבנא. והגם שנטה דעתו להקל בענין לקוץ מאורך שערות זקן התחתון במקום צער דלא כמ"ש אנו בעניותין ודלא כמ"ש הרב הנשי"א רנ"ש ז"ל בשם האר"י ז"ל וכפיי"ז הי' מקום להמתעקש לומר שאכן הוא הכותב התשובה שבס' רב פעלים, אפילו הכי מוכח שביאור כונתו שם הוא כמ"ש בס"ד שמעולם לא עלתה על דעתו להתיר גם בזקן עליון [גם מדוקדק בתשובה זו דס' תורה לשמה שבאזהרת הרב ז"ל על התלישה גרס כמונו דקאי על הזקן העליון ולא בכל מקום גופו].

גם מדוקדק למעיין בדבריו בס' תורה לשמה הנז' דפשיטא לי' טפי להתיר התלישה להיותו דרך ארעי [בזקן התחתון] שכתב דאין קפידא אם ע"י חיכוך נעקר איזה שער משא"כ על איסור העברת השער של זקן התחתון ע"י סם או מספריים החמיר לכתחילה ורק במקום צער התיר זה ודוק היטב, דמזה ראי' לדברינו דלעיל ועי' עוד לפנינו מ"ש בזה בס"ד.

ונראה לומר בהסבר דעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בהיתירו לקוץ מאורך שערות זקן התחתון במקום צער והוא במה שנדקדק במ"ש בתשובתו הנז' דס' תורה לשמה וז"ל: ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון כי רב המרחק ביניהם כי בתחתון הוא כללות שבעליון ושם בעליון השערות הם צינורות של שפע וכו' עכ"ל. דכוונתו לומר דבזקן התחתון רמוזים הי"ג תיקונים בדרך כלל בלבד שאותן השערות מורים על בחי' הי"ג תיקונים אבל אין לנו אצלנו בדמות צלמנו איזה סימנים ורמוזים להכיר על ידם אופן רמיזת התיקונים בשערות ההם, אם באורכן של השערות או באופן התפשטותן ושכיבתן אלו על אלו או בשיווי אורכן וכדומה, וכפי שמצאנו סימנים הנז' בשערות דזקן העליון, שלכן רמוזים הי"ג תיקונים דזקן עליון בדרך פרט ר"ל שיש לנו היכר וסימן בהם לדעת היכן רמוז כל תיקון ותיקון בדרך פרט. וממילא דאם נוגע ומשנה בזקן עליון כל שהוא מסדר השערות קוצץ בנטיעות הוא ומקלקל הרמוזים הרמוזים בהם. אבל בזקן התחתון ששם אין הרמז בדרך פרט והיכר גלוי אצלנו, אלא בדרך כלל, שמורים אותן השערות על בחי' י"ג תיקונים דשם, ממילא כל שקיים ההוראה בכללותה דיו ואין קפידא בשינוי צורת הענין בדרך פרט. ולכן החמיר לכתחילה אבל במקום צער נטה להקל וכנו'. וסברא

זו כתבתי רק להליץ בעד מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל ולברר דעתו וכוונתו אבל לענ"ד שהרוצה לזוהר לצאת גם לדעת המקובלים בענין זה לא יסמוך על זה מאחר די"ל שלפני רבינו האר"י ז"ל הי' גלוי גם רמזי הזקן התחתון בדרך פרט היכן רמוזים כל תיקון ותיקון ורק אנו לא זכינו לדעת זאת. ובפרט מאחר שכן כתב הרנ"ש ז"ל להדיא והביא לשון הרב ז"ל בעצמו שכ"כ דאסור בכל מקום גופו לספר ולחתוך שערות, ולא חילק בין מקצר מהאורך או מעביר לגמרי. א"כ מי יסמוך על חילוק מחודש אשר יסודו סברה בעלמא כדי לחלוק על דברים שנאמרו בפירוש בשם האר"י ז"ל, והבוחר יבחר והיעת"א. [נראה לעיל בספר זה ח"ב פ"ג והערה 25 שם ועייג"כ לעיל ח"ב פ"ב עמ' שצט].

(ב) עוד חזר מרן הרי"ח ז"ל ושנה ופירש לנו דעתו ושיטתו בענין קיצוץ זקן העליון בספרו תורה לשמה (סי' ש"ץ) וז"ל: שאלה: אזהרה שמענו עפ"י הזוהר דאין לגלח הזקן ורצינו לדעת אם יש לאיסור זה אסמכתא ורמז במקראות. גם תמהים אנחנו על מ"ש במדרש וכו' מנהגו של עולם וכו' אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים וכו' ומגלחים זקנם וכו'. תשובה: יש רמז ואסמכתא לזה מפסוק שמואל (ב' י"ט) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו וכו' משמע דוקא שער השפה הי' מתקן בשאר הימים משום דזה שרי גם עפ"י הזוהר לחתוך מה שמעכב האכילה אבל שאר הזקן לא הי' עושה בו כלום, והיינו משום איסורא. והשתא ממילא מובן דברי המדרש מ"ש מגלחים זקנם קאי על שער השפה וכו' עכ"ל עיש"ב. ועיי"ש עוד (בס' שצ"א) ובפרט בניסוח השאלה. הרי קמן להדיא שדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל לאסור קיצוץ שערות הזקן במספריים או בסם לדעת הזוה"ק והאר"י ז"ל ואינו סובר שום חילוק בזה בין תלישה לחיתוך.

(ג) גם מ"ש שם ברב פעלים שעל המידה אין להקפיד, בס' תורה לשמה (סי' תמ"ז) כתב בתר איפכא, דנשאל שם אם מותר לכפל למעלה שערות הזקן והשיב וז"ל: ודאי זקן שהוא גדול וארוך עדיף טפי לפי סודן של דברים יען כי ידוע הוא כי דיקנא עילאה דא"א הוא מגיע עד טיבורא דליבא וכנז' בדברי רבינו האר"י ז"ל וכן הוא באדרא וא"כ השתא מי שהוא זקנו גדול וארוך שמגיע עד טיבורא דליבא הוא עדיף ומשובח ביותר ושפתים יושק, שהוא דומה לבחי' עליונה שכך הוא באמת השורש של הדיקנא למעלה. ועל כן אותם בני אדם שברא להם הקב"ה זקן ארוך והם מתחכמים לשנות המתנה טובה הזאת וכו' ורוצים לקצר זקנם בהגבהת השערות למעלה אעפ"י שהם נזהרים שלא לחתוך אותם ח"ו עכ"ז לאו שפיר עבדי וצריך להניחו כמו שהוא ולשמוח בגודלו עכ"ל.

ועיי"ש עוד (בס' תמ"ח) שהתיר בערב שבת אחר הרחיצה להפריד בנחת ע"י אצבעות ידו שערות הזקן כדי שלא יתערבו ויתבלבלו תיקוני הדיקנא ויעמוד כל תיקון על עומדו כיעוש"ב, דגם מזה מוכח שיש קפידא

על כל אורכם של השערות שישארו בצורת התפשטותם הטבעי, עליונים למעלה ותחתונים למטה ואמצעיים באמצע, כדי שלא יתערבו ויתבלבלו הרמזים של י"ג תיקוני דיקנא. וא"כ איך יתכן שיסבור דדי כל שנשאר בזקן שיעור עובי אצבע.

וכבר אמרנו שאין הדברים סובלים אריכות יותר, ורק לסכום הענין נאמר דמכל הנז' מצינו למדים שדברי הכותב בתשובה הנז' דס' רב פעלים הם היפך דברי האר"י ז"ל והיפך דברי כל המביאים ומזכירים דעת האר"י ז"ל וגם היפך דברי מרן הרי"ח טוב ז"ל וטוב עשו גדולי רבני בבל שבדור אשר לפנינו שהשמיטו תשובה זו מספרי רבינו ובפרט לאור כל הכתוב לחי"ם בס' תורה לשמה שהבאנו לעיל שנתברר ונתלבן היטב דעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בענין זה ממש בטר איפכא מדעת הכותב הנז'. וממה נפשך אם האמת כמ"ש לעיל בהליצתינו בעד הכותב הנז' ממילא אין כאן שום ראי' לאלו שרצו ללמוד משם היתר לחתוך שערות הזקן עליון וכנז'.

יד) ואע"ג שבכמה עניינים מצאנו למרן הרי"ח טוב שספרו תורה לשמה חולקת על מ"ש בדוכתי אחרוני שבשאר ספריו אפשר שעשה זה בכוונה להעלים שהוא ז"ל הי' המחבר, וכנודע שכמה העלמות אין מספר העלים להסתיר דבר זה. או אפשר שלא עשה בו הגהה אחרונה להשוות דבריו עם מסקנותיו שבשאר חיבוריו אבל ודאי דלך עדיף להשוות הדברים כל מה שנוכל כדי שיהיו דבריו בכל מקום עולים בקנה אחד, והאמת יורה דרכו.

יחוס הס' "שו"ת תורה לשמה" לבעל "בן איש חי"

טו) והגם* ששמעתי שיש כמה מרבני זמנינו מפקפקים על אמיתות הס' תורה לשמה שיחוסו למרן הרי"ח טוב ז"ל אצלי אין הדבר צריך לפנים כלל והוא ברור כשמש לכל רגיל על לשונו ובקי בסגנונו דרכו ושיטתו של רבינו, והרבה מהעניינים הנכתבים שם כתבם מפוזרים אחת הנה ואחת הנה

(* הוספת מחבר 190 ספר הנוכחי: בהבא לקמן ע"ד המפקפקים ביחוסו של הס' שו"ת "תורה לשמה" להגאון ר"ח בעל "בן איש חי" – יש להעיר גם מ"ש הגאון רבי אברהם חפוטא (ראש ישיבת הרמב"ם ובית יוסף בת"א ומח"ס שו"ת מענה לשון) במכתבו מיום ג' מרחשון ה'תש"מ: "ובדבר יחוס הספר תורה לשמה הנה בנדון זה אין לסמוך על סברות, ואוכל גם להביא סברות להוכיח ששייך לו והוא דנר' שהספר זה עמל בו לשמה ועשאו לשם יחוד וכו' ואשר ע"כ קראו תורה לשמה ומשום האי טעמא גופי' לא כתב שמו עליו; זאת ועוד לא מובן שספר בכת"י הי' מונח אצלו וגם איך לא מוכר בין כל גדולי עולם וחוקרי ספרים עתיקים וכת"י איך לא נשמע בעולם ולא ברמז מי הם בעליו כן שמצד הסברא יש מקום לומר שזה שלו, אשר ע"כ כמו שכ' שאין לסמוך על סברות בנדון זה ואין לנו אלא להסתמך ע"ד קבלה ומאחר שיש לנו קבלה מאנשים מהימנים וכמו שציינת, שמעידים שספר זה שייך לבן איש חי – נקבל. וגם אפילו אם לא שייך לו בודאי שספר מוסמך הוא לאחד קדמון שהרי הבן איש חי מייתי ראיות ממנו. אלא עכ"ז נראה כנ"ל ששלו הוא". וגם במכ" של הרה"ג הרה"ח ר' שלמה אליעזר מרגליות (מירות") מיום כ"ה סיון ה'תשל"ט: "מה שכתב על הספר תורה לשמה, אצל כל היודעים הליכותיו בקודש של הבן איש חי ברור להם כשמש בצהרים כי הוא הקדוש חיבורו, וגם ידוע לכלנו כי נכד המחבר מסר להמו"ל להדפיסו מעצם כתי"ק וכל הערעור אין לו ערך".

בשאר חיבוריו בסתם ולא הביאם משם ס' תורה לשמה, כידוע להבקיאים בדבריו. ועוד יש לי בזה חבילות של ראיות אבל מה אעשה שאין מגמתי כעת לעסוק במחקרים אלו. ושמעתי שכבר נכתב מזה בכמה כתבי עט של זמנינו להוכיח שהמחבר תורה לשמה הוא רבינו הרי"ח טוב ז"ל ולא ראיתי מה שכתבו. אבל אחר כל הדעות והאמירות סומך אני בהעדות המודפסת בס' עוד יוסף חי (דפוס ירושת"ו שנת תש"י בדף נ') בשם גדולי רבני בבל מתלמידי מרן, הרב אפרים זילכא הכהן זלה"ה משם רבו מהר"ש אגסי ז"ל בשם בנו וממלא מקומו של רבינו הרב יעקב חיים ז"ל, שהעיד ששמע מפי אביו הקדוש שספר תורה לשמה הוא בעצמו חברו, ודי והותר בזה לאמת הדבר.

**אי אפשר לפרש דברי האריז"ל דקציצת הזקן במספריים
אינו אסור אלא ממדת חסידות**

טז) ובהיות הדברים בשלב זה עיינו בכל הנ"ל כמה ת"ח ושמעתי כי הקשו על דברי הנז' כמה שכתבתי דהוי טפי פשיטא לאסור הקיצוץ במספריים יותר מלאסור התלישה שמחמת נגיעה, ואמרו דאדרבא איפכא איכא למידק מלשון הרב ז"ל דנקט גבי אזהרת המספר זקנו לישנא דזהירות לבד אבל איסורא לא קתני להדיא, דמזה יש להבין שאינו אלא חסידות בעלמא שנהג בו האר"י ז"ל ברוב קדושתו, ואילו גבי תולש שער מזקנו נקט רז"ל לישנא דאיסור גדול, וביארו טעם החילוק לפי הדברים שנכתבו בס' רב פעלים ח"ד שהזכרנו למעלה דבתולש בטל הרמז מש"א כן בקוצץ, ועל פי דקדוק זה החליטו ת"ח הנז' דממילא מותר הוא גם עפ"י הסוד לספר הזקן במספריים, ורק הרב ז"ל נהג בו מידת חסידות ע"כ שמעתי.

ואמינא ולא מיסתפינא שאני עדיין במקומי אעמוד דכונת רז"ל כמו שכתבתי למעלה, ורק אוסיף כאן דקדוק אחת נכונה והוא כי מ"ש מוהר"ח ז"ל בתחילה בענין סיפור הזקן הם דברי עצמו המעידים ומגידיים מה שראה בעיניו הנהגת רבו הקדוש האר"י ז"ל בעת שהי' מסתפר שהי' נזהר שלא לחתוך שערות זקנו ועל זה כתב: הי' מורי ז"ל נזהר מאד וכו' היינו שראה אותו נוהג בדבר זה זהירות גדול, שמסתמא בעת שהי' מספר ראשו הי' מצווה ומזהיר ומזכיר להספר ליזהר לא ליגע כלל בשערות הזקן וכדומה שבזה התבטא קפידתו וזהירותו בדבר, ועל זה העיד מוהר"ח ז"ל שראה אותו נזהר מאד בכך, ומעשה רב הוא וילפינן מינה שבודאי זהירותו הגדולה בדבר נבע מעצם האיסור הגדול שיש בסיפור הזקן גם ע"י מספריים לדעת הזוה"ק. ואילו מ"ש אח"כ בענין איסור התולש שער מזקנו אינו עדות שמעיד מוהר"ח ז"ל מה שראה ממנהג רבו, אלא אזהרה ששמע להדיא מפי רבו שאמר לו כך דאיסור גדול הוא לעקור שום שער מזקנו אפילו בדרך עראי וכמתעסק בעלמא, ואיה"נ אם הי' רבו מודיעו בעל פה גם על איסור סיפור הזקן הי' נוקט גם בו לישנא דאיסורא וק"ל.

וזה כתבתי רק לרווחא דמילתא ליישב דברי הרב ז"ל שבשער המצות

גם לפי דעת הת"ח הנז', אמנם לקושטא דמילתא אין לדקדוק זה מקום לחול מעיקרא, כי כבר ידוע כלל אחד גדול לכל לומדי כתבי האר"י ז"ל והוא מקובל בידם מהראשונים ז"ל דבחינת אמיתת כל דקדוק הנמצא באיזה מקום בכתבי הרב ז"ל הוא לעיין בלשונות המקבילים לאותה העניין בשאר ספריו, ואז אם בכל מקום מדוקדק הדבר ההוא יש להחליט שכן האמת ואפשר אז להוציא נפקא מינא למעשה על פי הדקדוק ההוא. וכן בהאי נ"ד מצאתי להרב ז"ל בס' שער טעמי המצות שהוא המקביל לס' שער המצות מסדרת השערים והכתבים ססידר הרמ"ף ז"ל שכתב שם וז"ל: מצות הזקן ראוי לאדם שלא יעקר שום שיער כלל מזקנו וכו' עכ"ל. ושוב הביא שם אח"ז אזהרת סיפור הזקן כיעו"ש. הרי שלא נקט גם באזהרת התלישא לישנא דאיסור גדול, וא"כ ודאי שאין כל צדק במה שרצו ת"ח הנז' לפרש בכוונת הרב ז"ל דס"ל לחלק בין איסור תלישא דחמיר, ואסיר מדינא, לאיסור סיפור הזקן במספריים שאינו אסור אלא מנהג חסידות גרידא ודו"ק.

וכשיצאתי לחפש"י מצאתי בס' שו"ת מנחת אלעזר להגאון האדמו"ר ממונקאטש ז"ל (ח"ב סי' מ"ח ד' מ"ח סוע"ג) שהביא שם דעת רב א' הסובר כחילוק החכמים הנז' שלדעת האר"י ז"ל איסור תולש הוי חמיר טפי מאיסור התספורת ע"י מספריים עי"ש. אמנם הגאון המחבר ז"ל שם דחה דבריו הנז' בשתי ידיים וז"ל: כי הנה מ"ש הכותב הנז' שעל פי האר"י ז"ל חמיר יותר שלא להושיט ידו בזקנו ממה שחשש להסתפר במספריים, ורוצה לומר שהפירוש בזה ווי ל' למאן דאושיט ידי' בדיקני' היינו שלא יגע בזקנו, אבל להסתפר זקנו אינו אסור לדברי הזוהר עכ"ד. צחוק עשה לו, וכל השומע יצחק לו, וכי המסתפר אינו מושיט ידו בזקנו, והלא עוד נוסף על זה משחיתה במספריים שבידו, וזה פשוט לכל בר דעת ולכל מעיין בכתבי האר"י ז"ל עכ"ל. ושמתתי שכוונתי לדעת גדולים והשי"ת יצילנו משגיאות ויורנו הדרך שנלך בה אליבא דהלכתא לאמתא של תורה אכי"ר.

ואגב יש להעיר עוד בדברי הכותב שהביא במנחת אלעזר שם שהבין שמ"ש בזה"ק ויי ל' למאן דאושיט ידי' בדיקני' שבא ללמד שאין לנגוע בזקן שמא יבוא לתלוש ממנו שערה, אין כן כוונת הזוהר אלא כמו שפירשו אותה המפרשים זיע"א שנמשכו אחר פירוש הרב צמח תלמיד מוהר"ח ז"ל שבספרו קול ברמה וז"ל: דאושיט ידי' בדיקנא ר"ל התיקונים והביאורים [של סודות הדיקנא] שהרי שום נברא לא אמר י"ג תיקונים ולא עילאין ולא תתאין אלא משה לבדו, ומיכה אם אמרם הי' לשבח לעתיקא לבד דווקא. והנה צריך להזהר שלא יושיט ידו לשבע בדיקנא עכ"ל. וכעין זה כתב בס' רוח דוד ועיין להריפ"ש בפירוש האד"ר ובס' יין הרקח להר"י פתייה ובאדר הזוהר, ועיין בס' דמשק אליעזר שם. וכן לא יעשה לסמוך על דעתו בפירוש לשונות הזוהר מה שלא פירשו הראשונים והקדמונים ובפרט בדבר הנוגע לדינא וכבר הוכה על קודקודו שם במנחת אלעזר ולכן אין צורך להאריך יותר בדבר.

יז) הדרן למילתין דכפי כל הנז' נתבאר באר היטב שכוונת הרב ז"ל כדכתיבנא דהוי חידוש טפי יותר לאסור התלישה דרך עסק עראי בעלמא ופשיטא טפי לאסור הסיפור דרך קביעות, וכזה מדוקדק יפה לישנא דרוז"ל בש' המצות שכתב וז"ל: ולא עוד אלא וכו' וכנז' בדברנו לעיל. ומ"מ את זה צריך אני לומר שאין כן דרכה וסדר לימודה של תורת הנסתר לעשות חילוקים התלויים בהשערת השכל ולבנות עליהם חידושי דינים ומה גם לקולא כל שריהטת הלשון אינו מורה כן, דהרי כבר אנו מותרים ועומדים מפי הרב ז"ל בעצמו שבהק' ס' שער ההקדמות לבל נסבור סברות בחכמת האמת, וכי זה סכנה עצומה, וא"כ מאחר שבא מפורש באר היטב בדברי הרב ז"ל לאסור איסור הן לספר הזקן במספריים והן לתלוש ממנו שערות דרך עסק אין לבוא אחרי המלך בדקדוקים וחילוקים קלושים ובלתי מוכרחים כדי לדחות האמת ולהוליד קולא דדינא. ועיינן מ"ש בזה בס' שומר אמונים למהר"י אירגס ז"ל סי' כ"ה.

יח) ואגב זה כדאי הוא להודיע שכל ההנהגות של האר"י ז"ל שנהג עפ"י הסוד אינם חומרות ומדת חסידות אלא דין גמור עפ"י שו"ע חכמת הנסתר. וכן הרש"ש ז"ל רגיל להעתיק בפשיטות כל הנהגות האר"י ז"ל כחייבים הן בקום עשה והן בשב ואל תעשה [עי' לדוגמא הלשונות דלעיל בנ"ד ודו"ק] וזה יש לדקדק גם ממ"ש הרב ז"ל בסוף שער המצות על מקצת ההנהגות המובאים שם שהם מדת חסידות, דבכל שאר דוכתי שהזכיר הנהגות לפי הסוד או אפילו בסתם הם דין גמור ע"פ הסוד כאמור. וזכורני שכ"כ בס' עמודי ארזים ואינו תח"י כעת לעיין אחריו, ויש להאריך בכל זה אמנם כאן אין מקומו.

וראיתי להמשנת חסידים בסדר יום ששי (פרק ה' משנה ה') שכתב וז"ל ושערות הזקן להיותם צינורות שפע צריך ליזהר שלא יגע בהם כדי שלא יתלוש מהם חוץ משער שעל השפה המעכב את האכילה שיש לחתכו במספריים עכ"ל. והמדקדק בדבריו יראה שכלל איסור סיפור הזקן ג"כ במ"ש שלא יגע בזקנו, וראי' שכך כונתו מדהתיר לספר שערות השפם, שרז"ל בש' המצות הביא היתר זה גבי איסור סיפור שער הזקן וכנז', וודאי שטעמו הוא כמ"ש לעיל משם המנחת אלעזר דמאחר שהזהיר על התלישה אפילו שהוא בדרך עראי כ"ש דאסור לשלוח ידו בזקנו כדי לספרה. וכפי זה מתיישב ג"כ מה שמצינו לרוז"ל גופי' בש' רוח הקודש שהזהיר שם בפרטות על איסור נגיעת ידו בזקנו מחשש שיתלוש שער כי זהו החידוש וכנ"ל.

(אולם אחר ההתבוננות נראה ברור שמה שלא הזכיר שם אזהרת המספר זקנו כיון ששם אינו מדבר לענין דין הפאות ואיסור העברתן אלא מלקט כמה הנהגות השייכים תדיר ושעפ"י הרוב יש להם איזה כוונה כיעו"ש וביניהם הזכיר האי דאין לנגוע בזקנו כדי שלא יבא לתלוש שער וזה פשוט).

**עוד מקורות שהבינו בשיטת האריז"ל
דאיכא בקציצת אורך שער הזקן איסור גמור**

(ט) וכהבנתנו את דברי האריז"ל כן הבינו כמה מרבני האחרונים ז"ל מפרשי כתבי האריז"ל ומכת הפוסקים. וז"ל הרשב"ם ז"ל בפירושו לש' המצות (שמן ששון ח"ד ד' פ"ט ע"ב): והי' מורי ז"ל נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים וכו' [ולא עוד] אלא שהי' אומר שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער א' כי הם צינורות השפע [הרי שהעתיק מדברי הרב ז"ל שני האזהרות] עיין בשו"ע (יו"ד סי' קפ"א) דלפי הדין מותר במספריים, אמנם על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לחתוך שום שער עכ"ל. ודוק במה שנקט לישנא דאיסור גמור גבי סיפור הזקן, ומזה דבהכרח לא הבין כאותן ת"ח שרצו לדקדק מדברי הרב ז"ל דדוקא התלישה הוא איסור גדול. ועיין לג"ע החיד"א ז"ל בברכי יוסף (סי' קפ"א) אחר שהזכיר שבתשובותיו בס' חיים שאל לימד זכות על הסוחרים שבערי אדום הנוהגים מכבר לספר זקנם במספריים או בסם כי בלאו הכי א"א להם להביא טרף לביתם כיעו"ש, מ"מ כתב שם (באות י') וז"ל: כל זה מדינא אמנם על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, וכבר האחרונים הביאו דברי האריז"ל עכ"ל. ועיין להשד"ח בכללים (מע' הג' אות ע"ה) שכ"כ להדיא דלפי הסוד גם במספריים אסור עי"ש, וכ"כ מהר"י אירגס בשו"ת דברי יוסף (סי' כ"ה). וכ"כ בחס"ל ליו"ד הנד"מ (סי' קפ"ב ס"ט) עי"ש, ועי' אורחות יושר להר"י מולכו (פרק י' דף קמט, ע"א) וכף החיים פלאגי' (סי' כ"ז אות י"ד).

ובס' ברית כהונה (חיו"ד מע' הזין אות ז') כתב וז"ל: זקן עפ"י הזוהר הקדוש והמקובלים רבינו האריז"ל וזולתו לא תגע יד בזקן כלל לא על הפנים ולא תחת הגרון ולא בשום מקום ואפילו במספריים זולת השער שעל השפה המעכב את האכילה שזה יש לחתכו במספריים וכמ"ש הרב באה"ט (יו"ד סי' קפ"א סק"ה) עי"ש. וכן נוהגים פה [ג'רבה] רבים וכן שלמים עפ"י דברי רבינו האריז"ל הנז' וכו'. והבא לשאול איך ראוי לעשות נראה דכל מי שאפשר לו ראוי להתנהג עפ"י דברי רבינו האריז"ל ז"ל וכו' ובפרט אם הוא נושא משרה ציבורית מורה מרביץ תורה חזן סופר וכיוצא וכו' וראוי לשים לב שאם במילי דעלמא צרכי חול ממון או גוף האדם הנלבב ונזהר בדרכיו מדותיו ומעשיו בוחר לו רק הדרך היותר סלולה ובטוחה, כ"ש וק"ו בצרכי הנפש ויש לו לכל בעל שכל ישר להשמר שלא יהי' בנפשו שום פגם וכמ"ש המקובלים ולא יחוש ללעג השאננים וכו' ולא גרע זה מענייני חול דכשיש לו ריוח ממון או בריאות גוף שאינו חושש למלעיגים דהאדם לא בא לעוה"ז למלאות חפץ ורצון זולתו משאר בני אדם אלא לעשות רצון בוראו ב"ה ולפום צערא אגרא בזה ובבא כו' עכ"ל ושפתים יושק.

מסקנת הדברים

נמצינו למדים מכל האמור בירור דעת האר"י ז"ל בעניין גילוח הזקן, הן לפי ריהטת הבנת לשונו, והן לפי דעת הפוסקים והמקובלים שהזכירו ופירשו כוונתו. גם נתברר לנו בע"ה דעת מו"ר הרי"ח טוב ז"ל, ותצ"א דינא דעפ"י הסוד אסור להעביר הזקן הן בסם הן ע"י מספריים ואפילו להושיט בו ידו דרך עסק בלבד אסור שמא יתלוש שער. ויה"ר שיזכנו הקב"ה לעשות כל מעשינו ועבודתנו על הארץ מתחת כדבעי לפי סדר תיקון השמים ממעל כדי שנזכה להיות מרכבה אל קדושה העליונה ותמלא הארץ דעה את ה' אכ"ר.

כ) ומודע לבינה כי אחרי זמן מה מאז שכתבתי כל הנז' יצא לאור ס' הדרת פנים זקן להרה"ג ר' משה ווינער שליט"א אשר הקיף שם כל הנושא הזה בהרחבה עצומה ולא הניח לא פינה ולא זוית. וכבר זכה לעשות מספרו הנ"ל מהדורא בתרא עם כמה הוספות, וגם הדפיס גילוי דעת של כמה וכמה מרבני הדור הע"י ויישר חילי' לאורייתא, שזכה, וזיכה הרבים במצוה יקרה זו, לחזק ידים רפות וברכים כושלות, להתחזק בקיום מצות גידול זקן, ביודעם מעתה את גודל חומר העניין הן עפ"י הפשט והן על פי הסוד. אמנם ראיתי שם שבהוצאה ראשונה נעלם ממנו תשובת מרן הרי"ח טוב בספרו רב פעלים הנז', ובהוצאה ב' (בהוספה ב') הדפיס קונטרס הערות אשר שרטט וכתב רב רחמימאי ידי"ן בנן של קדושים וטהורים סיני עדיף הרה"ג כהר"ר יעקב חיים סופר הי"ו שליט"א ושם (באות כ"א) העיר על העלמה זו. וראיתי שכתב שם ידי"ן מעלת היח"ס הי"ו לפקפק על הרבנים הגדולים משמיטי התשובה הנז' מספרי הרב פעלים הנדפסים מחדש שעשו כן [כפי ששמע] מכיון שלא יתכן שגברא רבה דכוותי' בתורת הסוד כמרן הרי"ח טוב ז"ל יצא לחלוק על דברי האר"י ז"ל, וכתב שלדעתו אין בזה טעם מספיק לפקפק בתשובה זו שיצאה מתח"ק דמוהרי"ח ז"ל, ושיתכן שהוא הבין אחרת בדברי האר"י ז"ל וכו' עישד"ב. אמנם כפי שנתבאר בדברנו בס"ד באר היטב שהאמת והצדק עם הרבנים שהשמיטו התשובה הנז' ושקבלה ברורה היתה בידם ממקור נאמן שאין תשובה הנז' ממהרי"ח ז"ל וגם הוכחנו בס"ד שאין מקום להבין אחרת בדברי האר"י ז"ל, ושכן סובר להדיא גם מרן הרי"ח ז"ל.

ונתבקשתי ע"י כמה מידידי הי"ו שעברו על תשובתי זאת לשלוח אל יד המחבר ס' הדרת פנים זקן לקראת המהדורא השלישית שלו, וכן הסכמתי בדעתי לעשות כדי לזכות הרבים במה שעלתה מצודתי בזה בס"ד, והשי"ת יעבת"א ויצילנו משגיאות אכ"ר.

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

הוספה ו

דעת תורה

בענין גילוח וגידול הזקן

מאת הגאון מרן שי"ח בהגרי"י קניבסקי שליט"א

[בנו של הגאון ה"סטייפלער"]

נעתקה מספרו "ארחות יושר" (סי' ה' עמ' יט-כ):

הדרת פנים

בשבת (קנ"ב א') הדרת פנים זקן וגיננו בזה את הצדוקי הסריס ואמר
לו ברוך המקום שמנעך מזה ע"ש, ובכל הדורות הי' זה בזיון גדול מי שלא
הי' לו זקן ורק בדורות האחרונים התחילו לזלזל בזה כי למדו מהגויס²,
ובתרגום יונתן³ אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה⁴ והיינו
אפי' אם מספר במספרים וכ"כ החינוך⁵ והוסיף שעובר משום ובחוקותיהם
לא תלכו⁶ והביאו החפץ חיים⁷ בספר המצות הקצר (ל"ת קע"ז) ומרן
החזו"א⁸ מאד לא היתה דעתו נוחה מזה [לא מבעיא בהמכונות גילוח⁹
שנוהג היום שכבר כתב החפץ חיים (בלקוטי הלכות מכות כ"א ב' בעין
משפט אות ז') שעובר בזה על פאת זקנם לא יגלחו ומרן החזו"א החמיר בזה
מאד בכל מיני מכונות גילוח ולא התיר אפי' למכור למי שמגלח בתער
להצילו מאיסור תער רק ציוה למכור לגוי וכן אאמו"ד זלה"ה¹⁰ הי' מחמיר
בזה מאד ואמר שקרוב מאד שזהו תער ממש ועוברין עליו חמשה לאוין
וכ"כ מרן הגרא"מ ש"ך [שליט"א]¹¹ וז"ל בענין להסתפר הזקן עם מכונת
גילוח חשמלי יעוין בס' לקוטי הלכות על מס' מכות לבעל הח"ח בדרך י"ד
ב' בעין משפט שם שכתב שאסור ואין להקל בזה וגם ידוע שהחזו"א
צוק"ל אסר בכל מכונה עכ"ל רק אפי' המסתפרים במשחה שקורין סס"ג¹² ג"כ

1) ראה לעיל ח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן" ובמילואים לשם.

2) ראה לעיל ח"ב פי"ד הערה 4.

3) ראה לעיל ח"א ערך "תרגום יונתן בן עוזיאל" (עמ' לג-לז).

4) ראה לעיל ח"ב פ"ג.

5) ראה לעיל ח"א ערך "רא"ה (ספר החינוך)" (עמ' קיב-קיד).

6) ראה לעיל ח"ב פי"ד: "איסורי חקות גויים".

7) ראה לעיל ח"א ערך "חפץ חיים" (עמ' רסא ואילך) ובמילואים לשם.

8) ראה לעיל ח"א ערך "חזון איש" (עמ' דש ואילך) ובמילואים לשם.

9) ראה לעיל ח"ב פ"א: "מכונות גילוח".

10) ראה לעיל ח"א ערך "הגרי"י קניבסקי" (סטייפלער גאון") (עמ' שכה ובמילואים

לשם). וראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי עמ' 16-17.

11) ראה לעיל שם עמ' 16.

12) ראה לעיל ח"ב פ"ט.

מאד לא היתה דעתו נוחה מזה], והחפץ חיים חיבר ספר שלם ע"ז נקרא תפארת אדם וז"ל שם נכון ליוזר שלא לספר הזקן אפי' במספרים כי כתבו המקובלים שבזה עוקר צנורות הקדושה מלמעלה ואבותינו ואבותינו במדינתנו נהגו להחמיר בזה וביותר כהיום שנהגו הרבה מפריצי עמנו בהשחתת התער מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ולא להקטין הזקן אפי' במספרים דהיינו להראות לפני הכל שהמצות שציותה תורה להצטיין בזה האיש יהודי חביב אצלנו ואין אנו מתבישין בהם ח"ו וכעין זה איתא בברכות י"א משל למה הדבר דומה לאדם שאומרים לו זקןך מגודל אמר להם יהי' כנגד המשחיתים ופי' בתוס' רבנו יהודא (וכ"ה בחידושי הרשב"א שם) שהכונה שזה שאלו מפני מה הוא מגודל כ"כ וזה השיבו מפני שנמצא משחיתים אותו לגמרי ועוברים על לא תשחית וגו' לפיכך הראיתי היפוך עכ"ל. ובקובץ אגרות ממדון החזו"א (ח"א סי' קצ"ז) ע"ד הסם אם אינו סם המות אינו גם סם חיים ומאד קשה עלי הדבר שאינו ממדת הצניעות ואין זה לבוש ישראל רק למדו מהגויים בגולה ושוללים בזה קדושה, ושם (סי' קצ"ח) כתב מעולם אין דעתי נוחה מגילוח זקן כעין תער בהיותי מורגל באיסורו מדור הקודם והי' הדבר חמור מאד כמו גילוי ראש בחוצות והי' הדבר נחשב כשינוי מלבושיהם לבוש הישראלי ואף שפשטה המחלה גם בין התורנים יחיו לא נשתנה הדבר בשביל זה ולכן נפשי סולדת בענין זה, ואמר מדן ז"ל שכשנכנס אליו אדם שמוריד זקנו או שמגדל בלורית נהי' לו כ"כ לא טוב עד שעומד לו להקיא¹³ . . .

13 ראה לעיל ערך "חזון איש" אות א' (עמ' דש) שכן העיד בשם החזו"א תלמידו הגר"מ שטערנבוך במכתבו אלי (בנוגע גילוח הזקן בלבד).

מילואים והשמטות ל"בסיומא דספרא"

יש להעיר מדברי הגאון היעב"ץ גם בהגהותיו לסידורו (דף עז, א):
 "אין להעלות על הדעת שיגיע עת הגאולה מן הגלות כל עוד שיהיו
 חפצים ורצים אחריהם והולכים בדרכיהם ובמעגלותיהם".*
 ובס' "מדרש פנחס" (תורותיו של רבי פנחס מקוריץ תלמיד
 הבעש"ט) דכ"ב, א:
 "הגלות המר הוא מחמת שהולכים בנמוסיהן, דהיינו בשערות.
 "בל"א: ווענט זיך דער גלות אין איין האָר.
 "וכשיבוא משיח ב"ב ידעו כל המדינות שהגלות שלהם היתה להם
 מחמת דבר קל".

גאולת ישראל – בזכות גידול הזקן

(*)

כן מבואר דע"י הסרת הזקן לא יהיו כלל ישראל ניכרים ובזכות גידול הזקן יגאלו – בס'
 קהלת יעקב (להגאון רבי שלמה קלוגר – יו"ל מכת"י ע"י מכון חכמת שלמה, ירות"ו, תשס"ב)
 דרוש כו (עשרת ימי תשובה שנת תר"ז) וז"ל שם (עמ' שלב-שלג):
 "הנה הנביא ירמיה אמר (איכה לא יד-טז) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים
 רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו וכו' עד סוף. ונראה הכוונה, ולהבין האריכות
 הלשון, אך נראה הכוונה, וכבר דברנו בזה בדרושים מכבר [דרוש לעשי"ת ה'תר"ה – עמ' שו
 ואילך] (נעתקו דבריו שם לעיל במילואים לח"ב פי"ז) וכעת אבאר יותר, דזה מדבר על פרצת
 הדור בעו"ה מה שלובשין מלבושי נכרים ומגלחים זקנם ואין להם צורת ישראל כלל. והנה הוא
 ית' מאריך אף ונותן רשות לסט"א להתגבר כל כך, ואמרנו כי זה הוי לטובת ישראל, כי הנה
 בימים הקדמונים לא נחשב האדם לצדיק רק ע"י פעולות גדולות ומדות יקרים, ועבור זה הוי
 עיקר השכר האדם, אבל על דברים פשוטים כגון שלא לגלח זקנו או שאינו לובש מלבושי נכרים,
 על זה לא היה ראוי ליתן לו שכר, כי לא שייך שכר רק אם רוצה עושה ואם רוצה אינו עושה, ועל
 דברים כאלו הרי היה לו בוש ונחשב יוצא מעדת ישראל, לכך לא הוי שייך שעבור זה יקרא
 צדיק ולקבל שכר עבור כך, והיה צריך לעשות ענינים יקרים מאוד להיות צדיק. אך עתה כיון
 דהוסר הבושה ונעשה כהיתר ללבוש בגדי נכרים ולגלח זקנם, א"כ אם אחד לובש לבוש ישראל
 והולך בזקן, נחשב צדיק ומגיע לו שכר כמו אילו עשה לו כמה סיגופים בימים הקדמונים. ולכך
 הוא ית' רואה חולשת הדורות ואין הכשרים יכולין לסגף עצמן בסיגופים, לכך מניח לסט"א
 להיות להתגבר, כדי שע"י כן כשיסיר הבושה, עבור דברים קטנים שהכשירים יתנהגו בדת
 ישראל, יקבלו שכר כימים הראשונים על ענין גדול, ובזכות זה יגאלו.
 "ולכך אמר ד'רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו' כי נראה לה שאין עוד
 ישראל, כי אינה מכרת אותם כלל כי אין להם דמות ישראל, לכך אמר 'מנעי קולך מבכי ועיניך
 מדמעה' כי זה הוי טובה לך, כי ע"י כן 'יש שכר לפעולתך נאום ה'', כל מה שתעשה איזה פעולה
 שיהי' יהי' שכר לפעולתם, ובזכות זה 'ושבו מארץ אויב', אך פן תאמר הרי עכ"פ באמת בעיני
 שיקיימו ישראל כל התרי"ג מצוות ואימתי יהיה זה, והנה התורה ותרי"ג מצוות הוי גבול שלנו,
 שכך וכך צריכין לקיים, ולכך אמר זה יהיה לאחריהן, או 'יש תקוה לאחריהן נאות ה' ושבו בני
 לגבולם' לקיים כל התורה כשנבוא לארץ ויתבערו הרשעים מן הארץ, אז נקיים הכל".

מילואים והשמטות (ל"בסיומא דספרא") תתקמא

[מה שי"ל בפירוש כוונת דברי ה"מדרש פנחס" הללו – ראה "פתח דבר" לספר "כבודה בת מלך" (לכותב הטורים), הערה 10 (וז"ל שם: "שיש מפרשים דבריו על שער הזקן דאנשים, ויש על גילוי שעה אחת דנשים")].**]

** שו"מ שכן פי' דברי המדרש פנחס כעין מ"ש בס' כבודה בת מלך שם במקור קדוש ה"ה הגה"ק בעל משמרת שלום מקידינוב (הו"ד בס' "מדרש פנחס השלם" עמ' ז אות ט"ו), דמ"ש במדרש פנחס שם אשר ביאת המשיח תלוי בחוט השערה – היינו מה שהנשים הולכות פרוצות ראש, והאנשים מגלחים זקנם ופאת ראשם.

המחבר אסיר תודה ומקרב לב עמוק מודה לכל חברותא קדישתא שעמדו לצדו וטרחו ויגעו להיות בעזרתו בהכנת החיבור. ובראשם [שלא נזכרו כבר לעיל בגוף הספר]:

הר"ר אביגדור שמואל ארון (מלבורן)	הר"ר יצחק טרנר
אברהם דובער בן חי' (מאנסי, נ.י.)	מנחם גדלי' בן ליפשע
הר"ר אברהם שמואל הכהן לוין	מנחם מענדל בן עטיל
אהרן בן ליבא	הר"ר משה יוסף ווייס
הר"ר אהרן יעקב שווי	הר"ר משה יצחק ליבליך
הר"ר אלטר בן ציון מעצגער	הר"ר משה נעמענאור
הר"ר אלימלך צוויבל	הר"ר ניסן מאנגעל
ברוך בן-ציון בן דבורה	הר"ר עזרא בנימין שוחט (טאראנטא)
הר"ר דוד ליב גרויסבוים	הר"ר צבי הירש נאטיק
הר"ר דוד משה אולידורט (ירות"ו)	הר"ר צבי יחיאל גרינבלאט
הר"ר חיים ליברמאן	(בואנעס איירעס)
הר"ר חיים שלום דובער ליפסקער	שלום דובער בן אחעיני' (דעטרויט)
הר"ר יהושע דובראווסקי	הר"ר שלום דובער לוין
הר"ר יהושע שלמה צירקינד	הר"ר שלום יאקאבסאן
(צפת ת"ו)	שמואל דוד בן חוה גיטל
הר"ר יוסף אברהם הלוי הלר (שוויץ)	שמואל זושא בן לאה
יוסף יונתן בן אסתר טויבא	שמואל יוסף בן יטה חי'
הר"ר יעקב טובי' רפופורט	הר"ר שנ"ז יצחק יהושע חאנין

תשועת חן מיוחדת לידידיי אהוביי המו"מ בתוי"ש נ"י אשר לא חסכו עמל, יגיעה וטרחא ונדבה נפשם להיות באי-כוחי באה"ק ת"ו ותרמו מזמנם היקר ונסעו בשליחותי לכמה ממאורי ישראל אשר איתן מושבם בכל מרחבי ארעא קדישא. אשרי כי אשרוני אשר זכיתי לחברים נאמנים כמותם.

מלכא דעלמא יברך יתהון ויפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכא לשניהון ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן ונאמר אמן.

לזכרון בהיכל ה'

לעילוי נר"נ של

ר' אלטער יששכר ב"ר יהושע העשיל פרנקל תאומים - י כסלו תרס"ב

ורעיתו צבי בת ר' גרשון רוקח - כב מנ"א תרע"ה

ר' יהושע העשיל ב"ר צבי ורעיתו אסתר פרומא גולדבורג

הרב דוד ב"ר צבי ורעיתו גאלדא הינקא בת ר' צבי

ר' יהודה ורעיתו מינדל גערשטנער

ר' חיים אליהו גאלדשטיין ורעיתו שרה ובניהם שלמה, מלכה, ופרימעט

וכל משפחתם שנהרגו עקדה"ש, הי"ד

הרב ישראל אברהם ב"ר אלטער יששכר פרענקל תאומים -

ו חשוון תשכ"ה

הרבנית פשא רחל בת הרב יהושע העשיל - א דר"ח אלול תשל"ד

ר' יצחק ב"ר יהודה גערשטנער - י שבט תשל"א

ורעיתו פריידא בת ר' חיים אליהו - ל ניסן תשל"ב

ר' ישראל ב"ר שאול הלוי

מרת חי' בת ר' חיים אליהו - ר"ח סיון תשל"א

ר' לייבוש ב"ר יצחק

ר' דוד מאיר ב"ר ברוך ורעיתו רחל בת אברהם מנחם מענדל הכהן

והוריהם ובנותיהם חי' שרה, איטא, ביילא

ר' נחום דוב בער ב"ר אברהם יהודה

ורעיתו מרים דבורה בת ר' ארי' לייב הכהן והורי'

מרת שרה אסתר בת ר' ברוך - א' דחזה"מ סוכות

ובעלה אברהם יהודה

ת. נ. צ. ב. ה.

לעילוי נשמת

מורי ורבי הרה"ג הוו"ח אי"א נו"ע עוסק בצ"צ
בעל מרץ ורב פעלים לתורה ומצות ורבים השיב מעון

מוהר"ר ישראל ב"ר יעקב ליב

נפטר י"ז סיון ה'תשל"ה

.ת.נ.צ.ב.ה.

המחבר

לעילוי נשמת

מורי ורבי הרה"ג וגו'

מוהר"ר צבי הירש ב"ר אברהם שמואל

פלדמאן

כיהן כמשגיח רוחני דישיבת מיר דארה"ב כשלשים שנה

הורה ולימד תורה ומוסר לאלפי תלמידים

ושבק חיים לכל חי אחר מחלה קשה

ביום י"ד אלול ה'תשל"ז

.ת.נ.צ.ב.ה.

המחבר

תתקמה

לזכות

מו"ר משנת נעורי שהתמסר באופן מלא לחנך אותי
ולהדריכני בדרך טובים (יחד עם שאר תלמידיו המרובים)
ה"ה המו"מ בתו"ש רב פעלים לה' ולתורתו וכו'

ר' חיים יוסף נחום נ"י מכניק

ולזכות משפחתו הנעלה

יהא רעוא מן שמיא שיזכה להמשיך עבודתו הכבירה בחינוך בני ובנות
ישראל עטה"ק – מתוך מנוחת הנפש ומנוחת הגוף, ושישבע רוב נחת
תורתו מכל יו"ח ויתברכו כולם במיטב הברכות בגו"ר גם יחד.

המחבר

מוקדש לזכות

הווי"ח אי"א עניו בדרכיו וגדול במעשיו וחסדיו

ר' שמעון הכהן נ"י שטאק

ולזכות זוגי מרת מאטיל תחי'

בנו הר' **בן ציון שי'**. בנותיו **חנה פרומא ופייגא** תחיינה

ומשפחותיהם ישחיו

לאות הוקרה

על התענינותם הרבה לטובתי בגו"ר

המחבר

לעילוי נשמת
הו"ח אי"א דגול ורב פעלים
רחום ומוקיר רבנן
יסופר טוב מדתו
יחקק רבה פעולתו
הרבני הנגיד המפואר נו"נ
ר' שבתאי נח גורדון ע"ה

המחבר

תתקמז

לע"נ

אמי מורתי

הרבנית ליבא ע"ה

בת הרה"ח ר' ברוך ז"ל שו"ב

והרבנית מרים גרינהוט ע"ה

מגזע רבינו שבתי כהן הש"ך זצ"ל

אשת הרה"ח ר' אברהם דוב שליט"א

העכט

עמדה לימין בעלה

בשליחות כ"ק אדמו"ר הרי"צ זצוקלה"ה

בעבודתו ברבנות ובעסקנותו הכללית

ולמלאות רצון

כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו זצוקלה"ה

כמעט ששים שנה

זכתה להעמיד דורות ת"ח יראים ושלמים

שלוחי כ"ק אדמו"ר נשיא דורינו בכל רחבי תבל

עלתה נשמתה השמימה

כ"א טבת ה'תשס"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

*

נדפס ע"י בנה

הרה"ת ר' יהושע וזוגתו מרת פריידא

ומשפחתם שיחיו

העכט

תתקמה

לעילוי נשמת

משה חיים ב"ר יצחק ליב

ליבער

נלב"ע כ"ז כסלו, יום ג' דחנוכה, ה'תשס"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

ולזכות

זוגי **אבי' לאה** בת יענטא רחל

בתו **מאריאשא** בת אבי' לאה

בנו **יצחק ליב** בן אבי' לאה

לחיים ארוכים ומאושרים בגו"ר

המחבר

לזכות

הו"ח המו"מ בתו"ש ובמדות תרומיות

עוס'ק בצ"צ ורב פעלים וכו'

הרה"ח ר' **דוד מאיר ווייס** שליט"א

המחבר

תתקמט

הוספות

למכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד
– לקראת המהדורה השלישית –

הרב שלמה זלמן אויערבאך
פניה"ק ירושלים תובכ"א

בס"ד, ד' במרחשון תשל"ח

למע"כ איש אשר יראת ד' אוצרו הרה"ג
המופלג מוה"ר משה ווינער שליט"א

אחדשה"ט וש"ת בכבוד ויקר כיאות, מוצא אני לנכון לכתוב לו
שכבר הודעתי לו מזמן ע"י ת"ח גדול שהוא אחד מידידי שיש לי טעמים
אשר בגללם קשה לי למלא רצונו הטהור.

אך עתה ראיתי שהגיע לידו מה שנרשם מכבר ע"י הרה"ג ר"א ויספיש
שליט"א, הנני נותן לו רשות להדפיס את זה אבל רק בצורה זו כלומר
שהרב הנ"ל מספר מהפגישה שהיתה לו אתי בתמוז תשל"א. עוד אבקש
לכתוב לפני התיבות (ד"ר בער) במקום "אחד" לכתוב שהוא ירא וחרד*.

ולעצם הדבר לענ"ד הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל ואולי ע"י זה
יתבררו ויתלבנו הדברים, ויהי' בכך הצלה מעון חמור.

והנני חותם לכת"ר במיטב הברכות.

שלמה זלמן אויערבאך**

(* הרשימה נדפסה לקמן ח"ב פ"א (עמ' שנו).
(** לאחר זמן, בצירוף להסכמתו לספר "כבודה בת מלך" (לכותב הטורים), כתב הגאון
רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (כ' אלול תשמ"מ):
"גם ספרו הראשון [=הדרת פנים זקן] חשוב מאוד".

הרב אליהו שלזינגר
 רב שכונת גילה ומקור חיים
 מח"ס אמרי אליהו; מעגלי אליהו;
 מצות נר איש וביתו; וש"ס
 עיה"ק ירושלים ת"ו

בס"ד, יום ג' מנ"א תשמ"א

לכבוד הגאון הנודע מוה"ר משה ווינער שליט"א

אומר מקצת שבחו של אדם בפניו, וכי ספרו הטוב והמועיל "הדרת פנים – זקן" מביא הרבה תועלת; ואני מקוה שגם משנה הרגשי הרבים בענין זה.

הקב"ה ימלא משאלותיו בחיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא וכוט"ס.

המברכו בכל לב דוש"ת באה"ר
 אלוי שלזינגער

חיים דוד הלוי
 הרב הראשי וראב"ד לת"א-יפו והמחוז

ב"ה תל-אביב-יפו, ז' תמוז תשל"ט

לכבוד הרה"ג כמוהר"ר ר' משה ווינר שליט"א
 ניו-יורק

השלום והברכה,

הנני מאשר בתודה קבלת ספרו החשוב אשר הואיל בטובו לזכותני בו "הדרת פנים – זקן".

התפעמתי מהיקף העבודה העצומה ומעומק הנושא שלא השאיר פנה כל שהיא שלא הסבירה בטוב טעם ודעת.

יישר כחו וחילו לאורייתא יתן ה' שדבריו אשר יצאו מכל מעמקי לבו

הטהור והירא לדבר ה' יכנסו ללבבות אחינו בני ישראל להמנע מפגיעה בדיקנא קדישא.

מאד רוצה הייתי להשתעשע בדבריו החביבים אך נבצר ממני מעומס טרדות הצבור המוטלות עלי.

ואסיים בברכה נאמנה לכת"ר שיזכה עוד רבות בשנים ללון באהלה של תורה להגדיל תורה ולהאדירה מכל הני מילי דמיטב, וגם עד זקנה ושיבה ברבות הברכה והטובה.

בברכת התורה

חיים דוד הלוי

הרב יהושע משה אהרנסון

מח"ס שו"ת ישועת משה

פתח-תקוה

ב"ה, ג' אייר תשל"ט, פתח-תקוה

כבוד הרה"ג רב פעלים מזכה הרבים וכו' כש"ת
מהו"ר ר' משה ווינער שליט"א

אחדש"ה וש"ת בהוקרה,

ספרו הגדול "הדרת פנים – זקן" מאסף לכל המחנות בענין חשוב ברומו של עולם היהדות במסורת הדורות בשלימות דיוקנא קדישא – אשרי האיש שזכה בסייעתא דשמיא להשתדל בהחזרת עטרת תפארת האדם מישראל לצורתו השלימה כרצון הבורא יתעלה.

טרם הספקתי להכנס בטרקלין בפנים הספר ולכתוב הערותי מלאתי בקשתו לדבר בענין זה עם אנשים יראים שענין זה קל בעיניהם מחמת הרגל אבותיהם במקומות פזוריהם כידוע.

לדעתי יש לנהל תעמולה – ראשית כל – אצל בני תורה בישיבות וכוללים [וגם אחרי בקשת סליחה גם באי-אלו רבנים בחו"ל שבעצמם לא נזהרים], כי איזה תירוץ יש למי שעמלו בתורה ויושב באהלה של תורה, ואחריהם נגררים בעלי-בתים ואברכים העוסקים במלאכה ומסחר.

חפץ השי"ת ביד כתי"ר יצליח ויהי' דבריו נשמעים להעמיד הדת על תלה, ויזכה לכל הברכות שהבטיחו חז"ל למי שכוונתו רצויו' לזכות את הרבים.

כעתירת ידי"נ הדוש"ה במאור פנים

יהושע משה אהרנסון

מרבני העיר פתח-תקוה

מחבר ספרי שו"ת ישועת משה

הרב יוסף הרץ

ראש כולל נועם התורה

פעיה"ק ירושלים תובכ"א

בעזהשי"ת, פעיה"ק והמקדש כ' אייר תשל"ט לפ"ק

מע"כ איש חמודות, שמו מפארים, זך וישר וכו' וכו'
הרב הנעלה ר' משה ווינער שליט"א

שפעת שלומים,

הן הראני תלמיד, ספרו הנעלה והנפלא "הדרת פנים – זקן", אשר במעט אשר ראיתו, ראיתי כי הולך נכוחה בדרך ישרה לבאר כל חמירא נגד גילוח הזקן. – ודבר בעתו מה טוב – וידוע דעת גאוני ומצוקי ארץ בדורותינו ובדורות עברו, שהיו נגד גילוח הזקן. והמפורסמות אינם צריכין ראי'.

ולא באתי במכתבי זה אלא לחזקהו ולאמצהו, ולומר לו אל תרף ידיך, בדבר איסור שאחרים נהגו בהם היתר, – ואולי היתר של עבר ושנה.

וה' יחזקהו, ויזכה לראות בנחמת ציון וירושלים, ויקוים בנו מקרא כתוב "כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם" אחר שיהי' "זקן אהרן שיורד ע"פ מידותיו".

דברי מוקירו אף שאינו מכיר
כותב וחותם לכבוד התורה, לומדיה, ומקיימיה,
ולכבוד המצוה כי רבה היא
המצפה לרחמי שמים לישועת ישראל כהרף עין

יוסף הרץ

יצחק צבי ברשי"י הי"ד ברנפלד

אבדק"ק חוג חתם סופר

מח"ס שו"ת סופר המלך

זכרון מאיר, בני-ברק

בס"ד, יום י"ב למבנ"י תשל"ט

לאספקלריא המאירה בספרו הנפלא לתפארת

הדור והדרו הרה"ג הג' ר' משה ווינער שליט"א

נ. וואדמיר תצ"ו.

אחדש"ת ביקרא דאורייתא,

מאוד מאוד שמחתי בנתוסף אור באוצרותי בספרו הדרת פנים זקן,

הגדול והקדוש בענין קדושת הדרת פנים.

מן השמים קא זכו לי' בענין אשר הפרוץ יותר על המעומד גם בבני

יראים ושלמים בעלי בתים שבדור, וגם בין תופסי תור"ה והלכותי'. –

אשריכם בזה ובבא.

כ"ד המצפה לרחמי שמים

בכל עת ועונה ממש

יצחק צבי ברשי"י ברנפלד

הרב משה הלברשטאם

מו"צ בהעדה החרדית
ראש ישיבת דברי חיים
מח"ס שו"ת קנה הבושם
פעיה"ק ירושלים תובכ"א

ב"ה, פעיה"ק ירושלים תובכ"א, אור ליום ב' בהעלתך ט' סיון תשל"ט

לכבוד הרה"ג איש חי רב פעלים, מזכה הרבים
מוה"ר רבי משה ווינער שליט"א, מחבר ספר
"הדרת פנים – זקן"

שלום רב לאוהבי תורתך !

אבוא בזה להביע למע"כ בספרו היקר "הדרת פנים – זקן", והאמת
ניתן להיאמר שמע"כ הפליא עשות בזה יען שבדורנו מזלזלים המוני
המונים במצוה זו, אשר למעשה היא – הדיקנא קדישא – הצלם אלקים
שעל פני האדם הישראלי בו מבדילים בין יהודי לשאינו יהודי, וכיום
הגענו למצב שרח"ל מתביישים בסימן היכר זה, גם לרבות הרבה בני תורה
שיום וליל הוגים הם בעסק התורה, לכן דבר גדול עשה מע"כ בליקוטו
החשוב, אשר רבותינו חכמי התורה שיחיו ובראשם שר התורה והיראה
הגאון האדיר מרן הראב"ד שליט"א, הסכימו והאצילו מהודם עליו, משום
כך למותר להאריך בשבח הספר הנפלא שמע"כ זכה להוציא לאור.

אאחל לו שיזכה להפיץ מעיינותיו חוצה מתוך הרחבת הדעת,
ושדבריו יעשו רושם בין המוני החרדים לדבר ה' בכל תפוצות ישראל.

יתן ה' שנזכה לראותו עין בעין בשובו אל נוהו, כאשר יקבץ נדחי
עמו במהרה בקרוב אכ"ר.

כעתירת דורש שלומו וטובתו כל הימים

ושת"ה ביקרא דאורייתא

משה הלברשטאם

הרב משה ווייס

אב"ד

פעסט, הונגריא

בעזהשי"ת. כ"א מנחם אב תשל"ט. פעסט תע"א

לכבוד הרב הגאון חו"ב הרה"ח המפורסם וכו' וכו'
מוהר"ר משה ווינער שליט"א מחבר ספר יקר הערך
"הדרת פנים – זקן", ה' ישמרהו ויחייהו לעד

אחד"ש כהדר"ג,

קבלתי על נכון ספרו הטהור הנ"ל ובאתי לאשר בתודה רבה שכבדני
בו. הלא הוא בית נכאת מלא וגדוש בדבר ה' זו הלכה בענין איסור גילוח
הזקן, ובפרט עם מכונה זו הידוע, שגם אני הקטן הרהרתי עוד לפני עשרים
שנה, שלא הי' עוד משוכלל שיחתוך ממש עד הבשר.

ובפרט עכשיו צריך לרעוד ולהתריע עוד ביותר שאנו רואים לדאבון
מפניהם של אלו המשתמשים בו הם חלקים בלי שום סימן שער והוא ממש
בכלל תער.

ואשרי חלקו שזכה לחבר ספר הדר ויפה במקצוע זו, בבקאות מבהיל
את הרעיון, ונקוה שבודאי יעשה רושם בין אחינו בני ישראל למנוע עצמם
מזה, ויחזור הדבר ליושנו.

ובזכות זה נזכה לביאת ינון במהרה דיין אכ"ר.

כה דברי החותם בכל הכבוד ויקר מול ת"ח גדול וכמותו ירבו
בישראל

משה"ק ווייס

אב"ד

משה שמעון

אב"ד דעברעצין ונייהיזול יצ"ו
בעהמ"ח שו"ת באר משה
ברוקלין יע"א

בעזהי"ת.

אל מע"כ ידידינו הרה"ג המפורסם לשם ולתהלה
חוב"ט לוחם מלחמות ה' בגבורה כש"ת מו"ה
משה ווינער שליט"א

מכתבו קבלתי. מתחילה אודיעו שמה שהדפיס מכתבי שכתבתי
לכהד"ת שליט"א ונדפס בספרו הבהיר* וחזר והדפיסו בעתון זשורנאל –
הרעיש עולם ומלאו. כי מיום שנדפס בעתון הנ"ל, למאות צלצלו לי על
הטעלעפאן, ולכולם הסברתי חומר הענין. ומי שרצה לקבל האמת קיבל
דברי בסבר פנים יפות. ומי שרצה לעקם, קיבלן בפנים זועפים ובחומץ
בפיו, באופן שגם אלו המשמאילים – מעתה אינם מגלחים זקנם ב"מנוחת
הנפש" כדמעיקרא. ובפירוש שמעתי כן מכמה בני אדם.

ובזה הגיע כבהד"ת נ"י למחוז חפצו. הרבה, הרבה מנע בעזהי"ת
לגלח ע"י עלעקטרישע מאשינען, וזכות הרבים תלוי' בו. ובלבבות הרבה
עכ"פ הכניס הירחורים, אולי אפשר, שמא יש בדברי האוסרים – ממש,
ואיננו היתר גמור, וגם זה כדאי להדפיס ספר בפנ"ע.

ומה שביקש ממני להשיב על מכתב ת"ח אחד בשמו . . . אינני רואה
שום יסוד מה להשיב, ודבריו מעצמן נפרכין, כי מה ראוי' מלפני חמשים
שנה על העלעקטרישע מאשינען של עתה שהם טובים ומתוקנים
(ומסוכנים) הרבה הרבה יותר משל נ' שנים. ועוד, מי יאמר שהגאונים אלו
זצוק"ל ידעו לגמרי ממאשינים כאלו . . . הרבה רבנים גדולים וטובים ממני
אוסרים באיסור גמור בספרו היקר "הדרת פנים – זקן".

ובזה אצא בשים שלוי' טובה וברכה, אל יפול ברוחו כי ה' עמנו כי
כוונתינו לשם שמים.

כ"ד המצפה לחסדי ה', א' לס' ויקרא תשל"ט לפ"ק פה ברוקלין.

בידידות,

משה שמעון

(* המקורות שעליהם תמך יסודתיו לתשובתו זו הנ"ל עמ' 22 – ראה ספרו שו"ת באר
משה ח"ז (ברוקלין, תשמ"ג) ב"קונטרס עלעקטריק" ח"ב סי"ח (עמ' קי-קי"א).

רבה של יוגוסלביה
The Rabbi of Yugoslavia
Belgrade

בס"ד. כ"ט לחודש אלול
ה'תשל"ט ערב ר"ה הבעל"ט

למעכ"ת הרה"ג המפורסם משה ווינער שליט"א

הנני לאשר את קבלת ספרו "הדרת פנים – זקן" בענין גילוח וגידול
הזקן לאור ההלכה. אני מוצא את עבודתו יוצא מן הכלל משום שכ"ת
השתדל והצליח לעשות טובה שלמה, להוסיף ולהסביר במקום אחד הכל
בנוגע לנושא.

הנל"כ [הנותן ליעף כח] יחזק את כבוד תורתו להמשיך בעבודתו
הפוריה לזכות את הרבים.

בכבוד רב ובברכת

כתיבה וחתימה טובה

הקי צדוק בן מוהר"ר זצ"ל
דניאל דנון

עוד מכתבי עידוד – ראה לקמן בסוף הספר
בי"מילואים" ל"הוספה ב" (בדברי הגאון רבי יעקב
חיים סופר) ובסוף "הוספה ה" (בדברי הגאון רבי
יעקב משה הלל)